HALUK GERGER

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ EKONOMİ POLİTİĞİ

"SOĞUK SAVAŞ"TAN "YENİ DÜNYA DÜZENİ"NE

GENİŞLETİLMİŞ
GÜNCELLEŞTİRİLMİŞ
3. BASIM

Yordam Kitap

Haluk Gerger (1948, Ankara)

1971 yılında Beyrut Amerikan Üniversitesinden mezun oldu. Daha sonra ABD John Hopkins Üniversitesinde uluslararası ilişkiler dalında yüksek lisans yaptı, Stockholm Üniversitesi ve Oxford Üniversitesinde lisans üstü eğitim gördü. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde doktora yaptı. Aynı fakültenin Uluslararası İlişkiler kürsüsünde öğretim üyesiyken, 1982 Anayasası'nın kabul edildiği, YÖK'ün yürürlüğe girdiği 6 Kasım 1982'de görevine son verildi.

Aydınlar Dilekçesi'nin (1984) Yazmanlar Kurulu üyesiydi; "Dilekçe Davası"nda Ankara Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinde yargılandı ve aklandı. İnsan Hakları Derneği kurucularındandır. Çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yaptı, dergilerde yazdı. *Özgür Gündem* gazetesinde yayın kurulu başkanlığında bulundu. 1986-94 yılları arasında, merkezi Cenevre'de bulunan BM Dernekleri Dünya Federasyonu Yönetim Kurulu ve 1993 New York Körfez Savaşı Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi üyeliğinde bulundu. 1996 yılında Darmstadt Teknik Üniversitesinde, 2002 yaz sömestrinde de Darmstadt Uygulamalı Bilimler Üniversitesinde misafir profesör olarak ders verdi. Deniz Gezmiş anısına düzenlenen bir toplantıya yolladığı yazılı mesaj nedeniyle 26 Ekim 1994'te tutuklandı, 16 ay hapis yattı. 1998 yılını da Güdül Cezaevi'nde geçirdi.

Yayınlanmış kitapları şunlardır: *Soğuk Savaş'tan Yumuşamaya* (1980, Işık Yayıncılık); *Mayınlı Tarlada Dış Politika* (1982, Hil Yayınları); *Nükleer Tehlike* (1983, Bilim ve Sanat Yayınları); *Yıldız Savaşları: Teknolojisi, Sorunları, Tehlikeleri* (1985, Kalem Yayıncılık); BarışSeçkisi (der.) (1986, Bilim ve Sanat Yayınları); *O Yıllar* (1987, Dost Kitabevi); *Emekçiye Mektuplar-1: Yeni Dünya Düzeni, Türkiye ve Sosyalizm* (1994, Belge Yayınları); *Emekçiye Mektuplar-2: Türkiye'nin Düzeni ve Kürt Sorunu* (1995, Belge Yayınları); *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: "Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzeni"ne* (1. basım: 1998, Belge Yayınları; Genişletilmiş ve güncelleştirilmiş 3. basım: 2012, Yordam Kitap; Almancası: *Die türkische Außenpolitik nach 1945*, Neuer ISP Verlag, 2004); *Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin Kara Kitabı* (1. basım: 2003, Ceylan Yayınları; 6. basım: 2012, Yordam Kitap); *ABD, Ortadoğu, Türkiye* (1. basım: 2006, Ceylan Yayınları; Genişletilmiş ve güncelleştirilmiş 5. basım: 2012, Yordam Kitap); *Sık Sorulan Sorular* (2007, Ceylan Yayınları).

Devrimci politik mücadeleye katkısı ve ödün vermez politik duruşuyla öne çıkan yazar, çok sayıda ödüle değer görülmüştür. Aldığı ödüllerden bazıları şunlardır:

Türkiye Yayıncılar Birliği Düşünce Özgürlüğü Ödülü (1995); Çağdaş Gazeteciler Derneği İnsan Hakları Ödülü (1994, 1998); Hellman-Hammett Düşünce Özgürlüğüne Katkı Ödülü (1996); Çağdaş Gazeteciler Derneği Yılın Araştırması Ödülü (2006, *ABD, Ortadoğu, Türkiye* kitabıyla).

Eserin önceki basımları:

1. Basım: Temmuz 1998, Belge Yayınları
2. Basım: Ağustos 1999, Belge Yayınları

Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği

"Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzeni"ne

Haluk Gerger

Yordam Kitap: 162 • **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği** • Haluk Gerger
ISBN-978-605-5541-69-9 • *Düzeltme*: Volkan Alıcı
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Üçüncü Basım: Eylül 2012 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
Haluk Gerger, 2012, © Yordam Kitap, 2012

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği

"Soğuk Savaş"tan "Yeni Dünya Düzeni"ne

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ BASIMA ÖNSÖZ 15

Giriş

BUNALIM MİRASININ YAPISAL KÖKENLERİ:
KORKU-ŞİDDET-ÇÜRÜME SARMALI 17

I. Bölüm

KORKU VE SALDIRGAN BAĞIMLILIK (1945-1960) 31

Yükselen Güç ABD ve Soğuk Savaş 33

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye:
Yükselen Sınıf ve Yapısal Değişim 40

Demokrat Parti İktidarı: Liberalizm ve Batı ile Entegrasyon. 71

Ortadoğu'da Emperyalist Saldırı ve Türkiye 91

Nükleer Macera. 97

27 Mayıs'a Doğru 100

II. Bölüm

BUNALIM-ŞİDDET (1960-1980) 103

27 Mayıs 1960 Dönemi 106

Küba Bunalımı 109

Kıbrıs Olayları ve Johnson Mektubu 111

Sınırlı Nükleer Savaş ve Taktik Nükleer Silahlar Sorunu 113

İç Tartışma ve Çatışma 1965-1971 115

Darbeye Doğru 125

Bunalım Yılları 1973-1980 131

12 Eylül 1980 Darbesi 148

Yeni Soğuk Savaş ve Körfez Sıcağında Türkiye 158

III. Bölüm

ÇÜRÜME (1990-2000) 171

Kürt Sorunu ve Kirli Savaş 173

Küreselleşme 182

Yeni Dünya Düzeni 185

Körfez Savaşı: Irak'a Karşı Koalisyon ve Türkiye 190

Yeni Saldırganlık ve Ortadoğu 193

Dış Politika Modeli 201

Devlet ve Sınıflar 217

Türkiye Nereye?.. 238

IV. Bölüm

ŞİDDET VE ÇÜRÜME SARMALINDAN KRİZE VE ÇÖKÜŞE 249

Büyük Kriz 249

AKP İktidarı: Değişim ve Süreklilik 253

Yeni Hamam Eski Tas 264

Ortadoğu'da Yeni Kesişme 272

"Yeni" Türkiye, "yeni" Amerikan stratejisinin neresinde? 274

Model Nasıl İşliyor? 282

Truva Atı Taşeronluğunun Teorisi: Stratejik Derinlik mi, Stratejik Bataklık mı? 292

"Irak'ta Yoktuk, Suriye'de Varız" 295

Türkiye, Suriye'de Ne Arıyor? 297

Kürtler, Kürtler, Kürtler... 301

DİZİN 309

Üçüncü Basıma Önsöz

Elinizdeki kitap 1998 Temmuz'unda basıldı. Aradan geçen 14 yıldan fazla zaman içinde dünyada ve Türkiye'de sarsıcı değişimler yaşandı. Bu süre, aynı zamanda kitapta yer alan görüşlerin ve öngörülerin de sınava çekildiği bir "sırat köprüsü"ydü.

1999 yılı başında, kitap, daha birinci yılını doldurmadan hayat tarafından yalanlanmış görünmekteydi. O günlerde, rejimin propaganda aygıtlarının muazzam ideolojik saldırısının kulakları olduğu kadar vicdanları da sağırlaştıran ve gözleri körleştiren gürültüsü içinde, bu kitabın kimi temel tezleri, binlerce Kürt yurtseveri ve Türkiyeli devrimci gibi, faili belli biçimde, "kim vurduya" getirildi.

Kitabın, bu "Önsöz"de dikkat çekmek istediğimiz dört tezi şunlardı: Rejim çürümekte ve büyük bir kriz uçurumuna doğru sürüklenmekteydi, moral tahribat bütün toplumu sarmıştı; çıkış yolu olarak gösterilen Avrupa Birliği yolu kapalıydı; istikamet, Ortadoğu'nun kanlı istikrarsızlığıydı; ülke bütünüyle, devlet ve toplumla, çözümsüz bıraktığı Kürt sorununun altında ezilmekteydi.

Ne var ki, Roma'nın son günlerini anımsatan bir Lale Devri debdebesinde kâr üstüne kâr etmek derdine düşmüş yerli-yabancı iş alemi ile üniversitelerde, medyada, devlet kurumların-

da yuvalanmış sözde aydınlar ve bürokratlar, büyük bir saldırıya geçmişlerdi. Hain bir pervasızlıkla pompalanan "Devrimci Ecevit'in liderliğinde Türkiye yirmi birinci yüzyılın yıldızı olmaya koşuyor" yanılsamasının peşindeki milyonların uğultusunda başka seslere yer yoktu.

O ölüm boşluğunda, yalan ve yanılsama hükmünü icra etmekteydi.

Şimdi anımsayalım:

1999 Şubat'ında Abdullah Öcalan, ABD ve İsrail gizli servislerinin doğrudan girişimiyle Kenya'da kaçırılarak Türkiye'ye teslim edildi. Hükümetin başı Ecevit'in ölümüne kadar anlayamadığı nedenlerle karanlık odaklar Türkiye'ye bir "jest" yapmışlardı. Bu, Türkiye'nin bir zaferi olarak ilan edildi. Oysa bu gelişme ABD'nin çok farklı bir tespitine dayanmaktaydı: Türkiye, Kürt direnişi karşısında yenilmişti, çaresizdi ve kurtarılması için acil yardıma ihtiyaç duymaktaydı. Türkiye halkı ve yöneticileri, kendi halini ABD kadar anlayamamıştı. Ortaya çıkan geçici psikolojik üstünlük kısa sürede, rejimin bütün kurumlarıyla kışkırtılan, bir toplumsal öforiye dönüştü.

Öcalan'ın savaşı durdurması ve gerilla güçlerinin ülkeden ayrılması, uzatılan bir "barış ve kardeşlik eli" olarak değil de, "teslimiyet" olarak algılanıp hoyratça itilince, bir başka yanılsama dayatıldı: Kürtler, Kürt direnişi, savaş, her şey, birdenbire buharlaşmıştı. "En büyük Türkiye"ydi ve başkasına yer yoktu; "dünya Türk olsun"du!

Kısa süre sonra yapılan seçimlerde de Ecevit'in partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi zafer kazandılar ve aralarına küçük ortak olarak Anavatan Partisi'ni alarak yeni bir hükümet kurdular. Rejimin sözcüleri ve ideologları "21. Yüzyılın yıldızı" yeni bir Türkiye müjdeliyorlardı koro halinde. Ecevit, "70 yaşındaki devrimci" olarak kutsanıyor, Devlet Bahçeli, "olgun ve dengeli bir devlet adamı" olarak yüceltiliyordu. Mesut Yılmaz'sa, Özal'ın ardılı, 12 Eylül'ün Türk siyasi vodviline ar-

mağanı olarak, modern ve liberal Türkiye'nin geleceğini muştulamaktaydı.

Harekete geçirilen propaganda makinasına göre, "Kürt zaferi"yle birlikte, ekonomi hızla düzeliyor, IMF'den paralar geliyor, Türkiye demokratikleşerek Avrupa Birliği'ne girmeye hazırlanıyordu. Clinton Türkiye'nin önemini kavramıştı, "etnik sorun" halledilmişti ya artık gerisi otomatikman gelecekti. Şimdi sıra yeni refaha, global spekülasyondan Türkiye'ye düşecek kırıntıları toplamaya gelmişti. Emperyalist talan sofrasında, refah içinde yüzenlerin "kıskanç" düşmanlarına haddini bildirmeye hazır "ordulaşmış millet"e de elbette rant ödenecekti.

Küreselleşmenin sanal ve spekülasyon dünyası bir biçimde Türkiye'ye yansıdı; sanal zaferin üzerine inşa edilen spekülasyonlarla Fareli Köyün Kavalcıları bütün ülkeyi hayal alemine sürüklemeyi başarmıştı. 1999 yılındaki korkunç deprem bile pembe rüyaları karartmamıştı; inşaat sektörü canlanacak, bu da ekonomiyi olumlu yönde etkileyecekti...

Elinizdeki ktabın "karamsar" tablosunu ve rejimin çürüdüğüne ilişkin iddialarını bizzat hayat yalanlamış görünüyordu propaganda kakofonisinin gürültüsünde.

Ne var ki, gerçekler inatçıydı...

2001 yılından başlayarak, elinizdeki kitabın temel tezleri sosyal bilimlerde eşine az rastlanır biçimde, neredeyse matematiksel bir kesinlikte kanıtlandı. Bugün hayat, hayatımız, işaret ettiğimiz doğrultuda ve saptadığımız sorunların cenderesinde kararmaya devam ediyor. Bunları, ana hatlarıyla, kitaba eklediğim son bölümde okuyacaksınız.

Bu söylediğim, bir böbürlenme olarak algılanmamalı; hiçbir yazar böylesi yıkıcı ve acı gerçeklerin ortaya çıkmasından zevk almaz ve kendisine pay çıkarmaz. Üstelik özel bir kişisel başarı da söz konusu değil; yaptığım, sadece, elinizdeki kitabın teorik temellerini, pratikte olanların özetiyle harmanlamak, analitik

araçlarını güncele uyarlamak, hayatı yorumlamakta kullanmaktı. Bakmasını bilmek, görmenin önşartıdır ve teorik bir çıkış noktasından, çelişkiler penceresinden, eleştirel mevziden başlayan yolculuğa önyargısız devrimci bir cesaretle çıkmak, pratiğe, güncele, somuta, yani hayata, gerçeğin özüne ulaşmaya çalışmak demektir.

Bilimin serüveni bu değil midir?.. Bütün prangaları kırmak ve çileli bir yolculuğa çoğu kez yalnız kalmak pahasına çıkmak...

Şimdi okura bir uyarıda bulunmam gerekiyor: Bu kitap, yazılış amacı ve içeriği itibariyle özünde, bir ideolojik müdahaledir. Buna koşut olarak, bir teorik model inşasının (*construct*) ön hazırlığı, eskizi, altyapısının oluşturulması çabasıdır. Dar, soğuk ve "tarafsız", salt belgeci ya da alışılagelmiş türden klasik Batı-burjuva akademik çalışmaları okumak isteyen ya da devlete akıl hocalığına soyunan "aydınlar"ın yazdıklarını merak edenler için anlamsız ve gereksizdir.

Umarım, önyargısız okunur ve kıyasıya eleştirilir...

Engels, Marx'ın mezarı başında yaptığı konuşmada onun yöntemini açıklarken, ideolojinin aşırı öne çıkmasıyla temel bir gerçekliğin göz ardı edildiğini söyler ve yöntemsel başlangıç noktasını, insanoğlunun her şeyden önce yaşamını idame ettirmesi, "yemesi, içmesi, barınması ve giyinmesi", yani maddi yaşam imkânlarını üretmesi zorunluluğunun oluşturması gerektiğini belirtir.

İkinci olarak da, Marx'ın bilim anlayışının "devrimci" niteliğine vurgu yapar. Marx'a göre, anlamak ama değiştirmek için anlamaya çalışmak oluşturur bilimsel uğraşın özünü.

Alman İdeolojisi'nde de, Marx, toplumların hayatı idame için giriştikleri üretim faaliyetleri sürecinde iş bölümünün oluştuğunu anlatır ve devletlerarası ilişkilerin de bu içerideki iş bölümünün gelişme düzeyi temelinde belirlendiğini, biçimlendiğini yazar.

Bizim yöntemimiz de bu üç kavrayıştan yola çıkar.

Dış politika çözümlemelerinde de, kutsal devlet ve millet yüceltilmesine dayalı söylencelerle çarpıtılmış, özü gizlenmiş gerçekliğe ulaşmanın başlangıcını, devletlerin de, yani yönetici-egemen sınıfların, her şeyden önce, kendi düzenlerini idame ettirmesi, yani "çarkları çevirme" zorunluluğunun saptanması oluşturmalıdır. Dış politikasını yürütürken, devleti yönetenler öncelikli olarak bu amaçtan hareket ederler. Gerisi, güvenlik, üstünlük, işbirliği, kültürel-sportif ilişkiler, prestij, vb., sonradan gelir ve bu temel uğraşın parçalarıdırlar çoğunlukla. "Ulusal çıkar" da bu çerçeve içinde oluşturulur, tanımlanır, dayatılır. Dış politikanın bu "üretim" ve "iş bölümü" bağlantısı, aynı zamanda, farklı uluslar arasındaki "iş bölümü koşulları" temelinde belirlenen bir ortamda yürütüldüğü gerçeğiyle birleşir.

Dolayısıyla da, bu kitapta, Türkiye egemenlik sisteminin kendini idame ve yeniden üretme çabalarının uluslararası kapitalizm ve emperyalizm tarafından belirlenmiş koşullar altında yürütülen "dış politika" bölümü inceleniyor.

Son olarak da zevkli bir görevi yerine getirmem gerek: Kitaba yeniden can katan değerli dostlarım Hayri Erdoğan ile Volkan Alıcı'ya ve yayınevi-matbaa emekçilerine teşekkürler ediyorum.

Haluk Gerger
Ankara, 24 Ağustos 2012

Birinci Basıma Önsöz

Bu kitap Güdül Kapalı Cezaevi'nde yazıldı.

Üniversitedeyken yapılması gereken bir iş, devlet zoruyla oradan kovulunca gerçekleştirilememişti. Şimdi yine devlet zoruyla girilen bir ortamın boş zamana ilişkin avantajlarıyla yerine getirilebildi.

İlahî adalet mi.. Hayatın garip cilvesi, bir tesadüf mü?..

Belki de, gençlerin haykırdıkları "inadına özgürlük" benzeri bir "inadına yazmak" meydan okuması zalimlere...

Yoksa, olumsuzlamanın olumsuzlanması mı?

Bir zamanlar devlet zorunun engel olduğu, yani olumsuzladığı şeyin, yine devlet zorunun yarattığı bir olanakla yaratılması, yani ilk olumsuzlamanın olumsuzlanması, kitabın yazılması ve olumlunun ortaya çıkması keyfiyeti mi?

Marksist diyalektikte, olumsuzlama olumsuzlandığında, ilk olumluya basitçe geri dönülmez; o, daha yüksek bir düzeyde yeniden üretilir ya, öyle de oldu: İlk olumluluğa basit bir dönüş olsaydı, kitabı üniversitede yazmış olmam gerekirdi. Oysa bu kitap, resmî ideolojinin üniversitesinin karanlığı yerine, cezaevinin aydınlığında yazıldı...

Kitap, Türk dış politikasının kronolojik bir dökümü ya da Türk diplomasisinin tarihi değil. Yazılış amacı, somut dış politika olaylarının içinde tutarlı biçimde çözümlenebileceği bir kavramsal analiz çerçevesi kurmaktı. Buna ek olarak, Türk dış politikasının tarihsel planının ana hatlarını, eleştiri imbiğin-

den süzülmüş geniş bir hülasasını vermek istedim okura. Bunu da, dış politikayı, iktisadi ve toplumsal gelişmelerle olan bağlantılarından koparmadan, sosyal tarihle belli bir dengede işleyerek yapmaya çalıştım.

Yazı yazmanın, esas olarak kafa ve yürek özgürlüğü gerektirdiğini düşünürdüm hep. Oysa bu kitabı yazarken, fizikî özgürlüğün de ne denli önemli olduğunu yaşayarak öğrendim.

Neyse ki Rennan vardı. Günlerce bana kitap, makale, belge taşıdı, Ankara'dan Güdül'e. O, benim özgürlüğüm oldu; hem fizik hem moral anlamda. Duvarları birlikte yıktık. O özgürlük esintileri, bu kitabın sayfalarına sindi...

Varlık, Metin, Gündüz ve Erbil de, kitap, belge, ne istediysem bulup buluşturdular, ilettiler. Metin ayrıca metni okudu, çok yararlı eleştiri ve önerilerde bulundu.

Güdül Kapalı Cezaevi'ndeki koğuş arkadaşlarım ise, bu kitabın yazılmasına çok özel bir biçimde katıldılar. Her biri kendi sessiz, bana hiçbir şey belli etmeyen kişisel üslubuyla ve aynı zamanda hep birlikte kolektif çabalarıyla. Ayhan, Celal, Deniz, Erdoğan, Fırat, Hüseyin, Kemal, Mehmet ve Muhsin, bu çalışmayı benim için çok değerli yaptılar, çünkü kitabın her sayfasında ben onların insan güzeli duyarlılıklarını ve sevgiyle örülmüş ortak anılarımızı buluyorum...

Bu kitap, T.C.'yi değiştirmek için anlamaya çalışanlar ve bu soylu mücadelede fiilen yer alanlar için yazıldı.

Onlara armağan edildi...

Haluk Gerger
Güdül, 9 Nisan 1998

Giriş

Bunalım Mirasının Yapısal Kökenleri: Korku-Şiddet-Çürüme Sarmalı

Türkiye'de rejim, kimsenin yadsımaya cüret edemediği bir büyük bunalımın pençesinde çırpınıyor. Çöküşün korkusunun her yanı sardığı, yaşamın her alan ve boyutunda şiddetin kol gezdiği, zorun idarenin temel yöntemi olduğu ve çürümenin, insani/toplumsal dayanakları erittiği bir dönem yaşanıyor.

Bu durum, elbette bir anda ortaya çıkmadı; tarihsel periyodizasyon ile belirli bir döneme sıkıştırmak da mümkün değil. Hiç kuşkusuz, çözülüşü doruğa çıkaran "yeni" etmenler söz konusu. Kürt Aydınlanması, onun meydan okuması karşısındaki çok yönlü yenilgiler ve Kirli Savaş'ın çok boyutlu tahribatı, bunların başlıcası. Ayrıca, 12 Eylül'ün yıkımı, Yeni Dünya Düzeni'nin yozlaştırıcı etkileri, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının yarattığı bunalım gibi başka unsurlar da söz konusu. Ne var ki, bunlar ve öteki etmenler, tarihsel ve yapısal mirası gözden kaçırmanın gerekçesi olmamalı.

Korku'nun *Şiddet*'i, onun da *Çürüme*'yi doğurmasının tarihsel ve yapısal nedenleri kavranmadan, bugünün anlaşılması da eksik kalabilir.

Cumhuriyet'i kuran kadrolar, basit bir korkunun değil, yıllar süren bir 'kâbus'un girdabında yetiştiler: yıkılan bir imparatorluk! Kaybedilen topraklarda, örneğin Rusya'da (Kafkaslar)

ve Balkanlar'da, travmatik yenilgilerin bağrında ve bunlara tepki olarak doğan Türk milliyetçiliği, aynı zamanda dışa karşı güvensizlik duygularıyla saldırgan eğilimleri içgüdüsel bir davranış biçimi olarak içermekteydi. Bu kadroların toplu psikolojisinde, kendilerini mirasından bütünüyle kurtaramadıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaa halklara karşı işlemiş olduğu insanlık suçlarının saldığı korku da mevcuttu. İçerideki azınlıklar ve komşu ülkelerdeki halklar, bu korkuyu yeniden üreten canlı tanıklar olarak algılanmaktaydı. Cumhuriyet'in sosyo-psikolojik mayasında bu korkunun ve ondan kaynaklanan saldırgan yabancı düşmanlığının izleri belirgindir. Cihat İmparatorluğu'nun militarist karakteri, ceberut devlet geleneği, dinsel bağnazlık ve hatta göçebe geçmişin nitelikleri, hep birlikte şiddeti toplumsal özün ayrılmaz bir parçası hâline getirmekte etkili olmuştur.

Böylesi bir arka planın oluşturduğu güvensizlik ortamı içinde, kurucu kadrolar, yeni bir ulus-devlet yaratma yolundaki baskıcı, şoven, korporatist, vesayetçi, Batıcı, seçkinci ve tabii tepeden inmeci toplumsal mühendislik deneylerinde niyetleri, amaçları, tercihleri ne olursa olsun, kendilerini *nesnel olarak* toplumun büyük kesiminin *karşısında* konumlanmış olarak buldular.

Kemalist rejim, özellikle 1929'dan itibaren, burjuvazinin ilk ciddi birikimini devlet zoruna dayanarak yapabilmesinin koşullarını hazırlayan ve dayatan Bonapartist bir içeriğe sahiptir. Menderes'in, "her mahallede bir milyoner yaratacağız," sözü, aslında Kemalist hedefin yinelenmesinden başka bir şey değildir. Mustafa Kemal, daha 1923 yılı başlarında, "Kaç milyonerimiz var?" diye sormakta ve devam etmektedir: "Hiç. Binaenaleyh biraz şansı olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız."[1]

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952, s. 97.

Kemalist devletçilik, kesinlikle, "kapitalist sermaye birikimi"nin Türkiye koşulları ve dönemin uluslararası konjonktürünün bir araya gelmesinin yarattığı özgül ortama özgü bir modeldir.[2] Bu modelde, yarı serf durumundaki köylüler, kapitalizmin doğum dönemlerinde olduğu gibi aç ve perişan, kentlere göç etmekte, tam bir sefalet içinde emeklerini satmaya çabalamaktadırlar. İşçiler ise angarya altında, yoğun biçimde sömürülmekte, köleler gibi, yeni zengin yaratma politikalarına etleriyle ve kanlarıyla hizmet ettirilmektedirler. Devletçilik, vergiler, sömürü ve jandarma dayağıyla emekçileri ilkel birikim tarzına mahkûm etmektedir. Sınıf tahakkümü, zorun bütün biçimleriyle dayatılmaktadır. Aynı zamanda, sömürünün, adaletsizliğin, hürriyetsizliğin egemen olduğu bu ortamda ortaya çıkan yaygın hoşnutsuzluk da, kadercilik, umarsızlık ve gericilik ile kuşatılmakta, etkisizleştirilmekte ve baskı ile kontrol altına alınmaktadır. Tek parti yönetiminin yoğun ideolojik bombardımanı, devletin zor aygıtlarının çıplak şiddeti, yoksulluk ve işsizliğin umarsızlığı, yüzyılların geriliği ile birleşerek milyonlarca emekçiyi burjuva yaratma düzeninin birikim tarzına tutsak etmektedir. Bunun bilincinde olan dönemin başbakanı İsmet İnönü, liberallerin ve özel teşebbüs yanlılarının tümüyle burjuvaziye çalışan bu devletçilik modeline karşı çıkışlarını hayretle karşılar ve şöyle yazar:

> En serbest zannolunan bir sanat veya ticaret, müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir. Dikkatle vazettiğimiz gümrük himayeleri veya diğer tedbirlerin mevcut olmadığını, bir an için tasavvur edebilir misiniz? En kârlı ve verimli bir sanat veya ziraat, bir tek müşteri bulamayacak kadar, rekabet karşısında perişan olur. ... Türlü krizlerden dolayı, en serbest nice müesseseleri, senelerden beri, sert fırtınalara karşı tutunduran, DEVLET'tir. Ticaret gibi en serbest sahada, dar vaziyete düşen tüccarları (mesela tütün tüccarlarını)

2 Bu konuda ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

> korumak için, hükümet, geçen senelerde hususi tedbirler almıştır. İnhisarlar, her sene hasat zamanında piyasaya müdahale ederler. Ve bir sene, "devlet inhisarı" ve "devletçilik" aleyhinde hayalat kuran nice müteşebbisler görmüşümdür ki, mevsiminde inhisarların piyasaya müdahale etmesi için, bütün idraklerini sarf ederler. Devlet şimendiferleri, bazı yerlerde ve bazı mahsuller için yaktığı kömür parasını çıkarmayacak kadar ucuz tarife ile nakleder. Devlet elinde olmayan bir şimendiferin böyle bir tedbir almasına imkân var mıdır?[3]

1923 yılında kurulan Türkiye İthalat ve İhracat Anonim Şirketi'nin gazetelere verdiği bir ilan, sömürü işbirliğinin mekanizmasını çok güzel ortaya koymaktadır:

> Şirketimizin kurucuları içerisinde 115 değil, daha fazla mebus vardır. Fakat hepsi de şirketlerden ürkmüş olan halkımıza rehber olabilmek gayesi ile iştiraki kabul etmişlerdi. ... Hissedarlarımızın büyük bir kısmı kahraman ordumuzun binbaşı ya da daha yüksek rütbeli subaylarından ibarettir.[4]

İşçi yazar Kadir Tuncer, böylesi bir tuzağın içine sıkıştırılmış emekçilerin angarya altındaki sefil koşullarını, Zonguldak Havzası maden ocaklarındaki Kemalist "mükellefiyet" uygulamalarını ince bir sınıf duyarlılığıyla şöyle anlatıyor:

> Türkiye kapitalizminin dünün köylülerinin özgür emekçiler olarak madenlerde iş bulmak için sıraya girmesini bekleyecek hâli yoktur. Köylüler, gene mükellefiyete tabi tutulur; köylerde muhtar kütüklerinden tespit edilen erkek nüfus jandarma zoruyla ocaklara indirilir. Mahkûmlar ve kimi zaman askerler, madenlerde çalıştırılır. ... İş kazaları, meslek hastalıkları, grizu can alırken; kötü çalışma ve yaşama şartları da başka bir dizi hastalığı yaygınlaş-

---

3 "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*, s. 22, Teşrinevvel 1933, s. 5. *Kadro*'dan yapılan alıntıların tümü, Cem Alpar tarafından yayına hazırlanan ve Ankara İktisadi Ticari Bilimler Akademisi tarafından 1979 yılında kitaplaştırılan tıpkı basımların 1933 yılı nüshalarını kapsayan ikinci cildinden alınmıştır.

4 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler, 1908-1978*, 5. basım, Tekin Yayınları, İstanbul, 1989, s. 62-63'den aktaran Kadir Tuncer, *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu (Kumpanyalar Dönemine Geri Dönüşü)*, Yayına Hazırlayan: Yaşar Selçuk, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1998, s. 55-56.

tırmaktadır. Havzadaki düzen tamamen baskı üzerine kurulmuştur. İşçiye ocakta dayak dâhil olmak üzere her türlü baskı ve zorlama uygulanmaktadır. Bu şartlardan bunalıp kaçan işçilerin evleri talan edilir, eşleri rehin alınır. Acımasız bir şiddet uygulanır. Mala, cana, ırza el uzatılır. Ocağa gitmemek için kendini saklayanlar da az değildir. "Ayak veya kollarını, parmaklarını keskin yüzlü taş veya balta ile yontup, bazı parçalarını keserek hastaneye yatan ve böylece mükellefiyetten kurtulmak isteyenlerden bu yaraları işlete işlete sonradan kangren olarak el, ayak yoksunu kalanlar çok görüldü." ... Havza halkına bu yıllarda yaşatılan yoksulluğun, şiddetin, aşağılamanın, ülkenin fakirliğiyle veya sanayi kurmakla veya savaşın kapıda olmasıyla izah edilmesi mümkün değildir. Halka karşı bu derecedeki düşmanlık, [yabancı] kumpanyalar devrinde bile görülmemiştir.[5]

Küçük bir azınlık, üstelik zor dışında pek de fazla hegemonya olanaklarına sahip olmadığı bir dönemde böylesi yoğun bir sömürüyü gerçekleştirirken, emekçi halkın tam karşısında bir konumdadır kuşkusuz. Böyle bir durumda bu azınlığın, yönettiklerinden korkması, demokrasiyi, katılımı, temel hakları dışlayan baskıcı bir yönetimden medet umması, korkusunun doğal bir sonucu olarak şiddete başvurması kaçınılmazdır.

> Bu model, siyasal bir elit ile emeklemekte olan bir burjuvazinin hızlı bir birikim sağlamak için güçlerini birleştirerek ve de yeni bir toplumsal sistem kurma iddiasıyla, işçi sınıfını ağır baskılar altında tutup tarım sektörünü sömürürken, yalıtılmış bir millî ekonomi alanı yaratmalarına dayanır. Bütün bunlar, sınıf çıkarları arasındaki çatışmaları yadsıyarak korporatist bir toplum modeli kabul eden, şu ya da bu ölçüde yabancı düşmanlığına dayanan bir millî dayanışma ideolojisi çerçevesinde gerçekleştirilir.[6]

Yeni egemenler, yeni bir ulus-devlet yaratma projelerinde, emekçilerin yanı sıra başka kitleleri de karşılarına almışlardır. Mustafa Kemal, Birinci Meclis'e, 1 Mayıs 1920'de şöyle seslenmektedir:

5 *A.g.e.*, s.59-67.

6 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 90.

> Meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir, samimi bir mecmuadır. [Y]ekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ile riayetkârdırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukunun, ırki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkârdırlar.[7]

Oysa kısa bir süre sonra, en yaşlı üyesi sıfatıyla ilk oturumunu açan başkanınca devletin düzenleyicisi (kurucusu) olarak nitelendirilen İkinci Meclis'in Anayasa Komisyonu şöyle bir rapor yazacaktır:

> Devletimiz millî (ulusal) bir devlettir. Çok milletli bir devlet değildir. Devlet Türk'ten başka millet tanımaz. ... Ancak Türk camiasıdır ki bütün uruku (ırkları) bir arada toplamak kabiliyetine sahiptir.[8]

İş bununla da bitmez. 1930 yılında Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), rejimin baklasını ağzından çıkarır:

> Benim fikrim, kanaatim şudur ki, bu memleketin kendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır.[9]

Bundan sonrası biliniyor...[10]

---

7 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.1, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1961, s.73-74.

8 Şeref Gözübüyük, Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, SBFY, Ankara, 1957, s.7'den aktaran İsmail Göldaş, *Takrir-i Sükûn Görüşmeleri:1923 Seçimleri, Atama Meclis ve Sonrası*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s.229.

9 Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 1923-1931*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.301. Tuncay, ayrıca, Mahmut Esat'ın bu gafı nedeniyle tecziye edildiğini yazıyor.

10 Aslında galiba tam olarak bilinmeyen, öncesi. Hürriyet Kahramanı Namık Kemal de şunları yazmış zamanında: "Elimizden gelse, memleketimizde mevcut olan lisanların Türkçeden maada kaffesini mahvetmeye çalışmak iktiza ederken, Arnavutlara, Lazlara, Kültlere birer elifba tayiniyle ellerine şikak için bir silah-ı manevi mi teslim edelim?.. Lisan, bir kavmin diğerine inkılabını men için belki diyanetten bile daha metin meddir..." (Namık Kemal'in 1878'de Menemenli Rıfat'a yazdığı mektup). Tansel Fevziye Abdullah, Namık Kemal'in Hususi Mektupları, c.2, Ankara, 1969, s. 231 'den aktaran Naci Kutlay, *Kürt Kimliği Oluşum Süreci*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s.52.

Tabii her türlü asimilasyon, inkâr ve imha çabalarına karşın Kürtlerin süregelen inatçı varlığı ve komşu ülkelerdeki Kürt ayaklanmaları, rejimin bir başka korkusunu hep canlı tuttu; şiddeti içselleştiren bir yapının kurulmasında temel rol oynadı.

Seçkinci yönetici kadro, devriminde, milyonların giyim kuşamından kutsal inançlarına, alfabesinden kadının toplumdaki konumuna, sosyal normlarından günlük yaşamlarına, kısacası bütün bir hayat tarzına da alçaltıcı, dayatmacı, baskıcı biçimde hoyratça el attı. Tüm bunların yaygın bir hoşnutsuzlukla karşılandığı, bürokrasi ile yığınları karşı karşıya konumlandırdığı biliniyor. Masum insanların sudan nedenlerle salkım salkım darağaçlarında asıldıkları Türk Devrimi'nde korku ile şiddet ürkütücü bir iç içelik hâlindedirler. Onun aydınlanmacı özelliği, korku-şiddet döngüsünde boğulmuştur.

Mustafa Kemal'in, başkanını kendisinin tayin ettiği, adını verdiği, programını yazdığı, üye olacak mebuslarını tespit edip kurdurduğu Serbest Fırka'yı, yapaylığına karşın gördüğü yakın ilgiden korkarak, nasıl feshetmek zorunda kaldığı da biliniyor. Bu, yönettiklerinden korkan bir yönetici sınıfın, demokrasi ve katılımdan da korkmasının ve baskıya (şiddete) başvurmasının kaçınılmazlığını gösteren ibret verici bir örnektir.

İleride sıkça karşılaşacağımız "iç düşman" kavramı işte kaynağını buralarda bulmaktadır. 15 Ocak 1923'te Mustafa Kemal, Adana'da, "Ülkenin dış düşmanlara esir olmasına müsaade etmemek ne kadar gerekli ise ... aynı zamanda onlardan daha çok bir uyanıklıkla iç düşmanlara, içerideki zararlı adamlara da dikkatle bekçilik yapmak ve bütün davranışlarını gözden kaçırmamak zorunluluğundayız," diyordu."[11] Aynı yıl Konya'da da aynı konu gündemindedir Paşa'nın:

"Vakıa Rumlara, Bulgarlara bizim lisanı tamim etmek kabil değildir; fakat Arnavutlara, Lazlara, yani Müslümanlara tamim etmek pek kabildir. Oralarda, münasip yolda idare olunur mektepler yapılır ve hatla bizim o nakış maarif nizamnamesinin hükmü icra olunur ise, yirmi sene sonra Lazca, Arnavutça bütün bütün unutulur..." (13 Eylül 1878 tarihli mektuptan). Tansel, s.244'den aktaran *a.g.e.*

11 Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, TİBKY, 1975, s. 279'dan aktaran İsmail Göldaş, *Takrir-i Sükûn Görüşmeleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32.

> Fakat düşman yalnız dışarıda değildir. İçeride de bu milletin hayatıyla oynamak isteyen düşmanlar var. Dış düşmana gösterdiğimiz birliği ve aldığımız tedbirleri iç düşmana karşı daha şiddetle ve daha dikkatle göstermeliyiz.[12]

Taha Parla, M. Kemal dönemini, ideolojik totaliteryalizmin tipik örneği olarak tanımlıyor.[13] Parla, *Nutuk*'u inceleyerek ulaştığı M. Kemal'in siyaset anlayışını şöyle özetlemektedir:

> Atatürk, demokratik, danışmacı, çoğulcu, kolektif siyaset yapmaya inanmaz; grup-parti-meclis gibi siyasal kurumların karar alma mekanizmaları değil, karizmatik liderin-siyasi şefin iradesinin ve kararlarının sorgusuz sualsiz onaylayıcı ve uygulayıcıları olmaları gerektiğini düşünür; tüm kurallar, alt-şefler ve izleyiciler (hatta millet) karizmatik liderin yönetiminin araçları ve nesneleri oldukları ölçüde vardırlar, kendi geçerli otorite ve meşruiyet kaynakları yoktur. ... Kurallar ve başka kişiler şef ile millet arasına giremezler. Çünkü millet için en iyi olanı yalnız şef bilir ve millete -ilerlemesi için- uygulatır. ... Millî birliği ve beraberliği ancak şef (ve parti) temin ve temsil eder; şefe (şahsına ve partisine) muhalefet, millete, milletin yüksek çıkarlarına ve devlete muhalefetle eşanlamlıdır; millete idraksizce fenalık etmekten kötü niyetle ihanet etmeğe kadar gider. Muhalefet bölücülük (tefrikacılık) demektir.[14]

Küçük bir azınlığın, bir toplumu yeniden biçimlendirmek ve hatta yaratmak; bir ulus-devlet oluşturmak; Anadolu'nun zenginliğini dar bir millî ceket içinde eritmek; emekçi sınıfları, "sınıfsız, ayrıcalıksız, kaynaşmış kitle" safsatasıyla kimliksizleştirmek; ve resmî ideolojinin cenderesinde sosyal dinamizmi boğmak çabaları, bir yandan onu dehşetli korkutuyor, öte yandan da şiddete mahkûm ediyordu. Kendi halkından korkan yöneticiler, onu iç düşman kategorisine sokuyordu. Faşizan terör, Şeyh Sait Ayaklanması'ndan sonraki Takrir-i Sükûn Yasası, sıkı

12 Aynı kaynak, s. 247'den aktaran *A.g.e.*

13 Bkz. Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Kaynakları (Atatürk'ün Nutku)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

14 *A.g.e.*, s. 168.

yönetimler ve İstiklal Mahkemeleri ile doruğa çıktı; Kürtlere, işçi sınıfına, emekçilere, basına, aydınlara, muhaliflere yöneldi; tek bir parti ve tek adam diktatörlüğü ile devam etti. İdeolojik alanda bir başka yıkıcı faktör de, her yerde düşman aramayı kışkırtan, çarpık bir devlet fetişizminin yarattığı siyasal kültürün temeliydi: Osmanlı İmparatorluğu yıkılırken Türk aydınları için esas sorun hep devleti kurtarmak olmuş ve böylece ulusal ideoloji "devleti kurtarmak için ne yapmalıyız sorusu üzerine oturmak zorunda kalmıştır."[15] İşte bu nedenle de, Türkiye'de "'devlet', 'devletin gücü', 'devlete sadakat', 'devleti kurtarma' gibi toplumsal normlar siyasal kültürün en önde gelen, en ağırlıklı ögelerini [oluşturmuş ve] devlet kurumunun yanında toplumun egemen kesim ve tabakaları da bu normların yeniden en etkin bir biçimde üretilmesi konusunda fikir birliği" içinde olagelmişlerdir.[16] Böyle de, militarizmin yoğunlaşıp somutlandığı bir "devlet kültü" ortaya çıkmıştır.

Korku-Şiddet-Çürüme sarmalı da, hükmünü icra etmeye böyle başlamıştı...

Kemalizmin içindeki özü açığa çıkarıp onu sistemleştirme çabasının platformu olan *Kadro* dergisi, Şubat 1933'teki 14. sayısının imzasız başyazısında, "Faşist İtalya, buğday harbinin zafer rakamlarını kara gömleklilerin genç yığınlarına birer bayrak gibi, birer ihtilal kokardası gibi taşıttı... Yeni Almanya, iktidara geçtiği gün, radyolarının ağzını dünyaya çevirdi ve sesin değiştiğini haykırdı. Biz ise, inkılap aleyhine yürümek küstahlığını gösterenlerin karşısına evkaf müdürleri ve zabıta-i belediye memurlarını sevk ediyoruz. Aynı gün, Bursa münevverleri, mutlaka ya bir piyesin sahneye konulması, yahut da bir konserin tertibi ile meşguldü..." diye yazıyor, hâlâ şiddeti savunuyor ve devam ediyordu: "İnkılaplarda en büyük tehlike, düşmanın kalmaması ile başlar. Denilebilir ki, hatta

15 Gencay Şaylan, "Ordu ve Siyaset: Bonapartizmin Siyasal Kültürü", *Sadun Aren'e Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayını, Ankara, 1989, s. 456.

16 *A.g.e.*, s. 455.

inkılaplar, yaşamak ve gayelerine varmak için, düşman yoksa icat etmeğe mecburdurlar." Şevket Süreyya, Millî Kurtuluş Hareketi olarak adlandırdıkları Kemalist ideolojinin en önemli umdelerinden biri olaraksa şunu belirtiyor: "Sınıf mücadelesini ve sınıfı parçalayarak yerine tek, tezatsız ve müstakil ileri bir *millet* nizamının ikamesi."[17] Falih Rıfkı'ya göre de, "Sınıfsızlık davasının en iyi kelimesi, *Kuvayi Milliye*'dir. O, halktan ayrı olarak yalnız onun kanından olmayanlar, kanı bozulanlar, bir *yatlar ve soysuzlar* sınıfı görür."[18] Sınıf çelişkilerinin ortadan kaldırılmasının en güzel örneği ise, kadrocuların göre, Hitler Almanyası'nda görülmektedir: " sınıf tezadına en ziyade mevzu olan Almanya, memleket olarak istiklalini ve şahsiyetini kaybedince ve memleket olarak *millî kurtuluş* görüşünün içine girince sınıf tezadını bir kalemde tasfiye etmiştir."[19] Oradaki "Führer" kurumu ise, Türkiye'de "ebedi şef" olmuştur: "ŞEF'te *millî seziş, millî enerji, millî hareket* kabiliyeti sentetize olur. Hareket, bütün cemiyet mikyasında genişler ve millî vasfını alır."[20]

Kuşkusuz, Kemalizm, aynı zamanda Avrupa'daki faşizme karşıydı ve kadrocuların temel uğraşlarından biri de, "faşist" suçlamasına karşı kendilerini savunmak olmuştur. Kemalizm, faşizme karşıdır, çünkü onu "geç kalmış sömürgecilik" olarak görmektedir[21] ve en azından İtalya'dan gelen tehdidin de ayırdındadır. İkinci olarak, Avrupa'daki faşizmi yadsımada, kendi üstün orijinalliğine ve mazlum insanlığın önderliği iddiasına sahip çıkma güdüsü de rol oynamaktadır. Üçüncü olaraksa,

17 "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi III", *Kadro*, s. 21, Eylül 1933, s. 8.

18 "Kuvayi Milliye", *Kadro*, s. 16, Nisan 1933, s. 13. (vurgular F. Rıfkı'nın)

19 Burhan Asaf, "Millî Kurtuluş İnkılabının Cihanşümul Ehemmiyetini Anlayan Anlayana", *Kadro*, s.18, Haziran 1933, s.40

20 Şevket Süreyya, "Bir Münakaşanın Manası", *Kadro*, s. 17, Mayıs 1933, s. 8. (vurgular Aydemir'in).

21 Bkz. Burhan Asaf, "Millî Kurtuluş Davasını Tarih, Mikado'ya yahut Mussolini-ye Vermemiştir", *Kadro*, s. 24 Birinci Kanun, 1933, s. 45. (vurgu Asaf'ın)

Kemalizm, Avrupa faşizmindeki sınıfsallığın bilincindedir ve onun, burjuvazi yaratırken özellikle ihtiyaç duyduğu sınıfları reddetme katılığını bozmasından endişe etmektedir. Ama Kemalizmdeki özde, ona ilişkin pek çok öge bulmak herhalde kaçınılmazdır.[22]

Bu süreç, kendisini en çok *militarizm* ile ifade etti. Bu militarizm, elbette Silahlı Kuvvetler'le güvenlik ve istihbarat birimlerinin genişliğini, sosyal süreçlerdeki belirleyici etkinliğini ve değerlerinin yaygınlığını içerir ama bunlarla sınırlı değildir.Militarizm, saldırgan ve yıkıcı bir şovenizmi; devletin zor aygıtlarının toplumsal çarkın çevrilmesinde ve ülke işlerinin yürütülmesindeki belirgin rolünü; şiddete devlet katında ve toplumda tanınan meşruiyeti; üstün millete dayalı devlet kavramını; her yana sızmış gizli bir ırkçılık ve yabancı düşmanlığını; hoşgörü, paylaşma ve toplumsal dayanışma karşısında özendirilen yırtıcı bencilliği; yaygın saldırganlığı da ifade eder. Ayrıca bütün bunların günlük yaşamda, ailede, okulda, düzenin propaganda aygıtlarının kesintisiz mesailerinde, camide ve kışlada yeniden üretilmesini kapsar. Dış ilişkileri ise, militarizmin dış kaynaklarını oluşturur. Ortaya çıkan "ordulaşmış millet" fetişi ve sivillerin de kafalarının içinde demir parmaklıklar ören "yüce ve kutsal devlet" saplantısı, militarizmin toplumsal dokudaki kanseröz etkilerinin göstergesi olur.

Bu gidişin zamanla oluşan nispeten gelişmiş burjuvazisi de, yaratılışındaki, köklerindeki *yapısal* unsurlardan kendini elbette kurtaramadı. Onun yazgısal trajedisini Hikmet Kıvılcımlı çok güzel özetliyor:

> Sermaye... gerek kendi milletinin, gerekse başka milletlerin çalışanlarınca biriktirilmiş küçük ve dağınık mülkceğizleri sahiplerinden ekonomik veya politik zorla aşırarak gasp etmiştir. Yalnız bu gasp ediş Batıda, Anayurdunu hızlı bir ilerlemeyle

22 İtiraf etmeli ki, Kadrocular Sovyet planlamasına da ilgi göstermişlerdir ama onu çarpıtmışlardır; zapturapt altındaki toplumun bitişik nizam yürüyüşünü sağlamaaçısından cezbetmiştir planlama onları.

Büyük Sanayileşme ve *Bayındırlık* yaratışına yüceltmiş ve kendi milleti içinde hayat standardını *nispi de* olsa yükseltmiş olmak gibi tarihsel bir *görev* başarma haklılığı ile muazzeretlenebilmiştir. Türkiye *Özel Sermayesinin*, dışarıda yabancı toplumları talan edip Anayurda başkalarının varlığını aktarıp yığma şansı, kökten yok olmak şöyle dursun, Batı etkisi altına düştüğü ölçüde, kendi varlıklarını ve zenginliklerini kendisinden çok usta ve üstün yabancı sermayeye kaptırdığı için tam tersine orantılıdır. İçeride kendi milletinin küçük üretmenlerince sahiden alın teriyle biriktirilmiş küçük mülkleri ekspropriye etmeye gelince, iki ucu tutulmaz bir değnekle karşılaşılır: a) Batının 500 yılda yaptığı küçük mülk sahipleri *katliamını* 5 hatta 50 yılda yapmak kılıçtan geçirilecek halkı ayaklandırabilir. b) Bütün o kılıçtan geçen küçük üretmenlerin Sermayeci elinde *biriken* aşırılmış mülkceğizleri yığınından arslan payının, yabancı Sermaye adlı kurt boğazına kaydığı düşünülürse, milletçe duyulacak öfke ve dayanç on kat, yüz katken, bin kata çıkar. İşte o tarihsel ekonomik ve sosyal nedenlerle *Özel Sermayemiz* yahut kapitalizmimiz, cin olmadan insan çarpmaya kalkışmış bir mostr oldu. *Modern* olmadan (daha doğrusu: 19. yüzyıl Batı Sanayisinin prosper kalkınmasını hiçbir zaman yaratamadan) *ultramodern* oldu (yani; tekelci finans-kapital emrine girdi). Böylece tarihsel görev yokluğu ve ulus önünde haklı çıkma yokluğu kapitalizmimizi yüzük taşı gibi göze batar etmiş; kendi sosyal sınıfını bile inkâr edip ezen ultramodern tekelci finans-kapitalistlerin sayıca ve kalitece düşüklükleri, aşağılık kompleksini andıran en ters tepkilere yönelmiş oldu: a) Bir yandan *kendi milletine* karşı insan hakkı tanımaz bir keskin yırtıcılık kazandı; b) öte yandan, ulus önündeki zaafını telafi etmek için, *uluslararası* yabancı finans-kapitale kul köle olmak zorunda kaldı.[23]

Geç kalmış burjuvazinin bütün evrensel özelliklerini bir de kendine özgü zaaflarla taşıyan Türk burjuvazisi, tarih sahnesine çıkışının işçi sınıfından korkuyla malul patolojik varoluşunda, en gerici sınıflarla işbirliğine yöneldi; özünde Batı'daki sınıf

23 Hikmet Kıvılcımlı, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, Tarih ve Devrim Yayınları, İstanbul, 1974, s. 13-14 (vurgular Kıvılcımlı'nın).

kardeşlerinden farklı olarak hiçbir ilerici özellik taşımadan, birikimsiz, görgüsüz, deneyimsiz, devlete ve emperyalizme sığındı.

Sonraları da, palazlanmasına, güçlenmesine, büyümesine karşın bu burjuvazinin mahdumları, gelin ve damatları ile torunları da farklı bir özellik kazanamadılar. Korku, yüreklerinden hiç eksik olmadı; aksine yönetemedikçe, direnenler çoğaldıkça ve bunalımları derinleştikçe arttı. Şiddette ise yetkinleştiler, deneyim sahibi oldular, onu çeşitlendirdiler, daha fazla ve daha bir gaddarlıkla uyguladılar. Zihinleri resmî ideolojiyle kelepçelediler, tedhişçi bir Türkçülüğü toplu bir hezeyana dönüştürdüler; işkenceyi, gözaltında kaybetmeyi, toplu kıyımları, yargısız infazları ve faili meçhul cinayetleri yaşam biçimi yaptılar. Kirli Savaş ile deneyim kazandıklarını gururla açıkladılar. Maddi üretim araçlarına sahip olanlarla entelektüel üretimde yer alanlar ve sermayenin siyasetteki temsilcileri, kâr ve kariyer hırslarıyla, otoriteye bağımlılıklarıyla ve korkuya teslimiyetleriyle, meydanı şiddet araçlarına sahip olanlara bıraktılar, sınıfsal haraçlarını böyle toplamayı yeğlediler. Kendi şiddetleriyle de, kendi düzenlerinin insani/toplumsal temellerini tahrip ettiler, kültürel/ahlaki özünü aşındırdılar, yasal/kurumsal yapısını parçaladılar ve çürümeyi doruğa tırmandırdılar.

Bu kitap, işte bu tarihsel/yapısal bunalım mirası üzerinde yükselen egemen sınıfların İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bağımlı ve kıyıcı serüveninin dış politikayla, yani *emperyalizme kul köle oluş* süreciyle ilgili öyküsüdür. *Korku-Şiddet-Çürüme* sarmalının çürüme boyutuna, düzenin kendi şiddetinde çürümesi noktasına gelişinin, dış ilişkilerinin sınırları içinde çözümleme çerçevesini oluşturma denemesidir...

I. Bölüm

Korku ve Saldırgan Bağımlılık (1945-1960)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan en belirgin olgulardan biri de kapitalizmin derin ve yaygın bunalımıydı. En açık biçimde Avrupa'daki çok yönlü yıkımda görülebilen bu bunalımın sarsıntıları, dünyanın dört bir yanında hissediliyor, en çok da uçsuz bucaksız sömürge topraklarda dipten gelen kıpır kıpır bir dalganın uğultusuyla kendini belli ediyordu. Sömürge halkları bağlayan tutsaklık zincirlerinin anayurtlarında paramparça olması, kapitalizmin beşiği Avrupa üzerindeki "komünizm hayaleti" ile daha bir gerçeklik kazanıyordu. Avrupa'nın merkezindeki Kızıl Ordu ise, tüm bunlara muzaffer bir somutluk katıyordu.

Özellikle bu koşullarda uluslararası faşist yapılanmanın uğradığı kapsamlı yenilgi, beynelmilel sermaye açısından önemli bir araç kaybı anlamına geliyordu. Üstelik savaşın müthiş yıkıntısının altında kalan, sadece Avrupa'nın iki önemli ülkesi Almanya ve İtalya'nın dinamik ve vurucu kapitalizmi de değildi kuşkusuz.

İngiltere ve Fransa gibi savaşın galipleri açısından da gözle görülür, elle tutulur olan gerçek, yıkım idi. Nazi işgalinin pençesinden kurtulmuş olan ülkelerde de büyük bir çöküş söz konusuydu elbette.

Kapitalizmin bunalımı, savaşın maddi hasarları ve insan kayıpları ile sınırlı değildi sadece. Üretici güçlerdeki yıkımın, altyapıdaki tahribatın, kentlerin harabeye dönmesinin yanında, kapitalizm, bir de yeni bir kanlı paylaşım savaşı ve faşizm suçunun moral yükünün ağırlığı altında ezilmekteydi. Vicdanlardaki bu "insanlık suçu", sosyal yapıdaki parçalanma ve milyonlarca kadın, erkek ve çocuğun yaralı ruhundaki çöküntüyle tamamlanıyordu. Kapitalist uygarlığın kalbindeki tekelci baronların geleceğe ilişkin korkulu bedbinliği, kapitalist sanayi kentlerinin gri karamsarlığıyla bütünleşiyordu.

Karşılarında ise, komünist partizanların faşist saldırganlığa karşı gösterdikleri hayranlık verici direnişi, yeni bir dünya kurma kararlılığı, moral üstünlüğü ve saygınlığı vardı. Ulusal onurun, halkların haklarının ve emekçilerin çıkarlarının savunucusu işçi sınıfı direnişçilerinin anısı, şimdi milyonların gözünde, yeniden inşanın, ahlaki/kültürel yenilenmenin, emekçiler için yeni bir dünya kurmanın manevi kaynağını ve itici gücünü oluşturuyordu. Üstelik Belçika'dan Çekoslovakya'ya, Fransa'dan Polonya'ya, İtalya'dan Bulgaristan'a, Lüksemburg'dan Macaristan'a ve Romanya'ya kadar komünist partiler koalisyon hükümetlerinde ortak olarak, Yugoslavya ile Arnavutluk'taysa tek başlarına iktidardaydılar. Dünyayı faşizmden kurtarmanın en ağır yükünü taşımış olan Sovyetler Birliği evrensel saygınlığının doruğunda, Kızıl Ordu da Avrupa'nın merkezi Berlin'den başlayarak Doğu Avrupa'da idi. Doğu Avrupa'da toprak devriminden kamulaştırmalara dek uzanan köklü reformlar yapılıyor, faşizmin maddi tabanı çökertiliyor, yeni halk güçleri siyaset sahnesine çıkıyordu.

Yükselen Güç ABD ve Soğuk Savaş

Beynelmilel sermaye açısından ortaya çıkan bu karamsar tablo içinde, Atlantik'in ötesindeyse bir taze güç yükseliyordu. Okyanusun koruyuculuğu altında toprakları büyük boğazlaşmanın şiddetinden hiç etkilenmemiş Amerika Birleşik Devletleri, üstelik savaştan daha zenginleşmiş olarak da çıkmıştı. Kapitalizmin rekabet yasaları böyleydi: Rakiplerinin yıkımı, ABD için kazanca dönüşmüştü. Savaş, Amerikan ekonomisine 25 milyar dolarlık bir ek kapasite eklemiş, 1937'de kapitalist dünyanın toplam ithalatının yüzde 14,2'sini yapan bu ülke, savaşın bitiminden iki yıl sonra, 1947'de bu oranı yüzde 32'nin üzerine çıkartmıştı. Amerikan ordusu da, savaş öncesinde dünyanın en büyük orduları arasında on yedinci sırada iken, sayısal göstergelerde artık yeryüzünün en büyük askerî gücü olmuştu.[1] Daha da önemlisi, ABD'nin çok yönlü gücü, "mutlak silah"la, atom silahı tekeliyle de perçinlenmekteydi. Tarihte ilk kez bir ülke, tek başına, şimdiye dek görülmemiş bir tahribat gücünü elde etmekle kalmıyor, aynı zamanda çok yönlü etkilerine karşı anlamlı bir savunmanın mümkün olmadığı bir taarruz silahına da sahip oluyordu.

Şimdi uluslararası kapitalizmi ölümcül bunalımından kurtarmak, onu önce doğum yeri Yaşlı Kıta'da ayağa kaldırmak ve bu arada da liderliği ele alarak dünyanın her yerinde oluşmuş boşluğu beynelmilel sermaye adına doldurmak gibi görevler, bu yükselen yeni gücün büyük misyonu olarak ortaya çıkıyordu.

Yükselen gücün, üstelik kendi ciddi sorunları, zaafları, engelleri ve korkuları da vardı. Yükselişinin doğal yönü ve içkin karakteri, onu hegemonyacı bir evrensel hamleye itmekteydi.

Durmaksızın artma eğilimi gösteren üretim kapasitesi ve elindeki hızla büyümekte olan sermaye fazlası, ona yeryüzündeki bütün kapıların açılmasını gerektiriyordu. Yoksa bu bü-

1 B. Ponomaryov ve diğ. (der.), *History of Soviet Foreign Policy, 1945-1970*, çev. David Skvirsky, Progress Publishers, Moskova, 1974, s. 29-30.

yük avantajlar, bir anda, iç gelişmeler sonunda bir durgunluğa, oradan da sorunların en tehlikelisine, kâr oranlarının azalmasına neden olabilirdi. Sivil üretimi istikrar arayışı içindeyken askerî sanayisinin atıl kalmasının önüne geçilmesi, terhis olan askerlere iş alanlarının açılması, yükselen refahın ve artan talebin kalıcılaştırılması ve bu arada da tüm rakiplerin geri çekildiği sömürge alanlarının yeniden biçimlendirilmesi gibi ciddi sorunlar gündemdeydi. 1929'un Büyük Bunalımı, savaşın yardımıyla atlatılmıştı ama savaş üretiminin doruğa çıktığı 1941 yılında bile hâlâ sekiz milyon işsizin var olması[2], ekonomideki durgunluk korkusunun gerçekliğini anlatıyordu.

Sadece Avrupa'ya yılda yaklaşık 16 milyar dolarlık ihracat yapan bu ekonominin, aldığı malların parasını ödeyebilecek takatte pazarlara ihtiyacı vardı ki, ekonomik ve toplumsal çarklar dönebilsin, üretim faaliyetleri devam edebilsin, sermaye artık yaratabilsin, kâr etme mekanizması teklemeden çalışabilsin. Avrupa'nın pazar ekonomilerinin bir an önce ayağa kalkması Amerika için bu açıdan da yaşamsal önem taşımaktaydı.

Devasa Sovyet pazarı yanında, Doğu Avrupa'da da (ve Kore'de, kısa süre sonra Çin'de, Vietnam'da) kapıların kapanma olasılığı ciddi kaygılar yaratmaktaydı. Bu arada bazı yerlerde bir tür ekonomik milliyetçiliğin gelişmesi ve kimi ülkelerde de korumacı devlet kapitalizminin ortaya çıkması riski, korkuları besliyordu. Sömürgeci yapının ise sonunun geldiği belliydi. Bu durumda bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkarabileceği gelişmeler de gelecek açısından belirsizlik yaratıyor ve dolayısıyla da beynelmilel sermayenin güvensizlik duygularını pekiştiriyordu.

Dolayısıyla, işin bir "kapitalizm içi hesaplaşma" boyutu da vardı. Geçmişte sistemi derinden sarsan ve acılı deneyimler yaşatmış olan hegemonya mücadeleleri, korumacılık ve ekonomik milliyetçilik gibi olgular, savaş sonrasının çalkantılı inşa süreç-

2 David Horowitz, *Imperialism and Revolution*, Pelican Books, Londra, 1971, s. 97.

lerinde yeniden ortaya çıkabilirdi. Başta Avrupa, dünyayı dize getirmek kolay değildi. ABD şimdi bu göreve de soyunmuştu.

İşte bunun içindir ki daha savaş sırasında, 14 Ağustos 1941 'de, bir savaş gemisinde, ABD Başkanı Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Churchill, neşrettikleri Atlantik Beyannamesi'nde geleceğin düzeninin en önemli iki unsurunu vurguluyorlardı: "Denizlerin serbestliği ilkesi" ve "yeryüzünün doğal kaynaklarına her milletin ulaşma hakkı" Yani istenen, serbest ticaretin eşitsiz değişimi ile hammadde kaynaklarının emperyalist sömürüye açılmasının dünyaya egemen olmasıydı. Elbette "açık kapı politikası", sadece bir dönem emperyalist politikaların kavramsal adı değildi. Açık kapı politikası, kapitalizmin doğal güdüsünün, sermayenin temel deviniminin, onun yayılmacı karakterinin kaçınılmaz stratejisiydi. Sermayenin yeryüzünün her yerine serbestçe nüfuz edebilmesi; pazarın güvence altına alınması; yatırım/üretimden dağıtım/dolaşıma dek girişim ağının oluşabilmesi; tabii her yerde buna uygun, yani özel teşebbüse ve piyasaya dayalı iç düzenlemelerin gerçekleştirilmesi; liberal kapitalizmin teşvik edilmesi ve dayatılması; emperyalist yağmanın önündeki engellerin şu ya da bu yöntemle temizlenmesi, savaş sonrası Amerikan politikalarının genel ilke ve amaçlarıydı. Dünya çapında yıkılan sömürgeciliğin ve bunalımdaki kapitalizmin bağrından çıkabilecek sosyal devrim korkusu ise, bütün bunların üzerinde asılı duran devrimci tehdidin yarattığı sürekli bir karabasandı...

> Tekelci kapitalizmin yaşaması basitçe kâr haddinin düşmemesine bağlıdır. Bu, aa) Kütle hâlinde ve devamlı üretilen mallara iç ve dış talebin eksilmemesi ile, bb) Gerekli ilkel madde kaynaklarının devamlı sahipliği ya da kontrolü ile, cc) Ve bunu sağlayıcı dış askerî ve politik bağlar kurulması ile sağlanabilir. ... O hâlde, dolar diplomasisi birbirine bağlı ekonomik-militer tulumbayı kurmalı, tulumbaya ilk suyu akıtmalı (yardım kredi), sonra sağmak ya da sömürmek üzere tulumbayı çalıştırmalıydı.[3]

3 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Alan Yayıncılık, 2. basım, İstanbul, 1989, s. 15-16.

İşte ABD de bunu yapmaya, tulumbayı çalıştırmaya koyulacaktı.

Elbette, Sovyetler Birliği ve genelde komünizm, Amerikan yükselişinin doğal mecrası önündeki temel engel olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu, özünde, politik, sosyal ve ideolojik bir sorundu. Ne var ki, iki hasım arasında görünürdeki büyük "güç farkı", avantajlı tarafta saldırgan eğilimleri de besliyordu. Üstelik, dünyadaki "boşluk"u doldurmak da, doğası gereği, militer bir içerik taşıyordu bağrında. Böyle olunca, ortaya askerî bir boyut da çıkıyordu.[4]

İşte Soğuk Savaş, kapitalizmin, beynelmilel sermayenin, ABD ve öteki emperyalist ülkelerin güç ve güçsüzlüklerinin, algıladıkları tehditlerin, engellerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkan dünya çapındaki bir topyekûn saldırının, uluslararası dengelerle aldığı biçimdi. Kapitalizm içi boyutu ABD'nin kesin askerî hegemonyasının kurulması ve bu disiplin altında *restorasyonun gerçekleşmesi* biçiminde tecelli etti. Uluslararası ilişkilerin ise, Amerikan Barışı'nın dayatılması temelinde şekillenen kurumsallaşmış birçok boyutlu çatışmanın cenderesi içinde militerleşmesi ve bozulması ortaya çıktı; yaşamın her alanını kapsayan, belirleyen, tanımlayan bir süreç, giderek girdabına kapılan her devleti, halkı ve kurumu kendi militarist kalıbı içinde yeniden biçimlendirdi.

Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş taarruzunu, 1947 Mart'ında Truman Doktrini ile başlattı.[5] Truman, Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolar[6] tutarında "yardım" önerisini açıklama vesilesi ile Kongre'de yaptığı konuşmada, komünizme ve devrime karşı evrensel bir saldırıyı başlattığını ve bunun ideolojik vitrinini şu sözlerle dünyaya duyurdu: "Silahlı

4 Ayrıca unutmamak gerekiyor ki, Amerikan ekonomisinde askeri harcamaların kârlılık oranı ve canlandırıcı etkileri, o dönemde de, sonraları da, genellikle sivil yatırımlardan fazla olagelmiştir.

5 Metin için bkz. *The Department of State Bulletin*, 23 Mart 1947, s. 534-537.

6 Bunun 300 milyonu Yunanistan, 100 milyonu da Türkiye için ayrılmıştı.

azınlıklar ya da dış baskılarla boyunduruk altına alınma teşebbüslerine karşı direnen özgür halkları desteklemenin, Birleşik Devletler'in politikası olması gerektiğine inanıyorum." Ardından, bu politik/ideolojik hamlenin ekonomik tamamlayıcısı olan Marshall Planı açıklandı. Sonra da tabii askeri zincir tamamlandı ve 1949 yılında NATO kuruldu...

Aslında Amerikan egemenleri büyük saldırılarına önce kendi ülkelerinde ve kendi halklarından başladılar ve başka egemenlere örnek teşkil edecek bir yöntemi uyguladılar. Truman'a Kongre'de kritik desteği veren Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Cumhuriyetçi Parti Michigan Senatörü Arthur Vandenberg, Başkan'a, Soğuk Savaş'a giden yolda ilk yapılacak iş olarak, "Amerikan halkının ödünün patlatılması"nı öneriyordu. Yaratılan cadı kazanında, "Sovyetler Birliği ve komünizm korkusu", giderek tüm kapitalist dünyada tam bir toplu hezeyana dönüşecek, halkların aklını başından götürecek ve ideolojik bir saplantı hâlinde realitenin yerini alacaktı.

Artık Amerika açısından zora dayanan bir uluslararası ilişkiler dönemi başlamıştır. Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un sözleriyle, "Güç, komünist olmayan bir dünya sistemi yaratmada büyük bir rol oynayacaktır."[7] Bunu az bulan ve ileride selefi olacak Bakan'sa, şöyle diyecektir: "Güç, Sovyet yönetimiyle ilişkide bulunurken başarının anahtarıdır. ... Dolayısıyla dünya özgürlük mücadelesinde yapılması gereken, saldırıya geçmek ve despotluğu ... püskürtmektir.[8]

Truman Doktrini'nin ilanıyla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'ni her yandan ve her araçla, ama esas olarak da askeri paktlarla *kuşatma (containment)* eylemine başladı. Bu, Sovyetler Birliği'ni bir tür boğma planıydı. Dünya ile ilişkileri engellenecek, bir anlamda, uluslar ailesinden koparılarak can damarları kesilecekti. Ticaretten kültüre, diplo-

7 *Power and Diplomacy*, Mass., Harvard University Press, Cambridge, 1958, s. 12.

8 John Foster Dulles, *War or Peace*, The MacMillan Company, New York, 1957, s. 16-17.

masiden spora her alanda içine kapanmaya zorlanacak ülkenin bu mutlak tecrit koşullarında gelişmesi önlenecek, baskı altında tutulacak güvensizlik, şüphe, korku içinde silahlanma yarışına mecbur edilecek, iç ve dış çelişkileri kışkırtılacaktı. Kuşatma politikasına esin kaynağı olacak yazısında Amerikalı diplomat şöyle devam ediyordu: "Şayet ... partinin bir politik araç olarak birliğini ve verimini ortadan kaldıracak bir şey olursa, Sovyet Rusya bir gecede ulusal toplumların en güçlüsünden, en zayıf ve en zavallısına dönüştürülebilir. ... Sovyet gücü ... içinde kendi çürüyüşünün tohumlarını taşımaktadır. ve Rusya genel olarak Batı dünyası karşısında çok daha zayıf olan taraftır."[9]

Daha sonra, "*kuşatma*"ya, "*püskürtme*" (*Roll-back*) hedefi de eklenecek, yani "Doğu Avrupa'yı kurtarmak üzere" sosyalizmin Sovyet sınırları içine "sürülmesi" amaçlanacaktır.

1949 yılındaysa, ABD Kongresi, "İhracat Kontrol Yasası"nı kabul ederek son derecede kapsamlı bir ekonomik ambargoyu da başlattı. Giderek bütün NATO üyelerinin ve Japonya'nın da, ABD'nin zorlamasıyla katılmak durumunda kaldığı bu ambargo ile sadece ABD'nin Doğu Avrupa'ya 1948 yılında 400 milyon dolar olan ihracatı 1953'te 2 milyon dolara kadar düştü. Aynı süre içinde Doğu Bloku'ndan ABD'ye yapılan ihracat da yılda 236 milyon dolardan 46 milyon dolara indi.[10] Bu acımasız ambargo ile bir ara, 1952-54 arasında, dünya ticaretinde dolaşan malların yarısı yasak listesine alındı.[11] Tabii sonuçta da, blok-

9 Makaleyi yazdığı sırada Moskova'da görevli bulunan Diplomat George Kennan yazıyı Mr. X imzasıyla yayımlamıştır. Metnin orijinali için bkz. "The Sources of Soviet Conduct", *Foreign Affairs*, c. XXV, No. 4, Temmuz 1947, s. 566-582. Bu makalenin metni için ayrıca bkz. George Kennan'ın kitabı *American Diplomacy 1900-1950*, New York, New American Library, 1951, s. 89-106 ve Walter La Faber, *America in the Cold War: Twenty Years of Revolutions and Response, 1947-1967*, New York, John Wiley and Sons, Inc., 1968, s. 36-48.

10 Walter Krause, F. John Mathis, The US Policy Shift of East-West Trade, *Journal of International Affairs*, c.28, No.1, 1974, s.26, dn.3.

11 Bkz. Gunnar Adler-Karlsson, *Western Economic Warfare, 1947-1967: A Case Study in Foreign Economic Policy*, Almquist and Wiksell, Stockholm, 1968, s. 146-147.

lar arası ticaret neredeyse durma noktasına gelirken, blokların kendi aralarındaki ticaret de olağanüstü boyutlarda bir artış gösterdi. Dünya da politik, ideolojik ve askerî açılardan olduğu gibi, fiilen, ekonomik ilişkiler bakımından da iki ayrı kutba bölündü.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler'i kuşatma ve nükleer şantaj politikası, bu ülke çevresinde, aralarında kuşkusuz en önemlisi olan NATO'nun da bulunduğu askerî paktların kurulmasıyla doruk noktasına ulaştı.[12]

Kapitalizmin yükselen yeni gücü ABD, komünizme, Sovyetler Birliği'ne ve genel olarak sosyal devrime karşı başlattığı evrensel Haçlı Seferi'nde ihtiyaç duyduğu işbirlikçilik için büyük bir pazarı da kızıştırmıştır. Bu saldırıda ABD saflarında yer alacak militan ülkelere ve onların yönetici sınıflarına ABD, silah ve para musluklarını açmıştı. Egemenlere, sınıf tahakkümlerini pekiştirmek için, politik ve moral destek; askerine, polisine ve istihbaratçısına eğitim olanakları, araç ve gereç; ideolojik manipülasyon bilgi ve deneyimi; propaganda için uzmanlık becerileri; gerektiğinde un, çikolata, süttozu; psikolojik savaş, toplumsal baskı ve hatta işkence için planlar, malzemeler; teknisyenler, akıl hocaları; Hollywood filmleri vb. "Hür Dünya'ya Amerikan Yardımı"nın bir parçası olarak cömertçe sunulmuştu. Batı Bloku'nun militan üyesi, vurucu gücü, jandarması olmada gösterilecek heves ve yetkinlik ölçüsünde bedeller militarizmin uluslararası serbest piyasasında belirlenecekti. Bu piyasada ulusal onur, bağımsızlık, eşitlik, barış ve özgürlük bir kıymet ifade etmeyecekti; fiyatları belirleyen, gerginlik, çatışma, desise, baskı, sömürü, güç ile şiddet uygulamadaki heves ve yetkinlik olacaktı. Bağımlılık, işbirlikçilik, Amerikan çıkarları için fedailik, anti-komünist isteri, emek düşmanlığı, piyasa fetişizmiyse çok para edecekti.

12 Buna karşılık, NATO'nun 1954'de Batı Almanya'yı da üyeliğe alması üzerine, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkeleri de kendi aralarında, Mayıs 1954'te Varşova Paktı'nı kurmuşlardır.

II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye: Yükselen Sınıf ve Yapısal Değişim

Dünyada bu dönüşümler gerçekleşir, yeni bir uluslararası yapının sancılı doğumu yaşanır ve Soğuk Savaş'ın kâbusu insanlığın üzerine çökerken, Paylaşım Savaşı sonrası Türkiye'sinde de, her alanda köklü ve sonuçları derin izler bırakacak yapısal değişimlerin başladığı bir dönüm noktasına gelinmişti.

Türkiye, bu dönemde, dışında kalma becerisini göstermesine karşın, savaşın sarsıcı etkilerini yaşamın her alanında hissetmekteydi.

Türkiye, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre, şayet savaş Akdeniz'e sıçrarsa, Türkiye, ya İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti ya da bu ülkelere karşı hayırhah bir tarafsızlık politikası izleyecekti. Türkiye'nin bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması durumunda da İngiltere ve Fransa ona yardım edecekti. Bu arada Türkiye, ek bir protokolle, bu anlaşma hükümlerinin yarattığı yükümlülüklerin, kendisini komşusu Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklemeyeceğine dair bir çekinceyi de metne ekletmişti. Bu arada hatırlatmak gerekir ki, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında da 1925 yılında Ankara'da imzalanmış bulunan bir dostluk ve işbirliği anlaşması zaten yürürlükteydi.

Savaş genişledikten sonra Türkiye, kendisine bu anlaşmalara dayanılarak müttefiklerce yapılan savaşa girme telkin ve baskılarına her defasında olumsuz yanıtlar vererek savaş dışı kalma kararlılığını korudu.

Türkiye fiilen ve hukuken savaşta tarafsız kalmaya gayret gösterirken, hiç kuşkusuz Hitler Almanya'sıyla savaşanlar da dâhil olmak üzere, o dönemin bütün kapitalist âleminin paylaştığı açık sırrı yeğleyen bir bakışa sahipti. Bu genel arzu, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması, savaşın esas olarak

bu minval üzere seyretmesi ve nihayet sonuçta Almanya'nın da yıpranmasına karşılık, esas olarak Sovyetler Birliği'nin kapsamlı bir yenilgiye uğratılması idi. Hatta bir dönem, Alman ordusunun Sovyet topraklarının içlerine kadar hızla ilerlediği 1941 saldırısından itibaren ve özellikle de faşist ordunun Kafkaslar'a yöneldiği 1942 yazında, Türkiye iştahlı bir beklentiye bile girmişti. Buna göre, Sovyetler Birliği dağılacak ve hatta Türkiye'ye Turan yolları dahi açılabilecekti. Türkiye'deki faşist zafer düşleri, 1943 başında Stalingrad'da, Alman savaş makinesi gibi paramparça oldu.

Tabii bu arada, Türkiye'nin Nazi Almanya'sıyla ilişkileri de gelişti. Türkiye'nin Almanya ile büyüyen ticareti, stratejik kromun Almanya'ya satılmasına devam edilmesi, Türkiye'deki faşizm yanlısı ideolojik cereyanların ete kemiğe bürünmesi demekti. İstanbul Emniyeti'ndeki tabutluklara doldurulan solcu işçi ve aydınlar da egemen eğilimin her zamanki kurbanlarının soyundandı. Unutmamak gerekir ki, Türkiye, Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sadece dört gün önce Hitler Almanya'sıyla bir saldırmazlık anlaşması da imzalamış, onu askerî rezervlerinin tümünü Sovyetler'e karşı sürmeye cesaretlendirmişti.

Sonuçta, işler Türkiye'nin arzuladığı gibi gelişmedi. Savaşın 'Demokrasi Cephesi'nin zaferiyle biteceği anlaşılınca, Türkiye önce Almanya'ya krom satışını durdurdu. Sonra, 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Ardından da, Birleşmiş Milletler'e üye olmanın şartı olan formaliteyi tamamladı ve Almanya'ya 23 Şubat 1945'te savaş ilan etti.

Bir yanda İngiltere ve Fransa ve bir ölçüde ABD, bir yanda Sovyetler Birliği ve öte yanda da Nazi Almanya'sı arasında sıkışıp kalan Türkiye, savaş sonrasında hiç kimseye yaranamamanın yalnızlığını, fırsatçı ve iyi niyetten yoksun, ilkelerden, açıklıktan uzak tutumunun ceremesini çekme durumunda kaldı. Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin bu yeni bunalımı, saygınlığını tümüyle yitirmiş bir ülkenin kaçınılmaz sonuydu.

İçeride ise, ekonomik açıdan güçlü egemenlerden görece özerk konumdaki silahlı-silahsız bürokrasinin otoriter yönetici zümresi, tam bir umarsızlık içinde çırpınmaktadır. Neredeyse toplumun bütün kesimleri yönetimden şikâyetçidir, hoşnutsuzluk had safhadadır. Baskıcı yönetim, savaş döneminin sıkıntılarının yarattığı toplumsal huzursuzluk karşısında şaşkın durumdadır.

Savaş yılları, hayat pahalılığının dayanılmaz ölçülerde arttığı bir dönemdi. Ekonomik felç durumu, zaten her zaman yaygın olan işsizliği tam bir toplumsal afete dönüştürmüştü. Yoksulluk, milyonlarca emekçi için sefalet boyutlarına ulaşmıştı. Yokluklar, karaborsayı yaşamın ayrılmaz parçası yapmıştı. Bu yaşam koşulları, sadece ağa-jandarma-tahsildar üçgeni içinde yaşamak zorunda bırakılmış olan geniş köylü kesimi ya da kentlere göç ederek oralarda işsiz, aç, çıplak yaşam kavgası vermek zorunda kalan kır kökenli işsizleri vurmuyordu. Yoksullaşma, yoksunluk ve karaborsa; işçileri ve memurları, yanı sıra serbest meslek sahipleri ve aydınlar gibi küçük burjuva kesimlerle esnafı da son derecede olumsuz etkiliyordu. Kişi başına ulusal gelir bu dönem zarfında neredeyse yüzde 25'lik bir düşüş göstermişti.[13]

İktisadi bunalım, siyasal ve ekonomik baskılarla birleşerek yaşamı çekilmez kılmaktaydı. Jandarma dayağından, köylülerin yük hayvanlarının devletçe müsaderesini bile getiren Millî Korunma Kanunu uygulamalarına ve çeşitli ağır vergilere, işçiyi angarya çalıştırma cezası "mükellefiyet" uygulamalarından örgütlenme ve ifade özgürlüğüne konan yasaklamalara ve ağır cezalara kadar pek çok ekonomik-siyasal baskı mekanizması çaresiz kalmış yönetimce acımasızca uygulanmaktaydı.

Bu sosyal tablonun hemen yanı başında ise, egemen sınıfların muazzam zenginleşmesi, rüşvet, yolsuzluk ve vurgun vardı.

---

13 Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye: Dünya Savaşından 1971'e*, 3. Kitap, çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 1989, s.165.

Yönetimin politikaları, "savaş sırasında bir rüşvet ve vurgun ekonomisini besledi. Darlıklar, hızla yükselen fiyatlar, azalan gerçek ücret ve maaşlar ve elbette, yarı yasal karaborsa işlemlerinden elde edilen büyük kârlar, savaş ekonomisinin özellikleri arasındaydı. Dış ticareti ele geçiren İstanbul tüccarlarına ek olarak çoğunluğu taşra kentlerinde yerleşmiş, bir temel ihtiyaç maddesinin ikmalini ele geçirerek İstanbul piyasasında elde edilebilen kârları devşiren yeni bir spekülatörler sınıfı doğdu. Savaş yıllarının sonucu olarak ... bir vurguncular kümesi akıl almaz ölçüde zenginleşti. Savaş yılları, 1930'ların hızlandırılmış bir emsali oldu. Hükümet ile burjuvazi arasındaki ittifak, karaborsa vurgunları üstünde alabildiğine vahşi bir kapışmayı ... getirdi."[14]

Ortaya çıkan toplumsal kirlenme ve ahlaki çürüme, kültürel yozlaşma, savaş sonrası Türkiye'sinin sosyal manzarasının başat unsurlarını oluşturmaktadır. Türkiye'de ilginç bir füzyon yaşanmaktadır. Silahlı-silahsız hırsız bürokratlar, (lümpen) burjuvalaşmakta; Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana devletin yetiştirdiği yeni yetme (lümpen) burjuva da emir-komuta zinciri içinde bürokratik bir zihniyetle yoğrulmaktadır. Savaş ekonomisinin rantlarının ağırlık kazandığı bu ilginç sermaye birikimi döneminin sonunda palazlanan savaş zenginleri, özellikle kur farklarından vurgunlar vuran ihracat ve ithalatçılardan oluşan ticaret burjuvazisi, piyasaya yönelmiş toprak sahipleri, müteahhitler, kimi iş bilir esnaf, acente ve komisyoncular, aracılar, toptancılar, tefeciler ile rüşvetçi bürokratlar yeni bir sınıfsal bloklaşmayı da meydana getirmekteydiler. Bütün bu gelişmelerin baş uygulayıcılarından, dolayısıyla da sonuçlarının önde gelen sorumlularından olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bile, kendi yönetimini de artık tehdit etmeye başlayan bu oluşuma olanca kızgınlığıyla daha 1942'de umarsızca feryat etmektedir:

---

14 Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (der.) *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s.51-52.

> Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü dönmüş vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politik ihtirasları için büyük fırsat sayan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak sokmaya çalışmaktadır.[15]

"Kaba hatlarıyla 1940'ların Türkiye'si geniş bir prekapitalist sektör ile ticari niteliği ağır basan kapitalist bir sektörün yan yana bulunduğu bir sosyoekonomik yapıya sahiptir. Modern anlamıyla bir sanayi burjuvazisi gelişmemiştir ve iktisadi hayata bankalar-ticaret burjuvazisi-büyük toprak sahipleri hâkimdir. Buna karşılık yoksul sınıfları ise, Türk kapitalizminin gelişme derecesiyle orantılı olarak cılız bir proletarya ile yarı-serf durumundaki fakir köylüler teşkil etmektedir."[16] Şimdi ise esas olarak, bürokrasinin yöneticiliği altındaki egemen sınıf bloku, kimi üyelerinin savaşla birlikte aşırı zenginleşmesiyle güçlenmiş ve spekülatif kazançların hamisi rüşvet zengini bürokratla çeşitlenmiş olarak şekillenmekte, Türkiye de yeni bir sınıflar arası dengeye doğru evrilmektedir.

Tabloya bakıldığında içeride ve dışarıda birbirini etkileyen, biçimlendiren ve güçlendiren üç gelişme belirgin olarak görülmektedir: 1) Dışarıda, ABD'nin başını çektiği sermaye saldırısı güçlenmekte, özel girişim her yerde dayatılmakta, belirli görevler karşılığı bunlara kesenin ağzı açılmakta ve imajın esas sayıldığı çok partili sivil yönetim biçimi yeğlenmektedir. 2) Türkiye'de, tek parti yönetimi artık yönetememekte, dış ve iç kuşatılmışlık altında büyük bir bunalımın pençesinde umarsızca çırpınmaktadır. 3) İçerideki sınıf dengelerinde, palazlanan iktisaden egemen güçler lehine bir değişim söz konusudur

15 Meclisi açış konuşmasından aktaran Ali Gevgilili, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi ve Sosyal Sınıflar*, gözden geçirilmiş 2. basım, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989, s.49.

16 Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları (Cep Üniversitesi), İstanbul, 1991, s. 76.

ve bu yeni sınıf blokuna halk katmanları da, büyük sıkıntıları, hoşnutsuzlukları, örgütsüzlükleri, gerilikleri, yoksulluk, yoksunluk ve çaresizlikleriyle destek vermeye hazır durumdadırlar. Ayrıca dönemin genel ruhi şekillenmesi, ideolojik rüzgârları ve beklentileri de aydınlardan, memurlardan, profesyonellerden oluşan orta sınıfları da yeni iktidar blokuna sempati duyar kılmaktadır. Yeni burjuva bloku artık ekonomideki egemenliği ile yetinmemekte, iç ve dış koşullardan aldığı cesaretle, politik iktidarı da talep etmektedir.

Bu durumda egemenler, bizzat İnönü'nün de teşvikiyle, iç ve dış koşulların dayatmakta olduğu çok partili bir yeni döneme geçmeyi gündemlerine almak durumunda kalmışlardır. Bunalımın ciddi sarsıntılara, hatta patlamalara neden olmadan, egemenlerin çizdiği dar çerçevenin sınırları dâhilinde ve halk güçlerini dışlayacak biçimde bir restorasyon içine hapsedilmesi ortak karardır. İşçi ve emekçilerin yaygın hoşnutsuzluğu, düzenin selameti için, daha büyük çıkarlar içinde eritilmeliydi. Büyük toprak sahiplerinin, bürokrasinin toprak reformuyla ilgili kanun tasarısından rahatsızlığı; ticaret burjuvazisinin ve ötekilerin devlet denetiminden şikâyetleri; Anadolu'nun yeni zenginlerinin devlet katında hor görülmekten kaynaklanan sıkıntıları ve kent küçük burjuvasının "serbestlik"le Amerikan yaşam biçimini ve tüketim kalıplarını getireceğine inandığı demokrasi özlemleri, yeni siyaset oyununun belirleyici unsurları olacaktı.

Böylece egemenler, yeni dönemin görevlerini, yetkilerini, ayrıcalıklarını ve rollerini aralarında paylaşmışlar, kendi dışındakilere de nefes alma imkânı bile bırakmayan çok partili bir döneme geçme sürecini başlatmışlardır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla biçimlenen çok partili siyasal yapının belirleyici özelliği budur. Gerçekten de, "Savaş yıllarında uygulanan politika toplumun çeşitli kesimlerinde bir muhalefet ortamı yaratmakla beraber, bir muhalefet partisi teşebbüsü bizzat yönetici zümrenin teşvikiyle, yine yönetici zümre içinden gelmiştir. Bu

suretle Türkiye'de otoriter rejim, bir yandan iç huzursuzluğa, diğer yandan da uluslararası gelişmelere bir 'güdümlü demokrasi' ile cevap vermeye çalışmıştır. ... DP'den önce ve sonra bu işbirliğinden yoksun olarak kurulan partiler, ya derhal kapatılmışlar ya da hiçbir varlık gösteremeyecek derecede baskı ve kontrol altında bulundurulmuşlardır. Yönetici zümre *içinden*, yönetici zümrenin kısmi *işbirliğiyle* yönetici zümreye *karşı* başlayan bu hareket çeşitli toplumsal sınıfların desteğiyle adım adım gelişmiştir."[17] Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek DP'yi kuran önder ikiliden Celal Bayar, CHP'nin başbakanlarındandır; Adnan Menderes ise, CHP Parti Müfettişliği yapmıştır. Bir başka ifadeyle, "1946-50 geçişi, tam da emekçi sınıfların *bağımsız* siyasal faaliyetini engelleyen, iktidar partisine alternatif olabilecek mutemet siyasi güçleri ön plana süren ince bir mühendisliğin üzerine oturtulmuştur. Bu yüzden de 1950 seçimleri burjuvazinin siyasal güçleri arasında (kuşkusuz kızgınlık ve düşmanlıklar yaratan) bir nöbet değişimidir."[18]

Bu gelişme ve çizilen çerçeveyle inşa edilmek istenen yapı, Amerika'nın Türkiye gibi kapitalist ülkeler için öngördüğü "Soğuk Savaş demokrasisi" modeliyle de tam bir uyum hâlindedir. Burjuvazi, demokrasi talepleriyle siyaset sahnesine emekçilerin "kurtarıcısı" maskesiyle çıkarken, "emperyalizm [de] 'millî' burjuvazinin kurtarıcı meleği kılığına bürünerek çıkageldi."[19]

Burada dört nokta çok önemlidir: Birincisi, CHP ve hükümeti bütünüyle yıpranmıştır; düzenin bekası için bir emniyet sübabına yakıcı ve acil bir ihtiyaç söz konusudur; uluslararası gelişmeler ve Amerikan hegemonyası da, Türkiye'nin egemenler arası bir oydaşına ile yöneldiği dış politika çizgisi de, siya-

17 *A.g.e.*, s. 25-31 (vurgular Timur'un).

18 Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, c. 1 (1908-1980), Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 162.

19 Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, s. 155.

sette bu yönde bir değişimi gerektirmektedir; Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik tablo ve sınıfsal dengeler, rejimi, yani tek parti yönetimini aşmış durumdadır.

Çok partili dönemin başlamasıyla birlikte sınıfsal dengelerde önemli bir değişiklik hemen ortaya çıktı. Bu, toprak ağalarının yeni bir güç kazanmasıdır. Gecikmiş ve birikimsiz burjuvazinin gerici sınıflarla işbirliği, zaten kendi başına toprak sahiplerini güçlendiren bir evrensel unsur olarak Türkiye'de de hükmünü icra etmiştir. Şimdiyse, "oy deposu" köylü yığınlarının üzerindeki mülkiyetleri, ağaları daha da güçlü yapmaktadır. Askerî zorun dayattığı sisteme entegrasyonları, pazar için üretimin aracılığıyla ekonomik olarak çok partililik yoluyla da siyaseten böylece bir kez daha yeniden üretilen Kürt toprak ağaları ise, aynı zamanda bir başka "millî birlik ve beraberlik" görevini de yerine getiriyor ve Kürt yoksul yığınları üzerindeki hâkimiyetlerini perçinliyorlardı. İsmail Beşikçi, mekanizmayı şöyle özetliyor:

> 1945 tarihinde, yani çok partili siyasal rejime geçişle birlikte, ağalar ve şeyhler iki yönden birden kuvvet almışlardır. Birincisi, oy mekanizmasının kitlelere verilmesiyle birlikte halkın değer kazanması, ağa ve şeyhin halk üzerindeki geniş nüfuzlarını kullanarak siyasi partiler için rey kaynağı hâline gelmeleri, dolayısıyla siyasi iktidar için kıymetli bir kişi olmaya başlamaları, ikincisi de siyasal iktidarın lütuflarına da mazhar olmaya başlayan ağa ve şeyhlerin halk önünde büsbütün kudretli kişiler hâline gelmeleri. Bir madalyonun iki yüzü gibi görünen bu unsurlar, daima birbirleriyle etki-tepki hâlinde olup, ağalık ve şeyhliğin daha kuvvetli şekilde müesseseleşmesini sağlamaktadır.[20]

Tarım sektörünün bu gücü, ileride de göreceğimiz gibi, ABD'nin sanayileşmeye karşı tarımın desteklenmesi yönündeki tercihiyle de birleşince, uzunca bir süre, Türkiye'deki sınıfsal

20 İsmail Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi*, Erzurum, 1967, s.57'den aktaran Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın*, c. II, 6. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973 s. 360.

yapıda, ekonomik gelişmelerde ve sosyo-politik alanda gerici bir unsurun ağırlığını dayatması sonucunu doğurmuştur.

Bütün bu gelişmelerin ve durumun ayırdında olan CHP yönetimi, parti içinde bile dengelerin, bürokratlardan ve sertlik yanlısı, devletçi, radikal küçük burjuvalardan, yeni egemen sınıf blokuna bel bağlamış olanlar lehinde değişmekte olduğunu görmektedir. Yönetim, uluslararası arenadaki Amerikan faktörünün de önemini kavramış görünmekte, bu yeni gücün ipine sarılarak geleceğini kurtarmanın hesaplarını yapmaktadır.

Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmelere uyumun imaja yönelik bir parçası olan çok partililiğe geçiş, yönetimin ilk adımıdır. Şimdi sıra, içeride liberal kapitalizme geçişi hızlandırmakta, dış politikada da Amerikan yörüngesine intikali gerçekleştirmektedir.

Bu iki hedef arasında ise, tam bir uyumun ötesinde, organik bir bütünlük vardır: Savaş sonrasında uluslararası kapitalizmde, Amerikan ekonomisinin gelişmesine, sermayesine ve ticaret ilkelerine dayalı olarak serbest ticaret dönemi başlıyordu. Tek tek kapitalist ülkelerde piyasanın canlandırılması, özel sektörün yeni inisiyatif kazanması ve Amerikan kredileriyle liberal ticaret politikalarından destek alan bir yeni inşa ve yapılanma özendirilmekteydi. Yazgısını, ABD'nin hegemonyası altında oluşmaya başlayan bu sisteme bağlamış olan tek parti iktidarı; devletçiliği tasfiye ederek, politik ve iktisadi liberalizmi uygulamaya koyarak, serbest ticarete, dış krediye ve yabancı sermaye yatırımlarına dayalı bir kalkınma projesine yol vermekle, hem uluslararası kapitalizmin gereklerine yanıt vermiş ve dış politikasının belirlenmiş yönüne doğru hareket etmiş oluyor, hem de içeride güçlenmiş yeni egemen sınıf blokunun isteklerini yerine getiriyordu. İç ve dış gelişmeler, birbirlerini güçlendiren karşılıklı bir etkileşim içinde Türkiye'nin yönünü belirliyordu ve dayattıkları dönüşümü gerçekleştirmeye, 1946'dan itibaren, ilk önce tek parti iktidarı başlıyordu. Dolayısıyla, "1946 yılına salt iktisadi bakımdan da

bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, 16 yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, dış kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının"[21] yerleştirilmesi olmaktaydı.

7 Ağustos 1946'da göreve başlayan Recep Peker başkanlığındaki hükümetin programında, "mütemadi bir gelişme seyri" izleyen ABD ile ilişkilerin bu yolda devamı için "bütün gayretleri sarf etme" kararlılığı vurgulandıktan sonra, "İthalatı kolaylaştıracağız," sözü verilmektedir. Program şöyle devam etmektedir: "Dış ticaret politikamızın hedefi serbest dövizle ticaret sistemine katılmaktır. İktisadi faaliyetlerimizde hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek kararındayız." Aynı yıl hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Plan'da da hedeflenen yatırımların yarısından fazlasının dış kaynaklardan sağlanması öngörülmüştür. Hükümet eylül ayında bir dizi önemli karar aldı. Bu kararlarla, ithalat ve altın ticaretine konulan kısıtlamaların kaldırılmasını öngören bir ekonomik liberalizasyon hedeflenmekteydi.

Bu liberalleşme önlemleriyle birlikte de, Türk parasının değeri çok büyük bir oranda (yüzde 116) düşürüldü ve 130 kuruş olan bir Amerikan doları, 280 kuruşa çıkarıldı. Bu devalüasyonun hükümetçe ileri sürülen ekonomik gerekçelerinin yanında, asıl önemli ve geçerli özelliği, Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üyeliğin bir gereği olarak yapılmış olmasıdır. Devalüasyonun bir başka gerekçesini ise, 5 Ekim 1946 tarihli İngiliz *The Economist* dergisi şöyle özetliyor: "Ankara hükümeti, devalüasyonla birlikte ABD'den büyük bir dolar kredisi alabileceğini

21 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, 2. basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 74. Aynı yerde, Boratav, izlenen politikaları dünya ekonomisi ile farklı bir eklemlenme denemesi olarak nitelendiriyor.

sanıyor, ... 300 ile 500 milyonluk krediyle devalüasyon şokunu gidermeyi planlıyordu."[22]

Ne var ki, evdeki hesaplar çarşıya uymadı. Planın öngördüğü yabancı sermaye gelmedi, istikrar (liberalizasyon) önlemlerinden sonra da enflasyon hızlanarak yükselmeye devam etti ve devalüasyonun ekonomik beklentilerinin tam aksine bir durum ortaya çıktı ve "1947 yılında ihracat yüzde 15, ithalat ise yüzde 83 arttı. ... Dış ticaret süratle açık verir bir duruma geçmekte gecikmedi ve açıklar sürekliliklerini korudu."[23] 11 Mart 1947'de de Türkiye IMF'ye üye oldu, ilgili yasa tasarısı Meclis'te oybirliği ile kabul edildi. O gün, bütün milletvekilleri millî birlik ve beraberlik ruhuyla yekvücut olmuşlardı!

1946 yılı, bütün bu liberalleşme ve uluslararası kapitalist ekonomiyle bütünleşme çabalarından sonra, aynı zamanda dış ticaret bilançosunun fazlayla kapandığı son yıl oldu. 1946'da 100 milyon dolar civarında olan dış ticaret fazlası, 1947'de 60 milyon TL açık verdi ve bundan sonra da dış ticaret açığı bütün Cumhuriyet tarihi boyunca sürdü. Türkiye'nin savaş sonunda elinde bulundurduğu yüksek miktardaki döviz ve altın (250 milyon dolar) rezervleri de hızlı bir erime sürecine girdi. Böylece ortaya çıkan kronik "döviz açığı ve ihtiyacı sorunu", sadece ekonomiyi ve dış ticari ilişkileri değil, özellikle Türk dış politikasını da etkileyen temel etmen oldu. Borç tuzağı da bu duruma koşut olarak başlayacak ve dış politikayı doğrudan belirleyen bir başka bağımsız değişken olacaktır.

1947 yılında yapılan CHP Kurultayı'nda "büyük toprak sahipleri ağırlıklarını duyurmuş, Toprak Kanunu'nun 17. maddesinin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Okullarda din öğretimi büyük tartışmalara yol açmış, Köy Enstitüleri'nde pratik işlerden çok, kültür derslerine önem verilmesi ve bütün solcu faa-

22 *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1977'den aktaran Nevzat O. Gün, "Liran ın Tarihsel Trajedisi," *Gerçek* dergisi, 6 Eylül 1992, s. 31.

23 Seyfettin Gürsel, "IMF", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 494.

liyetlerin sıkı kontrol edilip önlenmesi istenmiştir. Devletçilik, CHP programı değiştirilerek, teker teker sayılan kamu hizmeti niteliğindeki işlerle sınırlandırılmış, bunlar 'dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel teşebbüsler eliyle kurulması, devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesi, koruması ve bunlara gerekli yardımlarda bulunması' kabul edilmiştir. Devlet, teker teker sayılan kamu hizmeti niteliğindeki alanların ötesinde, 'özel teşebbüslerin başarmaya imkân bulamadığı yahut kazançlı bulmadığı için girişmediği işleri' üzerine alabilecektir. Bir sürü çiftliklere sahip olan devlet, 'kâr kastiyle' tarım yapamayacaktır. Ticaret de devlete kapanmaktadır. CHP'nin ısrarla ele aldığı 'Plan' dahi her şeyden önce 'özel teşebbüslerin tam bir güvenlik içinde çalışmasını' sağlamaya yönelmiş bir araçtır."[24]

CHP'de Recep Peker'in tasfiyesinden sonra 10 Eylül 1947'de kurulan Birinci Hasan Saka hükümetinin programında da, "Devletin hususi teşebbüslerle kendi sahası arasında rekabete girişmemesine dikkat edeceğiz," denilmekte ve "Tasarruf yolunda alacağımız tedbirlerin yaratacağı imkânlar ne olursa olsun ekonomik kalkınmamızı bir an önce gerçekleştirmek için dış krediye ihtiyacımız aşikârdır," diye devam edilmektedir. O yıl bir Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu da çıkartılmıştır ve "ithalat %100'ü aşan bir sıçrama gösterirken ihracat sabit kalmış ve kronik dış açıklara dayalı ekonomik yapının ilk temel taşları ... atılmıştır."[25]

16 Ocak 1949 tarihinde kurulan Şemsettin Günaltay başkanlığındaki son CHP hükümeti ise, programında, "Hususi sermayenin iktisadi sahada girişeceği teşebbüsleri teşvik etmek ve kolaylaştırmak, hükümetin başlıca şiarı olacaktır," demektedir. Meclis'te okunan programda Amerikan yardımlarından "faydalanabilmeye azami dikkat göstermek" sözü verilmektedir ve "memleketimizin kuvvetli olmasındaki faydayı takdir eden dost Amerikan hükümetinin yardımıyla, hareket kabili-

24 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni...*, s. 356.

25 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 81.

yeti ve harp kudreti artmakta olan kahraman ordumuzun modern silah ve araçlara intibakını sağlamaya" çalışıldığı önemle zikredilmektedir.

Artık CHP ile DP, uluslararası kapitalizme eklemlenme, serbest ticaret politikasını geliştirme, dış borç ve kredi sağlama, yerli ve yabancı sermayeyi özendirme ve politik olarak da Amerikan kampına kapılanma konularında birbiriyle yarış eder duruma gelmiştir. Seçimleri kaybetme endişesi içindeki CHP, bu konularda elinden gelen gayreti gösterme ve kendini iç ve dış patronlara kanıtlama çabasındadır. Seçim kampanyası sırasında Şemsettin Günaltay, radyodan halka şöyle hitap etmektedir:

> Memlekete ecnebi sermayesi celbine matuf kanunla hariçten gelecek ve yurdun iktisadi kalkınmasında kullanılacak sermayelere transfer imkânı verilmiş olduğu gibi, hususi teşebbüs erbabı tarafından hariçten temin olunacak kredilere de Hazine kefaleti temin olunmuştur. Muhtelif yollardan yaptığımız devamlı teşebbüsler neticesinde, Türkiye'nin de Amerikan Yardım Planı'na alınması sayesinde memleketimiz için dış kredi bakımından geniş ve çok faydalı bir kalkınma yolu açılmış bulunmaktadır. Devlet planını hazırlamak üzere de Amerika'dan iki mütehassıs yakında memleketimize gelecektir."[26]

CHP, Seçim Bildirgesi'nde iktidar programını özetle şöyle açıklamaktadır:

> - Yurdumuzun ekonomik kalkınmasında özel sermaye ve teşebbüsün, gittikçe artan bir nispette faaliyet gösterip gelişmesini isteyeceğiz.
>
> - Sermaye ve teşebbüs sahiplerinin yeni iş sahaları açmalarını teşvik edeceğiz.
>
> - Şimdiye kadar yalnız devlet iktisadi teşebbüslerinin faydalandırdığı işletme kredisi kaynaklarından özel teşebbüslerin de faydalandırılmasına imkân vereceğiz.

26 Aktaran Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni...*, s. 356-357.

- ... İstikraz tahvilleri çıkartacağız. Bu şekilde elde edilen paraları ziraat ve sanayi kalkınmamızda yeni sahalar açarak, özel teşebbüs sahiplerine de aldığımızdan daha elverişli şartlarla vereceğiz. Arada kalacak farkı devlet bütçesinden ödeyeceğiz.

Türkiye'de iş görmek isteyen ve medeni memleketlerce kabul edilmiş milletlerarası şartlara uyacak yabancı sermaye için kapılarımız açık tutulacaktır. Yabancı sermayeyi teşvik için bu yıl çıkarılmış olan teminat kanunu, bu yolda sağlam bir zemin hazırlamıştır...[27]

Buna karşılık DP'nin bildirgesi ve seçim konuşmaları da benzer vaatlerle süslenmiştir:

Millî sermaye ve hususi teşebbüsün çalışma teminatı noksan ve inkişaf imkânları mahdut olan bir memlekete dıştan sermaye gelmesini beklemek bir hayalden ibaret olur. Hâlbuki dıştan gelecek teşebbüs, sermaye ve ileri tekniğe şiddetle muhtaç bulunuyoruz. ... Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek kararındayız.

- Bize göre, devletin iktisadi siyaseti, hususi mülkiyete dayanan, ferdin iktisadi hürriyetlerini koruyan ve iktisadiyat sahasında özel teşebbüsü esas tutan bir rejimdir.

Devlet teşebbüs ve işletmeciliği, tabiatı iktizası inhisarı mahiyette olan ve hususi teşebbüs ve sermayenin ele alamayacağı işlere, amme hizmetlerine hasredilmelidir.

- Bize göre, hususi mülkiyet ve şahsi hürriyete dayanan bir iktisat rejiminde, iktisadın sahib-i aslisi ferttir veya şirket hâlinde hususi teşebbüstür. Bizim tezimizde, devlet, iktisadın içi de değil, üstünde vazife alır.[28]

"Demokratik" yarışın kulvarı artık belli olmuştur.

Yönetici kliğin bu iki temsilcisi de, politik geleceklerini bu konularda oluşturabilecekleri olumlu imaja ve gerçekleştirebilecekleri ilerlemelere bağlamıştır. Açılmaya başlayan uluslararası

27 Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmî Belgeleri*, SBF, 1963, s. 113-118'den aktaran *A.g.e.*, s. 358.

28 Aynı yerden aktaran *A.g.e.*, s. 358.

pazarın ilk müşterisini kendi yönetimleri altında müzayedeye sokmak avantajına nail olmak için politik arenada kıyasıya bir kapışma söz konusudur. Türk burjuva demokrasisi, kalıcı etkiler bırakacak ilk sınavına böyle bir rant kapma, yardım kapma, dış kapılanma ve uluslararası sermaye ile ABD'ye militan fedailik hizmeti sunma yarışıyla başlamış, yazgılarını bu politikaların temsilcisi sayılmaya bağlamış siyaset adamlarıyla biçimlenmiştir. Güçsüz, birikimsiz, ilkel varlıklılar blokunun vurguncu unsurları, beynelmilel sermayenin parası, silahı ve politik desteğine muhtaç olarak girdikleri bu piyasada, yardıma karşılık olarak sadece dış politikada militan bir soğuk savaşçılığın pazarlamasını yapabilecek durumdaydılar. Silahlı-silahsız bürokrasinin yanına şimdi de dışarıdan hami arayan egemenler, sığınmaya başladıkları bu yeni güce de biat etmek, ona fedailik yapmak zorundaydılar.

Soğuk Savaş'ın uluslararası militarizm pazarında, bir gerginlik ve çatışma ortamında, iki yükselen güç, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin yeni burjuva iktidar bloku böyle buluştular. Bu alışverişin somut biçimleri, ileride Beyaz Saray'da, Pentagon'da, Wall Street'te, Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) kapalı kapıları ardında ve (NATO'dan sonra devreye girecek) Brüksel'deki karargâhta kararlaştırılacaktı. İçeride ise, uygulama alanlarını karakollarda, işkencehanelerde, hapishanelerde, öteki baskı ve şiddet mekanizmalarında bulacaktı. Bu çerçeve içinde, sömürünün meşrulaştırılması, ideolojik manipülasyon, kültürel kirlenme, şovenist hezeyan, anti-komünist isteri ile militarist kurum ve değerlerin yaygınlaştırılması, Amerikan yöntemleriyle gerçekleştirilecekti.

Tabii bu "asrileşme ve Batılılaşma" Amerika'ya yaranma çabaları, rejime yakışır boyutlar da alacaktır. Bunun bir örneğini tiyatro sanatçısı Cüneyt Gökçer anlatmaktadır: "Ankara'da, savaşın bitiminden hemen sonra Madam Butterfly operasını sahnelemeye karar vermiştik. Ama yukarıdan bir uyarı geldi, oyna-

mamamız istendi. Sorduk soruşturduk ve ilginç bir cevap aldık. Biliyorsunuz, operada çapkın Amerikalı subay, masum Japon kızını kandırmakta ve sonunda terk edilen kız intihar etmektedir. Bu iğfal öyküsünün dostumuz ve müttefikimiz Amerika'yı gücendireceği düşünülmüş ve bizden oyundan vazgeçmemiz istenmişti. Neyse, o sırada New York Metropolitan Operası'nda Madam Butterfly'ın oynandığını öğrendik ve o gerekçe ile operayı sahneledik."[29]

Türkiye'de sol rüzgârların estiği bir dönemde, sonradan bu rejimin Dışişleri Bakanlığı'nı da yürütecek olan bir siyaset personeli, şu saptamayı belirtmek zorunluluğunu duyuyordu, Türkiye'nin yeni yönelişini anlatmak için: "Az gelişmiş burjuvaziye dayanarak kalkınma çabası eşraf-tüccar ikilisini yabancı devletlere yöneltmiştir. Güçsüz ekonomiyi harekete geçirmek için yabancının parası; zayıf iktidarı her çeşit garantiye almak (ve ekonomik yardımı sağlama bağlamak) için yabancının vesayeti aranmıştır."[30]

Bu "*vesayet arayışı*"nın diplomatik öyküsü, bilinçli olarak uydurulmuş söylencelerle başlatılmış, zamanla, birbirine bağlanan iç ve dış dinamiklerin kendi içsel hareketiyle ivme kazanmış, yapısal özellikleri belirginleştikçe, gelenekleri oluştukça kurumsallaşmıştır. Sonuçta da, ortaya rejimin diplomasisi, sistemin dış ilişkiler kalıbı çıkmıştır.

Savaş sonrasındaki yalnızlığında Sovyetler Birliği'nin yanı başında kalan rejim, iflasa varmış ekonomisi, katı bürokratik yapısı, donmuş düşünce ve sosyal iskeleti, baskıcı yönetim biçimi ve hiç kuşkusuz emekçi düşmanı karakteri ile geleneksel şüphe-korku-güvensizlik psikolojisinin kıskacı içindedir. Savaş sırasında yenilgisi hatta parçalanması üzerine karanlık diplomatik labirentlerin masasında peysürdüğü Sovyetler Birliği'nin yüksek saygınlığı ve gücünü kanıtlamış alternatif emekçi pro-

29 *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1989.

30 İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 4. basım. Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 407-408.

jesi, onda bir anti-Sovyetik psikoz yaratmıştır. Sovyetler Birliği de, yeni koşullarda ve yaklaştığını sezdiği evrensel saflaşmada, ilişkileri kendisi açısından daha güvenilir bir kalıba dökmek istemektedir. Türkiye'nin "doğal" yönü konusunda da herhalde belli bir teşhis söz konusudur. Bu yaklaşım ile üslubunda, savaş sırasındaki Türk tutumundan duyulan rahatsızlıkla, Türkiye'nin Boğazlar'da somutlaşan stratejik konumu ve periferisindeki uzun sınırın yarattığı nesnel etkinliğe duyulan güvensizlik ve hoşnutsuzluk da önemli rol oynamaktadır.

19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği, Türkiye'ye bir nota vererek, süresi 7 Kasım 1945'te bitecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı uzatmayacağını bildirdi. Sovyetler Birliği Ankara Anlaşması yerine, yeni koşullara uygun olarak geliştirilmiş bir başka anlaşma önermekteydi.

Ünlü Missouri kışkırtmasından[31] sonra Sovyet hükümeti, Türkiye'ye 7 Ağustos 1946'da bir nota daha verdi. Sovyetler Birliği, 17 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı'nda ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında tartışılmış ve taraflar arasında önemli bir görüş ayrılığının çıkmadığı "Boğazlar'dan geçişin düzenlenmesi" sorununun

31 Missouri savaş gemisinin, Washington'da ölen Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Mart 1946'da İstanbul'a getirmek üzere hareket etmesi ve 5 Nisan'da kışkırtıcı bir coşkuyla karşılanması, çok açık bir biçimde Sovyetler'e gözdağı vermek anlamını taşıyordu. Bu jestin Türkiye'ye uzatılmış bir olta olduğu anlaşılıyor. Balık ise, uzatılan oltaya hemen atlamaya çoktan heveslidir. Aynı gün Truman, Chicago'da yaptığı bir konuşmada şunları söylemektedir: "Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman, vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşıyoruz. Bu bölge de geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ulusların hiçbiri ne yalnız, ne de beraberce, kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdürler. Böyle olunca da Yakın ve Ortadoğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birdenbire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir." Aktaran, A. Suat Bilge ve diğ., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, c.I ve c.2, 6. basım, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 202-203 (Bundan böyle *Olaylarla...*) O sıralarda Truman biraz da kendi iç kamuoyunu Soğuk Savaş'a hazırlama ihtiyacı içindedir.

çözümüne ilişkin Boğazlar'da, Karadeniz'e sahildar devletlerin gemilerine geçiş üstünlüğü istiyor ve savaş sırasında Türkiye'nin Boğazlar'dan Alman ve İtalyan savaş gemilerini geçirdiğine dikkat çekiyordu. Sovyet hükümeti, ayrıca, Boğazlar'ın Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulmasını da öneriyordu. Bu arada, bazı Sovyet gazete ve radyo yayınlarında, Kars ve Ardahan'a ilişkin olarak, iki ülke arasında bir sınır düzeltmesi gereği de söz konusu yapılmış ve bunlar da Türk-Sovyet ilişkilerindeki krizin, deyim yerindeyse, tuzu-biberi olarak kullanılmıştır.[32]

Bu arada, gerginleşen durumun sorumlusu olarak Sovyetler Birliği'ni ve komünizmi telin mitingleri düzenlenmiş, yetkililer sert demeçler vermeye başlamış, gazetelerde hamasi yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Bu resmî kampanya, Türkiye'nin Amerikan kampına kararlı yönelişinin demagojik bahanesi, sosyo-psikolojik hazırlaması, meşruiyet kaynağı yapılmıştır. Bu, aynı zamanda, hiç kuşkusuz, tehdit abartması yoluyla dikkatlerin Türkiye üzerine çekilmesi için Amerika'ya karşı bir tür şantaj olarak da kullanılmıştır. Bu arada, ABD'de, anti-demokratik duruma dayanarak Türkiye ile ilişkilere soğuk bakan muhalefet çevrelerinin, abartılı bir Sovyet tehdidi ve komünizm tehlikesi ile etkisizleştirilmesinin ince taktiği de ortadadır.[33]

---

32 Büyükelçi Selim Sarper'in 7 Haziran 1945 günü Moskova'da Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile yaptığı ve bir sohbet niteliğinde olup yazılı bir tutanağın tutulmadığı görüşmede, Sovyet Bakanın iki ülke arasında bir sınır düzeltmesi koşulundan da söz ettiğine ilişkin raporu resmî tarihin önemli malzemelerinden biridir.

33 Aslında, savaştan sonra Montreux Anlaşması'nın Karadeniz'de kıyısı bulunan devletler lehine düzenlemelerle değiştirilmesi İngiltere ve ABD'nin de Sovyetler Birliği ile paylaştıkları ortak bir düşünceydi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1945'teki bir raporunda, şayet sorun Birleşmiş Milletler'e gelirse, ABD'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği'ne meseleyi kendi aralarında BM Anayasasının 10 ve 11. maddeleri Çerçevesinde dostane müzakerelerle çözülmesini önermesi düşünülmekteydi. Ne var ki, sonradan, konunun Birleşmiş Milletler'e götürülmesi söz konusu bile olmadı. Bu rapor için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Şeytan Üçgeninde Türkiye*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.299-300.

Oysa açık olan şudur ki, Türkiye'nin Batı'ya kapılanmasının, Sovyetler'le olan gerginliği aşan, çok daha önemli nesnel iç ve dış nedenleri mevcuttur.[34] Türkiye, örneğin Avrupa'nın öbür ucunda, Anadolu'da değil de İberik Yarımadası'nda İspanya ya da Portekiz'in yerinde olsaydı, benzer nesnel sınıfsal ve ekonomik nedenlerle onlar gibi, yine Batı kampına ve NATO'ya katılacaktı. Kim bilir öyle bir durumda, Portekiz ya da İspanyol burjuvazisinin resmî tarihi de bütün bunların gerekçesi olarak sınırdaki "Sovyet tehdidi"ni gösterecekti. Tabii bu arada, egemenlerde Sovyetler Birliği'ne ilişkin reel bir korkunun olduğu göz ardı edilmemelidir; Sovyet gerçeği, onların yapısal sınıfsal korkularını depreştiren bir etki yapmaktaydı. Daha sonra, bu nedenledir ki Türk burjuvazisi, Soğuk Savaş'ı aynı zamanda emek ile sermaye arasındaki bir tür "uluslararası iç savaş" olarak da algılamıştır.

Bu dönemde ayrıca Türkiye'de ilginç bir anti-komünist kampanya daha yürürlüğe sokuldu. 4 Aralık 1945'te *Tan* gazetesi, La Turquie, Yeni Dünya matbaaları, Berrak ve ABC kitabevleri kitle gösterileri ile tahrip edildi. Üniversitede kimi hocaların (Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Niyazi Berkes) görevlerine solcu oldukları gerekçesiyle son verildi. Büyük komünist tevkifatları yapıldı, komünistler ağır cezalara çarptırıldılar. 141-142. maddelerdeki cezalar yükseltildi,

34 Olguların sığlığında kalınırsa, ya, Stalin Türkiye'yi tehdit etti, Türkiye de mecburen NATO'ya girdi denir, ya da, aynı tür bir pozitivizme varan hayır, bunu kanıtlayacak olgular yeterince mevcut değil, böyle talepler hiç olmamıştır, tümü uydurmadır inadında saplanıp kalınır. Oysa olgular, analizle, bağlantı ve çelişkileriyle anlam kazanırlar. Bu olaylardan yıllar sonra, Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Çernişev'in bir gazete söyleşisinde, "Belki de bizim toprak talebimiz, Türkiye'nin NATO'ya girme niyetlerinden doğdu... Şimdi ise, sayın... Gorbaçöv bilhassa vurgulamıştır ki, artık hiçbir toprak talebimiz yoktur... Geçmişte oldu. Gerçekten savaş sonrası öyle talepler vardı. Fakat 1953 yılından sonra bu konu gündemden kalktı" demiş olması, birincileri doğrular gibi görünüyor. Peki ya Sovyetler Birliği ortadan kalktıktan sonra Türkiye'de görülen militan NATO'culuk ve Amerikancılık neyi gösteriyor? Bunun yanıtı, olguları aşan bir düşünce pratiğinden geçiyor. Bu gerçekleştirilebilirse görülecektir ki, Türkiye'nin NATO'ya girişinin Stalin'in talepleriyle (bunların olup olmamasından da bağımsız olarak) hiçbir ilgisi yoktur.

komünist tehdidin arttığına ilişkin yayınlar, demeçler çoğaldı, *Görüşler* dergisindeki "G" harfinin ters çevrilip de ucu parmakla kapatıldığında orak şeklinin ortaya çıktığı iddiaları gibi komiklikler yapıldı, "hani bunun çekici?" diye cadı kazanları kaynatıldı. 1948'de solcu yazar Sabahattin Ali, Bulgaristan sınırında öldürüldü vs. Elbette bütün bunların iç ihtiyaçlardan kaynaklanan ciddi nedenleri mevcuttu. Çok partililiğe geçişin sadece egemenler arası bir oyun olduğu ve tepeden verilen nispi düşünce ve örgütlenme serbestliğinin sadece egemenlerle sınırlı olduğu gerçeğinin açıkça belirtilmesi gerekiyordu. İç hoşnutsuzlukların yanlış kanallara yönelmesi baskı ile önlenmek isteniyordu. Bununla birlikte, işin içinde dış politika hesapları da vardı. Bir kere, dış yönelişler için bir iç disiplin ve sosyal duyarlılık kışkırtılmalıydı. Daha önemli olaraksa, dış düşmanla doğrudan ilintilendirilebilecek bir iç düşman yaratılmasında yarar vardı. Böylece, tehdit abartması gerçeklik kazanacak, propaganda daha sağlam temellere oturtulabilecek, meşruiyet zemini güçlendirilecekti. Bu arada, ABD'ye karşı şantaj vidalarını sıkıştırmak, yardım isteklerine aciliyet kazandırmak da söz konusuydu. Unutmamak gerekir ki, o dönemde Amerikan toplumu ve egemen blokun etkili bir bölümü, gelenekleri zorlayan dış açılım ve karışmacılığa henüz tam hazır değildi; Sovyetler Birliği ile savaş sırasında oluşmuş dostluk duyguları güçlüydü ve Türkiye gibi ülkeleri "Hür Dünya"nın bir parçası görme eğilimi tam yerleşmemişti. Muhtaç oldukları çok yönlü yardımları elde edebilmenin yolunun ancak militer hizmetlerini sunabilecekleri bir gerginlik/çatışma ortamıyla ve Türkiye üzerinde ciddi (yalnız dış değil, aynı zamanda da iç) tehditlerin varlığıyla mümkün olabileceğini gören Türk hâkim sınıfları, giderek bu tür kışkırtmalarda uzmanlık kazanıyorlardı.[35]

Bilinçli olarak yaratılan anti-komünist hezeyan, giderek toplu bir çılgınlığa dönüştü, fantastik bir nitelik edindi ve

35 İçerideki bu tür baskı ve olayların böylesi bir dış boyutu olduğu yönündeki tezin geniş bir çözümlemesi için bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978*, c.2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.

Türkiye'de kültürel ilerlemenin, sosyal dinamizmin, bilimsel gelişmenin ve tabii demokratikleşme ile insan haklarına saygının önündeki en büyük engellerden birini oluşturdu.[36] Bir burjuva aydını olarak siyaset sahnesinde boy gösteren Profesör Fuat Köprülü, CHP yönetiminin komünistlere hoşgörüyle, hatta işbirliği içinde yaklaştığını iddia edebiliyordu: Köprülü, Millî Eğitim Bakanlığı'nın kitap içerikleri seçiminde "sol propaganda" yaptığını ileri sürerek şöyle yazıyordu:

> Tevfik Fikret'ten alınan iki şiirden biri, *'Haluk'un Bayramı'*dır ki, zengin çocuğu ile fakir çocuğu arasındaki tezadı aksettirmektedir. İkinci şiir ise, ünlü *Tarih-i Kadim*'dir ki, sırf bir dinsizlik propagandası olmaktan başka hiçbir edebi kıymeti yoktur. *Tarih-i Kadim*'in önce komünistler tarafından basılmış olduğunu söylersek, bu sorunun cevabı kendiliğinden meydana çıkar. Yine bu kitaplarda son devrin genç hikâyecilerinden alınan hikâyeler de, konuları itibarı ile çok dikkate değerdir. Sait Faik'in "Beyaz Altın" hikâyesi bir ölünün platin dişlerinin sökülmesini anlatıyor. Kemal Bilbaşar adlı bir yazarın hikâyesi, hükümetin dağıttığı elbise kuponunu on liraya satıp çocuğuna ilaç ve tavukgöğsü alan bir memurun perişanlığını canlandırıyor. Orhan Kemal imzalı diğer bir hikâye de hapishanelerin pisliğini ve bir malıkûmun hayatını anlatıyor. ... Bu parçaların özel amaçlarla Türkçe kitaplarına yerleştirilmiş olması Millî Eğitim

36 Anti-komünist bir Türk yazar 1959 yılında ABD'de basılan bir kitabında bu durumdan şöyle şikâyet edecektir: "...*komünizmle suçlanmak korkusu, liberal* ve ilerici düşünceyi [de] durdurdu. Bütün bu tartışma ve görültülerden ürken birçok kimse de düşüncelerini ve yazılarını, herhangi menfi bir yorumdan kaçınmak için rötuş etmek zorunda kaldılar. Osmanlı İmparatorluğunda fikri yaratıcılığın İslamiyet adına uygulanan sert bir sansür yüzünden gelişmediği hatırlanırsa, komünizm korkusunun doğurduğu baskının da Türkiye'de yaratıcı politik düşünceyi uzun müddet neden felce uğratmış olduğu kolayca anlaşılır... Memleketin sosyal ve ekonomik problemleri üzerinde tartışmalar mahdut sayıda bazı akademik çevrelere inhisar etti. Genel olarak ekonomik ve sosyal araştırmalara da set çekildi. Türkiye'de fiilen bir gelişme mevcut olmasına rağmen, sosyal ve ekonomik alanlarda yaratıcı fikirlere rastlanmıyor, meydanda görülen gerçeklerle fikri gelişme arasında derin bir uçurum göze çarpıyor. Bu durum, Türkiye gibi, süratle kalkınmak ve ilerlemek zorunda olan bir ülkede, uzun vadede felaketli sonuçlar doğurabilir." Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967, s.319 ve 325'den aktaran Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni...*, s.389.

Bakanlığı'nın bu konudaki hoşgörüsünün, umursamazlığının en canlı ifadesidir."[37]

1951 Meclis görüşmelerinde ise, İnönü'yü komünistlikle suçlayan Seyhan Milletvekili şair Arif Nihat Asya konuşmasına şöyle devam ediyordu:

> Şu memlekette idam cezası mademki vardır, sorarım, idamı kime saklıyoruz? İdam *gömleği maddedeki mükerrerler* için biçilmiş kaftandır. Yalnız dış cemiyetleri değil, hapishanenin iç cemiyetini de bu adamların şerrinden kurtarmanın tek çaresi vardır: Sehpa. Yahut iki çaresi vardır. Sehpa ve kurşun... Gençlik ve halk mitinglerinde 'komünistlere ölüm' levhaları taşıdı. Onları kimsenin yalancı çıkarmaya hakkı yoktur. Gençlik, bunun böyle olacağını bilseydi, komünistlere perhiz, komünistlere diyet, komünistlere göz hapsi derdi. ... Zaten imkân olsa da birkaç kızıl sallandırılmış olsa idi, kızıllar bu kadar şımarmazdı. Milletin hiç olmazsa sembolik olarak iki komünisti asılmış olarak görmek hakkıydı. Bu biçarelerden birini olsun, asılmış görmeden gidersem gözüm arkada kalır. Hapis cezası vereceğiz. Kafeste kuş besleyeceğiz. Ne güzel!..[38]

Tabii bu arada CHP'liler de Demokrat Parti'yi komünistlikle suçluyorlardı...

Böylece, hem CHP döneminde hem DP iktidarı sırasında içerideki "komünist umacı" kampanyası, emperyalizme bağlanmak, daha somut olarak da ABD'nin siyasal, askerî ve ekonomik yardımlarına kapılanmak için elverişli yöntemlerin en başında yer aldı. Türkiye yönetimi, bütün bu uğraş ve taktiklerinde başarılı da oldu ve çabalarının karşılığını fazlasıyla elde etti. Bu, giderek burjuvazinin ve Türk diplomasisinin kalıcı

---

37 Aktaran Emin Karakuş, *İşte Ankara (40 Yıllık Gazeteci Gözü ile)*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.95-96.

38 Süleyman Coşkun, "Meclis Tutanaklarından Düşünce Suçunun Öyküsü", *Güneş* gazetesi, 21.2.1991. 30 küsur yıl sonra da, General Kenan Evren "asmayalım da besleyelim mi" diye sorarak hem Asyalı'nın ruhunu şad ederek, hem de aynı *zamanda, Türkiye'nin gelişim çizgisinin şaşmaz doğrultusunun* ürpertici bir örneğini gösterecekti.

yöntemlerinden biri olarak dış politikanın yapısal bir unsuruna dönüşecekti.

Amerikan ve Türk Soğuk Savaşçı çevrelerde bir başka sapkın mantık daha bahane olarak gerekçelendirilmekteydi. Daha sonraları Vietnam, Kamboçya, Laos ve genelolarak Uzak Doğu halkları üzerinde anti-komünist terörün estirilmesine neden olacak olan ve "Domino Teorisi" diye adlandırılan bu görüşe göre, şayet Türkiye, Sovyet nüfuzuna girerse ya da Amerika bölgede gücünü dosta, düşmana, kararsız ve tarafsızlara gösterme fırsatını kaçırırsa, önce Yunanistan, sonra da öte Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleri Batı yörüngesinin dışına düşerlerdi.

Bütün bu hesaplar, oyunlar ve tertipler sonunda Truman Doktrini ilan edildi. Böylece Türkiye, istediğinin ilk aşamasını gerçekleştirmiş oldu. Türkiye, Soğuk Savaş'ın ilanı anlamına gelecek bir metinde adı geçen iki ülkeden biri olma mutluluğuna kavuştu ve bu arada ABD'den yardım sözünü de koparmış oldu.

Truman Doktrini sonrasında iki ülke arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde bir uygulama anlaşması (Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma) imzalanmıştır. Anlaşmanın önemli hükümleri şöyledir:

> •) "Yardımın kayıt ve şartlarını" tespit etmek üzere ABD'nin tayin edeceği bir Misyon Şefi Türkiye'de yerleştirilecektir.
>
> •) Türk Hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır.
>
> •) Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet veya zilyetliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.[39]

39 Bu son madde, ileride ünlü "Johnson Mektubu" vesilesiyle büyük tartışmalara neden olacaktır.

Türkiye bu dönemde ABD'den askerî yardım almakta, buna karşılık istediği ekonomik yardımı elde edememektedir. Amerika, Türkiye'nin ekonomik durumunun yardım gerektirecek ölçüde bozuk olmadığı gerekçesiyle, asıl ağırlığı askerî yardıma vermektedir. Tabii Silahlı Kuvvetler'in modernizasyonu ve silahlanması, Türkiye bütçesine, yardımlara karşın ek yükler getirmektedir. Türkiye'ye gelen askerî malzemelerin bakımı ve ABD'den satın alınmak zorunda olan yedek parça ihtiyaçlarının karşılanması, üstelik önemli miktarda döviz de gerektirdiğinden, sorun olmaktadır. Türk yöneticileri de sürekli ABD'nin kapısını çalmakta ve ek ekonomik yardım talep etmektedirler.

Bu arada ABD, Avrupa ülkelerindeki ekonomik canlanmayı gerçekleştirmek, pazarı yeniden tesis etmek, savaş sonrası inşayı mümkün kılmak ve sosyal patlamalara neden olabilecek bir bunalımı önlemek acıyla 1948 yılında Marshall Yardımı'nı (Ekonomik İşbirliği Yasası ile) başlatma kararı almıştı. Bu yardımla ilgili Paris'te yapılan toplantıya Türkiye de katıldı, ekonomik durumunu anlatan bilgiler verdi ve tabii yüklü miktarda (615 milyon dolar) bir yardım talebinde bulundu. Türkiye bu talebine, "Avrupa kalkınmasına faydalı olabilecek tarım ürünlerini ve hammaddeleri üretmek" amacını dayanak yapmak kurnazlığını gösteriyordu: "Bu bilgilere göre, memleketimizin gerek ziraat, gerek madenler vs. gibi iptidai maddeler istihsalatını Avrupa'ya müessir bir şekilde faideli olabilecek bir dereceye çıkarmak için, planın yürürlük süresince, 1 Temmuz 1947 fiyatlarına göre 615 milyon dolarlık malzemeye ihtiyaç bulunduğu tespit edilmiştir."[40] Ne var ki, bu istekler ilk başta Amerikalı uzmanlarca uygun bulunmamıştır. Bu durum üzerine Türk yöneticileri, gerek iç ve gerekse dış tehditleri Amerikalı yetkililere defalarca anlatarak onları iknaya büyük gayretler göstermeye başlamışlardır. Amerika'yı ikna yöntemi olarak her şey denenmiş ama eldeki asıl koz, ABD'yi korkutacak bir dış (Sovyet) tehdit olgusunun anlatılması olmuştur. Buna ek olarak da, iç

40 *Olaylarla...*, s.221.

düzenin istikrarını korumadaki güçlükler anlatılmış, bunun vahim sonuçlarından tabii iç düşmanların (komünistlerin) yararlanabileceği düşüncesi öne sürülerek Amerika korkutulmaya çalışılmıştır. Türkiye dış politikasının resmî tarihi niteliğindeki bir çalışma bunu "diplomatik" bir dille şöyle anlatıyor: "... Türk Hükümeti ... doğrudan doğruya Amerikan Hükümetine başvurmuş; Türkiye'nin durumunun siyasi ve coğrafi bakımdan çok önemli olduğunu, bu siyasi ve coğrafi durumun ister istemez mali ve iktisadî güçlükler yarattığını, kuvvetli olmanın tek şartının ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınma için de tek yolun dış yardım olduğunu söyleyerek Washington'un Türkiye'ye iktisadi yardım konusundaki tutumunu yeniden gözden geçirmesini istemiştir."[41] Resmî tarih, "mutlu son"u ve nedenini ise şöyle bağlıyor: "Türk Hükümetinin bu isteği üzerine konuyu bir daha ele alan Amerikan Hükümetinin, kendi ekonomi uzmanlarından çok Türkiye'yi haklı bulduğu anlaşılıyor. Gerçekten, Türkiye'ye yapılan askerî yardımın umulan ekonomik ferahlamayı yaratmadığını gören ve çabuk gelişen bir ekonominin Türkiye'nin askerî gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlayan Amerikan Hükümeti, daha Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiş ve bu anlaşmanın Paris'te imzalanmasından üç ay kadar sonra da, 4 Temmuz 1948'de, Ankara'da Türkiye ile bir anlaşma imzalayarak ekonomik yardıma başlamıştır."[42]

Ne var ki, Batıcılık da kolay olmamaktadır. 5 Mayıs 1949 tarihinde, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç, Avrupa Konseyi'ni kuran bir anlaşma imzalamışlardır. Batı Bloku'nun siyasal bacağını teşkil edecek bu örgütlenmede Türkiye'ye yer verilmemiştir. Memlekette yeis had safhadadır. CHP'nin yayın organı Ulus'taki başmakale yalvar yakardır:

41 *A.g.e.*, s.221

42 *A.g.e.*, s. 222

> Tabii bulmadığımız, hayret ve esefle karşıladığımız nokta, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne davet edilmemiş olmasıdır. Acaba böyle bir teklif oldu da Türkiye onu ret mi etti? Dışişleri Bakanlığımızın bu hususta ne düşündüğünü bilmiyoruz. İttifak muahedeleri ile bağlı bulunduğu dost büyük devletlerin bu hususta dikkatini çekip çekmemiş olduğundan da haberimiz yoktur. Fakat biz, kendi hesabımıza, memleketimize karşı bir ihmal ve istihfaf manasına gelen bu unutkanlıktan duyduğumuz infiali alenen ifadeden kendimizi alamıyoruz. Türkiye'nin Atlantik bölgesi ile irtibatı yokmuş, İtalya vakıa Misaka ithal edilmiş ama, şu sebep varmış, bu sebep varmış. Fakat Türkiye'nin Avrupa Birliğini tesis etmeye davet olunmasına da acaba Birleşik Amerika'nın Anayasası mı manidir?[43]

Neyse ki, bu panik uzun sürmemiş ve Türkiye, Konsey'e 8 Ağustos 1949'da davet edilmiştir. Bundan sonra da Türk pasaportlarının kapağına kocaman bir "Avrupa Konseyi Üyesidir" ibaresi, kompleksli bir gururun görgüsüz bir gösterişi olarak yazılmış ve bu uzun süre, 1970'li yıllara kadar sürmüştür.[44]

Ama sonuçta Türkiye, sınama-yanılma ile de olsa, yavaş yavaş "altın anahtar"ı bulmuş görünmektedir. Soğuk Savaş'ın uluslararası piyasasında dış ve iç düşman şantajının iyi kullanılması, jeopolitiğin ("coğrafi durum") öneminin ustaca vurgulanması ve şiddet pazarında emperyalizme militer fedailik hizmetlerinin sunulmasının para ettiği ortaya çıkıyordu. Soğuk Savaşçılık doğrusu işe yaramaya başlamıştı. Türk dış politikası da bu yöne doğru uyarlanıyor, örgütleniyor, biçimlenip yapılandırılıyor ve ideolojik kalıbına dökülüyordu.

Yukarıda özetlenen bütün bu süreç, elbette aynı zamanda, "Türkiye'nin yeni baştan emperyalizmin çemberi içine girişini [de] ifade eder. Bu dönem içinde birbirinden bağımsız iki olgu

---

43 *A.g.e.*, s.226.

44 Bunda pratik bir zorunluluk da ayrıca rol oynamış olabilir. Çıkarlarını savunmak için canhıraş çabalayan Türkiye'nin yurttaşlarını, Batı Avrupa gümrük kapılarındaki memurların Avrupalı olarak kavrayamaması ve o zamanki vizesiz geçişi onaylamaması karşısında "Avrupalılığı" böyle kanıtlamak gerekmiştir belki de.

belirginleşir ve aynı amaca doğru yönelir. Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmış bir devlet olmasına rağmen, savaşın dolaylı etkileri, ekonomik abluka, seferberlik, askerî harcamalar ülke ekonomisini temelinden sarsmış ve 1930 yılından sonraki cılız ilerlemeleri de silip yok etmiştir. Böylece, iç kaynakların ulusal bir kapitalizmi beslemeye yetmeyeceği, burjuvazinin gözünde açık seçik hâle gelir. Üstüne üstlük Amerika Birleşik Devletleri de savaş sonrasında kredi musluklarını açınca, millî burjuvazi düşü tarihe gömülerek yerini, az gelişmiş ülkelerin tipik 'komprador' burjuvazisine bırakır. Ama bu ekonomik açmazın yanı sıra, önemli bir ikinci unsuru da gözden kaçırmamak gerekir. Bu da jeopolitik durumu dolayısıyla, Türkiye'ye hem savaş sırasında hem savaştan sonra yeniden ilgi gösterilmeye başlanmasıdır. Bu siyasal ilgi giderek emperyalizmin yeni taarruzunu belirleyecek olan ekonomik bir ilgiye de dönüşecektir."[45]

Bu ekonomik ilginin yönü bellidir: Amerika tarafından Türkiye'ye bu alanda biçilen rol, sanayileşme hülyalarından vazgeçmek, Avrupa'nın savaş sonrası kalkınma hamlesinde ihtiyaç duyacağı tarım ürünlerini üretmek ve madenciliğe ağırlık vererek onun hammadde gereksinimini karşılamaktır. Bu arada elbette özel sektörün geliştirilmesi ve dış ticaretle sermaye hareketlerinde serbestlik sağlanması da önemli koşullardır. Aslında Türkiye egemenleri de buna çoktan hazırdır ve kurtarıcısını iştiyakla beklemektedir. Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu Başkanı Russell Dorr, yardımın amacını açıkça belirtmektedir:

> Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeğe yardım edecektir. (Hür dünyanın kuvvetlenmesi) Türkiye'de istihsalin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir.[46]

---

45 Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, s 145-146

46 Aktaran Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s.52.

Kurulan yeni ilişkiler çerçevesinde Türkiye'ye gelen Batılı uzmanlar bir ideolojik saldırının başlatıcıları olmuşlardır. "Çoğu Amerikalı olan ve sistemli bir biçimde devletçi-korumacı politikalara son verilmesini, Türkiye üzerindeki inceleme, öneri ve raporları ile telkin eden yabancı danışmanlar, iktisat politikalarının biçimlenmesinde rol oynayan dışsal etkenlerin arasında sayılabilir. Belli bir süre sonra, Amerikan kurumlarında ve üniversitelerinde 'yetiştirilen' Türk uzmanlar, aynı doğrultudaki önerilerin hararetli savunucuları ve uygulayıcıları olarak Türkiye Cumhuriyeti kamu yönetimine de egemen olacaklardı."[47] Bu yabancı uzmanlardan Thornburg, 1947 yılındaki şantaj ve tehdit kokan bir telkin yazısında şöyle demektedir:

> Amerika Birleşik Devletleri bu ülkede hafif sanayiler kurarak hem Türklere yardım etmek hem de kendine yarar sağlamak amacıyla bazı şeyler yapabilir. Ama bunun için yapılması Türkiye'ye düşen bir şey vardır. Uygun bir ortam yaratılmadığı takdirde bu yeni sanayiler doğamaz. Türk hükümeti bu güne kadar böyle bir ortamın doğması için hiçbir şey yapmadı. Hükümet içinde en önemli bir yere sahip olması bir yana, ülkedeki ekonomik gelişmeden de sorumlu olan iktisat bakanlığında, özel teşebbüsün sağlayabildiği imkânları ve karşı karşıya bulunduğu meseleleri incelemekle görevli tek bir kişi yoktur. Amerikalıların pek çoğu için, bizim refahımızı yaratmış olan ilkeleri bile inkâr eden Beş Yıllık Planları onaylamayı gerektirecek açık seçik bir sebep pek de mevcut görülmemektedir. Ayrıca, kendine yer verilmeyen bir kalkınma programına bizim özel teşebbüsümüzün nasıl olup katılacağı da anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte, on kadar yıl sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkili bakanları hükümetin, ülkenin yeni baştan bayındırlaşmasında özel teşebbüsün de yer aldığını görmeyi de arzuladıklarını açıkça belirttiler. Eğer bu görüş, bu yılın Ekim ayında toplanacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de onaylayacağı etkili bir siyaset hâline gelirse, o zaman sadece Türkiye'nin ihtiyaç ve umutlarına değil,

47 Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.79-80.

> Amerika Birleşik Devletleri'nin ilkelerine de uygun bir yardım programının yolları bize açılmış olacaktır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bundan bir süre önce verdiği demeçler, tek parti diktatörlüğünün sonu anlamına geliyorsa, bakanlığın gene bundan bir süre önce özel teşebbüsü destekleme yolunda girdiği taahhütler namuslu bir çabayı ifade ediyorsa ve Türkiye bu niyetleri gösteren bir çerçeve içinde bizden yardım talep ediyorsa, o zaman bize de yalnız sermayelerimizin değil hizmetlerimizin, geleneklerimizin ve ideallerimizin yatırımını yapma fırsatının doğacağını kimsenin görmezden gelmesi mümkün değildir.[48]

Bu arada yabancı uzmanlar Türkiye'nin sanayileşme planlarına kesin bir biçimde karşı çıkmaktalar, hatta yardımı bu heveslerden tamamıyla ve *inandırıcı* örneklerle (örneğin, Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın tasfiye edilmesi, bir lokomotif fabrikası projesinin iptal edilmesi) vazgeçmeye bağlamaktadırlar. Thornburg'a göre, "Türkiye basit tarım araçları imali ile yetinmeli, bunların bile bir kısmının montajından öte gitmemelidir. Mahsulün istihsalinde, çoğu sapan, el aletleri ve araba gibi basit âlet ve edavata lüzum vardır. Bunların bir kısmı Türkiye'de imal olunabileceği gibi, diğerlerinin montajı da Türkiye'de yapılabilir. ... Amerika'da ziraat aletleri imali ile iştigal eden kimseler, hangi ziraat aletlerinin mahallen imal olunması, hangilerinin montajının mahallen yapılması ve hangilerinin de mamul olarak ithal olunması lazım geleceğini pek iyi tayin edebilirler. Türk tarımında suni gübre [de] hâlen mübrem bir ihtiyaç arz etmemektedir."[49] Çalışmalarına 1949 yılında başlayan Dünya Bankası uzmanlarından Barker başkanlığındaki bir heyetin raporuna göre ise, Türkiye'de "geliştirilmesi" gereken sanayi dalları, öncelik sırasına göre şunlardır: 1) Tarımsal ürünleri işleyen endüstri dalları ve pamuk çırçırlama makineleri; 2) küçük dökümhaneler, kalıp ve kaplama makineleri, soba imalatı, basit

48 *Fortune* dergisinden aktaran Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, s.175-176.

49 Max Veston Thornburg, *Türkiye'nin Bugünkü Ekonomik Durumunun Tenkidi*, Ankara, 1950'den aktaran Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni...*, s.383.

tulumbalar, saban, çekiç, testere vb.; 3) çimento, tuğla, kiremit, cam vb.; 4) deri işleri, kundura; 5) möble, kaplama, tahta sanayi; 6) hafif kimya (aşı ve serum, sabun, haşarat öldürücü); 7) seramik eşya, çömlekçilik; 8) köy el sanatları. Buna karşılık "geliştirilmemesi" gereken sanayi dalları ise; 1) her çeşit lüks eşya; 2) ağır makine ve madeni eşya; 3) ağır kimya; 4) selüloz ve kâğıt olarak sıralanmıştır.[50]

Türkiye'deki yeni iktidar bloku, Soğuk Savaş'tan yararlanarak, ABD'nin ekonomik, askerî, politik ve ideolojik desteğini arkasına almıştır. İç ve dış unsurlar birbirlerini destekleyen bir ilişki çerçevesinde işbirliği içindedirler. Amerikan kaynaklı "plan, program ve raporlarda savunulan görüşlerin ortak özelliklerinden birisi, belli ölçüde sermaye birikimine ulaşmış özel kesimin sanayi yatırımlarına yöneliş eğilimlerinin desteklenmesi, devletin altyapı yatırımları, ucuz girdi üretecek sanayilerde yoğunlaşması; diğeri ise, yabancı sermayeyi teşvik edici önlemlerin alınmasıdır. Böylece emperyalizmin uluslararası iş bölümünde Türkiye'ye ilişkin niyetleri, içerideki egemen sınıflar ve politik temsilcilerince de onay ve destek görmekte, bu karşılıklı talep ve onay ilişkisi içinde süreç ilerlemektedir."[51]

Artık ABD'nin silah ve malzeme yardımları yanında eğitimi ve organizasyonu da değiştirilen Türk ordusu, "Hür Dünya'nın bekçisi" rolüne daha iyi uyarlanıyor; Türkiye, Sovyet komşusu ile militan bir düşmanlık çizgisine doğru hızla ilerlerken, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke de oluyordu.

Egemenlerin dış politikadaki ortaklıkları, CHP ile DP arasındaki kıyasıya iktidar mücadelesine karşın, partiler üstü niteliğini koruyabilmekteydi. Celal Bayar, daha partisini kurmadan programını İnönü'ye götürmüş ve onun aracılığıyla dış politika ve laiklik konularında güvence vererek devlet icazetini almıştı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu da, partiler arası mücadele-

50 Bkz. Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili...* s.73.

51 Mustafa Sönmez, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 12 Eylül ve Sonrasının Ekonomi Politiği*, genişletilmiş 2. basım, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s.45.

nin en kızıştığı bir dönemde, İngiliz *Daily Telegraph* gazetesine verdiği bir demeçte, "Dâhili işlerden dolayı partiler arasında ne gibi anlaşmazlık ve ihtilaflar ortaya çıkarsa çıksın, biz dış siyaset konusunda birleşmiş bulunuyoruz. Dış siyasetle ilgili işlerde aramızda hiçbir görüş farkı yoktur," diyerek bu birlikteliği teyit etmekteydi.[52] Böylece, Amerikan usulü partiler üstü dış politika da (*bipartisanship*) ülkeye ithal edilmiş ve maddi temelini düzende bulduğundan da kolayca yerleşebilmişti. Artık resmî ideolojinin tabular listesine yeni ekler yapılacaktır. Bunlar, millî birlik ve beraberlik ruhu içinde Silahlı Kuvvetler'in gözetiminde sıkıca korunacak, örneğin NATO'yu eleştirmek "Moskova ajanlığı", bağımsızlık talebi "vatan hainliği," emperyalist sömürüye karşı çıkmak "anarşistlik" olarak suçlanacak ve yasal ya da yasal olmayan yollardan en ağır biçimlerde cezalandırılacaktır.

Ne var ki, bütün gayretlerine karşın, iç ve dış gelişmelerin seyri, Kemalist bürokrasi ve CHP aleyhine işlemektedir. ABD, örneğin İtalya'da yaptığı gibi, Türkiye'deki 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ağırlığını açıktan DP lehine koyar ve bu partiye CHP'den daha çok güvendiğini gösterir. Şimdi süreklilik DP yönetimi altında hükmünü icra edecek, CHP tarafından temelleri atılan politikalar DP iktidarı altında daha fütursuzca izlenecektir.

Demokrat Parti'nin ezici seçim zaferiyle, "devlet bürokrasisinin ağırlık taşıdığı eski burjuva koalisyonu yerini burjuvazinin ilk kez yönetici güç niteliği kazandığı yeni bir burjuva hâkimiyet tarzına"[53] bırakacaktı. Bütün bu süreci Stefanos Yerasimos özlü bir biçimde özetlemektedir:

> İkinci Dünya Savaşı boyunca, millî bir burjuvazi yaratma yolunda girişilen teşebbüslerin başarıya ulaşamadığı gerçeği kendini belli eder. Bir başka deyişle, Türk burjuva sınıfının, bürokratik bir cihaz aracılığıyla sırf kendi halkını sömürerek ve hatta bu

52 İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, "Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma," Schick, Tonak (der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, s.362.

53 Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*..., s.160.

sömürüyü, İkinci Dünya Savaşı yıllarında görüldüğü gibi en üst sınırına vardırsa bile, verimli bir kapitalist üretim aşamasına geçemeyeceği anlaşılır. Tam tersine, üreticiler üzerinde arttırılan baskı üretimde verimliliğin, giderek artık değerin azalmasına yol açar. Durum böyle olunca, kapitalizm yoluyla kalkınmak için başvurulacak tek bir çare kalır; yabancı sermaye ve krediler. İşte sonuçta varılan bu düşünce tarzının kendini Türk burjuvazisine kabul ettirmeye başlamasıyla, emperyalist devletlerde Türkiye'ye karşı yeniden ilginin uyanması aynı döneme rastlar. Girilen Soğuk Savaş döneminin zoruyla Amerika bir yandan Türkiye'ye 'yardım'ını başlatırken, bir yandan da ülkede liberal bir ekonomik politika üzerine oturan, yani kapıları emperyalizmin cömertliğine sonuna kadar açık olan yeni bir rejimin kurulması yollarını arar. Yerli burjuvazi de bu yolda ona değerli bir müttefik olacak[tır]. 1945 yılında şartlar, emperyalizmin himayesinde "liberal" bir kalkınma için elverişli hâle gelince, her şeyden önce içte ... [bürokratik] cihazdan ve onun ortaya çıkardığı yapılardan kurtulmak gerekiyordu. O güne kadar halkı sömürmekte bürokratik cihazdan yararlanan ve perde arkasında kalmayı beceren şehir burjuvazisiyle eşraf, 1945'ten sonra memleket; "memur tahakkümü"nden kurtaracak aslan kesilmişlerdi. Bunun sonucu, bu sınıfların 1950 genel seçimlerinde kazandıkları zafer oldu.[54]

Demokrat Parti İktidarı: Liberalizm ve Batı ile Entegrasyon

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'ni kazandı, 22 Mayıs'ta Menderes'in hükümeti kurmasıyla resmen iktidarı devraldı.

Yeni iktidar önüne, birbirleriyle organik bütünlük oluşturan dört temel görev koymuştu. Bunlar, a) yerli burjuvaziye ve toprak sahiplerine destek olmak ve bu amaçla serbest piyasa koşullarını yerleştirmek; b) dış ticarette liberalizasyonu ger-

54 Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, s.163-64.

çekleştirmek; c) dış yardıma ve yabancı sermaye yatırımlarına dayalı bir kalkınma projesini yürürlüğe koymak; ve d) ABD ile politik, ideolojik, askerî Soğuk Savaş entegrasyonunu tamamlamak idi.

14 Haziran'da Meclis'te okunan Hükümet Programı, "müdahaleci kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipi" olarak tanımladığı düzeni "tasfiye" yönündeki bu amaçları şöyle belirtiyordu:

> Büyük dostumuz Birleşik Amerika'nın askerî sahadaki maddi ve teknik yardımlarından ... daha geniş mikyasta ve daha süratle istifadeler teminini tahakkuk ettirmeye çalışacağız. ... Hususi teşebbüsün kendini hukuki ve fiilî emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelişmesine yardım etmek... Yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek... İstihsal hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtarmak [hedeflenmektedir]. ... İktisadi ve mali görüşlerimizin esası, bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir. ... Nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla meşgul bulunmakta, Türkiye'de ziraat millî ekonominin temelini, zirai mahsullerimiz ise sanayimizin ve dış ticaretimizin ana kaynağını teşkil etmektedir. Ziraatı ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah meselelerini, ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle gözden geçireceğiz.

Demokrat Parti icraatlarına hızlı başlamıştır. Tüccar, büyük toprak sahibi, özel sektörün yatırımcı kesimi liberalizasyonu iştahla beklemektedir. Tüccar, yabancı malların ithaline dikmiştir gözünü. Anadolu eşrafı, komisyonculuk, acente, aracılık işlerinde paranın kokusunu almıştır. Hafif sanayi yatırımlarına dönük iş adamları, öncelikle kendilerine tahsis edilecek dış borçları ve

komisyoncusu, küçük ortağı olacakları yabancı yatırımcıları dört gözle beklemektedir. Toprak sahipleri, tarıma öncelik veren emperyalist telkinlerin ve kendi gücünün farkında, tarımda makineleşme ile uluslararası piyasaya girmenin hayalini kurmaktadır. Soğuk Savaş'ın pazarından pay kapmak için hükümet ve egemen sınıflar sıraya girmişlerdir.

Kent küçük burjuvazisi, memurlar, aydınlar, profesyoneller de büyük beklentiler içerisindedirler. Türkiye toplumu, tüketime açılmanın ilk heyecanlı beklentisini yaşamakta, savaş sonrasında dünyanın ağzı açık bir hayranlıkla düşlerinde abarttığı "Amerikan Yaşam Biçimi"nin ürünlerini çocuksu bir sabırsızlıkla beklemektedir. Ford otomobillerinden, buzdolabı ve çamaşır makinelerine, Robert Taylor'dan atom bombasına, Amerikan rüyası hayalleri süslemeye başlamıştır.

Sınırlı ve baskı altındaki sol çevrelerdeki "bağımsızlık" düşüncesi ise, demode bir saplantı ya da Moskova'dan talimat alan "iç düşman"ın sinsi faaliyetleri olarak görülmektedir artık. Menderes'in böyle boş şeylere tahammülü yoktu ve kestirip atıyordu: "Millî veya müstakil adı ile vasıflandırılmak istenen siyaset ... demokrasi âlemi ile işbirliğinden uzaklaşmak demektir. Bu takdirde ise, memleketimizin kısa bir zaman içinde demir perdenin ortasında kalması mukadderdir."[55]

Amerika'ya ilk selam hemen 1950'nin Aralık ayında gönderildi ve 141-142. maddelerin ağırlaştırılmasına ilişkin bir öneri Meclis'e verildi. 1951 Komünist Tevkifatı'ndan hemen sonra da tasarı 16 Kasım'da Genel Kurul'da görüşülmeye başlandı. Bu görüşmeler sırasında, Ordu Milletvekili Rafet Aksoy şunları söyledi: "Bendeniz başbakanlıkta iken (Başbakan mıydın sesleri) Amerika Birleşik Devletleri bizden komünistlikle mücadele hususunda hazırlanmış ve kabul edilmiş kanunlarımızı istedi. Biz ancak ve ancak Cemiyetler Kanunu'muzdaki malum ve meşhur olan madde ile Ceza Kanunu'muzdaki maddeleri gön-

55 Şükrü Esirci, *Menderes Diyor ki*, Birinci Kitap, Demokrasi Yayınları, İstanbul, 1967, s 160-61 den aktaran Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 2 basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990, s.51.

dermekten başka bir şey yapamadık."[56] Bir taşla iki kuş vurma kurnazlığındadır iktidar; bir yandan Türkiye'de bir "komünist tehlike" görüntüsü ile ABD'yi (yardıma yöneltmek amacıyla) korkutuyor, öte yandan da anti-komünist saldırıya katıldığını kanıtlıyordu Büyük Patron'a...

Diyet ise kapıda beklemektedir. İlk ödeme, Soğuk Savaş Pazarı'nın doğasına uygun olarak, kan bedeli olacaktır. Çiçeği burnunda iktidar, haziran ayında Meclis'e dahi danışmadan Kore'ye asker gönderme kararı aldı ve bunu Dışişleri Bakanı Köprülü'nün BM Genel Sekreteri'ne 29 Haziran'da gönderdiği bir telgrafla açıkladı. 18 Ekim'de de 4500 kişilik kuvvetin ilk birlikleri Kore'ye vasıl oldu. Bu kararın arkasındaki büyük umut ise, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesiydi. Menderes, kurnaz ve ataktır. Aynı zamanda sabırsızdır da. Meclis'e usulen de olsa danışmaması muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Zaten "milli dış politika"ya gönülden bağlı CHP'nin tek itirazı, biçime uyulmamasındaki "şıklık" eksikliğidir. Nadir Nadi, Menderes'in mantığını şöyle açıklıyor:

> [Ortadoğu'da] statükonun korunması açısından Batı'ya yaklaşık bir Türkiye'ye dostlarımız çok önem veriyorlardı. Bu maksatla Avrupa Konseyi'ne alınmıştık, bu maksatla NATO'ya alınmak üzere idik, bu maksatla Batı'dan silah ve para yardımı görüyorduk. Menderes durumu kavramıştı. İnönü'yü ve muhalefeti politika hayatımızdan sildiği takdirde, kendi iktidarının statükoya daha yararlı olabileceğini Batılılara anlatmak istiyordu. Önemli olan, muhalefetli bir Türkiye değil, Batı ile işbirliği hâlinde kuvvetli bir Türkiye idi. Ne yapacaklardı dostlarımız İnönü'nün dırdır öttüğü bir Türkiye'yi? Bakınız, o, Meclis'e danışılmadan Kore'ye asker göndermemize karşı idi. Meclis'e danışılsa, bu kadar erken davranıp öbür milletler üzerinde teşvik edici bir rol oynayabilir miydik?[57]

---

56 Süleyman Coşkun, "Meclis Tutanaklarından 'Düşünce Suçu'nun Öyküsü" *Güneş* gazetesi, 24.2.1991.

57 Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, s.290'dan aktaran Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*.... s.352, dn.

Türkiye, NATO üyeliği için ilk başvurusunu 11 Mayıs 1950'de CHP hükümeti döneminde yapmış ve reddedilmişti.[58] Kore rüşvetinden sonra Türkiye, 11 Ağustos 1950'de ikinci başvurusunu yaptı. Ne var ki, bu başvuru da reddedildi.

Türkiye'nin NATO üyeliğine itiraz üç kaynaktan gelmekteydi. Bunlardan birincisi, Batı Avrupa ülkelerindeki bir kültürel/ideolojik karşı tavırdı. Buna göre, NATO, Batı uygarlığının bir örgütüydü ve Türkiye bu ailenin bir parçası değildi. Bu arada, NATO'nun Norveç ve Danimarka gibi küçük üyeleri de Türkiye'nin başvurusuna karşı çıkıyorlardı. Onların itirazının ardında yatan neden ise, Ortadoğu gibi netameli bir bölgede bulunan Türkiye'nin üyeliği ile NATO'nun sorumluluk alanının genişleyeceği, bunun da kendilerine ek yükümlülük ve riskler getireceği endişesiydi. En önemli olarak ise, İngiltere, Türkiye'nin Ortadoğu'da görevlendirilmesini ve orada Batı çıkarlarını savunmasını istediğinden dolayı, NATO başvurusuna soğuk bakıyordu. İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya üye olmak yerine, önermiş olduğu Ortadoğu Komutanlığı Projesi çerçevesi içinde yer alarak Batı'nın jandarmalığını yapmasını öneriyordu. İngilizlere göre, Türkiye, aynı zamanda bir Müslüman ülke olarak, Batı'nın Truva atı rolünü de oynayacak ve Arapları da bu Komutanlığa dâhil olmaya ikna edecekti. O sırada Arap dünyasındaki ve özellikle de Mısır'daki yurtsever kıpırdanışlar, emperyalizmi rahatsız etmekteydi.

Türkiye'nin NATO'ya yaptığı başvuruların art arda reddedilmesi, tahmin edileceği üzere memlekette büyük bir teessürle karşılanmıştır. Rejimin kalemşörleri, kalemlerinden kan damlayarak, bütün milletçe duyulan derin hayal kırıklığına tercüman olmuşlardır. "Milletin hissiyatını ve kızgınlığını" F. Köprülü şöyle dile getirmiştir:

---

58 İktidar devir teslimi sırasındaki görüşmede, Bayar'ın İnönü'ye "NATO'ya bile girmediniz" yollu serzenişine İnönü'nün "Onlar aldılar da biz mi girmedik' demesi, bu konudaki milli hassasiyetin iki liderce de paylaşıldığını göstermektedir.

> Biz de Kore'ye kıtalarımızı göndermemek [yolunu seçebilirdik]. ... Kızıl Çarlığın, harbe karar verirse, bize hücum ederek kendilerini rahat bırakacağını sanan bu devletlerin ne kadar yanlış düşündüklerini ... anlamaları için II. Dünya Harbinde Hitler'in [Batı'ya] saldırdığını hatırlamaları yeter.59

Sorun, son tahlilde, Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin görevleri ve bunun nasıl örgütleneceği konusunda düğümlenmekteydi. Batı bu konuda kararlı ve ısrarlıydı. Batı Bloku için Türkiye'nin asıl yararı ve misyonu, Ortadoğu'da yapacağı görevlerdi. Bu bölgedeki Batı çıkarlarının savunulması ve bölge ülkelerinin de Batı şemsiyesi altında örgütlendirilerek Sovyetler Birliği'ni kuşatma politikalarına katılmaları ve bu arada ayrıca Arap ülkelerindeki ulusal akımların önünün kesilmesi, emperyalizmin stratejik hedefleriydi. Siyonizm bir köprübaşı olarak bölgeye yerleştirilmişti; Türkiye de ilk ağızda sıçrama tahtası olacaktı. Türkiye ise, Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının fedaisi olma gibi bir role asla itiraz etmiyor, aksine, bu görevi iştiyakla yapmaya gönüllü olduğunu her fırsatta belirtiyordu. Türkiye, bu görevi Batı'nın bir parçası olarak daha etkili ve güvenli bir biçimde yapacağını savunuyordu ve bunun için de NATO üyeliğinde ısrar ediyordu. Ayrıca, tabii Batılılaşma ülküsünün, bütün Batı organizasyonlarında ikinci sınıf bir piyon ülke olarak da olsa yer almayı gerektirdiği düşünülüyor ve dış yardımı güvence altında tutmak için de NATO üyeliği daha garantili bir sigorta olarak kabul ediliyordu. Batılılaşma saplantısı ile Batıcılık aynı madalyonun iki yüzü olarak ortaya çıkıyordu. Kısacası Türkiye, "Bizi içinize alırsanız, sizi Ortadoğu'da daha iyi savunuruz," diyordu.

Elbette Ortadoğu, Doğu'dan herhangi bir tehdit altında değildi, bir saldırı olasılığı da gündeminde yoktu. Aslında Ortadoğu'nun sorunları Batı'ylaydı ve oradaki bağımsızlık, yurtseverlik, kalkınma gibi acil sorunlarda tehdit eski sömür-

59 Aktaran Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri...*, s.77.

geci ülkelerden, yani bizzat Batı'dan gelmekteydi. Ama ne var ki, Soğuk Savaş'ın militarizm piyasasında "Ortadoğu'nun savunulması" diye bir hayali metanın hayali satışı bağlanmaya çalışılıyordu. Türkiye de bu pazardan pay koparmak isteyen müflis bir tüccar gibi oradan oraya koşturuyordu.

İngiltere'nin tavrını, Dışişleri Bakanı şu şekilde özetlemekteydi:

> Ortadoğu'nun savunulmasıyla olan ilgisi dolayısıyla, Birleşik Krallığın, bu bölgenin savunmasında Türkiye ile işbirliği yapmakta özel menfaati vardır. ... Türkiye'de ... bugün mevcut olan genel eğilim, hâlihazırdaki savunma düzenlemelerinin yeterli olmadığı ve Türkiye'nin Batı'nın savunmasına daha yakından bağlanması gerektiği şeklindedir. Biz, Türkiye ile Batılı Müttefikler arasındaki savunma bağlarının kuvvetlendirilmesini destekleriz. Ancak, tek mesele, bunun en iyi şekilde nasıl yapılabileceğidir. Bu konu, sadece Avrupa'yı değil, aynı zamanda Ortadoğu'yu da ilgilendiren karmaşık birtakım askerî ve diğer sorunları ortaya çıkarmaktadır.[60]

Artık Amerika tarafından da desteklenen Türkiye'nin işin bu yönünü halletmesi gerekiyordu. Bunun yolu da, Ortadoğu konusunda açık, net bir taahhüdü bütün dünyaya ilan ederek Batı'yı ikna etmekten geçiyordu. 20 Temmuz'da Dışişleri Bakanı, TBMM'de Türkiye'den istenen bu rol ve görevin kabul edildiğini şöyle açıklamıştır:

> Şu noktaya işaret etmek isterim ki, Orta Şark müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğuna kaniiz. Bu itibarla, Türkiye, Atlantik Paktına iltihak edince, Orta Şark'ta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililerle derhal müzakerelere girmeğe amade olacaktır...[61]

---

60 30 Mayıs 1951'de Avam Kamarası'ndaki konuşmayı aktaran Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972, s.43-44.

61 *A.g.e., s.44.*

Balık oltaya takılmıştır. Türkiye'nin "amade olduğu" haberiyle önceden bilgilendirilen İngiltere Dışişleri Bakanı memnundur:

> Türkiye ile ilgili temel güçlük, NATO'ya katılma isteğiyle Ortadoğu'nun genel savunmasındaki yerini uzlaştırmak olmuştur. ... Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunmasında kendisine düşen rolü oynaması üzerinde hassasiyetle duruyoruz. Türk hükümeti de bu görüşü paylaşmaktadır. Dünyanın bu önemli bölgesinin güvenliği için yapılan planlara Türkiye'nin katılması için gerekli çalışmaların bir an önce tamamlanmasını ümit ederim.[62]

Kısa bir süre sonra, 16-20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan NATO Dişişleri Bakanları Toplantısı'nın sonundaki özel oturumda Türkiye ile Yunanistan'ın örgüte alınmasına karar verildi. NATO üyeliği Meclis'te oybirliği ile ve büyük bir coşkuyla kabul edildi.[63] Muhalefet için de bu sonuç, "millî politikanın millî eseri" idi. Türk toplumsal yaşamına bir millî tabu daha giriyordu. Ayrıca, siyasi coğrafya yeni bir içerik kazanıyor ve "stratejik önem", "jeopolitik konum" gibi kavramların Türkiye'nin "gelir kapısı" sayılacağı günlere doğru gidiş başlıyordu.

NATO ile kıskaç kapanmıştır. Uğursuz meyvelerini de pek yakında verecektir. Türkiye, öncelikle, Batı ittifakının gözü, kulağı olacak, casusluk faaliyetlerinin merkezlerinden birine dönüşecektir. Ayrıca askerî üsler kurulacak, Türkiye özellikle nükleer silah deposu işlevini de yerine getirecektir.[64] Şimdi ar-

---

62 *A.g.e.*, s.45.

63 Bir iddiaya göre, daha NATO üyeliği gerçekleşmeden Türkiye'deki Amerikan Askerî Heyeti 1256 personelden oluşuyordu. Bkz. Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, 2. basım, Aydınlık Yayınları, Ankara, 1969, s.209.

64 Türkiye, çılgın bir anti-komünizmin pençesinde kendine yabancılaşır ve ABD'nin peşine takılıp NATO'nun kılıcı olmaya hızla yol alırken, 30 Mayıs 1953'de Sovyetler Birliği bir nota daha göndermişti hükümete. Nota şöyle diyor: "Sovyet Hükümeti son zamanlarda, S.S.C.B.'nin komşularıyla ilişkileri sorunlarına eğilmiş ve bu arada dikkatini Sovyet-Türk ilişkilerine de çevirmiştir. Bilindiği gibi, 1925 Sovyet-Türk Antlaşmasının süresinin dolmasına ilişkin

tık Türkiye'ye askerî yardım akacaktır. Ucuz işgücü kadar ucuz ölüm gücü de önemlidir Batı için. Amerikan Senatosu'nda dönemin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ile bir senatör arasındaki konuşma ibret vericidir:

Senatör Wiley: Bir Türk askerinin yıllık maliyeti 200 dolar mıdır?

Dulles: Evet, bu civarda.

Senatör Wiley: Bizim silah altında tuttuğumuz her Amerikan askerinin maliyetinin yılda 6.000 dolardan fazla olduğu doğru mu?

Dulles: Evet, öyle olsa gerek.

Senatör Wiley: Öyleyse, ekonomi açısından yanımızda savaşan bir Türk bulundurmak iyi bir iş oluyor.

Dulles: Evet.[65]

Ordu eğitilmekte, yeniden yapılandırılmaktadır. "Hür Dünya'nın Bekçiliği"ne hazır olmak ve Amerikan ordusunun teknik bilgileri yüksek çavuşlarının teftişinden geçer not almak kolay değildir. Bu arada tabii iç emniyet de, dışa verilen güvencenin bir parçası olmuştur. ABD, cephe gerisinde başının ağrımasını istememektedir. Önce ordu iyice elden geçirilerek şekillendirilecek, sonra özel durumlar için gayrinizami yapılanmalar da oluşturulacaktır. "Süper NATO" ya da İtalya'daki

olarak Sovyet-Türk ilişkilerinin düzenlenmesi sorununa birkaç yıl önce her iki devletin temsilcilerinin resmî görüşmelerinde değinilmişti. Bu görüşmelerde Ermeni Cumhuriyeti ve Gürcü Cumhuriyeti'nin Türkiye'den bazı toprak istekleri olduğu anlaşılmış olup, Sovyet Hükümetinin S.S.C.B.'nin güvenliğine Karadeniz Boğazları yönünden muhtemel tehdidin ortadan kaldırılmasına dair düşünceleri de söz konusu olmuştu. Bunlar Türk Hükümeti ve kamuoyunca fena karşılanmış ve Sovyet-Türk ilişkilerini de bir dereceye kadar etkilemişti. İyi komşuluk ilişkilerini korumak ve barış ve güvenliği güçlendirmek için, Ermenistan ve Gürcü Hükümetleri Türkiye üzerindeki toprak isteklerinden vazgeçmeyi mümkün bulmuşlardır. Boğazlar sorununa gelince, Sovyet Hükümeti bu konudaki eski görüşünü bir daha gözden geçirmiş olup, S.S.C.B.'nin Boğazlardan gelecek güvenliğinin S.S.C.B. ve Türkiye'ce aynı zamanda kabul edilebilecek koşullar altında hükme bağlanmasını mümkün görmektedir. Böylece, Sovyet Hükümeti S.S.C.B.'nin Türkiye üstünde hiçbir toprak talebi olmadığını ilan eder." Bkz. Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, s.191-192.

65 Congressional Hearings, *85th Congress, 1st Session, Part I, Jan.-Feb.*, 1957, s.456'dan aktaran Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri....* s.95.

adıyla *Gladio*, Türkiye'de de, sonradan halk dilinde "kontrgerilla" diye anılacak olan gizli ölüm makinesi Özel Harp Dairesi içinde kurulacaktır. Ordunun hal-i pür melalini ise yıllar sonra, Türkiye'de ulusal bir duyarlılık ortaya çıktıktan sonra (ve hoyratça ezilmeden önce), bir emekli subay şöyle özetleyecektir:

> 1947 senesinde Truman Doktrini ... ile başlayan Amerikan askerî yardımı birçok tabii neticeleri de beraberinde getirdi. Ankara'da bir "Amerikan Askerî Yardım Kurulu" faaliyete geçti. Bu kurula bağlı olarak tümenlere kadar her büyük karargâha birer askerî ekip (*Field Team*) verildi. Amerikan silah ve malzemesinin kullanılmasını öğretmek için, ordumuzun çeşitli mekteplerinde Amerikalıların nezaretinde kurslar açıldı ve birçok subay ve astsubayımız aynı maksatla Batı Almanya'ya, Amerika'ya kurslara gönderildiler. ... Türkiye, her şeye muhtaç durumda idi. Bu ihtiyaç ve bir an evvel güçlü bir orduya sahip olma arzusu, bizi, Amerika ne verirse (bilgi, malzeme, silah ve hatta postal ve çorap) onu almaya zorladı. Türkiye, mutlak bir samimiyet ve safiyetle, silahlı kuvvetlerinin kontrolünü, eğitim, organizasyon ve lojistik destek bakımlarından Amerikalıların eline bıraktı. ... Amerika ... malzeme, silah ve bilgi ile beraber, kendi askerî usullerini de Türkiye'ye getirdi, bütün ikmal kaynaklarımızı elinde topladı. Tek satıcı, tek verici durumuna geldi. Kısa zamanda ordumuzun kuruluşunu da değiştirdik. Kuruluşları, Amerikalılara benzetirken, personel ve malzeme kadrolarını da aynen aldık. Siyasi alanda hükümeti büyüleyen "Küçük Amerika" olma hayali, askerleri de sardı ve "Kardeş Amerikan Ordusu" olmak hedefine doğru süratle yol aldık. Kuruluş ve kadrolar değişince, eğitim ve ikmal usulleri, taktik (tabiye) kurallarını da değiştirmek de faydalı mütalaa edildi. Amerikan Ordusunun ikmal, eğitim ve tabiye ile ilgili bütün kitaplarını (talimnameler) tercüme ettirerek aynen uygulamaya başladık. Hatta o kadar ki, Amerikan İdare Talimatnamesi'nde 'PAPAZ' yazılan yere biz, 'ALAY İMAMI' koyacak kadar tercümede sadık kaldık. Harp Akademileri (Erkânı Harbiye Mektepleri) dahi yön, tedrisat, stratejik ve taktik konsept değiştirdi. Amerikanlaştı.[66]

66 Orhan Erkanlı, "Türk Ordusu Yeniden Düzenlenmelidir," *Milliyet*, 19 Şubat, 1968'den aktaran Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni...*, s.379-380.

NATO sonrası yapılan çoğu gizli ikili anlaşmalarla ve özellikle de 1954 yılında imzalanan Askeri Kolaylıklar Anlaşması sonucunda, Türkiye'de bir yandan pek çok Amerikan askeri üssü kuruldu, öte yandan da sayıları on binleri bulan Amerikalı personele, sömürgelerdeki uygulamaları anımsatan büyük hukuki ayrıcalıklar tanındı.

Ama bu arada Türkiye'de gelir düzeylerinde artışlar da olmaktaydı. Çiftçi (Dünya Bankası kredilerinin sonucu) traktör sevincini yaşıyordu. Elverişli iklim koşullarının yardımıyla tarım ürünleri ihracatı büyük oranlarda artmıştı. Kore Savaşı'nın etkisiyle de pamuk ve buğday fiyatlarında yükselme söz konusuydu. Genel bir ekonomik canlanmanın olumlu sonuçları Türkiye'ye de ulaşmaktaydı. Dış ticaretteki liberalleşme, dükkânların ithal mallarıyla dolmasını sağlamıştı. Sanayide büyüme ve bankacılık sektöründe gelişme vardı. İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde komisyonculuk, temsilcilik, aracılık, müteahhitlik, Anadolu'da acentecilik iyi iş yapıyordu. Tarımdaki makineleşme sonunda ortaya çıkan küçük köylü ekonomisinin parçalanması, "köylülerin kitlesel olarak mülksüzleşmesi, makineler aracılığıyla el emeğinin serbest kalışı, kırsal bölgelerde önemli ölçüde işsizlik, yılda aşağı yukarı 200.000 kişi oranında kırsal göç"[67] gibi gelişmeler, aynı zamanda ucuz işgücünü de kentlere yığıyordu. İşçi sınıfı içinse, sadece komünist partisi değil, grev dahi yasaktı. Dış kredilerle gerçekleştirilen altyapı inşaatları hummalı biçimde sürüyordu. Burjuvazi memnundu.

Ekonomideki rahatlama, toplumda, yoğun propagandanın da etkisiyle, Batı bağlantısı ve Amerikan yaşam biçiminin sihirli değneği ile rabıtalandırılmıştır. Osmanlı'dan gelen ve Düvel-i Muazzama'nın aynı zamanda refah ve zenginlikle özdeşleştirilmesi kültürü bu bağlamda yeniden üretilmiş, böylece bağımlılık ideolojisinin gelişmesi için gerekli ön koşul yaratılmıştır. O kadar ki, 1954 yılında Amerikalıların katkılarıyla oluşturulan liberal yeni Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun

67 Yıldız Sertel, *Türkiye'de Dışa Açık Ekonomi ve Çöküş*, çev. Ayşen Gür, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.9-10.

görüşülmesi sırasında, Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, "Arkadaşlar, ecnebi sermaye bir müstemlekeye girdiği zaman dahi görülmüştür ki, hiçbir şey yapmamışsa bile, hayat seviyesinin standardını yükseltmiştir," diyebilmiştir.[68] Sürüklenişin, kendi değerleri açısından da sonu yoktur. Atatürk'ü yasalarla koruma baskıcılığının mucidi DP döneminde, Türkiye'deki Amerikan üslerinin yapımını üstlenmiş firmalara hukuk danışmanlığı yapmış olan Avukat Mehmet Celalettin Alpkaya, bir anısını anlatıyor: "Üslerde çalışan bir Amerikalı içip, Ulus'taki Atatürk heykelinin oraya çiş etmiş. Tutuklamışlar. Ben de, 'Çok büyük hakaret var. Kesin kazanamayız,' diye bakmadım. Fakat hâkimler, "Büyük menfaatlerin yanında böyle küçük şeylerin lafı olmaz,' diye serbest bırakmışlar. Amerikalılar da bunu neden gösterip işime son verdiler."[69]

DP yönetimi, döviz ve altın rezervlerinin yanı sıra, dış borç ve kredilerle, serbest bir dış ticaret rejimi ve sanayileşme yerine uluslararası pazara dönük tarım ve madencilikte somutlaşan bir birikim ve büyüme modelini denemiştir. 1946-53 arasındaki sermaye birikiminin yüzde 18'i gibi bir oranı dış açıklarla karşılanmıştır.[70] Artık ekonominin işlemesi ve dolayısıyla da toplumsal çarkların dönebilmesi için dış borç ve yardım yaşamsal önem kazanmıştır. Serbest ticaret rejimiyle, eldeki döviz ve altın stokları hızla erimiştir. Dış ticaret açığı sürekli büyümekte, dış borçlar da hızla artmaktadır. 1950'de 62 milyon lira olan ticaret açığı, 1951'de 246 milyona ve 1952'de de 540 milyona yükselecektir. Çok geçmeden de, dış borçların 1956 Aralık'ında 1 milyara, ertesi yıl da 1,5 milyar dolara yükselmesiyle, Türkiye, IMF kotasını dolduran ve ödeme süresinin uzatılmasını talep eden ilk ülke olacaktır.[71]

---

68 Aktaran Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni...*, s.457.

69 *Cumhuriyet*, 5 Ağustos, 1991.

70 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi...*, s.81.

71 Schick, Tonak, "Uluslararası Boyut...", s.367.

DP'nin oy avcılığı politikalarının çılgın temposu ve dış borçla yardıma dayalı kalkınma modeli, sonunda, "kronik dış ticaret açıkları ve döviz darboğazı"nı ekonominin yapısal bir özelliği hâline getirdi. Artık Amerikan hazinesi de, Türkiye'ye yetişemiyordu. Ortaya çıkan ödemeler bilançosu açıkları ve döviz kıtlığı, hızla bir bunalıma dönüşmekteydi. Döviz; devlet, oy peşindeki hükümet, sanayici, ithalatçı tüccar, yoklardan bıkmış kent küçük burjuvası, makine, gübre, ilaç ihtiyacı içindeki çiftçi açısından yaşamsal ve acil bir önem kazanmıştı. Tarıma öncelik veren politikalara karşın hükümet, 1954 yılında Amerika'dan 300.000 ton buğday ithal etmek zorunda kaldı. Bunalımla birlikte, 1954 yılında millî gelir 1953'e göre yüzde 8,8 oranında düştü.[72]

Hükümet panik içinde, dış ticarette sıkı bir denetim mekanizması başlattı. Bu kez de yoklukların yanı sıra, döviz tahsisi, izin, kota gibi bürokratik mekanizmaların sonucu olan yolsuzluklar, karaborsa vs. ortaya çıktı. Celal Bayar alelacele borç bulmak için 18 Ocak 1954'te ABD'ne gitti ve orada tam 52 gün kaldı. Bu arada da, Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş tarafından "ana davamız" olarak açıklanan "döviz bulmak" amacıyla ünlü Petrol Kanunu kabul edildi.[73]

Bütün bunlara karşın herkes biliyordu ki, döviz bulmak, yardım alabilmek, borç edinebilmek bir dış politika meselesiydi. Dövizi bulmak, Hariciye'nin işiydi. Eldeki araç da ordu idi, "ülkenin stratejik önemi"ydi, jeopolitik idi, anti-komünizm idi. Bunların pazarda para etmesi için de, Soğuk Savaş gerekliydi; çatışma, gerginlik ve istikrarsızlık lazımdı. Militarizm üretmek, çıkar ve geçim kapısı oluyordu. Döviz temini, esas olarak, iktisadi değil, siyasi bir beceriyi gerektiriyordu. Bu, emperyalizmle belirli bir ilişki türünü zorunlu yapıyordu, dış politika buna göre belirleniyordu. Kıskaç sıkışıyordu...

---

72 Cem Eroğul, *Demokrat Parti*..., s.129.

73 Bu son derece liberal Yasa'nın ilk tasarısında, Kanun'un ancak "yabancı şirketlerin muvafakatı"yla değiştirilebileceği hususu bile öngörülmekteydi.

Bayar'dan hemen sonra, 1954 Haziran'ında yine yardım yakarmak üzere Amerika'ya giden Menderes'in ziyareti sonrasında yayınlanan ortak bildiride, yardımın arttırılacağının vadedildiği açıklanıyor ve ayrıca metinde Türkiye'nin "hür dünyanın güçlendirilmesi için komşuları ile daha yakın siyasi ve askerî bağlar kuracağı" ibaresi de yer alıyordu.[74]

Türkiye, Ortadoğu'ya sürülüyordu...

Zaten Türkiye bu konuda söz vermiş ve ancak bu kayıtla NATO'ya kabul edilmişti. 1952 yılında Dışişleri Bakanı Köprülü, İngiliz *Birmingham Post* gazetesi muhabirine görevini iyi anladığını şöyle kanıtlıyordu: "Ortadoğu emniyette olmadığı müddetçe, Avrupa da kendini emniyette hissedemeyecektir. Ortadoğu'nun kalkınması ve müdafaası için bu bölge ile Batı arasında işbirliğini sağlamak Türkiye'nin vazifesidir."[75] Hükümetin yayın organı *Zafer* gazetesinde ise bu görev, "mukaddes vazife" olarak nitelendiriliyordu.[76] Doların gücü, mukaddesatı da belirliyordu.

Menderes'in ziyaretinin ardından, eylül ayında, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı Ortadoğu'daki kuşatma harekâtının bir ön adımı olarak, Türk ve Irak yetkilileri arasında temaslar başladı. Olta ilk olarak, Nuri Said'in başkanlığındaki Batıcı Irak hükümetine atılmıştı. Kürtlere karşı "ortak kaygılar" taşıyan bu iki ülke arasında bir anlaşma zemini bulmak nispeten kolaydı ama ABD'nin Türkiye'yi bir Truva atı gibi kullanarak Ortadoğu'ya karşı başlattığı saldırı, bütün Arap dünyasında büyük ulusal tepkilerle karşılanmaktaydı. Türkiye ile Irak'ın 1954 Ekim'inde bir pakt kurma konusunda anlaştıklarını açıklamalarından sonra Menderes, Suriye ve Lübnan'a gitti ve tabii eli boş döndü. Bu arada Arap dünyasının etkili ülkesi Mısır ise, böylesi bir Ortadoğu Paktı'na karşı aktif bir çaba içine girmişti.

74 Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri...*, s.99.

75 Bkz. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası*, s.71.

76 *A.g.e.*

Sonuçta, Türkiye ve Irak yalnız kaldılar ve 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta bir antlaşma imzaladılar. Bağdat Paktı'na aynı yıl, 23 Eylül'de Pakistan; 3 Kasım'da da, Musaddık'a karşı petrol tekellerinin CIA darbesinden sonra geri dönen ve halkından korkusundan tutunacak dal arayan Şah'ın İran'ı katıldı. Ne var ki, pakt aslında ölü doğmuştu, çünkü söz konusu anlaşmaya Irak dışında başka bir Arap ülkesinin katılımı sağlanamamıştı. Aksine, Ortadoğu'da içinde Mısır ve Suriye'nin de bulunduğu bir başka cephe açılmış ve Batı planlarına karşı mücadele başlamıştı. Bu durumda, eski sömürgeci güç olarak tepkileri çekmemek için arka planda kalan İngiltere de 4 Nisan 1955'te pakta katılarak, bir anlamda Bağdat Paktı'nın "ar peçesi"ni de kaldırmıştı.[77]

Artık işbirlikçi Türkiye (Irak gibi) Ortadoğu'da mutlak bir yalnızlığa mahkûm edilmiştir. Bütün büyük Arap kentlerinde Türkiye ve pakt aleyhine mitingler yapılmakta, emperyalizm ve işbirlikçileri kınanmaktadır. Tepkiler o boyuttadır ki, Menderes'in Mısır Başbakanı ile görüşme isteği dahi açıkça reddedilmiştir. Irak hükümetinin Arap halkında ortaya çıkan yurtsever tepkiler karşısındaki sonu hazin olmuştur. 1958 yılında, Irak'ta bir askerî müdahale olmuş ve Menderes, havaalanında onları beklerken; Kral Faysal, Kral Naibi Prens Abdülilah ve bir çarşafla kadın kılığında kaçarken yakalanan Başbakan Nuri Said'in öldürüldükleri haberini almıştır.

Bu sıralar, dış politikada başka marifetler de gösterilmekteydi. Birleşmiş Milletler'de Cezayir ve Tunus'un bağımsızlık mücadeleleri gündeme geldiğinde, Türkiye onların aleyhinde ve sömürgeci Batılı ülkeler lehinde oy kullanıyordu. Hatta Kıbrıs'ın bile self-determinasyon hakkı konusu Yunanistan tarafından Genel Kurul'un gündemine alınması istendiğinde, Türkiye, İngiltere'nin isteği doğrultusunda, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğu gerekçesiyle, konunun gündeme alınması aleyhinde bu-

77 ABD ise, 1956'da paktın Ekonomi ve Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitelerine katılmış ve yakından izleyip denetimi altında çalıştıracağı stratejik faaliyetleri belirlemiştir.

lunabiliyordu. Bu tür konularda, sömürgeci ülkelerin, sorunun sömürgeci metropolün "İçişlerine girdiği" gerekçesiyle BM tarafından görüşülemeyeceği tezi, tüm garabetine karşın Türkiye açısından makul bulunabiliyordu.

Dünyanın iki kutuplu bir yapılanma içinde nükleer savaş olasılığı karşısında kaldığı bir dönemde, barışı savunan ve bağımsızlıklarını koruyarak ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek isteyen mazlum ulusların Bağlantısızlar Hareketi karşısında da Türkiye hasmane bir tavır almıştı. Türkiye, bu hareketi, "iyi ile kötü arasında tarafsız kalmanın ahlaki zaafı ile malul" gösterecek kadar cüretli de olabilmiştir. Bağlantısızlar'ın 1955 yılında Bandung'da topladıkları konferansta söz alan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 29 Asya ve Afrika ülkesinin temsilcilerine Batı Bloku'nun saldırganca propagandasını yapmaya yeltenmiş ve büyük tepki ile karşılaşmıştır. Nesnel özellikleriyle tipik bir Üçüncü Dünya ülkesi durumunda olan Türkiye'nin, Batı'nın militanlığını yapan öznel dış politika tercihleri, komik ve aşağılayıcı bir tablo çıkarmıştır ortaya. Nitekim, Hindistan Başbakanı Nehru, toplantıdaki konuşmasında, NATO'nun sömürgeci tutumuna da işaret ederek, blokla şma politikası izlemenin bir Asya-Afrika ülkesi için "müsamaha edilemez bir küçük düşme" olduğunu söylemiştir. Bu sözlerin muhatabı olan Zorlu ise, 1956 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında Meclis'te yaptığı konuşmada, Bandung'a görevli gittiğini şöyle itiraf etmiştir: "Bize düşen vazife vazıhtır. ... Biz oraya son dakikada gittik. Bu iştiraki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, 'Aman gidin,' dediler. 'Siz gitmediğiniz takdirde fena olacak,' dediler."[78]

26 Temmuz 1956 tarihinde Nasır, Süveyş Kanalı'nın millîleştirildiğini açıkladı. Bunun üzerine ABD, İngiltere ve Fransa, Süveyş konusunu görüşmek üzere Londra'da bir konferans çağrısında bulundu. Mısır'ın, egemenlik haklarına karşı gördüğünden dolayı katılmadığı bu konferansa, aralarında

78 Bkz. *Olaylarla...*, s.275-276.

Türkiye'nin de bulunduğu, kanaldaki geçişi düzenleyen 1888 tarihli İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olanlarla, kanaldan en fazla yararlanan 22 ülke katıldı. Bu konferansın sonunda da kanalın uluslararası denetim altına alınmasını öngören Amerikan planı benimsendi. Türkiye de bu konuda ABD ve İngiltere'nin yanında yer aldı. Buna karşılık Mısır, doğal olarak bu planı kabul etmedi. Bunun üzerine ABD planını kabul eden ülkeler Londra'da ikinci kez toplanarak, "Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği"ni kurdular.[79] Bu arada, Mısır'ın egemenliğine ve ulusal haklarına sahip çıkışındaki kararlılığına karşı, İngiltere ve Fransa da gizlice bir savaş planı hazırlamaktaydı. Buna göre, "İsrail'in 29 Ekim'de Mısır'a saldırmasına karar verildi. Bu saldırı üzerine, İngiltere ve Fransa, İsrail askerlerinin, Kanal'ın sol kıyısına ulaşmaları için gerekli zamanı bırakmak amacıyla, 30 Ekim'de her iki tarafa da ültimatom vereceklerdi. Bu ültimatomu İsrail kabul edecek ve askerlerini Kanal'dan 15 km geriye çekecekti. Bunun üzerine İngiliz ve Fransız hava kuvvetleri, 31 Ekim'den itibaren Mısır havaalanlarını bombardıman edecekler ve 6 Kasım günü, yani ABD'de Başkanlık seçimlerinin yapıldığı gün, Mısır'a asker çıkarmaya başlayacaklardı."[80]

Bundan sonra olaylar bu uğursuz plana göre gelişmiş, ne var ki Mısır'ı işgale yeltenen İngiltere, Fransa ve İsrail'in hesapları tutmamıştır. Savaşla birlikte bu ülkeler BM'de yalnız kalmışlar, Sovyetler Birliği kararlı ve enerjik bir tutum almış, ABD de bu macerayı sonuna kadar desteklemekten çekinmiştir. 1956 yılı sonunda da her üç ülke de birliklerini Mısır'dan çekmeye karar verdiklerini açıklamak zorunda kalmıştır. Sonuçta zafer Mısır'ın olmuştur.

Ağır yenilgi alanlardan biri de Türkiye'ydi. Türkiye sadece Londra Konferanslarında emperyalizmin kışkırtmalarına alet

79 Belirtmek gerekir ki, bu ülkelerden İskandinav devletleri, İtalya, Pakistan ve İran böyle bir Birliğe destek vermekten kaçınmışlar, daha sonra Habeşistan (Etiyopya), Japonya ve Pakistan da Birliğe üye olmaktan kaçınmışlardır. Bkz. *Olaylarla...*, s.281-82.

80 Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı...*, s.87

olmakla kalmamış, savaşta da son derece olumsuz bir tavır takınmıştır. Fatin Rüştü Zorlu, bu haksız savaştan NATO'ya ve Bağdat Paktı'na pay çıkarmaya çalışarak hükümetin ilk gafını yapmıştır. Zorlu'nun yorumu şöyledir: "Ortadoğu memleketlerinin emniyeti Bağdat Paktı ve NATO paktı gibi antlaşmalara iltihak etmektedir. Eğer Ortadoğu'daki memleketler Bağdat Paktı'na katılmış olsalardı bugün mevcut durum husule gelmezdi."[81] Türkiye hükümetinin saldırganlardan yana politikası bununla da bitmiyordu. Dışişleri Bakan Vekili Etem Menderes de bağımsızlığını ve en doğal haklarını kullandığı için emperyalistlerin saldırısına uğrayan Mısır'ı şöyle suçluyordu:

> Mısır'ın bugünkü idarecileri tek taraflı olarak Süveyş Kanalı meselesini ihdas ettikleri vakit, bunu, son derece kesif komünist propagandası ve bazı nötralistlerin yardımı ile bir Şark-Garb mücadelesi, bütün Afrika ve Asya memleketlerini alakadar eden, bir İstiklal Savaşı şeklinde göstermeğe teşebbüs etmek ve# kendilerini de Arap âleminin ve hatta bütün Şark'ın kurtarıcısı gibi göstermek imkânını bulabilmişlerdir. Öyle bir hava yaratmak istemişlerdir ki, hiç kimse, 'meselenin şu veya bu cephesi bakımından Mısır idarecileri, haksızdır, yolsuz hareket etmişlerdir' diyemesin, diyecek olursa, Mısır milletinin hükümranlığına, Arap âleminin, İslam âleminin ve bütün Şark'ın şeref ve istiklaline dil uzatmakla itham olunsun..."[82]

Aslında Etem Menderes'in Türkiye'nin esasta ne yaptığı ve bunun ne anlama geldiğinin bilincinde olduğu anlaşılmaktadır. Öfkesinin, Mısır'ın bunları açığa çıkartmadaki etkinliğine olduğu görülüyor. Türkiye'ye tepkiler yoğunlaştıkça ve maskenin düştüğü iyice belli olunca, hükümetin yarı resmî yayın organı *Zafer* gazetesinde artık maskesiz yorumlar yapılacaktır: "... Mısır ile Suriye, Sovyet emperyalizmini Ortadoğu'ya sokarlarken, suç-üstü yakalanmışlardır. Bütün Sina-Süveyş hadisesi,

81 *A.g.e.*, s.95.

82 *A.g.e.*, s.96.

beynelmilel siyasi gümrük idaresinin bu kaçakçılığı yakalayıp tasfiye etmesinden ibarettir."[83] Beynelmilel haydutluğun böylesi bir arsız savunusu, ancak beynelmilel bir işbirlikçiliğin haddi olabilirdi...

Türkiye'nin Ortadoğu macerası bitmek bilmiyordu. Hükümet, zembereğinden boşanmış bir saldırganlıkla, emperyalizme hoş görünmenin ve Soğuk Savaş'ın militarizm piyasasında yardım rantı koparmanın gözü dönmüşlüğünde Ortadoğu pazarında efelik taslıyordu.

Bu arada bunalım da derinleşmektedir. Hükümetin yardım isteklerinin sonu gelmiyor, ne var ki ABD, dipsiz kuyuya dolar akıtmakta giderek isteksiz davranmaya yöneliyordu. Dış açıklar büyüdükçe ve yardım almak da giderek zorlaştıkça, hükümet çevrelerinde panik havası esmeye başlamıştı. İçeride, DP grubunda bile "çatlak sesler" çıkmış, Menderes, kabinesini yenilemek zorunda kalmıştır. Bu arada dış çevrelerden de hükümetin ekonomik politikalarına karşı çıkışlarda artış görülmüş, ABD, yardım isteklerini reddederken sert eleştirilerde bulunmuş, IMF kanalıyla da "istikrar önlemleri" için baskılar yapılmaya başlanmıştır. Bağdat Paktı'nın diyeti nihayet sınırlıdır. Bu arada, hükümet ile yabancı çevrelerin eleştirilerini dillendiren Amerikan *New York Times* gazetesi yazarları arasında polemikler ortaya çıkmıştır.[84] Aslında, Türkiye dış borçlarını ödeyemez durumdadır; normal ticaret yapacak dövizden yoksundur, hayat pahalılığı artmakta, yokluklar yaygınlaşmakta, hükümetin aldığı idari tedbirler sadece karaborsayı ve yolsuzlukları canlandırıcı etkiler yapmaktadır. Tabii bu arada iç siyasetteki ilişkiler de gerginleşmektedir.

---

83 *A.g.e.*

84 Hükümeti eleştiri bombardımanına tutan sadece *New York Times* değildi; 1954 bunalımından başlayarak DP iktidarının düşüşe geçmesiyle birlikte, Batı Avrupa'da ve Amerika'da Menderes hükümetlerinin siyasal ve ekonomik icraatlarının eleştirilmesi o boyutlardadır ki, 1958 yılında CHP Kadıköy Caferağa Ocağı, bunları 150 sayfalık bir kitap hâline getirerek yayımlamıştır. Bkz. Necdet Semizoğlu (der.), *Yabancı Basında Türkiye*, CHP Kadıköy Caferağa Ocağı Yayınları, İstanbul, 1958.

Hükümet baskıcı önlemlere başvurmakta, hak arayan işçiler, emekçiler, aydınlar, üniversite, basın üzerinde terör estirilmektedir. İktidar çıldırmıştır. Kendisine oy vermeyen Kırşehir ilçe yapılmıştır. Seçim Kanunu anti-demokratik hükümlerle değiştirilmiştir. Ünlü "görülen lüzum üzerine emeklilik" düzenlenmesi getirilmiştir. 1954 yılında üniversite özerkliğinin kırıntıları da ortadan kaldırılmıştır.

Bu arada, aralarında yaşlı yazar Hüseyin Cahit Yalçın'ın da bulunduğu muhalif gazeteciler peş peşe cezaevine atılmaya başlandı. Nisan 1955'te İnönü'nün damadı Metin Toker, *Akis* dergisindeki bir yazısından dolayı hapse mahkûm edildi. 1956'da yeni baskı kanunları kabul edildi. Sendikalar, basın, üniversiteler, yargı tam bir çembere alınmıştı. CHP ve öteki burjuva muhalefet partileri de baskılardan, saldırılardan nasiplerini alıyordu. 1957 seçimlerinde CHP'nin oy oranının ve Meclis'teki milletvekili sayısının büyük artış göstermesi, DP iktidarını iyice paniğe sokmuştu...

Yöneticiler, 1954'ten itibaren bir ekonomik ve politik kâbus yaşamaktadır. Amerikan rüyasının sonu iyi görünmemektedir. Nitekim, 1958 Ağustos'unda hükümet ülke tarihinin en büyük devalüasyonunu yapmak zorunda kalmış ve 1 dolar 280 kuruşken 9 Türk lirasına yükseltilmiştir. İç siyasi durum daha da karışmıştır. Yardım artık daha da yaşamsal bir aciliyet kazanmıştır. İflas her yanı sarmıştır. Durumun vahameti üzerine Batılı ülkeler bir araya gelerek bir acil yardım fonu oluşturmuştur. Muhtaç Türkiye'ye 234 milyonu ABD'den olmak üzere 359 milyonluk taze bir kredi açılmış, 125 milyon dolar uluslararası kuruluşlardan tedarik edilmiş ve 400 milyon dolarlık borç da ertelenmiştir.

Arada ne olmuştu da, müflis Türkiye'nin bütünüyle yıpranmış, inandırıcılığını ve güvenilirliğini yitirmiş hükümeti bu taze paraları elde etme "başarısı"nı göstermiştir?

Bu sorunun kestirme yanıtı, "Ortadoğu'da bunalım"dır. Bunalımda, Türkiye'nin stratejik önemi ehemmiyet kazanmıştır. Türkiye, jeopolitik konumunu dış politikasında değer-

lendirmesini bilmiş ve Batı'nın kılıcı rolünü iyi oynamıştır. Karşılığında da yeni dolarlar gelmiştir. Formül kısaca budur. Ortadoğu'nun gerginlik piyasasında militarizm satan becerikli taşeron, kan ticaretinde yüklü bir vurgun vurmuştur.

Şimdi Türk dış politikasının tetikçi macerasına bakalım.

Ortadoğu'da Emperyalist Saldırı ve Türkiye

Süveyş Bunalımı, bir açıdan ABD için bir fırsat da yaratmıştı. Eski sömürgeci Fransa ve İngiltere'nin aldıkları yara ve bölgede tecrit edilmeleri, Amerika'ya boşluğu doldurma ve bu rakiplerini saf dışı etme olanağı vermişti. ABD, yeni bir Ortadoğu saldırısına hazırlanmaktaydı.

5 Ocak 1957 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Dwight Eisenhower, Kongre'ye bir mesaj sunarak bu saldırıyı başlatmıştır. "Eisenhower Doktrini" diye anılan bu mesajında Amerikan Başkanı, özetle, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik bir Sovyet tehdidine ve komünist saldırısına ("milletlerarası komünizmin denetimi altındaki herhangi bir ülke saldırısına") karşı yardım isteyen bölge ülkelerini, gerekirse askerî müdahale yolu da dâhil olmak üzere koruma kararlılığında olduğunu belirterek, bu konuda Kongre'den yetki istemiş ve bir program taslağı sunmuştur. Amerikan Kongresi de 9 Mart 1957 tarihinde "Ortadoğu'da Barış ve İstikrarı Koruma" başlığıyla bir kararı onaylayarak ABD Başkanı'na istediği yetkiyi vermiştir. Beklenebileceği üzere doktrinin ilanı, Türk resmî çevrelerinde sevinçle ve hatta "şükranla" karşılanmıştır. Türkiye Başbakanı, Eisenhower saldırısında görev yapmaya hemen talip olmuş ve elindeki kozu piyasaya sürmüştür: " Çünkü, istikrar ve milletlerin istiklali gayesini güden garb devletlerinin siyaseti bakımından, Türkiye, bu bölgede büyük ehemmiyet arz etmekte ve bu bakımdan gerekli vasıfları haiz bulunmaktadır."[85] Her

85 *Ayın Tarihi*, s.278, Ocak, 1957'den aktaran *A.g.e.*, s.119.

zaman olduğu gibi yarı resmî sözcü konumundaki *Zafer* gazetesi daha açık sözlüdür: "... Eisenhower Doktrininin doğruluğu ve sakatlığını tarih huzurunda ... Amerika'nın bu planda ve bu hesapta, Türkiye Cumhuriyeti'ne vereceği yer, mevki ve ehemmiyet tayin edecektir."[86]

Amerikan yönetiminin görüşlerini anlatmak ve doktrinle ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Ortadoğu'yu dolaşan Özel Temsilci James Richards, Türkiye'ye de gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak da 22 Mart 1957'de ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri, Eisenhower Doktrini'nin öngördüğü programa ilişkin Amerikan Kongresi'nde kabul edilen karar metninde yer almayan bir ifadeyi içermesi açısından çok önemlidir. Bildirinin bu ilginç bölümü şöyledir: "... Amerikan Doktrininin gayesi, müstakil devletlerin milletlerarası komünizm tarafından *bilvasıta (dolaylı) ya da doğrudan doğruya vaki olabilecek bir tecavüzle* mücadele edebilmek hususundaki imkânlarını takviye zımnında bu devletlere yardım etmektir."[87] Buradaki *"bilvasıta tecavüz (dolaylı saldırı)"* kavramı yenidir. Amerikan askerî gücü, artık işbirlikçi rejimleri, aslında zaten söz konusu olmayan dış saldırılara karşı değil, asıl iç muhalefete karşı koruyacaktır. Böylece işbirlikçi bir rejim, kendisine karşı oluşabilecek yasal bir muhalefeti bile, "milletlerarası komünizmin dolaylı bir saldırısı" olarak ilan edebilecek ve Amerikan askerlerini kendi halkına karşı bir bastırma harekâtı için ülkeye davet edebilecektir.[88] Artık hükümet açısından Amerikancılığın ve saldırganlığın ucu kaçmıştır...

---

86 Aynı kaynaktan aktaran *a.g.e.*, s. 120. *Zafer*, 4 Ocak, 1957.

87 Altını ben çizdim. Ortak bildiri metni için bkz. *Keesing's Contemporary Archives*, 1957-58, s.15655; *American Foreign Policy, Current Documents*, 1957, s.837. Metnin Türkçesi, Cumhuriyet, 23 Mart 1957; Söz konusu paragraf, Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri...*, s. 154; *Olaylarla...*, s.289.

88 Nitekim 27 Mayısçıların korkularından biri de bu olmuş, DP Hükümetinin Amerika'yı bu doktrin uyarınca müdahaleye çağırabileceği endişesi darbeci subaylar arasında tartışılmıştır. Bir iddiaya göre de, bundan dolayıdır ki, bazı subaylarca Amerikan Büyükelçiliği bahçesine 27 Mayıs'ın ABD ve NATO'ya karşı olmadığı yolunda bildiriler atılmıştır.

Şimdi sıra, hükümetin, doktrinin uygulanmasında "gerekli vasıfları haiz" olduğunu kanıtlamasındadır. Gerçi yönetim, Bağdat Paktı gelişmeleri sırasında ve 1956 yılında sınırdaki askerî manevralarla Suriye'ye karşı almış olduğu tehditkâr tutumda saldırgan sadakatini elhak göstermek fırsatını bulmuştur ama ekonomik bunalım ve dolar ihtiyacı da had safhadadır. Türkiye hükümeti daha fazlasına taliptir; jandarmalığın da, paranın da...

Türkiye'nin gözüne kestirdiği ülke Suriye'dir. Resmî tarih, Suriye'nin günahını, yıllar sonra şöyle saptıyor:

> Eisenhower Doktrini ilan edildiği zaman bu doktrini kabul etmeyen Ortadoğu [devletlerinden] biri de Suriye idi. Bu davranışı, Suriye'nin Batı'ya karşı durum aldığını açıkça gösteriyordu. Kaldı ki, bu sıralarda, birtakım iç gelişmeler sonunda Şam'da Nasır taraflısı milliyetçilerle aşırı solcular da yönetime hâkim olmaya başlıyorlardı.[89]

ABD'den yüz milyonlarca dolarlık askerî ve ekonomik yardım alan Türkiye, Suriye'nin Sovyetler'den aldığı 20 milyon sterlinlik askerî yardıma takmıştı. Arap dünyasındaki milliyetçilik rüzgârları, anti-emperyalist nitelikli gelişmeler ve İsrail'e karşı tepkiler, Batı'nın gazabını bu süreçteki aktif ülkeler olan Mısır ve Suriye'nin üzerine çekiyordu. Türkiye içinse, Batı'nın gözüne girmek için fırsat bu fırsattı. Hemen basında Nasır'a ve Suriye'ye ilişkin bir karalama kampanyası başlatıldı. Bu arada, Suriye büyük bir suç daha işledi ve biri askerî ataşe üç Amerikan diplomatını casusluk ve darbe kışkırtıcılığı iddiasıyla sınır dışı etti. Başta Ürdün olmak üzere öteki Arap ülkelerinde de, başını Mısır ile Suriye'nin çektiği radikalizme taraftar olanların sayısı hızla çoğalıyor, Batıcı hükümetler yığınsal tepkiler karşısında zor günler yaşıyorlardı. İşte böyle bir ortamda, halkların bağımsızlık ve eşitlik taleplerine düşman ve gözünü para yardımı bürümüş olan Türkiye, Suriye sınırında askerî yığınak yapmaya, kışkırtıcı manevralar düzenlemeye başladı.

89 *Olaylarla...*, S.290.

Dünyanın en kapsamlı silahlanma yardımını arkasına almış ve ülkesini Amerikan üsleriyle donatmış Adnan Menderes, kükrüyordu:

> Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hâl, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu hâline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir. ... Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkulur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün hür dünyanın mesele üzerine ehemmiyetle eğilmesi ve bütün dikkatini Ortaşark olayları üzerinde teksif etmesi, tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir. Türkiye'ye gelince, biz müstakbel ihtimaller ve inkişaflar nazarı itibare alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket hâlinde bulunuyoruz. Suriye'de yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişaflar muvacehesinde bizi millî emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevk etmektedir. Türkiye, hadiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır.[90]

Bu "yakın takip" sonucu, Türk uçakları Suriye hava sahasını ihlal ediyor, sınır yerleşim bölgelerinden adam kaçırıyor, Suriye köylerine ateş açıyordu.

Bu durumda, Suriye hükümeti, Birleşmiş Milletler'e başvurarak Türkiye'yi şikâyet etti. Bu sırada, SSCB Başbakanı Bulganin de Türkiye'ye bir uyarı mektubu gönderdi. Bulganin mektubunda, "Acaba Türkler, kendi sınırlarında böylesi bir askerî yığınak yapılırsa ne düşünürlerdi sorusu akla geliyor," diyordu.[91] Mektuptan bir gün önce de Kruşçev, Amerikalı gazeteci James Reston'a bir demeç vererek, işlerin çığandan çıkması durumunda "Türkiye'nin bir gün bile dayanamayacağı"nı ifade etmişti. Bu arada, 13 Ekim'de bir Mısır askerî birliğinin, "ül-

90 *A.g.e.*, s.292.

91 *Keesing's Contemporary Archives*, October 19-26, 1957, s. 15811.

kenin savunmasını güçlendirmek amacıyla" Suriye'ye ulaştığı açıklandı. 21 Ekim'de de bazı Sovyet savaş gemileri Suriye'nin Lazkiye limanını ziyaret ettiler.[92] Nihayet Türkiye de, "kendisinden daha güçlü komşuları olduğu" gerçeğini idrak etmek zorunda kaldı ve yapay sorun zaman içinde gündemden düştü. Bu arada, Mısır ile Suriye de 1958 yılı başında Birleşik Arap Cumhuriyetleri adı altında bir tür federasyon kurdu ve ortak cephelerini güçlendirdi.

Arap dünyasında ise bir durulma görünmüyordu. Kitleler, gerici işbirlikçi rejimlere karşı her yerde ayaktaydı. 14 Temmuz 1958 yılında da Irak Devrimi geldi. Türkiye elbette bu devrim hareketine düşmanca yaklaşmıştır. Devrim, Bağdat Paktı'nın Arap dünyasından kovulması anlamına da gelmekteydi.[93] Türkiye'nin "şekavet" diye adlandırdığı devrim, bütün Arap halkı nezdinde ulusal bir kurtuluş hareketi olarak büyük sempatiyle karşılanmıştı.

Irak Devrimi'nden bir gün sonra, İncirlik Üssü'nü de kullanan ABD, Beyrut'a asker çıkararak Lübnan'da bir işgal harekâtı başlatmıştır. İki gün sonra da İngiltere, Ürdün'e askerî çıkartma yapmıştır. ABD, Lübnan'a yönelik saldırısını, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un daveti üzerine gerçekleştirmiştir. Büyük ölçüde sömürgeci güçler tarafından yazılan Lübnan Anayasası'na göre, ülke yönetiminin kilit noktaları, dinsel ve mezhepsel ayrılıklara göre paylaştırılmıştı. Buna göre, geniş yetkilerle donatılmış Cumhurbaşkanlığı makamına bir Maruni Hıristiyan, Başbakanlığa da bir Sünni Müslüman seçilmekteydi. Ordu ve parlamentoda da benzer kontenjanlar söz konusuydu. Sağcı Chamoun, uzun zamandır Müslüman radikaller tarafından sıkıştırılmaktaydı. Cumhurbaşkanı ve zengin komprador Maruni azınlığın Batıcı, işbirlikçi politikaları, Arap milliyetçi-

92 *A.g.e.*, s.15811-15813.

93 Nitekim Irak'ın paktıtan çekilmesinden sonra 1959 yılında Bağdat Paktı Teşkilatı'nın adı Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization) CENTO olarak değiştirilmiştir.

lerinin büyük tepkisini çekmekteydi. Giderek Chamoun, politik desteğini büyük ölçüde yitirmiş, Arap dünyasında da yalnız kalmıştı. Bu durumda son ihanetini de yaparak, ABD askerlerini yardıma çağırarak ülkesini işgal etmelerini sağlamıştı. Ertesi gün de bir başka işbirlikçi, Ürdün Kralı Hüseyin, Batılılardan yardım istemişti.

Bu işgal saldırıları karşısında Türkiye'nin tutumu gerçekten utanç vericidir. Fatin Rüştü Zorlu, Ürdün'e yapılan askerî harekâtın "Irak'a teşmil edilmesi ümidini izhar" edecek kadar Batı'nın askerî gücü ve saldırganlığı karşısında kendini yitirmiştir.[94] Millet Meclisi'nin 26 Temmuz'daki olağanüstü toplantısında da, Zorlu'nun yerine vekâlet eden İçişleri Bakanı Namık Gedik, Ürdün'ün işgalinin "BM'nin 51. maddesine uygun" olduğunu savunmuştur.[95] Türkiye, Lübnan'ın işgalini de "Eisenhower Doktrini'nin bir uygulaması" olarak memnuniyetle karşılamış, İncirlik Üssü'nü de Amerikalılara kullandırtarak bu saldırının suç ortaklığını kabul etmiştir. Türkiye bu dönemde, fedainin de ötesinde, "hır çıkarmak isteyen bir mahalle kabadayısı" gibi davranmıştır; çünkü ABD'nin gözüne girmek ve Türkiye'nin önemini kanıtlamak için bu istikrarsızlık, gerginlik ve çatışma ortamından medet ummuştur.

Chamoun ve Kral Hüseyin'in onursuz örneklerinden ilham alarak, Menderes hükümeti de, 5 Mart 1959 tarihinde ABD ile bir ikili anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmada da, "bilvasıta tecavüz" (dolaylı saldırı) kavramı kullanılmış ve Meclis'teki görüşmelerde Dışişleri Bakanlığı temsilcisi, "bu anlaşma gereğince doğrudan doğruya veya dolaylı tecavüz hâlinde dahi Amerika Birleşik Devletleri'nin silahlı yardımının sağlanacağı, hatta gizli ve yıkıcı faaliyetlerin vukuunda aynı garantinin" geçerli olacağını söylemiştir.[96]

94 Bkz. *Olaylarla...*, s. 305; Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı...*, s. 131.

95 *Keesing's....* August 9-16, 1958, s. 16336.

96 Hamza Eroğlu, "Türkiye-ABD İkili İşbirliği Anlaşması," *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, c.I, 1960, s.50.

Artık yönetimin gözü iyice kararmıştır...[97]
Türkiye, yardım peşinde, nükleer maceraya da atılacaktır.

Nükleer Macera

1954 yılında NATO, "topyekûn misilleme" (*massive retaliation*) stratejisini resmen kabul etmişti. Buna göre, Sovyetler Birliği ile çıkabilecek bir silahlı çatışma (NATO dilinde, "Sovyet tecavüzü") durumunda, NATO, Dulles'ın sözleriyle "istediği yer ve zamanda" doğrudan Sovyetler Birliği'nin kentlerine ve ekonomi merkezlerine nükleer silahlarla saldırıda bulunacaktı. Bu, elbette tam bir nükleer şantaj politikası ve ölümcül bir kumardı. ABD'nin NATO üyesi müttefiklerine açtığı "nükleer şemsiye" koruması bu idi. Oysa Soğuk Savaş'ın gerginlik ortamı içinde, küçük çaplı, konvansiyonel silahların kullanıldığı ve merkezî olmayan bir yöresel çatışmanın dahi insanlığın felaketine neden olabilecek bir nükleer savaşa dönüşmesi riskini bilinçli olarak yaratmak, kendi başına gözü kara bir çılgınlıktı. Kendisine karşı böylesi bir topyekûn nükleer saldırı durumunda, Sovyetler Birliği'nin de aynı biçimde karşılık vereceği açıktı. Bu ise nükleer dünya savaşı çıkması demekti kuşkusuz, ama Amerikan yönetimi "Rus ruleti" politikasında pervasızdı.

Bu stratejinin başka sorunları da söz konusuydu. Her şeyden önce, böylesi bir "pire için yorgan yakma" tavrı, karşı tara-

97 Bu arada, itiraf etmek gerekir ki, bütün bu gayrimillî sürükleniş içinde Türkiye "millî" bir mesele de bulabilmiştir. Kıbrıs konusundaki DP iktidarının ilk "millî" icraatı da, Selanik'te bir Millî Emniyet ajanının Mustafa Kemal'in doğduğu eve bomba koyması ve bunun yarattığı "infial" ile İstanbul'da hükümetin bilgisi dâhilinde azınlıklara karşı, sonradan komünistlerin üzerine atılacak bir yağmalama hareketinin başlatılmasıdır. Bu vandal hassasiyetten sonra, Türkiye, "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır"dan "Ya taksim ya ölüm"e, oradan da, Batı'nın patronajında ve Yunanistan ile Türkiye'nin yanı sıra İngiltere'nin garantörlüğünde, Londra ve Zürih Konferansları sonucu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını kabul noktasına gelmiştir.

fı ikna edebilecek güvenilirlikten yoksundu. Bu, Amerika'nın bir sorunuydu ve akademik ve askerî çevrelerde ciddi olarak tartışılıyordu. İkincisi, konunun bir de ABD'nin NATO üyesi müttefiklerini ilgilendiren tarafı vardı. Bazı müttefikler soruyorlardı: Topyekûn misilleme, kesin olarak Amerika'ya bir Sovyet nükleer yanıtını da davet edeceğine ve dolayısıyla da ABD için korkunç bir yıkım olacağına göre, acaba herhangi bir ABD Başkanı, nükleer düğmeye basabilecek miydi? Bir konvansiyonel çatışma sırasında, Sovyet birlikleri Hamburg'a, Brüksel, Erzurum ya da başka herhangi bir NATO üyesi ülkenin kentine girerse, bu durumda ABD, karşılığının New York, San Francisco veya herhangi bir veya birkaç Amerikan kentinin nükleer yıkımı olacağını bile bile, Moskova, Minsk, Leningrad ya da öteki Sovyet kentlerine, ekonomik merkezlerine nükleer bomba atar mıydı? Kısacası, ABD, Avrupa için intihar eder miydi?

Bu konuda elbette daha pek çok şey söylenebilir, Amerikan aymazlığı daha pek çok noktadan eleştirilebilir. Zamanında bu ABD'de de, Avrupa'da da yapılmıştır. Konumuz açısından vurgulanması gereken nokta, bu konuların Türkiye'nin resmî çevrelerinde asla bir soru bile yaratmaması, daha da ötesi, bu konularda söz söylemeye kalkanların "vatan hainleri" ya da "Moskova uşakları" olarak çok ağır yaptırımlarla cezalandırılmalarıdır.

1957 yılında Sovyetler Birliği, ilk uyduyu uzayda yörüngeye oturtma başarısını gösterdi. *Sputnik* başarısı, askerî açıdan, Sovyetler'in doğrudan Amerika'ya ulaşabilecek kıtalar arası menzile sahip balistik füzeleri üretebilme potansiyelini de göstermekteydi. Uydu taşıyan füze, nükleer başlık da taşıyabilirdi kuşkusuz. Zaten bir ay kadar önce de Sovyetler ilk uzun erimli balistik füze denemesini başarıyla gerçekleştirmişti. Bu gelişmeler, ABD'de büyük bir panik yarattı. Askerî tehdidin yanı sıra, sosyalist ülkenin böylesi bir teknolojik

başarıya imza atmış olması, ideolojik açıdan da, uluslararası prestij yarışı bakımından da büyük bir darbeydi, kendini beğenmiş Amerikan seçkinlerine ve onlara inanmış sıradan Amerikalılara.

Topyekûn misilleme stratejisinin boş bir böbürlenmenin ürünü olduğu da böylece ortaya çıkmış oluyordu.

Bu durumda ABD, bir yandan kendi kıtalar arası balistik füze programına hız kazandırırken, bir yandan da orta menzilli füzeleri Sovyet topraklarına ulaşacak yerlerde, yani Sovyetler'e nispeten yakın ülkelerde konuşlandırmaya karar verdi.

Bu kararın bir sonucu olarak da, İngiltere'ye yerleştirilen 60 adet Thor füzesiyle birlikte, 1959 yılında İtalya ve Türkiye'ye (Çiğli, İzmir) Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesine başlandı.[98]

Jüpiter füzeleri böylece Türkiye'yi bir nükleer savaşta ilk hedeflerden biri yapmaktaydı. Sovyetler'e komşu bir ülkenin böylesi bir kışkırtmaya alet olmayı kabullenmesi akıl dışı bir kumardı elbette. Unutmamak gerekir ki, o zamanki teknolojiyle, 3.000 km menzilli ve 1 megaton gücünde nükleer başlık taşıyabilen bu füzelerin hedeflere isabet yüzdeleri çok düşüktü. Bu durumda, bunların nokta hedeflere karşı kullanılması söz konusu değildi ve ancak büyük kentlere karşı kullanılmak üzere programlanmışlardı; çünkü bu durumda hedeften sapma, kenti imha açısından bir sorun yaratmıyordu. Türkiye'den Moskova'yı bile vurabilirdi bu füzeler. Bu tam bir kışkırtmaydı tabii. Üstelik bu füzelerin askeri açıdan kullanılabilirliği de sınırlıydı. Jüpiterler, füze içinde depo edilemeyen sıvı yakıtla çalışmakta ve dolayısıyla ateşlenmeye hazırlanması en az 8-10 saat sürmekteydi. Bir çatışmanın ilk anlarında, hatta ciddi bir gerginlik durumunda bile, Sovyetler'in kendileri açısından korkunç bir yıkım olacak bu füzeleri vurup saf dışı bırakması kaçınılmazdı. Dolayısıyla da, Jüpiter füzelerinin asıl işlevinin

98 İtalya'ya 30, Türkiye'ye de 15 adet füze konuşlandırılmıştı.

ani saldırı olduğu açığa çıkmaktaydı, çünkü ancak böylesi bir sürpriz saldırıda NATO'ya avantaj sağlayabilirlerdi.

Türkiye, nükleer ölümle de kumar oynuyordu...[99]

Ne var ki, hayat da hükmünü icra etmeye devam ediyordu.

27 Mayıs'a Doğru

Amerikan yardımlarının sürmesine karşın, Türkiye'nin ekonomik sorunları ciddiyetini koruyor, dış ödemeler bilançosundaki açıklar artarak sürüyordu. İç siyasetteki gerginlik had safhaya varmıştı. DP iktidarı, hırçın bir baskıyla adeta bütün toplumla kavga ediyordu. Öğrenciler ayaktaydı. Harbiyeliler yürüyüş yapıyor, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan emekli olan Cemal Gürsel, Millî Savunma Bakanı'na mektup yazarak hükümetin istifa etmesini öneriyordu. İş, CHP'nin kapatılmasına ya da çalışamayacak duruma getirilmesine kadar varmış, Meclis'te sonsuz yetkili bir Tahkikat Komisyonu kurulmuştu. İstanbul'da, Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiş, polis öğrencilere, hocalara küstah bir zorbalıkla saldırmaktaydı. İthalat izni ile zenginleşen tüccar dışında neredeyse memnun kesim kalmamıştı. Çiftçileri kollayan fiyat politikasından bizar olan sabit gelirli bürokrasi, yatırım yapamayan sanayiciler, sendikalar, aydınlar ve siyasi muhalefet hep birlikte planlı-programlı bir ekonomik yapı istemekteydiler. Yeni toplumsal güçler siyasal yaşama sancılı bir giriş yapmak üzereydiler. ABD, dış finans çevreleri, Dünya Bankası, IMF de planlı bir stabilizasyondan yana baskıda bulunmaktaydı.

Bu arada Menderes'in Moskova'yı ziyaret edeceği açıklandı. Ne var ki, son çırpınışlar da fayda getirmeyecekti. İstanbul'daki NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı'nın gövde gösterisi de kâr

99 İleride göreceğimiz gibi, Küba Bunalımı'nda bu füzelerin varlığı Türkiye'yi ölümcül bir riskle karşı karşıya bırakacaktı.

etmeyecekti. Türkiye kapitalizminin ve emperyalizmin kuralları acımasızdı. Adnan Menderes kaybetmişti. 27 Mayıs 1960 sabahı, Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu. Demokrat Parti kapatıldı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bakanlar, milletvekilleri tutuklandılar. Menderes, küçük düşürücü bir yargılamadan sonra, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ardından asıldı.

Şimdi artık Albay Alpaslan Türkeş'in sesinden bütün dünyaya "NATO ve CENTO'ya bağlılığı"nı duyuran yeni bir yönetimle Türkiye'de yeni bir dönem başlıyordu. Yeni yönetimin Dışişleri Bakanı koltuğunda da, Soğuk Savaş'ın ve Batı'nın iyi tanıdığı bir sima, Selim Sarper oturuyordu...

II. Bölüm

BUNALIM-ŞİDDET (1960-1980)

27 Mayıs'tan sonra da dış politikada herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Demokrat Parti iktidarından önce atılan temeller ve yerleşen zihniyetin politikaları, Menderes hükümetleri döneminde gözü dönmüş bir hırçınlıkla sürdürülmüş, ondan sonra da, onu darbeyle devirenlerce sadakatle izlenmiştir.

Dışa bağımlı, dış yardıma dayalı birikim modelinin rejimi, zamanla, stratejik önemdeki döviz açığını kapatmanın ve kendini sürdürmenin yolunu tamamen, genel olarak Batı'dan, özel olarak da Amerika Birleşik Devletleri'nden alınacak askerî/ekonomik yardımlarla politik/ideolojik desteğe bağlamıştır. Birikimsiz burjuvazinin, bunun karşılığı olarak sunabileceği tek hizmet vardır. O da, Soğuk Savaş çatışmalarında Batı'ya kritik jandarmalık desteği sunmaktır.

Türkiye, anti-komünist seferinde dünya çapında işbirlikçi fedai arayan ABD'ye bu pazarda müflis tüccar olarak yanaşmış, elindeki tek malı ona satmaya soyunmuştur. Türkiye'nin kozu, "stratejik önemi"dir. Stratejik önem arttıkça, Türkiye'nin jeopolitiği de para etmektedir. Stratejik konum, doğal olarak bunalım, gerginlik, çatışma, silahlanma ortamlarında anlam ve önem kazanmaktadır. Bu açıdan Soğuk Savaş, Türkiye için bir

geçim ve kazanç kapısı olmuştur. Uyum, işbirliği, silahsızlanma ve barış, stratejik önemi azaltan, dolayısıyla da Türkiye'nin jeopolitiğinin Amerikan pazarındaki değerini düşüren işlevler görmektedir.

Müflis tüccarın aradığı, elindeki malın en çok para ettiği, Soğuk Savaş'ın gerginlik ve çatışma pazarıdır. Böylece Türkiye, dış yardım sayesinde, ürettiğinden ve tasarruf ettiğinden daha fazla yatırımda ve tüketimde bulunabilmektedir. Hibe, yardım bir yana, borç bulmak bile hükümetler açısından en büyük dış politika başarısı sayılmaya başlanmıştır. Bu anlayış, sadece devlet bürokrasisi ve siyasi iktidarlar tarafından değil, tüm siyasetçiler, basın, üniversiteler gibi kurumlar ve hatta halk tarafından da benimsenmiştir. Jeopolitiğin, yani kan bedelinin satışıyla elde edilen dövizin yarattığı tüketim olanakları ve ayağını yorganına değil de, başkalarının tasarruflarına göre uzatma imkânı yeğlenmiş, bunun temel yolu da dış politika olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle, dış politika, esas olarak ve hatta özellikle bu alışverişin mekanizması; döviz, yani borç, kredi, hibe, yardım elde etmenin yöntemi olmakla özdeşleşmiştir. Onun elindeki koz da, jandarmalığın silaha bürünmüş biçimi, jeopolitiğin yoğunlaşmış görünümü olan Silahlı Kuvvetler'dir. Pazarlığı bağlayan piyasanın koşulu ise, gerginlik ve çatışmadır. Senaryonun etkinliğini pekiştirme yolunda rejimin ihtiyaç duyduğu ve emperyalizm için de tehdit olması gereken "*Dış Düşman*", Sovyetler Birliği'nin varlığında bulunmuş; tehdit abartması, emperyalizme şantaj, iç baskıları meşrulaştırmak ve iç disiplini dayatmak için onunla kolaylıkla rabıtalandırılabilen "*İç Düşman*" da yerel komünistlerin ve hatta ilericilerin, demokratların şahsında yaratılmıştır. Bu süreç, sonunda, Türk dış politikasına militarizm üretmeyi yapısal özellik ve kalıcı bir unsur olarak yamamış, diplomasiyi, özünde kendisinin olumsuzlanması anlamına gelen bir ögeye mahkûm etmiştir.

Böylece dış politika büyük ölçüde silahlı-silahsız bürokrasiye, Hariciye ile Genelkurmay'ın kozları iyice kullanarak yardım elde etme çabalarına havale edilmiş olmaktadır. Amerikan kurumlarıyla da asıl müzakereleri kapalı kapılar ardında onlar yapmakta, alışverişin modalitelerini onlar tespit etmekte, hükümetlere de işin propaganda ve halkla ilişkiler yanıyla demagojisini yapmak, meşrulaştırma argümanlarının formülasyonu ve seremonisi kalmaktadır. Rutin prosedür bu olmakta, krizin boyutlandığı özel durumlarda, araya hükümetlerin girmesi durumunda siyasal iktidarın ilgili temsilcileri piyasaya sürülmektedir. Bu arada, Amerika ile içli dışlı olmak ve onun güven ve desteğini kazanmak başlı başına bir güç kaynağı olmuştur. Böyle olunca, da, Ordu (Genelkurmay), Hariciye ve istihbarat, özel kurumlar olarak "temayüz" etmişlerdir. Burjuvazi ve siyasetçiler de, bu arada bürokrasinin iki güçlü kurumuna, Silahlı Kuvvetler ile Dışişleri'ne (unutmamak gerekir ki, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, İnönü Kabinesi'nin toplantılarına bakanmış gibi sürekli katılırdı) dış politikayı özerk bir alan olarak bırakarak iktidar paylaşımını kolaylaştırmışlardır.

Bu iş bölümü, bir yandan devletin (bürokrasinin) özerklik alanını çok genişletmektedir çünkü rejim için gerçekten yaşamsal bir alanda kritik görev üstlenilmektedir; öte yandan da, bürokrasinin, düzenin bekasını, diplomasi ve savunma gibi zaten çok önemli işlevlerin de ötesinde, bütüncül bir vesayet altına almasına neden olmaktadır. Bunu söylerken, aynı zamanda, bürokrasinin burada da temel işlevinin düzenin yeniden üretilmesi olduğunu ve onun burjuvazinin çıkarları doğrultusunda iş gördüğünü de eklemek gerekmektedir. Dış politika ise, kazandığı çok boyutlu yaşamsal işlevlerle ve sermaye birikimi modeli ve rejimin yazgısıyla özel bağlarla ilintilendiği için tartışılmaz tabular listesinin başında bir yere oturmaktadır.

Sonuç olaraksa şu kesindir: Batakçı ve baskıcı bir yaşam biçimi, geri Türk burjuvasıyla asalak tüketici bürokrasinin ve sermayenin siyaset alanındaki çaresiz temsilcilerinin Türkiye'ye armağanıdır ve dış politikadaki bağımlılık zincirleri bunun bedellerinden bir tanesidir.

Bu politikaların militan uygulayıcısı Demokrat Parti, sonunda, arkasında 1,5 milyar dolar yardımın yanında 12 milyar dolar da borç[1] ve artık yapısallaşmış kronik bütçe açıkları bırakarak sahneden silinmiştir.

27 Mayıs 1960 Dönemi

27 Mayıs Darbesi'nin askerî yönetiminin de aynı zihniyeti paylaştığı daha ilk günlerde ortaya çıkmış, daha doğrusu dış dünyaya bir mesaj olarak ortaya konmuştur. Zihniyet devam etmektedir, çünkü onu yaratan koşullarda bir değişiklik mevcut değildir. Onları değiştirecek irade de yoktur, kapasite de. Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Türkiye'nin stratejik önemine atıfla, jeopolitiğini pazarlayan ve karşılığında dış yardım isteyen şu sözleri darbeden bir ay kadar sonra bir basın toplantısında söylemiştir:

> Borçlarımızı biliyorsunuz. O kadar çok ki, nasıl ödeyeceğiz ve dünyadaki itibarımızı yeniden ihya edeceğiz? Bu büyük bir mesele ama borcumuzu asla reddetmiyoruz. Hesaplı hareket etmek, kitaplı hareket etmek, yorganımıza göre ayağımızı uzatmak, çok çalışmak suretiyle biz gene borçlarımızı vermeye çalışacağız. *Fakat unutulmamalıdır ki, bu çok fazla olan borçları öderken NATO camiası için hayati ehemmiyeti olan Türk askerî ve iktisadi gelişme işi de sekteye uğrayacaktır. Şu hâlde Avrupa'nın bunu görmesi ve Türkiye'ye yardım etmesi makul bir harekettir. Amerikan yardımının arttırılması keyfiyetine gelince, Amerika bizi anladığı takdirde*

1 Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, 2. basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, s. 180.

bu yardımı arttırabilir ve arttırmalıdır. Şimdi size söyleme yeceğim. Birçok yerlerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor ama Amerika'nın bu yardımı yapması daha iyi olur zannediyorum.[2]

Türkiye'nin, Batılı ülkeleri, kendi zaaflarından kaynaklanan istikrarsızlıklarla korkutup şantaj yaparak yardım istemesi hem yeni değildir hem de bu plan "milli" bir oydaşmanın parçasıdır ve iş bölümünde her kuruma yer vardır. 27 Mayıs Darbesi'nin ardından gelen darbeci kıpırdanmalardan sonra "ilerici" *Cumhuriyet* gazetesi şunları yazıp Batı'ya gözdağı vererek, yardım isteme millî gayretine "ilerici Kemalizm"den bir katkı yapmaktadır:

> Memleketimize yardımı söz konusu olan ülkelerin son olaylardan sonra güvensizlik değil, bilakis rahatlık duymaları, karşılarında daima meşru ve demokratik bir idare bulacaklarını kesinlikle öğrenmiş olmaları gerekir. ... İktisadi ve sosyal problemlerimizin çözülmesine yardımcı olmak, Türkiye'de dilenen istikrarı sağlayacak, aksine bir davranış Türkiye ile birlikte bütün Batı ittifakı için güçlükler yaratacaktır.[3]

Böyle de olmuştur. Darbeden hemen sonra yeni yardım görüşmeleri başlamış ve daha sonraki yıllarda da ABD'den artan miktarlarda yeni yardımlar alınmıştır. Bunun küçük bir karşılığı olarak da, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi üyesi olduğu 1961 yılı içinde görüşülen tüm sömürge sorunlarında, Türk temsilci sömürgeci Batılı devletler lehinde oy kullanmıştır.[4] 1963 yılında da Batı, Türkiye'ye bir Yardım Sandığı (Konsorsiyum) kurmuştur.

Gürsel hükümetinin programında NATO ve ABD şöyle övülmektedir:

---

2 A. Suat Bilge ve diğ., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, c. I-II, 6. basım, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 326. (Bundan böyle *Olaylarla...*) (Vurgular bana ait.)

3 Oğuz Türkkan, "Amerikan Yardımındaki Kısıntıdan Türkiye Fazla Zarar Görmeyecek", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1963'ten aktaran Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 207.

4 Bkz. *A.g.e.*, s. 203-204.

> NATO, hür ve müstakil yaşamak ve insanlığın ve medeniyetin gerçek prensiplerini savunmak azminde bulunan Batı memleketlerinin Birleşmiş Milletler Anayasası'na uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilatıdır. NATO müttefiklerimizden bahsederken Amerika Birleşik Devletleri ile olan samimi ve ileri dostluk bağlarımıza işaret etmemek mümkün değildir.
>
> Bu dostluğun karşılıklı gayretler sayesinde ve müşterek menfaatlerimiz istikametinde daha da inkişaf etmesi için elden gelenin yapılacağı tabiidir.

20 Kasım 1961'de göreve başlayan İnönü Hükümeti'nde ise, Dışişleri Bakanlığı koltuğunu, Selim Sarper'den sonra, yine Soğuk Savaş'tan yarar uman diplomatlar kuşağından bir başka bildik karakter, Feridun Cemal Erkin, hem de Meclis dışından atanmış olarak işgal etmektedir. Hükümet programında ise bu defa, "NATO'nun müşterek emniyet alanında vücuda getirmiş olduğu kuvvetli dayanışmanın, ekonomik ve kültürel alanlarda da geliştirilmesi için tarafımızdan yapılan teklifleri müttefiklerimizin anlayışla karşılamış olması keyfiyetini memnunlukla belirtmek isteriz," denilerek "yardım" konusuna ek bir vurgu ve boyut getirilmiştir.[5]

Bu dönemin temel özelliği, ileride göreceğimiz iç ve dış dinamikler sonucu, Türk dış politikasının, partiler üstü, tabu ve "milli" dayatmalarına karşı ilk kez tartışma konusu yapılmasıdır. Üç dış gelişme bu tartışmaları alevlendirici etkiler yapmıştır. Bu olaylar, Türk kamuoyunda ve siyaset sahnesine yeni çıkan toplumsal güçlerde, Türkiye'nin, a) bağımlılık; b) çaresizlik; c) tehlike zincirleri içinde nasıl kıskıvrak bağlı olduğunu göstermede katalizör rolü oynamıştır.

---

5 İlginçtir, bu hükümette Çalışma Bakanı olarak görev yapan Bülent Ecevit'in, başbakan olduğu zamanki iflas koşullarında ısıtıp sofraya sürdüğü "dış politikadaki yeni yaklaşım"ın en önemli unsurlarından biri budur; yani müflis tüccarın NATO'yu, aynı zamanda Türkiye'ye sürekli ekonomik yardım yapmayı taahhüt etme yükümlülüğü altına sokmayı deneyen bir amatör şark kurnazlığı ve uyanıklığıdır. Her kuruşun karşılığını misliyle almayı bilen emperyalistlerin bu cin olmadan adam çarpma bitirimciliğiyle eğlendiklerini tahmin etmek zor değildir.

Küba Bunalımı

Bunlardan birincisi, 1962 yılında patlak veren ve dünyayı bir nükleer felaketin eşiğine getiren ve bu arada Türkiye'yi de nükleer kumarda bir piyon durumuna düşüren Küba Bunalımı'dır. İstihbarat birimlerinin, Sovyetler Birliği'nin Küba'da füze rampaları inşaatını sürdürdüğünü tespit etmesi üzerine, ABD Başkanı Kennedy bu ülkeyi ablukaya almıştır.[6] Kennedy, bununla Sovyet gemilerinin füze parçalarını Küba'ya getirmesine engel olmak istediğini açıklamış, aramayı kabul etmeyen gemilerin de zorla durdurulacağını bildirmiştir. Bu arada, ABD yönetimi Küba'ya karşı askerî bir operasyonu da görüşmeye başlamıştır.

Kennedy, Amerikan kıyılarına 150 km ötedeki Küba'ya füze yerleştirme girişimini de bir kışkırtma olarak nitelendirmiştir. Böyle bir tavrın, akla hemen Sovyetler'le sınırdaş bir ülke olan Türkiye'deki Jüpiter füzelerini getireceği tabiidir. Nitekim öyle de olmuştur ve dünya basınında Türkiye'nin kışkırtıcı durumu da tartışma konusu yapılmaya başlanmıştır. Kriz sırasında Kennedy ile Kruşçev arasındaki mektup te-

6 Resmi tarih şöyle yazıyor: "... [A]bluka sırasında, Türk hükümeti Amerikan hükümetini kayıtsız şartsız desteklediği gibi, ondan sonra Küba'ya uygulanan ekonomik ablukaya ilk uyan devletlerden biri de Türkiye olmuştu. *Bilindiği* gibi, Küba buhranı çıktıktan sonra Başkan Kennedy, NATO'ya silah ve yiyecek sevk etmesine mani olmalarını istemişti. New York'ta gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, bu konuda, Türkiye armatörlerinin Küba'ya yaptıkları deniz nakliyatını, hükümetin zecri müdahalesiyle değil, kendi arzularıyla durdurma kararını aldıklarını söylemiştir. Türkiye'nin Batılı müttefikler arasında bu konuda ilk karar alan devlet olması Amerikan resmî çevreleriyle basınında memnunluk uyandırmış ve olumlu yorumlara yol açmıştır. Amerikan dış yardım programının Kongre'deki müzakereleri sırasında bu konuya değinen bazı senatör ve milletvekilleri, Türk-Amerikan dostluğunu öven konuşmalar yapmışlardır. Johnson yönetiminin başkan yardımcısı ve o zaman Minnesota senatörü olan Humphrey, Türkiye'nin, gemileri Küba için hamule kabul etmeyen ilk NATO üyesi olduğunu hatırlattıktan sonra "Türkiye her zaman için NATO ortaklarının ön safında yer almıştır. Son hareketi de bu gurur verici geleneğini takip etmektedir," diyerek diğer NATO ülkelerinin de Türkiye'nin verdiği örneği izlemesini temenni etmiştir." Bkz. *Olaylarla...*, s. 328.

atisinde, Kruşçev, Kennedy'nin kışkırtma suçlamasına yanıt olarak Türkiye'deki füzelerin varlığını anımsatmış ve onların kaldırılmasına karşılık olarak Küba'daki füze rampalarını sökmeyi kabul edeceğini bildirmiştir. Bu durumda, Küba'ya yapılacak bir müdahaleye misilleme olarak Sovyetler'in de Türkiye'deki Jüpiter füzelerini vuracağı herkesçe kabul edilen bir kesinlik kazanmıştır.

Kruşçev'in mektubu Kennedy'yi şaşırtmıştır, çünkü daha önceki talimatları doğrultusunda Kennedy, bunların Türkiye'den zaten sökülmüş olduğunu sanmaktadır.[7] Gerçekten de Kennedy, 1961 yılında, askeri açıdan anlamsız ve korunmaları olanaksız, politik bakımdan da kışkırtıcı olan Jüpiter füzelerinin sökülmesini emretmiş ve bu konuyu Türk tarafına bildirmek üzere de Dışişleri Bakanı Dean Rusk'ı görevlendirmiştir. Rusk, konuyu 1962 Mayıs'ında Oslo'daki NATO toplantısında Türk Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e açmıştır. Selim Sarper ise bu isteğe karşı çıkmıştır, yani ülkesini bir nükleer savaşta ilk hedef yapan bu nükleer başlıklı füzelerin kaldırılmasını istememiştir! Rusk da fazla üstelememiştir. Buna tepki olarak Kennedy, bu kez, Amerikan sisteminde bağlayıcı emir niteliğini taşıyan bir Ulusal Güvenlik Konseyi Memorandumu hazırlatmıştır. Ağustos 1962'de de bu defa George Ball'u bu işle görevlendirmiştir. Bu kez de Washington'daki Türk Büyükelçisi bu öneriyi, "Türk halkı üzerinde çok menfi bir etki yapacağı" gerekçesiyle reddetmiştir. Ball, şaşırmış olmalıdır; Türk halkının nükleer füzesiz yapamayacağının kendisine bildirilmesi üzerine, herhalde şoktan olacak, başkanının emrini de unutacak ve meseleyi orada bırakacaktır.

Kruşçev'in mektubu üzerine toplanan Amerikalı yetkililer (ki o saatlerde başta Cemal Gürsel ve İsmet İnönü, Türk yet-

7 Buradaki bilgiler şu iki kaynaktan derlenmiştir: Graham T. Allison, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little, Brown and Company, Boston, 1971; Robert F. Kennedy, *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, W.W. Norton and Company, Inc., New York, 1969.

kilileri her şeyden habersiz uykudadırlar) Kennedy'nin şu kararı ile karşılaşmışlardır: Jüpiterler Türkiye'den sökülecektir ve Türklere de bu konuda söz düşmeyecektir. Sorun ABD ile Sovyetler arasında gizli bir pazarlıkla çözülecektir. Kennedy, füzelerin bunalım sona erince, yani Sovyetler inşa hâlindeki rampaları ve füze parçalarını Küba'dan geri çektikten sonra ve bunun karşılığı olarak gösterilmeden sökülmesini arzu etmektedir, çünkü Sovyetler'le bir pazarlığa girdiğini hem Avrupalı müttefiklerinden, hem de Kongre seçimlerinin hemen öncesinde Amerikan kamuoyundan gizlemek istemektedir. Bu nedenle, kardeşi Adalet Bakanı Robert Kennedy'yi Washington'daki Sovyet Büyükelçisi Dobrinin'e gizlice gönderir ve bu önerisini Kruşçev'e iletir; ona Türkiye'deki füzelerin bu koşulla sökületeceği yönünde söz verir. Sonuçta da, füzeler 1963 başlarında sökülür. Tabii Türk yetkilileri, füzelerin sökülmesine karşılıklı müzakereler ve onay sonucu birlikte karar verildiğini açıklamışlardır ve onlara o sırada Türk halkından başka inanan da çıkmamıştır. Bu da kısa sürmüş, sonradan en azından kamuoyunun dinamik bir bölümünde Küba olaylarının sarsıcı etkileri olmuştur.

Kıbrıs Olayları ve Johnson Mektubu

1963 yılı sonlarına doğru Kıbrıs'ta Türk ve Rum cemaatleri arasında silahlı çatışmalar patlak vermiştir. Bu duruma tepki olarak Türk hükümeti de, Kıbrıs'a bir askeri müdahalenin hazırlıklarına girişmiştir. Hükümet, 1964 Mart'ında parlamentodan müdahale yetkisi almıştır. Ne var ki, beklenen müdahale o dönemde gerçekleşmemiştir. Olayların devam etmesi üzerine bu kez Türk hükümeti, 5 Haziran 1964 günü Kıbrıs'a müdahale kararı almıştır. Aynı gün ise ABD Başkanı Lyndon Johnson, Türk Başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek müda-

haleye karşı çıkmıştır.[8] Elbette bu durumda da İnönü hükümeti, müdahale kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Daha sonra, Johnson'un mektubu 1966 yılında *Hürriyet* gazetesinde yayınlanmış ve büyük bir gürültü koparmıştır. Türk kamuoyunda dış politikaya eleştirel ilginin artmasında bu mektubun çok özel bir önemi ve etkisi olmuştur.

Johnson'un, Türkiye'yi, Kıbrıs'a askerî müdahale yapması durumunda bir Sovyet müdahalesine karşı NATO'nun yalnız bırakacağını ima eden ve Türkiye'nin Amerika'dan aldığı silahları kullanmasına izin verilmeyeceğini bildiren mektubu özetle şöyledir:

> Sayın Bay Başbakan,
>
> Türkiye hükümetinin Kıbrıs'ın bir kısmını askerî kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi şekilde endişeye sevk etmektedir. ... Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat geciktirmiş olduğunuzu bana bildirdi.
>
> Yıllar boyunca Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş bulunan Amerika gibi bir müttefikin, bu şekilde ... tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının hükümetiniz bakımından doğru olduğuna gerçekten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Bundan ötürü böyle bir harekete girişmeden önce, Amerika Birleşik Devletleri'yle tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim. ...
>
> Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askerî bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bu hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatı bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim. ...

---

8 Mektubun ve İnönü'nün yanıtının tam metni için bkz. Haluk Şahin, *Gece Gelen Mektup: Türk-Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası*, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul, 1987.

> Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın IV. maddesi mucibince, askerî yardımın, veriliş maksatlarından gayrı gayelerde kullanılması için, Hükümetinizin, ABD'nin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletler'e bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına ABD'nin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

Amerikalı diplomat George Ball anılarında, mektubu, İnönü'nün Johnson'dan "yediği papara" olarak tanımlıyor.[9] Bu "paparamdan sonra İnönü ünlü, "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye de o dünyadaki yerini alır," sözünü söylemiş ama tabii bu sadece Türk kamuoyuna yönelik boş bir gösteriş olarak kalmıştır. Ne var ki, kamuoyundaki tepkiler durulmamıştır. 1971'in başbakanlarından Nihat Erim, Kıbrıs'la ilgili anılarında, bu nedenle şöyle hayıflanıyor: "Denebilir ki, o zamana kadar dünyanın tek memleketi Türkiye idi ki, orada Amerikalılara 'go home' denmiyordu."[10]

Sınırlı Nükleer Savaş ve Taktik Nükleer Silahlar Sorunu

1950'li yılların sonlarında, ABD'nin "topyekûn misilleme" stratejisinin iflası kesinleşmişti. Bu strateji özellikle Sovyetler Birliği'nin Amerikan nükleer tekelini kırması ve onun topraklarına ulaşabilme kapasitesini elde etmesiyle, hem ABD içinde hem de NATO'nun Avrupalı üyelerince eleştirilmekteydi. Bu arada, Kennedy'nin başkanlığa seçilmesiyle birlikte, ABD'deki yeni strateji arayışları güç kazanmaya başladı. Bunda, Üçüncü

9 Aktaran *a.g.e.*, s. 66.

10 Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1975, s. 303'ten aktaran *a.g.e.*, s. 10.

Dünya'daki gelişmelerin ve bunun ABD'de yarattığı korkunun da etkisi vardı. ABD, özellikle Üçüncü Dünya'daki karışmacı, müdahaleci bir rolün, nükleer silahlar yerine ve hatta geleneksel konvansiyonel güçler yerine, yeni esnek yapılar gerektirdiğini görmekte ve bu yeni ihtiyaca yanıt verebilecek çözümler aramaktaydı. Sonuçta ABD, Üçüncü Dünya'ya oradaki devrimci mücadelelere ve ulusal ayaklanmalara karşı, özel birlikler geliştirdi. NATO'da ise "esnek karşılık" doktrini benimsendi.

Buna göre, artık Sovyetler Birliği ile çıkabilecek bir çatışmada, çatışmanın boyutuna, yerine, özelliklerine bakmaksızın hemen Sovyet topraklarına nükleer saldırıyı öngören "topyekûn misilleme"ye karşı, üç aşamalı bir hareket tarzı geliştirilmekteydi. "Esnek Mukabele" stratejisine göre, konvansiyonel silahlarla başlayacak bir çatışmada, NATO hemen nükleer silahlara başvurmayacaktı. Şayet çatışma NATO açısından bir yenilgiye doğru gidiş gösterirse, o zaman, muharebe alanı (taktik) nükleer silahları kullanılacak, sadece en son aşamada, yenilginin kaçınılmazlığı durumunda Sovyetler Birliği'ni doğrudan vurmayı içeren topyekûn nükleer savaş gündeme gelecekti. Her aşama arasında da bir "ara" olacaktı ki, bu, diplomatik çabalar ve çatışmaların durdurulması için taraflara bir nefes alma süresi sağlayacaktı.

Aynı dönemde, minyatürizasyon ve isabet teknolojilerindeki gelişmelerle, daha "küçük", düşük enerjili bombalar, başlıklar ve fişekler içeren nükleer silahların yapılması mümkün hâle gelmişti. Bunlar, ülkelerin ekonomi ve kent merkezlerini vurmak açısından değil de, savaş alanında, nokta hedefleri ve askerî merkezleri imha etme bakımından işlevsel görülmekteydi. İşte "esnek karşılık" stratejisi, ikinci aşamada bu tür silahların kullanılmasını öngörmekteydi.

Tabii bu, aynı zamanda bir nükleer savaşın, doğrudan ABD ile Sovyetler Birliği arasında, birbirlerinin topraklarını vurmaya yönelik bir seyir izlemeyebileceği varsayımını da içermekteydi. ABD, bu "sınırlı" nükleer çatışmayla, aynı zamanda ken-

di topraklarını koruyor, bir nükleer savaşı, Avrupa'yla sınırlandırmış oluyordu.

Bu stratejinin bir sonucu olarak da, Türkiye dâhil NATO üyesi ülkelerdeki üslere nükleer bombalar, kısa erimli nükleer füzeler ve nükleer fişek atabilen toplar yerleştirilmeye başlandı. Artık bu ülkelerin toprakları, ABD'nin "sınırlı nükleer savaş" kavramında nükleer savaş alanları olmaktaydılar. Elbette böylesi bir nükleer çatışma, yani nükleer silahların muharebe alanında taktik amaçlarla kullanıldığı bir savaş, ABD (ve Sovyetler Birliği[11]) açısından, onların topraklarını dışarıda bıraktığı için, bir taktik ya da sınırlı nükleer savaş anlamına gelebilirdi belki ama, topraklarında bu çatışmanın yer alacağı ülkeler açısından bunun, stratejik bir sınırsız yıkım olacağı da açıktı.

Türkiye, bu nükleer silahları ülkeye yerleştirdiği gibi, savaş planlarında, Varşova Paktı güçleriyle çıkabilecek bir çatışmada kendi topraklarında nükleer silahların neredeyse hemen kullanılacağı bir savaş konseptini de kabul etti. Bunun ölümcül sonuçları, Türk dış politikasının iç tartışmalara konu olduğu dönemde, kamuoyunca sert eleştirilere konu olacaktı. Ülkenin dört bir yanına yayılmış Amerikan üsleriyle, ayrıcalıklı statüdeki askerî personelin yarattığı rahatsızlıklar, bir de bu son derece tehlikeli stratejik işbirliğinin doğurduğu hoşnutsuzlukla birleşince sert tepkilerin ortaya çıkması kaçınılmaz oldu.

İç Tartışma ve Çatışma 1965-1971

1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde, Türkiye, DP'nin mirasçısı Adalet Partisi'nin Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümetiyle yönetilmekteydi. Ekonomik alanda, "ithal ikame-

11 Sovyetler Birliği sınırlı (taktik) nükleer savaş kavramını, en azından ilkesel olarak, siyasi pozisyonunda ve birliklerinin operasyonel planlarında reddettiğini açıklamıştır.

ci" yeni birikim modeli ile planlı bir kalkınma programı yürürlükteydi. Türk dış politikasında görece bir durulma vardı. Dış dünyadaki ortamı ise, Doğu ve Batı arasındaki yumuşama süreci ile Üçüncü Dünya'daki gelişmeler belirliyordu.

27 Mayıs'la başlayan hukuki, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte yeni sosyal güçler siyaset sahnesine çıkıyor, ithal ikameci politikaların yarattığı yeni dış bağımlılık ve bunun yol açtığı dış yardım ihtiyacıyla yeni toplumsal muhalefetin çelişkisi, dış politikanın yoğun biçimde tartışılmasını getiriyordu. Artık tabuyu tanımayan, dış politika üzerindeki ölü toprağını kaldırmaya kararlı bir iç dinamizm gündeme egemen oluyordu...

Böyle bir ortamda 1965 yılına gelindiğinde, Türkiye'de ilginç bir manzara vardır. 27 Mayıs seçkinlerinin "planlı kalkınma" ülküleri yürürlüktedir. Devlet Planlama Teşkilatı, saygın ve etkili bir kurum olarak bu yeni modeldeki ayrıcalıklı yerini almıştır. Kronik döviz açığını kapatmak gibi önemli bir vaatle ithal ikameci birikim süreci, yeni bir sanayileşme hamlesinin müjdecisi olarak emeklemeye başlamıştır. Siyasal iktidarda ise, darbeyle devrilen Demokrat Parti'nin temsilcisi konumundaki Adalet Partisi vardır. "Plan değil, pilav" diyen anlayış, şimdi Süleyman Demirel'in başbakanlığında bu sancılı "*cohabitation*"ı yürütmeye çalışmaktadır.

Siyaset sahnesinde yeni sosyal güçler de, üstelik örgütlü olarak yerlerini almaktadır. Şimdiye dek dışlanmış olanların temsilcileri olma iddiasındadır bunlar. 27 Mayıs öncesi olaylardaki eylemliliğiyle üniversite öğrencileri sistem içinde bağımsız bir aktör konumundadırlar. Daha önceleri, sadece komünizmi telin mitinglerinde ya da Tan Matbaası'nın basılması türü olaylarda "büyüklerinin" oyuncağı olmuş, ya da Anıtkabir ziyareti, 19 Mayıs törenleri gibi rejimin gövde gösterisi niteliğindeki önemli günlerde vitrin malzemesi olarak kullanılmış gençler, şimdi "hükümet devirmiş" bir sosyal blokun dinamik öğesi du-

rumundadırlar. 1968 olaylarıyla, bu durum dünya çapındaki bir konumlanışla da güçlenecekti. İşçi sınıfı ise, 27 Mayıs sonrası elde ettiği grev hakkı ve sendikalaşma sürecindeki gelişmelerle sahneye yeni çıkmaktadır. İthal ikameci birikim modeli, örgütlenmiş emekçinin piyasadaki etkin talebini gerektirdiğinden, ekonomik ve sosyal gücü artma eğilimindedir. Üniversite hocaları, 1961 Anayasası'nın hiç olmazsa yazıcıları olarak ve basın ile birlikte 27 Mayıs'a giden süreçteki muhalefetleri sayesinde, saygınlıklarının doruğundadırlar. Kimi cerbezeli üyeleri CHP saflarında politikaya da soyunmuşlardır.

Sol güçler de, 1961 Anayasası'nın DP dönemine bir tepki olarak içerdiği liberal anlayışın bir sonucu olan görece hoşgörülü ve hukuki güvencelerle donatılmış ortamda, uzun bir aradan sonra sahnedeki yerlerini almak üzeredirler. Türkiye İşçi Partisi kurulmuş, yeni dergiler yayımlanmaya başlamıştır. Sol literatür, hevesli bir okuyucu kitlesi için yeniden gün ışığına çıkmaktadır. Devrimci Doğu Kültür Ocakları'yla da Kürtler, "sol güçler" içinde mahcup bir dönüş yapmaktadırlar, hoyratça koparılmış köklerine. Onların bağımsız kimlikleriyle tarih yazacakları dönemse sonra gelecektir.

Dünyada ise, Doğu ile Batı, Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerde bir yumuşama gelişmektedir. Küba Bunalımı, bir nükleer savaş felaketinin ne denli yakın olduğunu, özellikle buna asıl ihtiyaç duyan Amerikalılara göstermiştir. Sovyetler'in "barış içinde bir arada yaşama" politikası, Kruşçev'in "babacan *mujik*" kişiliğinde ek bir çekicilik kazanmıştır. 1960'lı yılların Batı'daki "üretim ve tüketim devrimi", korkudan kaynaklanan hırçınlığı ve saldırganlığı, en azından kamuoyunun belli kesimlerinde, Soğuk Savaş dönemine göre hayli törpülemiştir. Bu arada, kapitalist yaşam tarzına tepkiler de özellikle gençler arasında yaygınlık kazanmaktadır. Batı'daki bu yeni sürece özel olarak karşı çıkan iki ülke, Türkiye ve Batı Almanya'dır. Federal Almanya'nın bu tavrının

nedenini, fazla söze gerek bırakmayacak ölçüde, bir Fransız yazarın onun varlık nedeniyle ilgili şu tespitinden hareketle kavramak mümkündür: "Federal Almanya 1949'da Atlantik Bağlaşması'nın (NATO) ikiz kardeşi olarak doğdu. Her ikisinin de babaları Soğuk Savaş'tı."[12]

Türkiye ise, bu benzetmeden hareket edilecek olursa, belki Soğuk Savaş'ın evlatlığı durumundaydı ve kuşkusuz kendisi için "altın yumurtlayan tavuk" olarak gördüğü Soğuk Savaş'ın çatışmacı ortamından kolay vazgeçemiyordu. Onun jeopolitiğinin para etmesi, daha önce de değindiğimiz gibi, stratejik önemine bağlıydı ve bu da ancak gerilim ve çatışma ortamlarında artıyordu. Şimdi yumuşama ve işbirliği döneminde, dış yardımın karşılığı olarak piyasaya sürülen jeopolitik konumun değerinin ve ona bağlı olarak da yardımın azalacağı korkusu, Türkiye'yi böyle bir tavra itiyordu. Ne var ki, ilahların karar verdiği bir dünyada Türkiye'ye söz düşmesi beklenemezdi. Türkiye, durumdan vazife çıkarmaya ve yarar sağlamaya bakacaktı. Kıbrıs konusunda, uluslararası destek ihtiyacı da bu konuda ek bir teşvik olmaktaydı. En önemlisiyse, ileride göreceğimiz gibi, yeni aktörlerin siyaset sahnesine çıktığı '60'ların Türkiye'sinde, Soğuk Savaş kışkırtıcılığı ve maceracılığı eskisi kadar kolay da değildi. Pragmatik siyasetçiler kuşağı ve dipten gelen bir radikalizmin etkisindeki asker-sivil bürokrasi elbette bunun ayırdındaydılar.

Bu arada, 1960'lı yıllar Asya'da, Afrika'da, ulusal kurtuluş savaşlarının başarıya ulaşmasına, sömürgeciliğin tasfiyesine ve yeni bağımsız devletlerin kurulmasına tanıklık etmektedir. Mazlum dünyadaki bu görkemli uyanış, Vietnam'da, Küba'da, Latin Amerika'da devrimci başkaldırılarla özel bir anlam kazanmıştır. Avrupa'da ve Amerika'da da, tam da burjuvazinin "ideolojilerin sonu"nu ilan ettiği bir sırada, gelişmiş kapitalizmi

12 Alfred Grosser'den aktaran Karl Keiser, *German Foreign Policy in Transition: Bonn Between East and West*, Oxford University Press, Londra, 1968, s. 12.

ve emperyalizmi köklü eleştirilere tabi tutan dinamik muhalefet hareketleri ortaya çıkmıştır.

Bu yıllarda ayrıca, "ekonomik gelişme ve kalkınma" konusu evrensel boyutlarda bir ilgi kaynağı olmuştur. Batı'da "artan beklentiler devrimi" yaşanmaktadır; insanlar, artan bir kitlesellik ve eylemlilikle, üretim güçlerindeki, insanın doğaya hükmetme kapasitesindeki, sosyal ilerleme ve bilimsel-teknolojik alandaki gelişmelere koşut olarak, her yerde, daha iyi yaşam koşulları talep etmeye başlamışlardır. Üçüncü Dünya'da ise, politik bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla, doğal kaynaklar üzerindeki ulusal egemenlikle ve daha eşitlikçi uluslararası politik ve ekonomik ilişkilerle mümkün olabileceğine dair "tam bağımsızlıkçı" düşüncelerin gelişmesi ortaya çıkmıştır. Yüzyıllardır sömürgeciliğin kıskacında, ekonomik ve doğal kaynakları acımasızca sömürülen, sosyal yapıları ve kültürel kimlikleri yıkıma uğratılan mazlum halkların, insanlığın gelişmesinden payını talep etmesi ve giderek uluslararası dirlik ve düzenin de bu yolda bir adil paylaşıma bağlı olduğunun bilinçlerde yer tutması, "ekonomik gelişme ve kalkınma" kavramının tartışılmasına ivme kazandırmıştır. Hemen her yerde üniversitelerin öğretim programlarına "gelişme ekonomisi" konusunda dersler konmuş, kürsüler açılmış, araştırma enstitüleri kurulmuş, yoğun bir tartışma ve bilimsel arayış başlamıştır.

İşte Türkiye'de siyasal hayata yeni katılmaya başlayan sosyal sınıf ve katmanlar da, görece özgür bir iç ortamda ve uluslararası yumuşama koşullarında, arayış içindeki taze güçler olarak kendilerini ve ülkelerini dış dünyanın aynasında yeniden tanımlama çabasına giriştiler. "Tam bağımsızlık" ve "ekonomik gelişme" aynalarında Türkiye'ye baktıklarında ise, kendilerine öğretilenlerin ve siyaset sınıfının retoriğinin aksine, az gelişmiş, yoksul, geri, yarı feodal, yarı bağımlı tipik bir Üçüncü Dünya ülkesiyle karşılaştılar. Bu, Türkiye'nin söz konusu taze güçleri açısından ilk büyük şoktu. Tarihin falsifi-

kasyonuna dayalı resmî ideolojinin karanlığı yırtıldıkça şoklar da birbiri ardına gelecekti.

Son derece ağır baskı koşulları altında toplumsal bilinç ve bellekten tümüyle silinmek istenen sosyalist düşünce de, müthiş bir çeviri ve okuma furyasıyla ülkenin gündemine belirleyici bir üstünlükle adımını atmaktaydı. Türkiye Solu, büyük bir tartışma ve arayış sürecine girmişti. Bu, giderek yığınsal bir nitelik alıyor, sol düşünce, öğrenciler, aydınlar, işçi ve emekçiler arasında büyük bir yaygınlık ve saygınlık kazanıyordu. Yüz binlerin bilinçlerinde ve ait oldukları sosyal çevrede depremler oluyor, altüst oluşlar yaşanıyor, bilinç patlamasıyla birlikte sancılı bir doğum süreci başlıyordu.

Az gelişmişlik ile bağımlılık zincirleri arasındaki bağlantı, Türkiye'de dış politikanın özel olarak tartışılmasını ve sorgulanmasını getirmekteydi. O günlerde üzerinde en çok durulan bir kavram ise, "dış politikanın iç politikanın uzantısı olduğu" gerçeğiydi. Böylece, dış politikanın sorgulanması neredeyse otomatik olarak iç düzenin tartışılması, düzenle ilgili bir eleştiri de dış politikanın gündeme getirilmesi sonucunu doğuruyordu. Toplumda yaygın olarak görülen bu kendini yeniden tanımlama ve biçimlendirme kolektif çabasının en önünde, kuşkusuz, "sol güçler" duruyordu.

Türkiyeli sosyalistler, bir tarafıyla sosyalizm ile anti-emperyalist mücadelenin, millî meselenin adil çözümünün ve az gelişmişlik zincirinin kırılmasının iç içeliğini savunmakta, öte tarafıyla da köylü yığınların özgürleştirilmesiyle tam bağımsızlığın kazanılmasını öngören millî demokratik devrim tezini geliştirmekteydiler. Binlerce köy, solcu gençlerin idealist seferlerinin odak noktaları olmuştu. Üniversiteler, sadece standartları sorgulanan akademik eğitimin değil, hayat okulunun da mekânları durumundaydı. "Cumhuriyet Devrimleri"nin niteliği, toplumun önemli bölümlerini de etkisi altına alan bir derinlik ve cesaretle tartışılıyordu. Che Guevara'dan Hindistan'ın Çaru Mazumdar'ına kadar, şehir

gerillasından kentlerin köylerden kuşatılmasına dek, geniş bir yelpazede devrim sorunları gündemdeydi. Vietnam'dan Filistin'e, dünyadaki öteki halkların mücadeleleri, Türkiye insanı için dünyaya açılan yeni pencereden taze rüzgârlar getiriyordu. Orduda bile radikalleşme görülüyor; İnönü, "Ben kırk yıllık solcuyum!" diyor; burjuvazi, Ecevit'in kişiliğinde "sol"u sahiplenme, hiç olmazsa, paylaşma ihtiyacı duyuyordu. Kısacası, rüzgâr soldan, bir ölçüde olsun işçiden yana esiyordu. Solcuların, düzenin değerler hegemonyasında çok büyük gedikler açtıkları ve ortaya çıkan boşlukları da büyük ölçüde doldurdukları kesindi.[13]

Türkiye'deki üsler ve oralarda konuşlandırılmış silahların ölümcül riskleriyle personelin ayrıcalıklarında somutlaşan Amerikan varlığı, kuşkusuz en çok tartışılan konuydu.[14] Buradan hareketle, en büyük tabu olan Batı ittifakı ve NATO, oradan da bu ittifakın doğal sonuçları, Filistin Kurtuluş Hareketi karşısındaki tavırdan dış ekonomik bağlantılara, Kıbrıs'tan askeri stratejiye kadar her şey, sanki toplumun ameliyat masasına yatırılmıştı. Kutsal inek, dış borç ve yardımlar bile saldırı hedefi olmaktaydı. Demirel, "Üs yok tesis var!" demagojisiyle tepkilere karşı koymaya çalışırken, 6. Filo da Türk limanlarını ziyaret edemez hâle düşmüştü.

---

13 Ne var ki, Sol, büyük yürüyüşüne, güvenilmez müttefiklerle hatta onların öncülüğünde başladı. O dönemde en çok tartışılan konulardan biri de, "küçük burjuvazinin kaypaklığı" idi. Sanki küçük burjuva solcular, mazoşist bir biçimde kendileriyle hesaplaşıyorlardı. Kemalizmin olanca ağırlığı da eklenince, Sol'u büyük bir yenilgi bekliyordu. Onun ilk dalgası da olan caacımasızlığıyla 1971'de geldi.

14 Üsler ve ikili anlaşmalar bir ağ gibi yayılmıştı. Hükümetler, anlaşmaları, "NATO Antlaşması'nın uygulamalarıdır," diyerek Meclis'te ya da kamuoyunda tartışmadan gizli olarak imzalıyordu. Aslında anlaşmaların bir bölümünden siyasi iktidarların da haberi yoktu. Bunları ya Dışişleri Bakanlığı memurları ya da doğrudan Genelkurmay karşı taraftaki muhataplarıyla imzalıyor ve uyguluyordu. Nitekim yoğun tepkiler karşısında bu anlaşmaların bir dökümü gerektiğinde, tamamını saptamada ve belgelemede büyük zorluk çekilmiştir. Sonuçta 54 ikili anlaşma saptanmıştır. 1967 yılındaki döküme göre, bunların üçünün 1950'den önce, otuz birinin 1950-60 arasında, yirmisinin de 1960-65 yıllarında imzalandığı anlaşılmıştır.

Türkiye toplumu, düzenin dar ceketine sığmaz olmuştu. Egemenler ya giysiyi, demokrasiyi ve ulusal bağımsızlığı genişleterek, toplum için yeniden biçeceklerdi, ya da fırlatılıp atılmak istenen o dar ceketi iyice budayıp bir deli gömleği hâlinde topluma tekrar giydirmeyi dayatacaklardı. Bir başka ifadeyle, sermayenin sahipleriyle devlet katında ve siyasetteki bekçilerinin önündeki soru şuydu: Emekçiler kendi düzenleri için mücadele verirken, egemenler de burjuvazinin "milli" ve "demokratik" düzenini kurabilecekler miydi?

Bu çerçeve içinde, dış politika özel bir konum kazanmıştı. Her şeyden önce, düzen ve rejimin bekasına ilişkin dış bağlantıların yaşamsal önemi konusunda egemenlerle muhalif güçler aynı teşhiste birleşiyorlardı. Dolayısıyla dış politika, ikisi açısından da en hassas gündem maddelerinin başında geliyordu. İkincisi, yumuşama gibi, Üçüncü Dünya'daki sarsıcı gelişmeler gibi; Batı'daki blok içi disiplinin gevşemesi, ABD'nin önce yavaş başlayan ve '70'lerde hızlanacak gerilemesi, Soğuk Savaşçılığın durulması, nükleer silahların kontrolü ihtiyacının önem kazanması gibi dış gelişmeler de Türk dış politikasında, biçimde, üslupta olsun, küçük adımların atılmasını getirmekteydi. İç ve dış gelişmeler, ürkek açılımlarla da olsa, değişmeye yönelik baskılarda bulunuyordu. Johnson mektubu, Kıbrıs konusunda beklenen desteğe Batı'dan gelen isteksiz ve bazen sert tepkiler, Küba'nın yarattığı korku ve küçük düşme, Üçüncü Dünya ve Ortadoğu'nun esmekte olan rüzgârlarını arkasına almış güçlerin karşısındaki tecrit olma duygusu gibi gerçekler de geleneksel dış politikanın katı çizgisini zorluyordu. Ayrıca, Kıbrıs konusunda uluslararası destek, dış ticaretin çeşitlendirilmesi gibi ihtiyaçlar da bu yönelişte belirli bir rol oynamaktaydı.

Bu dönemde, 1964 yılı sonlarında Dışişleri Bakanı, Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş, 1965 yılında da Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Moskova'ya gitmiştir. Sonra da, Podgomi başkanlığındaki bir Sovyet Parlamento heyetiyle Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, Türkiye'ye gelmişlerdir.

Hükümet, 1964 yılında ABD'nin NATO için önermiş olduğu Çok Taraflı Güç'e (*Multilateral Force*) katılmayı reddetmiş, 1969'da da Amerikan üsleriyle personelin statüsünü yeniden düzenleyen bir "Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması"nı imzalayarak iç baskılara yanıt vermeye çalışmıştır.

Bu arada, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini çeşitlendiren, Batı Bloku içinde Avrupa'nın güçlenmesiyle oluşan, yeni dengelerin ortaya çıkması anlamına gelen ve ABD'nin Türkiye'ye ilişkin yüklerini paylaşmaya başlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile de bir anlaşma imzalanmıştır. 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliğine hazırlık olmak üzere en az beş yıl sürecek bir dönemi başlatmıştır. Ayrıca, 22 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ek protokol ile de Türkiye'nin 22 yıllık bir süre içinde AET'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesi öngörülmüştür. O dönemde, "Onlar ortak biz pazar!" sloganında ifadesini bulan ve Türk sanayisinin Avrupa rekabetine dayanamayarak yok olacağı iddialarına karşı Dışişleri Bakanı Çağlayangil, "Bu hazırlığı 22 yıl içinde yapamazsak, zaten hâlimiz haraptır!" anlamına gelen bir savunma yapmıştı. Sonra 1971 Ara Rejimi'nin Başbakan Yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu da Dünya Bankası'nda çalışırken öğrendiği tekniklerle bir hesaplama yapmış ve Türkiye'nin yirmi küsur yıl sonra İtalya seviyesini yakalayacağını müjdelemişti!

Türkiye bu arada, Filistin mücadelesini hâlâ "terörist" gören bir bakış açısının egemenliğine karşın, Arap ve Filistin davalarına daha duyarlı ve hayırhah yaklaşan bir tutum almak zorunda kalmıştır. Aynı biçimde, Üçüncü Dünya'ya karşı da bir ilgi oluşmaya başlamıştır.

AET bağlantısı hariç, iç ve dış faktörlerin baskısı sonucu oluşan bütün bu makyajlar, her şeyden önce egemen sınıfların ve yönetici kadroların ideolojik tercihlerinde gerçek değişikliklere asla tekabül etmiyordu. İkinci olarak, bu öznel durumla birlikte, sınıflar arası ya da ideolojik güç dağılımındaki değişiklik-

lere karşın, nesnel/yapısal açıdan da dış politikada gerçekten yeni düzenlemelere yol açacak gelişmeler söz konusu değildi. Johnson ile çektirdiği fotoğrafı Adalet Partisi Kongresi'nde dağıtarak genel başkan seçilen Süleyman Demirel'in, öbür uçta, hakaretlerin en büyüğü sayılan komprador işbirlikçilik ile suçlanıp "Morrison Süleyman" olarak adlandırılması, toplumsal güçler arasındaki farklılıkları simgelemekte, çelişkilerin derinliğini göstermekteydi. Türk burjuvazisinin geriliği, çok yönlü birikimsizliği, güçsüzlük ve zaafları devam ediyordu. Ekonomideki yardım ve borç ihtiyacı ise, dış açıklar ve döviz gereksiniminin artmasına koşut olarak kronikleşmiş durumunu koruyordu. Türkiye'nin jeopolitiğinin tek meta olduğu gerçeği değişmemişti. ABD'nin bu mala olan talebi de sürmekteydi.

Üstelik içerideki çok yönlü tartışma ve yeni siyasal güç ve sınıflarla katmanların sisteme meydan okuması, egemen saflarda, iç düşman kavramına, resmî ideolojiye, giderek baskıya ve dogmatik tepkilere daha fazla yer açmaktaydı. Güçsüzleştikçe militarizmin ipine sarılmak, onlar açısından kaçınılmazdı. Dış politika ve onun getirdiği dış himaye ve destek, bu durumda, aslında, egemenler için daha da önem kazanmaktaydı. Yani, zahirî ve biçimsel değişikliklerin yanında, düzen saflarında, burjuvazide, bürokraside ve onların Sol'a karşı güçler olarak siyaset sahnesine sürdükleri temsilcilerinde, dipten dibe, emperyalist bağlantıya daha fazla sarılmak güdüsü güçlenmekteydi.

Dolayısıyla da, çelişkilerin keskinleşmesi, hesaplaşmanın yakınlaşması kaçınılmazdı. Türkiye'nin dış bağlantıları, rolleri ve taahhütleri, Türkiye'deki demokratikleşme ve sol yurtseverlikle çelişiyordu. Demokratikleşme ve ulusalcı, bağımsızlıkçı bir dış yöneliş ise, burjuvazinin ve rejimin çok yönlü dış yardım ve destek ihtiyaçları ile bir araya gelemez biçimde çatışmaktaydı.

Darbeye Doğru

Oysa ilk bakışta, ithal ikameci model ve planlama, sorunların bir bölümünü çözecek gibi görünmektedir. Dövize ihtiyacı olan ülke, artık dışarıdan ithal etmek zorunda olduğu pek çok şeyi içeride üretecek ve dövize ihtiyaç duymayacaktır. Bu, dış gelişmelerle de uyumludur; çok uluslu şirketler Türkiye'de yatırım yapacaklardır, Batı'daki atıl sermaye fazlası da gelecek ve döviz sorunu iyice çözülecektir. Üretilen malların iç pazarda satılabilmesi için de, emekçilerin gelir düzeylerinde artışlar gerekecek, bu ücret ve maaşların maliyetleri arttırıcı etkileri, toplam iç talebin patlamasıyla dengelenecektir. Böylece, iç çelişkiler de denetim altına alınmış olacaktır. Dışa bağımlılık da azalacaktır, çünkü gümrük duvarları ve korumacı mevzuatla, emekleme çağındaki yerli sanayiler dış rekabetin yıkıcı etkilerinden sakınılacaktır. Devlet, ayrıca KİT'ler aracılığıyla özel sektöre maliyetlerinin bile altında temel girdiler sağlayacaktır. Plan ise, devlete bu işleri yapmada ihtiyacı olan araççı özerkliğin temel vasıtalarından biri olacaktır.

Ne var ki, evdeki hesap çarşıya uymayacaktır. Türkiye'nin yeni uygulamaya başladığı ithal ikameci birikim modeli, ne dış açığı kapatabiliyor ne de iç çelişkileri yumuşatabiliyordu. Aksine, dış ticaret açığı ve döviz ihtiyacı artmakta, üstelik toplumsal/ekonomik çarkların dönmesi için daha da önem kazanmaktaydı; çünkü yeni sanayiler, fabrikalar ve onlara bağlı iş yerlerinin, döviz akımının kesilmesi hâlinde büsbütün durması söz konusuydu. İç çelişkiler de, toplumsal talebin yükseltilmesi için hiç olmazsa örgütlü emekçilere belirli bir satın alma gücü sağlamayı getirmesine karşın, Türkiye kapitalizmince yumuşatılamıyor, emilemiyordu. Aksine, "[t]oplum [nispeten] demokratik hak ve özgürlüklerine sahip sınıflardan oluşan bir toplum durumuna dönüşünce, sermaye sınıfının ulusal gelirden aldığı payın, öteki sınıf ve gruplar tarafından ortaya konulan istekleri karşılamak amacıyla azalması söz konusu olmuştur.

Demokratik hak ve özgürlükleri yoluyla ulusal gelirden aldıkları payı arttırmak isteyen öteki sınıflar, sermaye sınıfının payını tehdit etmektedirler. Bu yüzden, gelenekçi-liberal cephe ulusal gelirden aldığı payı azaltıcı etkiler yapması zorunlu olan, öteki sınıfların demokratik hak ve özgürlüklerini kısma eğilimi geliştirmeye başlamıştır."[15] Örgütlendikçe ve siyasal mücadele içinde çıkarlarının ayırdına vardıkça, emekçilerin hem ekonomik hem de daha ileri taleplerini dayatmadaki duyarlılıkları, doğrudan cılız ve aç gözlü burjuvazinin takatini ve sınıfsal olgunluğunu aşmış, karşılıklı çıkarlar arasında devlet aracılığıyla oluşmuş bulunan dengeyi sarsmıştır. Buna, hiç kuşkusuz CIA'dan Beyaz Saray'a, Pentagon'dan Brüksel NATO Karargâhı'na, pek çok dış çevre de kışkırtıcı katkılarda bulunmuştur.

İthal ikameci model, montaj sanayisi, Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmamış, aksine arttırmıştır. Gerçi düzenli bir büyüme temposunu Türkiye uzun yıllar tutturabilmiştir ama, ekonominin dış yardım ihtiyacı da büyümüştür. Kurulan yeni sanayilerin hepsi, hem ara mallar hem de yatırım malları ihtiyacını arttırmış, bunların ithali zorunluluğu da dış ticaret açığı ve döviz sorununu devam ettirmiştir. "Bu olgunun arkasındaki tek etken, çoğu zaman ileri sürüldüğü gibi, doğrudan ve dolaylı ithal gereksinmesi çok yüksek olan dayanıklı tüketim malları sektörünün hızlı genişleme temposu değildir. Aynı derecede önemli olan bir diğer etken, yatırım malları kesiminde sağlanan genişlemenin ara-mallardan geride kalması nedeniyle yüksek bir yatırım temposunun daima aşırı bir ithal faturası gerektirmesinde aranmalıdır."[16]

1974'te petrol fiyatlarının artması, bu durumu daha da vahimleştirecektir. Bu durumda dış ticaret açığı sürekli artmış,

15 Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1979, s. 395-396.

16 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, 2. basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1908-1985, s. 97.

bu açıklar dış borçlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Bir yandan dış kredi bulma ihtiyacı, öte yandan kabaran borç faturasının getirdiği ödeme yükleri, dış politikanın, "dışarıya avuç açma hariciyeciliği"nin devamını gerektirmiştir. Bu da tabii stratejik önemin arttığı ve jeopolitiğin pazarlanabileceği bir uluslararası ortamı ve dış politika anlayışını zorunlu kılmayı sürdürmüş, Türk dış politikasındaki yapısal militarizm üretme fonksiyonuna taze kan sağlamıştır. Bir iktisatçı, ithal ikamesi modelinin özünü ve sonuçlarını şöyle özetliyor:

> Emperyalist tekellerin borçlandırma, ticaret ve üretken alanlara yatırım politikalarıyla uyum içinde gelişen ithal ikameci sanayileşme sonuçta, ara ve yatırım malları açısından dışa bağımlı, çok uluslu tekellerden sağlanan patent, lisans, know-how'ların kayıtlamalarına maruz, emperyalist kuruluşlardan sağlanan proje-program kredilerinin ve yabancı sermayeli firmaların yönlendirdiği dışa bağımlı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu çarpık sanayileşmenin ana özellikleri: İç pazara yönelik, ihracata kapalı; korumacı dış ticaretin himayesiyle tekelci nitelikte ve dış borçla yeniden üretimini sağlıyor olmasıdır. Ana özellikleri 1960'lı yıllarda çokbelirginleşecek olan bu süreç, varlığını 1970'li yılların sonuna kadar sürdürmüştür. Bu yapının ortaya çıkardığı darboğazlar her geçen yıl daha da daralmış, özellikle dış borç gereksinimi çığ gibi büyümüş, başvurulan IMF, Dünya Bankası, OECD gibi kuruluşlar iyice kanıksanmış "istikrar tedbirleri"ni dayatıp uygulatmışlardır. Böylece ekonomi, "döviz darboğazı, IMF vb. kuruluşlara başvuru, istikrar tedbirleri, dış borç, döviz darboğazı" biçiminde formüle edilebilecek bir döngünün içinde her yıl biraz daha dışa bağımlılığın girdabına girmiş, izlenen ithal ikameci sanayileşme stratejisi de 1970'lerin sonunda tıkanma noktasına gelmiştir.[17]

Değirmenin suyunun nereden ve nasıl geldiğini de iktisatçı Korkut Boratav şöyle açıklıyor:

> Aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki göreli durgunluğa rağmen 1962-1976 arasında düzgün ve yüksek bir büyüme temposunun

17 Mustafa Sönmez, *Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 12 Eylül ve Sonrasının Ekonomi Politiği*, Genişletilmiş 2. basım, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s. 41-42.

> sürdürülebilmesinin temel nedeni, ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak enjekte edilmesi olmuştur. Kısa ve uzun vadeli krediler ve dış yardım 1962-1974 arasında genellikle 300 ve 500 milyon dolar civarında seyretmiş; 1975-1976 yıllarında ise, 1 milyar dolara yaklaşmıştır. ... Ne var ki, bu dönem boyunca dış kaynak sağlamanın göreli olarak kolay olması, ekonominin ithal bağımlılığının kronik bir hâl almasına ve ihracatın ihmaline önemli katkılar yapmış; "nasıl olsa dış kaynak bulunabileceği" bilinci, döviz kazancına veya döviz tasarrufuna dönük çabaları peşinen baltalamıştır. Bu saptamalar, bu yılları bir bütün olarak dışa bağımlılığın arttığı bir dönem olarak nitelendirmemize hak verdirir.[18]

Türkiye'de yatırım yaparak sermaye nüfuzunu bu şekilde gerçekleştiren çok uluslu şirketler ise, bu dönemde, hem iç pazarda tekellerini kurmuşlar, hem dışarıya yüksek oranlarda kâr transferlerinde bulunmuşlar, hem de pek çok girdilerini dışarıdan sağlayarak ithalat giderlerindeki açığı ve dolayısıyla da döviz açlığını arttırmışlardır. Örneğin, "1973 yılında lastik ve plastik sanayisinde üretim yapan şirketler, üretimde kullandıkları toplam fizikî girdilerin % 84,9'unu yurt dışından sağlamışlardır. Bu oran kimya sanayisinde % 70,1, taşıt araçlarında % 60,5, tarım alet ve makinelerinde % 66,4, kâğıtta % 76,3, elektronik ve elektrik makinelerinde ise % 53,4'dür."[19] 1976 yılındaki dış bağımlılık oranları, tüketim malları sektöründe % 21, ara mallarında % 54, yatırım malları sektöründe % 44 olmuştur. Bir başka ifadeyle, bu, üretimde kullanılan her 100 liralık girdinin toplam imalat sanayisinde ortalama 44 liralık kısmının ithalatla karşılandığı anlamına gelmektedir.[20] Dolayısıyla o dönemde "ulusal" sanılan pek çok ürünün aslında böyle bir niteliği de söz konusu değildi. Ayrıca

---

18 *Türkiye İktisat Tarihi...*, s. 98-99.

19 Cem Alpar, *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1977, s. 155.

20 Bkz.Cem Alpar, "Yabancı Sermaye", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.511.

bu şirketler esas olarak yerel kaynaklara dayanarak genişlemişler ve yerel pazara satışı da temel hedefleri yapmışlardır.[21] Özellikle Türkiye ekonomisi için iki temel konuda çok uluslu şirketlerin uygulamaları ithal ikameciliğinin başarısızlığının da kanıtıdır:

> 1973 yılında 89 yabancı şirketin ihracat, dış kredi, sermaye olarak Türkiye'ye getirdikleri 37 milyon dolarlık dövize karşı, aynı yıl ithalat, kredi, faiz ve ana para ödemeleri, kar, lisans şeklindeki sermaye gelirleri niteliğinde 275 milyon dolarlık döviz transfer edilmiştir. 1973 yılında imalat sanayisindeki yabancı şirketlerin üretimde kullandıkları toplam girdilerin yaklaşık % 60'ının yurt dışından ithal edilmesi de bu politikanın yanlışlığını belgelemektedir.[22]

O dönemde ödemeler dengesinde anlamlı bir pozitif girdi olmaya başlayan işçi dövizleri de çare olmadı burjuvazinin döviz yutan çarkına. 1970 yılındaki büyük devalüasyon ise, iflasın ve dış baskıların yönünün habercisiydi. Bunalım o boyutlardaydı ki, Ekim 1971'de dış ticaret açığı, ihracatın tamamından daha fazlaydı.[23] Giderek bunalan ve yönetemeyen egemen blok, iç talebi kısmaya, liberalleşmeye, dışa açılmaya dayalı "istikrar paketi"nden sonra demokratik görüntüye, ancak yedi ay daha dayanabildi. 1971 Mart'ında maske düşecek ve kılıç çekilecekti...

İşte, planlı yeni birikim modelinin, demokratikleşme ve bağımsızlıkçı "ulusal" dış ilişkilerle böylece ortaya çıkan çelişkileri, sonunda, kaçınılmaz olarak egemenlerin yapısal korkularını depreştirdi ve elbette dış çıkar odaklarının da yardım ve yataklığıyla, militarizm içeride de bir kez daha üstün geldi.

---

21 Bkz. Nuri Yıldırım, *Uluslararası Şirketler: Kapitalizmin Gelişen Sürecinde Yeni Aşama*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983, s. 65-68 ve 73-87. Bunların teknolojiye ve dövize ilişkin etkileri için de s. 127-137.

22 Cem Alpar, *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, s. 200-201.

23 Bkz. Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye: Dünya Savaşından 1971'e*, 3. Kitap, 5. basım, çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 1989, s. 538.

12 Mart darbesinin sürek avı, kesinlikle sadece askerî bir operasyon olarak kabul edilemezdi; sermayenin sahipleri ve siyaset ile bürokrasideki sivil bekçileri de, silahlı bürokrasinin ateşini yaktığı cadı kazanı içinde işlenen bütün suçlara sadece alkış tutmakla kalmadılar, idamları şehvetli bir sınıfsal intikamcılıkla onaylamaktan 1961 Anayasası'nı militarist bir kıyıcılıkla kuşa çevirmeye kadar her harekâtta taammüden yer aldılar. Aslında Silahlı Kuvvetler, "sosyal gelişmenin ekonomik gelişmeyi geçtiği" gerekçesiyle giriştiği saldırıyı, elbette burjuvazinin sınıf çıkarları ve onun düzeni adına, sınıfın ortak çıkarlarını savunmak için gerçekleştirmekteydi. Lümpen burjuvazinin lümpen demokrasisi, buraya kadardı...

Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de sonradan, sadakatinin karşılığından duyduğu burukluk ve öfkeyle olsa gerek, "CIA altımızı oymuş da haberimiz yokmuş," diyecek, işin dış bağlantısını da ağzından kaçıracaktır.

1971-73 ara dönemi, içerideki demokratik gelişimi sınırladığı ölçüde, bunun dış politikaya olan sağlıklı etkisini de frenlemiş oldu. Dış politikanın içeride tartışılması ve bundan etkilenmesi büyük ölçüde engellenirken, "eski" gidişin kör rotasında ısrarlı olundu. Bu dönemde, toplumsal etkiden "kurtarılan" dış politika, dar sınıf çıkarlarının emrindeki yörüngesinde yoluna devam etti. Bu zaman aralığında, Amerikan iç politika kaprislerine bağlı olarak afyon ekiminin durdurulması, en azından bir kısım emekçi köylünün şahsında, dış politikayla ekmek kavgası arasındaki bağı da ortaya koyuyordu. Dış politika, burjuvazinin ve rejimin çıkarlarıyla bütünüyle özdeşleştiği sürece, emekçilerin ihtiyaçlarından da o kadar uzaklaşıyordu. Aynen, devletin bağımsızlaştıkça, o ölçüde burjuvazinin doğrudan emrine girmesi gibi...

Bunalım Yılları 1973-1980

1973 yılında yapılan genel seçimler sonrasında, Türkiye'de CHP-MSP koalisyonu ile yeni bir dönem başlayacaktır.

1971 askerî müdahalesine, siyasal yelpazenin farklı taraflarından kaynaklanan belirli tepkileri arkalarına alarak gelen ve sistemin geleneksel merkezinin dışında konumlanan bu iki partinin kurduğu hükümet, dış politika alanında da, hiç olmazsa sözde, ilginç bir deneyin başlatıcısı olmaya adaydı.

Hükümetin programındaki şu cümle ilginçtir: "Türk milleti, ulusların özgürlüğü ve sömürgeciliğin tasfiyesi hareketine öncülük etmiş millet olarak, bağımsızlığına yeni kavuşmuş veya kavuşma çabasında olan ülkelere özel bir yakınlık duymaktadır." İdeolojik gerekçesindeki sakatlığa karşın, bu yön, hiç kuşkusuz yeni bir söyleme tekabül etmektedir. Bu dönemde Türkiye'deki solcu ve sol söylemli "ulusal/yurtsever" akımlardan bir ölçüde etkilenen, ama daha çok ortaya çıkmış bulunan muhalefetin önünü keserek onu düzenin içinde hapsetmek ve kendi siyasi avantajlarına kullanmak, özellikle "Ortanın Solu" ve Ecevit için temel amaçtı.

İki blok arasındaki yumuşama süreci, blok içi disiplini gevşettiği ve ülke içindeki "cadı kazanları"nı havada bıraktığı ölçüde hareket serbestisi sağladığından, hem genel olarak muhalefet hem de yeni hükümetçe savunulmaktaydı. Ecevit'in ve CHP içindeki sol kanadın, Romanya'nın Varşova Paktı içindeki tutumuna benzer bir rolü, NATO'da Türkiye için benimsedikleri gibi bir görünüm de ortaya çıkmaktaydı.

Dış ticaretin çeşitlendirilmesi, acil döviz açığının bir bölümünün karşılanması için ihracatın mutlaka arttırılması zorunluluğu ve Kıbrıs konusunda uluslararası destek bulma ihtiyacı, dış politikada yeni adımların atılmasını gerekli kılmaktaydı. Bunlara ek olarak, iç muhalefetin baskıları da dış ilişkilerin çeşitlendirilmesi arayışlarını getirmekteydi. Ne var ki, bunları, özellikle Bülent Ecevit, esasta iç kamuoyuna yöne-

lik bir politik açılım ve yeni bir tercih gibi sunmaya kalkınca, Türkiye'nin geleneksel ilişkilerinde, yani Batı bağlantısında, amacı aşan sarsıcı etkiler ortaya çıktı. Bülent Ecevit, aslında iç politikadaki tecrübesine karşın, bir diplomasi amatörüydü. İngiltere Başbakanlarından Callaghan gibi, iç siyaset labirentlerindeki ustalığını, tam olarak da anlamadığı dış dünyada da benzer taktiklerle gerçekleştirmeye kalkınca, işler sarpa sardı. Türk sosyal demokratlarının, sınıfsal bağlar ve tercihlerden uzak, teorik temeli bulunmayan ve özünde sağcı/devletçi/milliyetçi yaklaşımları da bunda rol oynadı. Sol Kemalist küçük burjuva siyasetçiler ve teknisyenler, danışmanlar, iradi bir müdahalenin yeterli olacağını sanacak kadar teorik yetersizliklerle maluldüler. Ecevit, bir yandan "duvarın öte tarafına geçmek"ten söz ediyor, bir yandan da, "NATO'nun Yunanistan'ın askerî kanadından çekilmesiyle doğan boşluğunu biz doldururuz," diyebiliyordu. Söz konusu kadrolar, kendi sığlıkları içinde, dış ilişkilerin bağımlılık sorunlarının, Batı'ya karşı bir kişilik gösterisi ve dikkafalı bir soğukkanlılığın korunabilmesiyle çözülebileceğini sandılar. Çağdaş Türkler olarak çağdaş Batı tarafından eşit düzeyde ciddiye alınacakları yanılgısına kapıldılar. Sınıflar üstü konumlarıyla özde sağcı olan bu kesimler, örneğin Dünya Kupası maçlarının renkli yayınını, tüketim kalıplarını değiştirir gerekçesiyle engelleyecek kadar da biçimde keskin sol bir aymazlığı geliştirdiler. IMF'ye, hiçbir gereğini yerine getirme cesareti gösteremeden direnip, teslim bayrağının daha fazla ödünlerle çekilmesine zemin hazırladılar.

Türk dış politikasının sünepe bağımlılığı düşünüldüğünde, gerçekten de, Ankara'dan çıkan yeni ve çatlak sesler bile "dış politika eylemleri" etkisi gösterebiliyordu bir süre. Ecevit'inki, o dönemin koşullarında bir sol Kemalist, milliyetçi ve devletçi çıkış, daha doğrusu, bir tür hareket alanı yaratma arayışıydı. Ama zaman içinde, bütün bu çıkışların, Batı'nın deneyimli ülkelerince, acemi blöfler, çocuksu diklenmeler, öykünmeci çı-

kışlar ve kof şantajlar olarak açığa çıkarılması kaçınılmazdı ve nitekim öyle de oldu. Ecevit'in istikrarsız kişiliğiyle iç bunalımın çalkantılarının dalgalanmaları arttırdığı sancılı bir dönem de böylece başladı. Ecevit, bilgi ve deneyim zaaflarıyla, esasa ilişkin sorunları yöntemle çözebileceğini sanıyordu. TRT'deki bir söyleşisinde, Mehmet Barlas'ın, gelişmelerin dış politikada "yeni esasların saptanmasını gerekli kılacak" sonuçlarının olup olmayacağı sorusunu şöyle yanıtlıyordu: "... Yeni esaslar değil, yeni yöntemler söz konusudur."[24]

Kıbrıs'taki faşist darbeye karşı, Türkiye'nin garantörlüğüne dayanılarak ve dolayısıyla da eski anayasal düzeni yeniden tesis etmek amacıyla yapılan askerî müdahale, bu durumun üstüne geldi. Türkiye, bir bütün olarak dış politikada "millî bir mesele"ye kavuşmanın ve "savaş kazanma"nın coşkusuyla büyülendi. Ecevit'in iç sol söylemi, bir de Batılılara rağmen askerî harekât düzenleyen "anti-emperyalist çıkış"la bütünleşince, yığınlara "militarizm zehiri" beklenmedik bir kanaldan daha girmiş oldu. Sağın kozmopolit işbirlikçiliği karşısında, ulusalcılığı da üstlenen Sol, bir ideolojik bozulmaya daha uğradı. "Kıbrıs Fatihi Kahraman Türk"ün en direngen destek kaynaklarından biri de Kürtlerdi. Kürtlerle CHP arasında, çok kısa sürecek ve Kürtler açısından büyük bir düş kırıklığının yarattığı kopuşla sonuçlanacak bir barışma süreci de böylece başladı. Aslında kitlelerden ve onların açığa çıkmaya başlayan enerjilerinden müthiş korkan muhafazakâr ve birikimleriyle asla bağdaşmayan yeni rolüne hazırlıksız yakalanan huzursuz Ecevit için de bu, sonun başlangıcıydı. Dış politikadaki kuşatılmışlığın, çaresizliğin ve çırpınışının anıları ve sonraki 12 Eylül darbesi, onu devletçi/şoven özüne geri çekecekti.

Türkiye'nin Kıbrıs'ta, eski düzeni değil, en azından taksime gidecek yepyeni bir oluşumu hesapladığı çabuk ortaya çıktı. Bu bile tek başına askerî müdahalenin meşruiyetini gölge-

24 Bkz. Bülent Ecevit, *Dış Politika*, Ankara, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayisi, t.y., s. 68.

liyor, giderek, özellikle ağustos ayındaki ikinci ilerlemesiyle, Türk ordusunun adadaki varlığı tüm dünyada bir işgal olarak kabul ediliyordu. Türkiye bir kapana kısılmıştı. Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ortaya çıkan kıta sahanlığı, hava sahası gibi sorunlar, bir yandan burjuva standartlara göre bile gayrimillî nitelik taşıyan dış politikasızlığa "ulusal" bir renk katma açısından yararlı olmakta, ama öte yandan da, bağımlı Türkiye'nin Batılı hamileriyle, altından kalkamadığı çelişki ve çatışmaları beraberinde getirmekteydi.

Dış dünyadaki tepkiler, birdenbire Amerikan askerî ambargosuyla doruk noktasına ulaştı. Kongre kararları sonucu 5 Şubat 1975 tarihinde ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasına başladı. Kıbrıs'ta on binlerce askerden oluşan bir güç bulunduran ve içeride de ayağa kalkmış yığınların yaygın beklenti ve hoşnutsuzlukları karşısında rejimin bekçiliği görevine hazırlanmak durumunda olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içine düştüğü şoku anlamak kolay olmalı. Yıllardır sadece ideolojik eğitimini değil, postalından mermisine, tankından uçağına, bütün malzemelerini ABD'den sağlayan, dost ve müttefik güçlere yürekten bağlı ordu kadrolarının bunalımı çok yönlüydü elbette. Aslında Türk Silahlı Kuvvetleri, moral ve maddi açılardan durma noktasına gelmişti. Kendi halkına karşı çelikten bir şiddetin heybetli ve gerektiğinde acımasız heyulasının ardında, şimdi bir felç durumu söz konusuydu. Ziverbey Köşkü'nden Girne'deki karargâha kadar derin bir krizin etkilerini duyumsamak mümkün olmalı.

Bu sırada artık Türk dış politikası tam bir çok yönlü bunalım yaşamaktadır:

a) Savunmasını bütünüyle Batı'ya ihale etmiş bulunan Türkiye, Amerikan silah ambargosunda somutlaşan bir güvenlik bunalımı içine düşmüştür;

b) Dünya kapitalist sisteminde borç tuzağı içinde ve enflasyon-devalüasyon sarmalında kıskıvrak yakalanmış Türkiye, bir ekonomik bunalım cenderesindedir;

c) Yalnızca Batı'ya dönük siyasal/ideolojik ilişkiler içinde hapsolan Türkiye, uluslararası forumlardaki tecrit hâliyle bir yalnızlık bunalımını da yaşamaktadır.

Türkiye'nin maliyesi ise, hariciyesi gibi, iflasın eşiğinde değil, tam içindeydi. Bülent Ecevit, hükümeti kurduğu zamanki acınası durumu şöyle özetliyordu:

> Dış satım geliri, 2.200.000.000 dolardan 1.700.000.000 dolara düşmüştü biz hükümete geldiğimiz sırada. Ve Merkez Bankası'nda bir kuruş döviz yoktu, petrol faturası tümüne yakınını alıp götürüyordu dış satım gelirinin. Üstüne üstlük de borç taksitleri ve faizi de kapıya gelmişti, ödemeye başlamamız gerekiyordu.[25]

Kıbrıs sorunu, petrol fiyatlarındaki olağanüstü artışlar ve Batı'nın genel krizin faturasını yoksullara çıkartma eğilimi, Türkiye'yi 1974'ten sonra çok güç bir duruma düşürmüştü. O dönemdeki bütün hükümetlerin başlıca amaçları döviz bulmak üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Zaten "petrol fiyatlarının artmasından bile önce, üretim malları, ara mallar ve hammaddeler Türkiye ithalatı içinde ezici bir ağırlığa (% 95-97) sahipti."[26] Milliyetçi Cephe hükümetleri, bir yandan faşizmin saldırılarını alabildiğine özendirirken, bir yandan da ayakta kalabilmek için kısa vadeli ve yüksek faizli, yüksek riskli dövize çevrilebilir mevduatlara (DÇM) sarılmıştı. Borç ve faiz yükü böylece inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. O kadar ki, 31 Aralık 1975'te döviz rezervlerinin % 98,4'ü DÇM'lerden oluşmaktaydı ve bunlar 1979'da da 2 milyar 788 milyon dolara ulaşmıştı.[27] Ne var ki, Türk dış politikası, çoktan ülkeyi boyunduruk altına alan ve faizini, yani bedelini ödeyerek aldığı kredilerin sağlanmasını tek başarı ölçütü sayan bir değer çarpıtmasına uğratılmıştı.

---

25 Aktaran, Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1990, s. 137

26 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 127.

27 Bkz. Yalçın Doğan, *IMF Kıskacında Türkiye, 1946-1980*, 3. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara, 1987, s. 131.

Tefecilerin ne kadar çok tuzağına düşülüp de borçlanılırsa, ülkede o hükümetin dış politika "başarıları" o kadar çok alkışlanır olmuştu. Bu arada, bunalım iyice derinleşmiş ve büyüme oranı, 1979 yılında yüzde yarımın bile altına düşmüştü.

> Bu döneme ait dış ticaret göstergeleri, 1946'dan itibaren ekonominin değişmeyen bir niteliği hâline gelen kronik dış açıkların ve aşırı ithal bağımlılığının süregeldiğini ortaya koymaktadır. Ekonominin dışa bağımlılığının ana göstergeleri bu dönem boyunca bozulma eğilimi içinde olmuştur: GSMH'de ithalatın payı 1962-1976 süresi içinde artma; ihracatın ithalatı karşılama oranı ise azalma eğilimi göstermektedir. Birinci oran, 1960-1961'de % 7 iken, 1975-1976'da % 12'ye çıkmış, ikinci oran ise aynı yıllar arasında % 68,5'ten % 33,9'a düşmüştür. ... Böylece, ulusal ekonomi dış kaynak bulabildiği sürece büyüyebilmiş; ihracatın potansiyel olarak en dinamik kesimi olan sınai ürünlerde dışa yönelme ancak 1970'li yılların ortalarına doğru başlayabildiği için, dış ticaret açıkları büyümüş ve dış kaynak ihtiyacı millî gelirden daha fazla artmış; ... 1973-1976 yılları "idare" edildikten sonra bunalım kaçınılmaz hâle gelmiştir.[28]

Borç tuzağı ise, ülkeyi tutsak almaya başlamıştı:

> 1977 yılında borcun anapara ve faiz ödemeleri 1,5 milyar dolara yaklaşmıştı. Bu miktar Türkiye'nin aynı yıldaki tüm döviz gelirlerinin % 53'ünü oluşturuyordu. 1978 yılının faturası daha da yüksekti. Türkiye'nin 1978 yılı borç taksitini ödeyebilmesi için daha da borçlanması gerekiyordu. ... Bir tek çare vardı: İthalatı kısmak. Bu önlem de yetmeyeceğine göre son derecede çetin ve gurur kırıcı borç erteleme pazarlıklarına girişmekten başka seçenek kalmıyordu. Nitekim 1978 yılında ithalat ilk kez gerileyerek 5,8 milyar dolardan 4,6 milyar dolara düştü. İthalatın % 95'inin hammadde (özellikle petrol), ara malı ve yatırım mallarından oluştuğu Türk ekonomisinde, bu gerilemenin anlamı çok açıktı: kriz. 1978 yılı, gerçekten, geciktirilen krizin tüm çıplaklığıyla ortaya çıktığı yıl oldu. Enflasyonun % 100'lere doğru tırmanışa geçmesi, büyüme hızının sıfıra yönelmesi, karaborsa, kısacası ekonomik durumun

28 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi...*, s. 109-110.

kötüleşmesi, 1978 yılında başladı. İlk borç erteleme anlaşması 20 Mayıs 1978'de Ecevit hükümeti tarafından imzalandı.[29]

Ülkede, sigaradan akaryakıta, yemeklik yağdan şekere ve kahveye, müthiş bir yokluk ve karaborsa başlamıştı. Burjuvazi, bir yandan özel olarak ekonomide sabotaj yapıyor, zam yağmuru ve stokçulukla, askeri kışkırtarak ve faşist komandolara destek vererek, Ecevit hükümetine yükleniyordu. Demirel, açıkça desteklediği Şili Darbesi'ne özenen bir taktik izliyor, askerin gelip etrafı temizledikten sonra meydanları kendilerine bırakacağı günlerin hesabını yapıyordu. Oysa Milliyetçi Cephe dönemlerinde Demirel de aynı kıskaç içindeydi. Kendi durumunu Demirel şöyle açıklıyordu: " Elimi nereye uzatırsam her tarafın kuruduğunu ve IMF ile anlaşma yaptığımı, ancak anlaşmayı yürütmediklerini söyledim. Ben, Federal Almanya Başbakanı Schmidt'e müracaat ettim. 1975'te ambargo dolayısıyla. Bana, 'Ne istersen vereyim, ama Amerikalılar (ver) derse veririm. Beni de onlar bekliyor' dedi. Problem odur. Ne istersen veririm ama o versin. Bu meselelerde Amerika, İngiltere, Almanya beraber hareket eder. Şimdi burada bir şey daha söylemem lazım. Bir süre sonra Türkiye sıkıntılar içine sürüklendi."[30] Ecevit ise sosyal devrimden ve emekçi sınıflardan olanca korkusuyla, kendisini de yemeye hazırlanan rejimi kurtarmak için canhıraş çırpınıyordu.[31]

---

29 Seyfettin Gürsel, "Dış Borçlar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 481.

30 Aktaran Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye: Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları*, Afa Yayınları, İstanbul, 1986, s. 167-168.

31 Aslında aradığı yabancı sermaye, bir tür "ölüm öpücüğü" etkisi yapmaktadır ekonomiye ve özellikle de rejimin Aşil'in Topuğu durumundaki ödemeler dengesi bilançosuna: "Dış ödeme sorunu içinde bulunan az gelişmiş bir ekonomiye yabancı sermayenin muhtemel katkısı, bir yandan ürettiği ürünleri dış ülkelere pazarlayarak ihracat gelirlerini artırmak, diğer yandan daha önce ithal edilen mallar üzerinde ithal ikamesi yaratarak ithalat giderlerini azaltmaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı şirketlerin Türk ekonomisine olumlu bir katkı sağladıklarını söylemek güçtür. Çünkü bir yandan sermaye gelirleri transferleri önemli boyutlara ulaşırken diğer yandan da, üretimin dış bağımlılığının yüksek ve montaj düzeyinde olması bu şirket-

Rezillik ise son kerteye ulaşmıştı:

Avrupa Yatırım Bankası'nın, AET anlaşması çerçevesinde, Türkiye'deki yatırımlar için açtığı kredilerin, malın alındığı yabancı firma yerine, Merkez Bankası'nın Zürih şubesi tarafından maaş veya ithalat için kullanıldığı ortaya çıkınca AYB resmen tüm ödemeleri durdurmuştu.

Irak birikmiş 260 milyon dolarlık borç ödenmediği için petrol hattından pompalamayı durdurduğu an, Türkiye'nin petrol stoku sadece beş günlüktü.

Bulgarlar, resmen günü gününe Merkez Bankası'na gidip para aldıkça elektrik verirlerken, Demirel 26 Ağustos günü Florya'da Korutürk ile görüşmeden çıkarken, "Yazın ve altını çizin. Bir ay sonra elektrik sıkıntısı kalmayacak ve alıkâm kesenler mahcup olacak," diyebiliyordu.

Ordunun birinci öncelikli dış alımlarının ödemeleri de yapılamadığından, NATO'nun bir yan kuruluşu olan ve Türkiye'ye aracılık yapan NAMSA, "Transfer olmadan satış tamamlanmayacak," deyip aradan çekiliyor; Belçika, bir Türk uçağını içindeki cephaneyle birlikte parasını alana kadar bekletiyordu.

T.C. Merkez Bankası'nın, Amerikan Morgan Trust aracılığıyla 1976'da alabildiği 150 milyon dolarlık kredinin 6 milyon dolarlık üçüncü taksiti son dakikada büyük güçlüklerle ödenebiliyor ve dışarıdaki tüm resmî binalarının haczedilmesinden kurtulunabiliyordu.[32]

Türkiye para ararken Libya'dan ve kapısını çaldığı öteki zengin Arap ülkelerinden eli boş dönüyor, "önce IMF ile anlaşın!" diye bir de parasız öğüt alıyordu. Türkiye, borçlu olduğu

lerin ithalat gereksinmelerini sürekli artırmıştır... [Bu şirketlerin] kâr transferleri önemli boyutlara ulaşmıştır. ... Yabancı şirketler toplam satışlarının ancak % 0,2'sini dış pazarlara yöneltmektedirler. Oysa üretimi gerçekleştirmek için, girdilerin önemli bir kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. ... Montajcılık ve girdiler bakımından dışa bağımlılık Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketlerin temel özelliğidir. Türkiye'deki yabancı sermayeli şirketler, toplam sabit sermaye yatırımlarının ufak bir bölümünü oluşturmakla birlikte, bu şirketlerin özellikle ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkileri önemli boyutlara ulaşmıştır." Cem Alpar, "Yabancı Sermaye", *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 511-515.

32 Mehmet Ali Birand, *Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Pazarlıklar*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1979, s. 318-319.

bankaların sayısını bile bilemiyor, 220'nin üzerinde bankanın listesi dolaşıyordu ortalıkta. Enflasyon, ödemeler dengesi açığı, borçlar dayanılmaz boyutlardaydı. Almanya Başbakanı Schmidt'in Türkiye'ye yardım toplama çabasını ve sonucunu Hollanda Başbakanı Van Agt, Alman DDA ajansına şöyle hikâye ediyordu: "Alman Başbakanı, Türkiye için şapkasını çıkardı ve herkese içine ne kadar para atabileceklerini sordu. Sonunda şapkası boş kaldı."[33] Nihayet Avrupa'nın açtığı mendile Lüksemburg 1 (bir) milyon dolar ile katılarak rezilliğin sonunun olmadığını ince biçimde gösteriyordu. O günleri yakından gözlemleyen gazeteci M. Ali Birand döneme ilişkin olarak şunları yazıyor: "Oysa Batı'da kimse, krediye gelince, *'Demokrasi çöker, stratejik önemimiz büyüktür,'* gibi gerekçeleri dinlemiyordu. ... Batı, Türkiye'yi devamlı siyasal şantaj ile para koparmaya çalışan bir müttefik ... olarak görmeye başlamıştı."[34]

Ama bu arada Türkiye egemen sınıfları hâlâ batakçı tüccar tavrıyla, başkalarının tasarruflarını yemekle meşguldü. Aşağıdaki tablo, bunu ve yapısal bunalımın nedenini açıkça göstermektedir[35]:

Yıl	Yurtiçi Tasarruf Oranı (%)	Sabit Sermaye Yatırım Oranı
1975	19.3	21.4
1976	21.3	24.1
1977	19.8	25.4
1978	17.3	22.8
1979	16.9	21.5
1980	16.3	20.3

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) 1979 yılı Araştırma Raporu ise, döviz darboğazını 10 yıllık bir perspektifle şöyle özetliyor:

33 Bkz. *a.g.e.*, s. 543.

34 *A.g.e.*, s. 534 ve 538.

35 DPT verilerinden aktaran Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi...*, s. 96.

> Türkiye son 10 yılda [20 milyar dolar civarındaki] dış ticaret açıklarından başka toplam 4,4 milyar dolarlık [borç faizi, vs.] ek ödemede bulunmuştur. Buna karşılık aynı sürede, gelişmiş kapitalist ülkelerin ve IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali örgütlerin Türkiye'ye sağladıkları kredi miktarı sadece 6,6 milyar dolar olmuştur. Dış kaynak gereksiniminin [örneğin işçi dövizleri gibi girdilerle] karşılanmayan bolümü ise kısa vadeli borçlanmalarla kapatılmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle, dış kaynak gereksiniminin % 41'i kısa vadeli borçlarla karşılanmıştır. Bu da ülkenin son yıllardaki döviz darboğazına girişini hızlandıran diğer bir faktör olmuştur.

Siyasal alanda da durum parlak değildir. Birleşmiş Milletler'deki Kıbrıs ile ilgili görüşmelerde Türkiye, yalnızca kendisinin aleyhte oy verdiği karar tasarılarının oylamalarındaki "çekimser" oyları bile bir zafer olarak kabul eder duruma düşmüştü. Bir oylamada Türkiye'nin karşı olduğu bir karar tasarısı 117'ye karşı 0 oyla kabul edilmişti; tasarıya Türkiye de, yalnızlığının bu kadar çarpıcı ve aşağılayıcı bir biçimde açığa çıkmasından utanarak, olumlu oy vermek zorunda kalmıştı.

1978 yılında Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) üyeleri, krizden çıkış yollarını araştırmak amacıyla Amerika'ya gitmiş ve orada Amerikan yetkilileri ve uluslararası finans kuruluşlarının temsilcileriyle bir dizi görüşmeler yapmışlardır. Beynelmilel sermayenin temsilcilerinin önerileri şöyledir:

> Türkiye, ödemeler dengesinin denkliğini sağlasın. Önce, % 7-8 kalkınma hedefi koyup, sonra ödemeler dengesini kuramazsınız. İhraç edecek neyiniz var? Önemli olan etkili devalüasyon. ... Devalüasyon olunca halkın alım gücü azalır, siz de ihracat yaparsınız.
>
> % 83 ücret artışı çok fazla. Türkiye'nin Batı'dan kopmaması için her şeyi yapmanız zorunlu. Türkiye çok hata yaptı. IMF Türkiye'ye para vermeyecek. Türkiye de son zamanlarda sosyal konuya, sosyal yardıma çok önem vermeye başladı. Paranız yoksa sadaka dağıtamazsınız. Petrol fiyatı hâlâ ucuz. ... Hiçbir şey kar-

şılıksız verilmez. Hediyenin bile bir fiyatı vardır. ... Avukat yetiştireceğinize, üniversitelerde tüccar yetiştirin.

Artık ABD'nin Türkiye'ye yardım için ayıracağı fonlar yok. ABD istese de, Türkiye'ye 2 milyar dolar yardım yapamaz. Carter 50 milyonu vermek için çok gayret sarf etti. Yeni para için bozulan itibarınızın onarılması şart. Bunun yolu ise ihracatta artıştan ve iç talebin kısılmasından geçer. Halkı talebin kısılacağına ikna etmek lazım. Türkiye kötü çocuk. Çünkü tüketici toplum...[36]

Şayet politika, çıkarların maksimizasyonu için *seçenekler arasında seçim yaparak karar vermek* ise, artık Türk dış politikasından söz etmek de mümkün değildir; çünkü Türkiye'nin seçenekleri yoktur, karar verecek bir hâli yoktur ve borç bulmaktan başka bir şey düşünecek durumu yoktur, umarı yoktur. Aslında, savunulacak bir çıkar da söz konusu değildir, çünkü "ulusal çıkarlar" çoktan daha büyük çıkarların, beynelmilel sermayenin ve Amerika Birleşik Devletleri'yle Batı dünyasının çıkarları içinde eritilmiştir. Onların mantığına göre de, İran'da Şah sallanırken, Sovyetler Birliği askerleri Afganistan'dayken, Carter yeni bir Soğuk Savaş hazırlığındayken, ABD ve uluslararası kapitalizm ekonomik bunalım içindeyken, farklı bir yaşam arayışı içine girmiş halk güçleriyle, izledikleri popülist politikalarla onlara ödün veren iktidarların hizaya getirilmesi zorunludur. Gerçi, Carter'ın Körfez ve Ortadoğu'ya yönelmesi ile ortaya çıkan Çekiç Güç tartışması ve stratejik ihtiyaçlar nedeniyle ambargo kalkmış ve üsler açılmıştır ama iş asıl şimdi başlayacak ve sıra bu jestin meyvelerini toplamaya gelecektir.[37]

---

36 Aktaran *a.g.e.*, s. 171-173.

37 Amerika'nın etkili gazetelerinden *The Wall Street Journal*, "Türkiye'nin dünyanın en stratejik gayrimenkullerinden biri olduğu gerçeğine de tümüyle göz yumamayız. Yeni bir Arap-İsrail çatışması ya da petrol üreten Arap ülkeleri arasında bir sürtüşme hâlinde Amerika bu bölgede askeri varlığını sürdürmek istiyorsa yapacağı en akıllı iş, Türk Hava Kuvvetleri'ne yatırım yapması ve Türkiye'ye bu gücü koz olarak kullanabilme olanağını tanımasıdır." *Politika*, 13.4.1978'den aktaran Nahit Töre, "Türk-Amerikan İlişkileri: 1977-1987", II. Bölüm, *Türkiye Sorunları*, sayı 1, Temmuz 1988, s. 105.

İçeride de düğmeye basılmıştır. Klasik bir CIA türü "istikrarsızlaştırma operasyonu" söz konusudur artık. Cinayetler, bombalamalar, kitlesel kıyımlar, sabotajlar, dezenformasyon kampanyaları vb., gündemi belirlemektedir. Demirel, "bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz!" diyerek, ülkücülerle kol kola kışkırtıcı bir işbirlikçilik içindedir. Güneri Cıvaoğlu yönetimindeki Ilıcaklar'ın *Tercüman* gazetesi, yıkıcı bir kampanyanın vurucu gücünü oluşturmaktadır. Esnaftan tüccara, ailelerde, babalar ve anneler AP'li, çocuklar ise, geleceğin sigortası olarak MHP'lidirler. Büyük burjuvazinin çocukları ise, İsviçre şelalerinde "çatal-bıçak kullanma ve ev ekonomisi" dersleri görmektedirler. Korku ile şiddet iç içe geçmiştir. Fatsa'da, Vali ile beraber yüzleri maskeli ülkücüler ev ev arama yapmakta, devlete yardımcı olmaktadırlar. Ecevit ise, savcıları ve kendi partisinin mensuplarını da hedef alan saldırılar karşısında tuhaf bir duyarsızlık ve beceriksizlik içinde, siyasal yaşamını kurtarma peşindedir. Ana amacı, devleti ve Batı'yı küstürmeden, gelişen sol-yurtsever dalgadan siyasal rant toplamaktır. Aslında, ayağa kalkmış yığınlardan, Kürt bilinçlenmesinden, örgütlü işçi sınıfının haklarını koruma kavgasından ve CHP içindeki radikal kanattan en çok ürken, en çok korkan odur. O, "diyet borcu"ndan kurtulmak istemektedir.

Katliamlar birbirini izlerken, 23 Aralık 1978'de 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Ardından, 1979 yılında, Ecevit hükümeti % 88 oranında bir devalüasyon yapmak zorunda kaldı.

Kaçınılmaz son yaklaşırken, Ecevit'in 14 Haziran 1979'da, CHP Grubu'nun dış politikaya ilişkin açtığı genel görüşmede, biraz da parti içi radikal muhalefeti yatıştırma amacıyla yaptığı uzun konuşmanın satırbaşlarının çok geniş de olsa bir özeti, hem hükümetin dış politika pratiğini ve üslubunu hem de bağımlı burjuvaziyle hamisi Batı'nın pusuda bekleyen saldırısının dış ilişkilere ilişkin kimi nedenlerini göstermek açısından gerekli:

Sovyetler Birliği gelişme planlarında temel sanayilere, ağır sanayilere belli bir ağırlık vermiştir. Buna karşın, tüketim sanayilerini ikinci planda bırakmıştır ve bunu bir siyasal ve ekonomik tercih sonucu olarak yapmıştır. Buna karşılık, Türkiye ise, özellikle İkinci Dünya Harbi'nden bu yana, 1950'lerden bu yana tüketim sanayilerini dengesiz denebilecek ölçüde geliştirmiştir. ... Biz bazı bölge ülkeleriyle, o arada özellikle Sovyetler Birliğiyle son 1,5 yılda geliştirdiğimiz yeni ekonomik ilişkilerle ekonomimizin bu yapısal aksaklığını, dengesizliğini bile bir ölçüde olsun yarara döndürme olanağını bulduk. O kadar ki, son zamanlarda üzerinde ilke anlaşmasına vardığımız ve ekonomik işbirliği konusu olacak bazı projeler kısmen Sovyetler Birliği'nin iç pazarındaki tüketim gereksinmesini daha ileri ölçüde karşılamayı amaçlamaktadır.

giderek yoğunlaşan petrol bunalımı döneminde Sovyetler Birliğinden yılda üç milyon ton petrol sağlama olanağını, hükümetimiz döneminde elde etmiş bulunuyoruz. Sovyetler Birliği'nin, bir başka ülkeye bu boyutta petrol vermeyi üstlenmesi inandırıcı bir dostluk kanıtıdır, değerli bir dostluk jestidir. Bunu da önemle belirtmek isterim.

Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerimizin geleneksel bir özelliği, Cumhuriyet'in ilk yıllarından süregelen bir özelliği şudur: Sovyetler Birliği Türkiye'de her zaman temel endüstrilerin kurulmasına ve altyapıların gelişmesine katkıda bulunmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile işbirliğimizde önemli gelişme olanakları sağlamış bulunuyoruz.

komşumuz Sovyetler Birliği ile kıta sahanlığı sorununu çözebilmiş olmamız da, öyle inanıyorum ki, iki ülke arasında, rejim farklarına karşın, üyesi bulundukları bağlaşma sistemleri ayrılığına karşın, oluşan karşılıklı güven ortamının çok inandırıcı bir kanıtıdır.

Bölge ülkeleriyle aramızdaki gelişmelerde de genellikle çok ileri aşamalar yapılmıştır. Yakın dostumuz Libya ile ilişkilerimizde Hükümetimiz görev başına geldikten sonra çok büyük bir canlanma oldu. Hatta son Libya ziyaretimizde, bu iki dost ve kardeş ülkenin gelişme çabalarını bir anlamda birlikte planlama anlamı-

na gelebilecek bazı işbirliği anlaşmaları da imzaladık. ... savunma sanayisi konusundaki işbirliği anlaşmasında da somut sonuçlar şimdiden alınmaya başladı.

İran'daki ... olaylar ve rejim değişikliği sırasında Türkiye bu komşu ve dost ülkeye beslediği iyi niyetin çok inandırıcı kanıtlarını verme olanağını buldu ve ... bizim görüşümüze göre yakın işbirliği ve dayanışma için çok elverişli bir ortam oluştu.

"Balkanlar'daki ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerle ve Sovyetler Birliği ile ve İslam ve Arap ülkeleriyle ilişkilerimizdeki ve çok yönlü işbirliğimizdeki ... gelişmeleri sağlarken ... rejim ayrılıklarının veya bağlaşma ayrılıklarının, işbirliğine bir engel oluşturmayacağını birlikte kanıtlamış olduk.

Bağlantısız ülkelerle aramızdaki yakınlaşma ... sağlıklı bir gelişme içine girmiştir. ... Kuzey-Güney diyalogunda, yeni ve hakça bir ekonomik dünya düzeni arayışında Türkiye katkısını yaparken kendine özgü bir yaklaşımı da, Parti Programımıza ve Hükümet Programına uygun biçimde getirmiştir. Yani "Az gelişmiş ülkeler kendi aralarında bölgesel gruplar hâlinde sıkı bir işbirliği ve dayanışma sürecine girebilmelidirler; ancak ... öyle bir işbirliğinden ve dayanışmadan alacakları güçle ve hızla bu diyalogda belli bir ağırlık elde edinebilirler," demiştik. Bu konudaki girişimlerimiz böyle bir yaklaşıma dayandığı için dünyada özellikle ilgi çekmektedir.

Ayrıca, ulusal bağımsızlık hareketlerini daha açık ve inandırıcı biçimde destekleyişimiz de dünyada, özellikle bağlantısız ülkeler arasında Türkiye'nin saygınlığını giderek arttırmaktadır. Filistin halkının mücadelesiyle ilgili olarak da Türkiye artık sadece sözde kalan davranışlar aşamasını geride bırakmıştır.

Bildiğiniz gibi aslında faaliyetlerine ara verilmiş olan tesislerden sadece ikisi ortak tesis olarak açıldı, ötekiler Türkiye'ye devredildi. Ayrıca bu yeniden çalışmasına izin verilen tesisler için ... tek yanlı ... koyduğumuz kurallar, koşullar daha önce faaliyetlerine ara verilmemiş olan İncirlik Tesisine de uygulanmaya başladı. Bu çok önemliydi. Çünkü, İncirlik Tesisi elektronik gözleme tesisi değil, daha çok bir harekât tesisi niteliğinde idi. Biz Türkiye'nin denetimini belirgin biçimde arttıran kuralları İncirlik Tesisi'ne de uygulamaya başladık ve bunun Türkiye açısından ve bölge gü-

venliği, barışı açısından çok olumlu sonuçları bölgemizde son aylarda yer alan olaylar sırasında görüldü.

Bildiğiniz gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nden bize bu yönde istekler geldi. SALT II'nin, stratejik silahların sınırlandırılması ile ilgili ikinci anlaşmanın, uygulanabilmesinde nükleer silah denemelerinin karşılıklı denetiminin yaşamsal önem taşıdığını, Orta Asya'daki denemelerle ilgili olarak bu denetimi etkin biçimde yapabilmek için belli araçlarla donatılmış uçakların Türkiye üzerinde uçuşlar yapmasına gerek duyulduğunu, bunun için bizden izin istediklerini bildirdiler. Biz, "Bu Türkiye ile Amerika arasında bir sorun değildir. Amerika Birleşik Devletleriyle Sovyetler Birliği arasında bir sorundur. Bu sorunu siz evvela kendi aranızda çözün," dedik. "Eğer Türkiye'den SALT M'nin başarısına bir katkı bekleniyorsa, böyle bir katkının beklendiğinde ve bizden beklenen katkının anlamında ve amacında anlaşmaya taraf olan iki büyük devletin bir anlayış birliği içinde olduğunu görelim, kararımızı ondan sonra veririz," dedik.

Vaşington'daki NATO toplantısında açıkça söyledim. "Artık Türkiye üyesi bulunduğu NATO'nun kanat bölgesindeki bir sivri uç olarak hareket etmeyecektir..." Son olarak Strasbourg'da yaptığım konuşmamda bu yaklaşımımızı daha açık seçik söyledim.

"Sizler yumuşama süreci yolunda ilerlerken, Türkiye, hem de çoğu İkinci Dünya Savaşı'ndan, Kore Savaşı'ndan kalmış silahları omuzunda taşıyarak, elinde Soğuk Savaş yıllarının sancağını tutan bir sınır bekçisi durumunda bekleyemez," dedim.

... bize 900 küsur milyon dolarlık ortaklaşa bir kredi yardımı paketi oluşturan Batı ülkelerinden bazıları, bu miktarın çok daha fazlasını kredi olarak tek tek bazı Varşova Paktı üyesi ülkelere sağlamaktadırlar.

Batı ülkeleriyle ... dışsatım ve dışalımlarımızın hacmi tüm dış ticaretimize oranla % 68.90 iken, bu oran 1978'de % 62,42'ye düşmüştür. Buna karşılık serbest dövizli anlaşmalı ülkelerle (İslam ülkeleri, Arap ülkeleri bunlar arasına giriyor) dışsatım ve dışalımlarımızın oranı ... 1977 yılında % 28,91 iken, 1978 yılında % 35,02'ye yükselmiştir. ... Libya'ya dışsatımımız geçen yıl % 258 oranında ... Romanya'ya ...% 108, ... Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne ...% 30,8... Suriye'ye ...% 100, ... Polonya'ya ...% 100 artmıştır.

> Arkadaşlarımın temenni ettikleri gibi ulusal güvenlik kavramı oluşturmaktan asla vazgeçmiş değiliz...

Türkiye'de tekelci bir yapıyla sanayi ve banka sermayelerinin kaynaşması tam hız kazanmışken, bunların uluslararası kapitalist sistemle eklemlenmeleri yeni boyutlara ulaşmışken, ortaklıklar ve yatırımlar yoluyla yabancı sermaye ülkeye tam nüfuz etmişken, kâr transferleri tatlı kazançlara dönüşmüşken ve uluslararası tefecilerin yüz milyonlarca doları burada bağlanmışken, Türkiye'nin kıpırdamaya bile hakkı yoktu. Burjuva düzenin çıkar ve gereksinimlerine yanıt vermeye yönelik bir "ulusal çıkar" arayışı bile, örülmüş bağımlılık zincirlerinin cenderesinde mümkün olamamakta, ilahlarca kabul edilmemekteydi. Hatta burjuvazinin kendisi bile, bu arayışın gereklerinin yapılmasından paniğe kapılmış, işbirlikçi doğası gereği, düşmanca bir karşı tutum takınmaktaydı, temsilcisi siyasi partilerin popülist arayışlarına.

Üstelik her alanda dayatılan "istikrarsızlık", daha sonraki "ölü toprağı"nın serpilmesini "istikrar" olarak adlandırmayı kolaylaştıracaktır. Türkiye'de artık olan da budur.

1980 öncesindeki son iki yılın kısa kronolojik özeti, uçuruma sürüklenişi net bir biçimde göstermektedir:

> 1978:
>
> *17 Ocak:* Ecevit hükümeti güvenoyu aldı.
>
> *10 Şubat:* Yabancı bankalara borç ertelemesi için çağrıda bulunuldu.
>
> *1 Mart:* % 32 oranında devalüasyon yapıldı.
>
> *16 Mart:* İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilere bomba atıldı, beş öğrenci öldü, 44 kişi yaralandı.
>
> *23 Mart:* Türkiye IMF ile 2 milyon dolarlık stand-by anlaşması imzaladı.
>
> *10 Nisan:* Paris'te, OECD bünyesi içinde Türkiye'nin devletten devlete borçlarının ertelenmesi görüşmeleri başladı.

26 Eylül: Türkiye, Dövize Çevrilebilir Mevduat (DÇM) borçlarının devlet borcuna dönüştürüldüğünü, alacaklı olarak saptanabilen 220 bankaya bildirdi.

24 Ekim: Türk Lirası yeniden devalüe edildi.

16 Aralık: Ecevit, Batı'dan acil yardım fonu oluşturulmasını istedi.

23 Aralık: Kahramanmaraş'ta katliam. 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi.

1979:

16 Mart: Hükümet, istikrar programını açıkladı, kemerler sıkılıyor.

10 Nisan: Yeniden devalüasyon; katlı kur uygulaması ile dolar 37 liradan 47 liraya yükseltildi.

2 Mayıs: IMF ile görüşmeler yeniden başladı.

30 Mayıs: Batılı ülke ve kuruluşlar, IMF ile anlaşma koşuluyla, Türkiye'ye 1,5 milyar dolarlık kredi açmayı kararlaştırdılar.

19 Temmuz: IMF ile 325 milyon dolarlık stand-by anlaşması kabul edildi.

30 Ağustos: 221 banka ile borç erteleme ve 400 milyon dolarlık yeni kredi anlaşması imzalandı.

14 Ekim: Ara seçimlerde ağır bir yenilgi alan CHP hükümeti Meclis'te çoğunluğu yitirdi...

Ecevit'in ara seçim hezimetinden sonra hükümeti kuran Süleyman Demirel de, 1980'de, 24 Ocak kararlarını açıklıyordu. Emeğe ve halk güçlerine karşı, militarizmin süngüsü olmadan, iyice zayıf düşmüş sivil hükümetlerce başarıya ulaştırılması mümkün olmayan bu saldırı, aslında darbenin kalk borusuydu...

Sistem, bunalım ekiyor, militarizm biçiyordu...

12 Eylül 1980 Darbesi

12 Eylül öncesi Türkiye manzarasının belirgin özelliği bunalım ve bir iç savaş görüntüsüdür. Egemenlerin korkusu, geleneklerine göre bile, olağanüstü boyutlardadır. Dışarıda ise, monetarist saldırı başlamıştır. Türkiye burjuvazisi, bu trene ilk atlayan müşteri olmak istemektedir. Emeğe karşı girişilen evrensel saldırıda, mazlum uluslar, IMF'nin "yapısal uyum" dayatmalarıyla büyük bir yıkıma uğratılmıştır. Metropollerde Thatcher ve Reagan'da somutlaşan saldırı da İngiltere'de başlamış, Amerika'da kapıdadır. İran'daki Humeyni iktidarı ve İran-Irak Savaşı'yla, Körfez yeni bir sıcaklık içindedir. Güçsüz kapitalist ülkeler, düşen hammadde fiyatları ve artan sanayi malları bedellerinde somutlaşan uluslararası eşitsiz değişimin cenderesi içindedirler. Borç ödemeleri üzerindeki dayatma, bir yazarın, "İspanyol fetihçilerin Latin Amerika'yı yağmaladıklarından beri benzeri görülmemiş" olarak nitelediği bir servet transferi ile sonuçlanmıştır.[38] IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları, bu ülkelere, sanayileşme çabalarını durdurmayı, ihracatlarını arttırmayı, kamu harcamalarını, maaş ve ücretleri kısmalarını, kemerleri sıkmalarını, paralarının değerini düşürmelerini, yani klasik "acı reçete"lerini öneriyorlardı. Bunun ekonomik yıkım kadar sosyal ve siyasal tahribatını ise, genellikle o ülkelerin askerlerine havale ediyorlardı.

Türkiye'de, 1980 öncesinde artık eskisi gibi yönetemeyen egemenlerin karşısında yine eskisi gibi yönetilemeyen halk konumlanmış durumdadır. Ne var ki, bu görüntünün gerçek bir devrim öncesi durum olması için gerekli iki önkoşul bu tabloda yoktur: Halk, örgütsüzdür ve inisiyatifi önemli ölçüde yitirmiş durumdadır. Buna karşılık, gerçek bir "yönetememe krizi" içinde bunalan egemen blokun, sermaye sınıfı ile onun siyaset sah-

38 Moris Miller, *Debt and the Environement: Converging Crises*, New York, The United Nations, 1991'den aktaran Welden Bello, *Dark Victory: The United States Structural Adjustment and Global Poverty*, Pluto Press, Londra, 1994, s. 68.

nesindeki sivil temsilcileri de umarsız bir felç hâlindedirler. İki taraf adına sahnede silahlı sivil güçler, devrimciler ve faşistler vardır ama bunların da temsil ettikleri güçlerle organik bağları, iktidar düğümünü çözecek olgunluktan uzaktır. İş âleminin bir bölümü silahlı faşist çetelere sığınmıştır ve onları aktif olarak desteklemektedir ama bu, "yönetememe krizi"ni çözebilecek bir alternatife dönüşememiştir. Ayrıca, belirli kesimlerin henüz kesin tercihleri, kerhen bir parasal ve moral desteğin ötesine gidecek örgütlülüğe ulaşmamıştır. Faşist silahlı güçler, bir yeni iktidar seçeneğinden ziyade, destek-koruma, yıldırma-imha ve kışkırtma misyonlarıyla yükümlendirilmişlerdir. Devrimci örgütlenmelerin ise, kendi iç parçalanmışlıklarının yanı sıra, halk ve sınıf bağları, şimdiye dek Cumhuriyet tarihi boyunca olana göre en üst düzeye ulaşmasına karşın, yine de gevşektir, zayıftır, kalıcı ögelerle örülmüş değildir. Son çözümlemedeyse, belli ölçüde sokak inisiyatifi hariç, gerek örgütlenme, gerek şiddet araçlarına sahip olma, gerekse deneyim, birikim, para gibi kritik alanlarda üstünlük egemenlerdeydi ve dolayısıyla da hâkim olasılık devrim değil, karşı devrimdi elbette. Burjuvazi, kendi partilerinin birikim bunalımını çözebileceğine olan umudunu yitirmiştir. Emeğin ezilmesi ve Dünya Bankası'nın "yapısal uyum programı"nın öngördüğü yeni birikim modelinin uygulanması için demir yumruğa ihtiyaç duymaktadır.

Her şey bir yana, söz konusu koşullarda, ortada bir "düzen ve devlet zaafı", Demirel'in deyişiyle bir "kanun ve nizam hâkimiyeti sorunu" olduğu kesindir. Egemenlerde ve yönetici sınıfta, korkunun, giderek paniğe, umarsızlığın da ölümcül bir kan kaybına dönüşmesi söz konusudur.

Bu "istikrarsızlık", müttefiklerde de benzer duygular ve rahatsızlıklar yaratmaktadır. Bölgedeki gelişmeler de, kilit konumda bulunan "fedai karakolu"ndaki sosyal disiplinin gevşemiş olmasını kabul edilemez kılmaktadır. Türkiye gibi, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney (Ortadoğu) eksenlerinde özel misyonlarla donatılmış bir Soğuk Savaş Ulusal Güvenlik Devleti'nde de-

mokrasinin gelişmesiyle kendi stratejik çıkarları arasında uzlaşmaz çelişkiler gören ABD ve NATO'nun, böylesi bir sosyal hareketlilikten ürkmemesi düşünülemezdi bile.

Bu durumda, devletin özerkleşmesinin doruğuna yükselmesi ve o oranda da sınıfından dahi soyutlayıp kutsadığı sermayenin doğrudan hizmetine girmesi, kendine rağmen sermaye sınıfını, egemen bloktaki öteki müttefiklerini ve yabancı bağlaşıklarının çıkarlarıyla özgüvenliğini silahla korumaya kalkması kaçınılmazdı. O artık burjuvazinin ekonomik programına, öngördüğü yeni sosyal tablonun yaratılmasına bütünüyle angaje olmuştur. Ona ve beynelmilel sermayeye istediği hizmet verilecektir.

Cunta, 12 Eylül'de işte bunu yaptı.

12 Eylül, halk güçlerine karşı, emeğe, genel olarak toplumun lanetlilerine, Kürtlere ve onlardan yana olarak algılanan entelektüel-kültürel yapılara karşı çeşitli muharebelerden oluşan, aşamalı bir savaştı; stratejik bir saldırı operasyonuydu. Vehbi Koç'un, General Kenan Evren'e mektup yazarak kaba bir çıplaklıkla desteğini ve önerilerini sunması, bir yandan büyük burjuvazinin bir sınıf olarak hazin düzeyini göstermekte, öte yandan da 12 Eylül'ün ardındaki egemen sınıfa işaret etmektedir.

12 Eylül, bir tür ilkel birikim tarzının dayatılmasıydı. Bütün veriler, açılan süreçte, emekten sermayeye devasa bir kaynak transferinin gerçekleştirildiğini, daha doğrusu, süngü yoluyla aktarıldığını doğruluyor. Bu zora dayalı ve ekonomi dışı yöntemlerle gerçekleşen talanın, daha sonra da el koyanlarca kullanımının sürekliliğinin sağlanması gereği, ileriye dönük köklü "reformlar"ı da zorunlu kılmaktaydı elbette. Dolayısıyla da, zaman içinde "bin yıllık yeni düzen" için yaşamda el atılmamış alan bırakılmayacaktır; her şey hoyratça yapılacak, acımasız bir yıkım ve yeniden kurma süreci işletilecek, gelecek de teminat altına alınacak, bunun için gerekirse bir kuşak feda edilecek, sonrakileri ipotek altında tutacak zincirler oluşturulmaya çalışılacaktı.

Devletin zor aygıtları ve özel olarak da Silahlı Kuvvetler ve Cunta, bu sürecin bir bölümü için görev yapmıştı. Bu kapsamlı ve sürekli operasyon için devreye, başka, daha yontulmuş ideolojik aygıtlar, yöntem ve araçlar da sokulmalıydı. Birikim ve deneyimini arttırmış sanayi burjuvazisi, "sivil 12 Eylül"ü uygulayarak onu süreklileştirebilecek konuma getirilmeliydi. Türkiye, gerçek kapitalizme, tarihinden, kültüründen, yapısal özelliklerinden, popülist uygulamalardan kaynaklanan bütün takıntılarından "kurtarılarak" acımasız bir kararlılıkla geçmeliydi ve yeni uluslararası kapitalizme eklemlenmeliydi.

Bir başka ifadeyle, 12 Eylül'ü "sivilleştirerek" süreklileştirmek, giderek onu düzenin ta kendisi yaparak sönümlendirmek, normalden ayırt edilemez hâle getirmekti sonraki aşama. Egemenler açısından sorun, ayırdına dahi varmadan, hatta onun aşılmakta olduğu yanılsamasıyla, toplumun 12 Eylül'ü bir anlayış, bir yaşam biçimi ve tercihi, bir devlet yapısı, bir sosyal formasyon olarak içselleştirmesi, onu ezelden ebede hayatın doğal gerçeği olarak kabul etmesiydi.

İnsan haklarından yoksun ve özgürlüksüz, katılımsız, otoriter bir demokrasi siyasal bacağını oluşturdu, 12 Eylül yapılanmasının. Vahşi bir kapitalist birikim tarzının yerleştirilmesi ise asıl hedefti.

Tabii sonradan görüldü ki, halkın atomize edilmesi ve korkuya, yoksulluğa, gerilik ve yozlaşmaya tutsak edilmesi de doğal sınırlarına ulaşacak ve adına Amerikalı patronca "istikrar" denen "ölü toprağı" da dipten gelen dalgayı bastıramaz olacaktı. Bu arada belirtmek gerekir ki, dönemin karanlığında doğan Kürt Aydınlanması da, 12 Eylül militarizminin paradoksal bir sonucu oldu.

Ne var ki, burjuva birikiminin, sadece para biriktirmekle sağlanamayacağı açıktı. "Serbest pazar" ekonomisiyse, toplumu içeren büyük muhafazakâr okyanustaki korumasız liberal adacıkların berhava edilmesi ve emeğin bütün kazanımlarının

misliyle geri alınmasıyla ancak vahşi bir kapitalizme dönüşebiliyordu. İttihatçılık, İslam ve Serbest Fırka geleneklerinin, Kemalizmin ve Batı toplum mühendisliğinin ebeliğinde suni ilkah yoluyla bir *co-habitation* meyvesi vermeye zorlanması, ancak içinde yaşadığımız şiddetle, yoksulluk ve gerilikle örülmüş doğal uzantısı Türk-İslam Sentezi'ne evrilmeye mahkûm vandal rejimi yaratabildi.

Elbette sonuçta, kaçınılmaz olarak, 12 Eylül'ün Cunta tarafından engelleri temizlenen ve sivil uzantılarınca da makyajı yapılan "modern" birikim tarzı ve sosyal formasyonu, burjuvazinin üstesinden gelinemez zayıflıkları ölçüsünde geleneksel ceberut devlet ve resmî ideolojinin birçok ögesiyle bütünleşerek kendi ucube sentezini oluşturdu.

12 Eylül'de başlatılan ve onun taşları bağlayarak meydanlara sürdüğü sivil uzantılarınca geliştirilen sözde "Zihniyet Devrimi" ise, insanlık ve uygarlık değerlerinin içlerinin boşaltılması; dönekliğin yüceltilmesi; adalet, eşitlik, bağımsızlık gibi ideallerin küçümsenmesi; köşe dönmeciliğin, pazarın, özel mülkiyetin kutsanması ve demokrasiyle özdeşleştirilmesi sonucunu doğurabildi ancak. Böylece 12 Eylül'ün toplumun geleceğini ipotek altına almasının iç karartan örnekleri gündelik yaşamın her alan ve boyutunda her an yaşanır oldu. Yeniden yapılandırılan devlet aygıtı, yeni bir militarizm, şovenizm ve ulusal güvenlik fetişi dalgasını yarattı.

Birikimsiz Türk burjuvası can havliyle 12 Eylül'e sarıldı. 12 Eylül Devleti ise, devamını ona ihale etti. Ne var ki, burjuvaziye havale edilen zor dışı sigortalar, toplumsal hareketlilik karşısında bir bir attıkça, çürümüş yapı tel tel dökülmeye başladıkça, düzen yine ancak arka plandaki militarist güçle ayakta durabilir bir durumda kaldı.

Bir yanıyla sermaye açısından bir büyük zaferdi 12 Eylül, ama bir yanıyla da rüzgâra karşı koşusunda son tıknefes tökezlemesi, militarizmin can havliyle sarıldığı çürük ipiydi. 12 Eylül, bir yanıyla günümüz Türkiye kapitalizminin pembe şa-

fağı, bir başka açıdansa, onun ölümcül militarizme tam bağımlı olmasının hazin öyküsünü oluşturdu.

Siyaset sınıfı açısındansa, onun hazin iflası, daha 12 Eylül'den hemen sonra, feshedilen parlamentonun devrik üyelerinin, soldan sağa, Avrupa Konseyi'ne koşarak darbeyi savunmaları ve onu kınayacak kararların alınmasını engelleme çabalarıyla ortaya çıktı. Silah zoruyla işsiz bırakılan milletvekilleri ve senatörler, Strasbourg'da ve öteki Batı merkezlerinde, "milli birlik ve beraberlik ruhu"nun emir-komuta zinciri içinde Cunta'yı kahramanca savundular. Aynı biçimde, 12 Eylül sonrasında hapsedilen sendikacılarla dayanışma için Türkiye'ye gelen yabancı sendikacılara da, Türk-İş yöneticileri, "12 Eylül'ün dünyanın en güzel darbesi" olduğu yönünde "ajitasyon çekiyor", "sınıfsız, ayrıcalıksız, kaynaşmış millet"in Amerikancı sendikacıları olarak sahnedeki mutena yerlerini alıyorlardı.[39]

24 Ocak'la başlayan ve asıl işleyişini 12 Eylül'de bulan süreçle burjuvazi, aleyhine döndüğünü algıladığı sermaye-emek çelişkisini değiştirmeye girişti. Tabii burada ilk akla gelen de, ücret ve maaş artışlarını kontrol altına almak, emeğin örgütlenmesini parçalamak, hak arama olanaklarını kısacak yasal düzenlemeleri yapmak, özel sektör için güven verici bir ortam yaratmak, kısacası, toplumsal artığın paylaşılmasında kendisine özel avantajlar sağlayan yeni bir düzen kurmaktı. Böylece de, artık süreklileşen devalüasyonlarla birlikte, ihracata (dış pazara) yönelik bir sermaye birikim modeli yürürlüğe konulacaktı. Ucuz emeğe ve yerli hammaddelerin işlenmesine dayalı ve gelişmiş kapitalist ülkelerin terk etmeye hazırlandığı sanayileri kurmaya yönelinecek, yerli sanayi de uluslararası rekabete açılacak, yani korumacılık ve gümrük duvarları azaltılacak, ti-

39 DİSK yöneticileri için Türkiye'ye gelen sağcı Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) heyetine tercümanlık yaptığım sırada, benden, "12 Eylül'ün dünyanın en güzel darbesi olduğu" cümlesini çevirmem istendi. Ben de çevirmenlik görevim gereği çeviriyi yaptım ama yabancı Konfederasyon Başkanı ne denmek istendiğini asla anlamadı ve bunu benim dil yetersizliğime verdi.

carette liberalleşme gerçekleştirilecekti. Sermaye, kendi içinde de bir yandan yabancılara açılacak, öte yandan da bankaları (mali sermaye), tefecileri, hayalisiyle birlikte ihracatçı kesimleri, büyük ticari sermayeyi, holdingleri ve rantiye kesimleri kayıran bir yönelişe geçilecektir. Buna ek olarak tabii beynelmilel sermayeye de güvenceler vermek gerekecekti. Bu da ekonomik düzlemde IMF'nin istikrar programını sıkı biçimde uygulamak, siyasal planda ise, yeni Soğuk Savaş'ın Körfez saldırısında yer almak biçiminde gündemleştirilmişti.

Bu süreç içinde, Türkiye'nin dış borçlarında da olağanüstü artışlar olmuştur. Türkiye, bir yandan IMF'nin Üçüncü Dünya'ya bir pazarlama modeli olarak seçildiği için uluslararası mali kuruluşlarca desteklenmiş, bir yandan Friedmancı politikaların gönüllü pazarlayıcısı olarak teşviki hak eder bulunmuş, bir yandan da, ileride göreceğimiz gibi, Körfez'e ilişkin üstlendiği roller nedeniyle ABD yardımlarına mazhar olmuştur. IMF İcra Direktörü Michel Camdessus'un, 'Türkiye, sınıfının başarılı öğrencisi olmaya devam ediyor; yeni dünyada örnek olabilecek duruma geldi," dediği gün ise, Türkiye'nin vadesi gelen 400 milyon dolarlık bir borcunu da ödeyemeyeceği Dünya Bankası'nın haber bülteninde bir numaralı haber olarak yer alıyordu.[40]

İhracattaki artışlar da, Türkiye'nin döviz açığı sorununa çözüm olamamıştır. İhracatın arttırılabilmesi, "ekonominin ithal bağımlılığını düşürmeden meydana gelmiştir. Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleşmesine bağlı olarak ithalat hacmi ve bileşimi üzerindeki merkezî denetim bu yıllarda iyice zayıflamış; bu nedenle, hızlı ihracat artışlarına rağmen dış açıklar daraltılamamıştır. Bu yapıdaki bir ekonominin gelişimi, ancak kesintisiz ve artan bir dış kaynak akımına bağlıdır. Bu da 1980'li yılların koşullarında, iktisat politikası kararları üzerinde beynelmilel sermayenin giderek ağırlaşan bir egemenlik kurması

40 Bkz. Washington muhabiri Sedat Ergin'in haberi; *Hürriyet*, 19 Ocak 1990.

anlamına gel[miştir]."[41] Bu denetimin bir sonucu da, IMF'nin Türkiye'nin pahalı ve ithalata dayalı sanayi büyüme hızını düşürmesi ve böylece ödemeler dengesi sorununu hafifletmesi, sıkı para politikası uygulaması, Türk parasının değerinin, kamu harcamalarıyla ücretlerin düşürülmesi idi elbette. 1980'li yıllarda imalat sanayisinde reel ücretler % 26 dolaylarında gerilemiş, sınai katma değerdeki ücret payı ise, 1977-86 arasında % 37'den % 16'ya düşmüştür. İşçi ücretlerindeki bu eşi dünyada az rastlanır düşüşle birlikte, aynı dönem içinde, iç ticaret hadleri de köylünün aleyhine olarak % 56 oranında gerilemiştir.[42] 1980'li yılları kapsayan on yıl içindeyse, Türkiye, silahlanma harcamalarını en fazla arttıran ülkelerin başında yer almıştır.[43] Bu arada, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yıllık Ekonomik Raporları verilerine göre de, Türkiye'nin 1980'de 15,1 milyar dolar olan dış borçları, 1985'te 25,3, 1986'da 31,2, 1988'de 31,2, 1989'da 36,3 ve 1990'da da 40,8 milyar dolara tırmanmıştı. Dış borçların GSMH'ye olan oranları 1986'dan itibaren % 50'yi aşmaya başlıyordu. Sonuçta alınan borçlar da yetmemeye başlamış ve Türkiye'nin hem 1984-86 arasında hem de 1988 yılında bulabildiği toplam borçlar, dış borç ödemelerinin gerisinde kalınca, tabiatıyla, dışarıya kaynak transferi anlamına gelen bir durumla karşılaşılmıştır.[44] Bu arada, 1989 yılı bütçesinde sağlık harcamaları için 100 milyar doların biraz üstünde bir meblağ ayrılmışken, "savunma" kaleminin payı 2 trilyon 529 milyar

41 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, 2. basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 130-131.

42 Bkz. Korkut Boratav, "1980'li Yılların Türkiye Ekonomisi Üzerine Gözlemler", *Mülkiyeliler Birliği* dergisi, s. 115, Ocak 1990, s.5.

43 Türkiye'nin 1980'lerde başlatılan büyük silahlanma atağına ilişkin o dönemin bir incelemesi için bkz. Ömer Karasapan, "Turkey's Armaments Industry", *Middle East Report*, January-February 1987, s. 27-31. Bir yabancı kaynak ise, Türkiye'nin 90'lı yıllara dönük silahlanma planlarının devasa boyutlarını, "Avantajlar inanılmaz ölçülerde yüksek" başlığıyla anlatıyor. Dan Boyle, Robert Salvy, "Turkish Defense Modernization: The Stakes are Unbelievably High', *International Defense Review*, Temmuz 1989, s. 845-848.

44 Bkz. Osman Ulagay, "'Büyüme Krizi'nin Ardındaki Tablolar", *Cumhuriyet*, 30 Ekim 1989.

lira olmuştur. Bu rakam bir yıl sonra da iki katına ulaşacaktır.[45] Bu dönemde kamu yatırımlarında düşüş olurken, bütçe açıkları da örneğin 1988 yılında GSMH'nin % 3,36'sı gibi büyük bir orana yükselmiştir. İç borçlanma da bu dönemden başlayarak çığ gibi büyümüştür.

Tablo 1: Türkiye Dış Ticareti (milyon dolar)

	İhracat Fob	İthalat Dengesi	Dış Ticaret
1980	2910	7513	- 4603
1981	4703	-8567	-3864
1982	5890	-8518	-2628
1983	5905	- 8895	2990
1984	7389	10331	-2942
1985	8255	11230	-2975
1986	7583	10664	-3081
1987	10322	13551	-3229
1988	11929	- 13706	-1777
1989	11780	15999	-4219

(Kaynak: T. C. Merkez Bankası)

Tablo 2: Sağlık / Eğitim Harcamaları Tablosu

	Bütçede Eğitim Payı (%	Bütçede Sağlık Payı (%)
1980	10.9	4.2
1981	9.0	3.5
1982	10.2	2.8
1983	11.2	2.9
1984	11.4	2.4
1985	11.5	2.7
1986	10.7	2.6
1987	11.5	2.9
1988	11.6	3.0
1989	12.2	2.8

(Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı)

45 1990 Stokholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü Yıllığı'na *(SIPRI Yearbook)* göre de, Türkiye, 1985-89 yılları arasında dünyanın en fazla silah ithal eden on ülkesi arasında yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye'nin Dış Borçları

	Dış (Milyon $)	İç (Milyon TL)
1980	13.229	721
1981	14.448	991
1982	16.093	1.341
1983	19.239	1.341
1984	20.823	4.635
1984	25.660	6.973
1986	32.206	10.515
1987	40.326	17.218
1988	40.722	28.453
1989	41.751	41.934
1990	49.035	57.180
1991	50.489	93.643
1991	55.595	194.237
1993	67.365	356.556
1994	65.601	799.310
1995	73.278	1.284.337

(Kaynak: ANKA)

Bu arada, Dünya Bankası'nın "yapısal uyum" projelerini dayatma politikasının bir sonucu olarak verilen kredilerden Türkiye de yararlandırılmıştır. Bu tür krediler, "endüstri ya da dış ticaret sistemi gibi ekonominin tüm bir kesimini yeniden yapılaştırmaya yönelikti. *Le Monde Diplomatique* dergisinde yayınlanan bir makalede, bugün Türkiye, Kenya ve Filipinler gibi ülkelerde uygulanan bu kredi türünün birçok Üçüncü Dünya ülkesi tarafından, 'ekonomilerini ABD'ye daha fazla bağımlı kılmak için açık bir girişim' olarak değerlendirilerek eleştirildiği belirtilmişti. Bu tür bir krediden yararlanmak isteyen bir ülke, yabancı yatırımları denetlemekten vazgeçmeli, ithalata karşı koruma önlemleri almamalı, endüstrisini iç pazar için değil, ihracat için çalışmaya özendirmeliydi. Bankanın başkan yardımcısı Şahid Hüseyin'in de kabul ettiği gibi, yapısal uyum kredileri, 'doğrudan doğruya ekonominin yöneti-

miyle ilgiliydi."[46] Aslında bu politikalarla Türkiye'ye yeniden 1950'li yılların tarıma ve turizme yönelik liberalleşme politikaları öğütleniyordu. Ekonomide ve dış politikada 1950 modeli yeniden yerli ve yabancı sermayenin iştahını kabartıyordu. Bu kez sahnede Friedman'ın vahşi kapitalizminin *"Chicago boys-*Şikagolu oğlanlar"ına özenmiş dönme Türk Yuppileri vardı...

Böyle bir dönemde, 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan bir oylamada, ABD'nin Panama'yı işgali büyük bir çoğunlukla kınanırken, Türkiye'nin ABD'den yana oy kullanması tabii şaşırtıcı değildir.[47] B.M. Örgütü'nün, Güney Afrika'nın ırkçı rejimine karşı uygulama kararı aldığı ekonomik ambargoya karşı, Türkiye'nin 1980'li yıllarda bu ülkeden yaptığı ithalatın sürekli ve büyük oranlarda artmış olması da, yine dönemin özellikleri düşünüldüğünde normal karşılanmalıdır.[48]

Yeni Soğuk Savaş ve Körfez Sıcağında Türkiye

1970'li yıllar pek çok açıdan Amerika Birleşik Devletleri için de sorunlu bir dönemi kapsamaktadır.

Daha Vietnam yenilgisi sonuçlanmadan, "Nixon Doktrini" ile ABD dünya jandarmalığını törpülüyordu. Buna göre, ABD artık başkalarının yerine de tek başına savaşma riskini üstlenmeyecek, işbirlikçilerinden ve Avrupalı müttefiklerinden daha fazla katkı bekleyecek ve uluslararası çatışmalarda desteğini daha kontrollü olarak sunacaktı. Bu siyasal gerileme, askeri alanda, Sovyetler Birliği ile (nükleer) stratejik denkliğin

46 Yıldız Sertel, *Türkiye'de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş*, çev. Ayşen Gür, Alan yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 164.

47 Bkz. *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1989.

48 İthalat artışları, 1984 yılında % 161,3'e kadar ulaşmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1989.

(*parité*) kerhen kabulü ile bir başka önemli boyut kazanıyordu. Ekonomik alanda ise, doların altın ile doğrudan bağlantısının kesilmesi ve devalüe edilmesi, tabloyu tamamlıyordu. Bu arada, Almanya gibi Avrupalı müttefiklerle Japonya'nın gelişmelerinin ortaya çıkardığı sarsıcı rekabetle Batı bloku içinde siyasi/askerî disiplin sağlama yetersizliği de Amerika'yı zorluyordu. Türkiye gibi bir ülke bile, artık ikili anlaşmaları gözden geçiriyor, üslerin kullanımına kısıtlamalar getirebiliyordu. İçeride ise, *Watergate* ve Nixon'un istifa etmek zorunda kalması ile doruğa çıkan siyasal kriz, uyuşturucu kullanımının, Amerikan ölçüleriyle bile ürkütücü boyutlara ulaşması, şiddetin toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi, durgunluk gibi sosyal ve ekonomik sorunlarla birleşiyordu.

Dolayısıyla Nixon-Ford dönemi, iş dünyasıyla askerî ve akademik çevrelerde pek çokları tarafından, özellikle dış politikada başarısız görülerek eleştirilmekteydi.

1970'lerin sonlarındaki kimi gelişmeler, bu çevrelere, uzun zamandır hazırlandıkları saldırgan bir silkiniş için bahaneler ve fırsatlar yarattı. Önce, nükleer alanda, 1960'lı yılların başındaki "füze açığı"na benzer ve aynı ölçüde yalanlarla bezenmiş bir "stratejik duyarlılık" *(vulnerability)* hezeyanı yaratıldı. Bu yalan kampanyasına göre, Amerika, silahlanma alanındaki yılların ihmali sonucu Sovyetler Birliği'nin bir nükleer saldırısı karşısında neredeyse çaresiz durumdaydı. Afganistan olayları, yeni bir Sovyet saldırısının uğursuz habercisi olarak açıklanmakta ve korkuları kaşımak için kullanılmaktaydı. Şimdi sıra, Körfez'de petrol akışının kesilmesi, hatta doğrudan petrol alanlarına el konulmasındaydı. Bu ya doğrudan bir Sovyet saldırısı ile gerçekleşebilirdi ya da "iç yıkıcılık"la, rejim değişiklikleriyle. Batı böylece savaşmaksızın dize getirilebilirdi. İran'da Şah'ın devrilmesi ve Humeyni iktidarı, korkuyu paniğe dönüştürmek için büyük bir fırsattı.

Carter'in seçilmesiyle, Amerika Birleşik Devletleri'nin etkili çevreleri yeni Soğuk Savaş saldırıları için, "Demokrat Parti'nin

uluslararası karışmacılık geleneği"nin yeni Truman'ını bulmuş oldular.[49]

Carter yönetiminin başlattığı çok yönlü saldırılar içinde, Türkiye'yi en çok ilgilendiren kuşkusuz Körfez'e ilişkin olanıydı. 23 Ocak 1980'de, Kongre'ye sunduğu "Birliğin Durumu" raporuyla Jimmy Carter, Körfez bölgesini ABD'nin yaşamsal çıkar alanı ilan eden ve dolayısıyla da gerektiğinde oraya askerî güç gönderileceğini belirten "Carter Doktrini"ni açıkladı. Carter, şöyle diyordu: "Bir dış güç tarafından Basra Körfezi bölgesinin denetimini ele geçirmeye yönelik herhangi bir girişim, Birleşik Devletler'in yaşamsal çıkarlarına karşı bir saldırı olarak kabul edilecek ve böyle bir tecavüz, askerî güç de dâhil olmak üzere, gerekli her araç kullanılarak geri püskürtülecektir." Bu, bir anlamda, "Eisenhower Doktrini"nin 1980'ler için Körfez bölgesine uyarlanmasıydı.

Bunun bir sonucu olarak da, Körfez bölgesine intikal ettirilecek ve Türkiye'de daha çok "Çevik Güç" diye anılan "Acil Müdahale Birliği"nin (*Rapid Deployement Force*) kurulmasına geçildi ve bir Merkezi Komutanlık (*Central Command-CENTCOM*) oluşturuldu. Körfez'e ilişkin saldırı, sadece konvansiyonel güçleri kapsamıyordu; burada gerektiğinde nükleer silahların kullanılması da öngörülmekteydi.[50] Zaten 19 Ekim 1978'deki bir emirle Carter, bina ve tesislere zarar vermeyen ama insanları öldüren "nötron bombası"nın (Yoğunlaştırılmış Radyasyon Silahı) kimi elemanlarının üretimini başlatmıştı.

ABD açısından Körfez'e bir müdahalenin ve bu bağlamda "Çevik Güç"ün iki temel sorunu söz konusuydu. Birincisi,

---

49 Soğuk Savaş'ın başlatıcısı Harry S. Truman, yeni başkanın ayrıca en çok beğendiği, hayranlık duyduğu başkandı. Fred Halliday, *The Making of the Second Cold War*, Londra, Verso ve NLB, 1983, s. 214. Yeni Soğuk Savaş'ın uluslararası çerçevesi ve ABD'ye ilişkin arka planı ile saldırının ayrıntıları hakkında yararlı bilgiler içeren bu kitap Türkçeye de çevrildi; *Yeni Soğuk Savaş*, çev. İlker Uzunlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1985.

50 Bu konuda bkz. Joshua M. Epstein, *Strategy and Force Planning: The Case of the Persian Gulf*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1987. Özellikle 1. ve 2. bölümler.

mesafe ve dolayısıyla da zaman ile ilgiliydi. Amerikalılar, bölgeye çabuk intikal için buraya yakın bölgelerde konuşlandırılacak ve depolanacak güce ve malzemeye ihtiyaç duymaktaydılar. İkinci olaraksa, Sovyetler'le ya da İran gibi bir ülkeyle çıkabilecek çatışmalara uygun büyüklükte bir askerî varlığın bölgeye gönderilmesi mümkün olabilmeliydi ve bu da bölgeye yakın Amerikan askerî varlığının oldukça küçük "Çevik Güç"ü desteklemesini öngörüyordu. Bu arada tabii, bölgeye giriş için kullanılacak hava sahalarından geçiş üstünlüğünün elde edilmesi, transit kolaylıklarının sağlanması, giderek konaklama hakkının elde edilmesi, yeni ya da geliştirilmiş havaalanlarının bulunması vb. gerekiyordu. İşbirlikçilerin ve NATO'nun kirli işe bulaştırılması ve askerî yüklerin böylece paylaştırılması ise, açıkça belirtilmeyen ve Türkiye üzerinden gerçekleştirilmesi planlanan bir başka amaçtı.[51]

Bu noktada akla Türkiye'nin gelmesi kaçınılmazdı. Daha 1975 yılında Amerikan Kongresi Dış İlişkiler Komitesi'nin bir özel alt komitesi için hazırlanan raporda Türkiye'ye ilişkin şöyle denilmekteydi:

> Başka hiçbir alternatif alan, [Ortadoğu'nun] herhangi bir yerindeki Sovyet maceracılığının önünü kesmek için, kıyas edilebilir bir avantaja sahip değildir. Geçmiş yıllarda, Ortadoğu'da kullanılmak üzere Amerikan yedek stokları Adana'da depolanıyordu; İncirlik, hava operasyonları olasılığı için potansiyel bir kalkış noktası ve İran Körfezi'ne giden uçaklar açısından da önemli bir transit duraklama alanıydı. 1958 Lübnan çıkartması sırasında... Amerikan askerleri için yararlı bir birleşme noktasıydı. Bu kolay günler, 1960'larda, Yunanistan ve Türkiye'nin Birleşik

51 1981 ya da 1982 yılında Brüksel'deki NATO Karargâhında bir Türk generali, yazarın da aralarında bulunduğu bir üniversite öğretim üyeleri heyetine, sözlerinin üniversite kışlası mensuplarınca da anlaşılacağını varsayarak olsa gerek, açıkça şöyle demiştir: "Bu Batılılar çok zenginleştiler ve gevşediler. Bunların gençleri seks, alkol, uyuşturucu ve eğlence peşinde; tek kurşun bile sıkmaz. Bunlar asla savaşmazlar. Batılıların petrolü için de savaşmak bize düşer; yoksa bunların kıllarını kıpırdatacakları yok. Şu Belçikalılara bakıyorum da, bütün iş bizim üzerimizde olmalı, bunları da Ortadoğu'da biz savunmalıyız."

> Devletler'e açık tesislerin sadece NATO tarafından ya da üzerinde birlikte anlaşılacak eylemler için kullanılabileceğini açıklamalarıyla sona erdi. Gerçi bu yine pek çok açık kapı bırakmaktaydı. Örneğin, 1970'te Kral Hüseyin, Filistinli muhalifleri bastırdığında Amerikan uçakları Adana'dan Amman'a yardım taşıdılar. İsrail'e Doğu kıyılarımızdan muazzam bir yardım kampanyası başlattığımızda da, komünikasyon istasyonları gibi pasif kolaylıklar üzerinde herhangi bir kısıtlamaya gidilmedi.

Rapor, daha sonra da, uçak, tank gibi malzemenin ya da lojistik desteğin, örneğin İsrail'e, Türkiye üzerinden gönderilmesinin artık mümkün olmadığını, İsrail hava sahasının hava koşulları ya da düşman ateşi ile kapatılması durumunda, Amerikan uzun erimli kargo uçaklarının da işe yaramayacağını ve bunun önemli sorun olduğunu belirtiyor. Benzer sorunun Körfez'deki bir çatışmada Amerikan gücü için daha da vahim sonuçlar doğuracağı yargısı da böylece zikredilmiş oluyordu.[52] 1980 yılında, darbeden önce, etkili Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sunulan bir raporda ise, Carter Doktrini ile Birleşik Devletler'in İran Körfezi'ne askerî güç gönderme konusundaki ilgisinin yenilenmesi, Türkiye'nin bölgeye olan yakınlığına olan ilgiyi de arttırmıştır. Türkiye'deki Amerikan üsleri, İran'da ya da bölgenin öteki yerlerinde girişilecek askerî operasyonlarla yardım müdahaleleri için yararlı bir kalkış noktası olabilirler," denmekte, ancak bu tür senaryoların Türkiye'deki mevcut politik gerçeklikler ve duyarlılıklarla bağdaşmadığı eklenmektedir. Rapor, görevli araştırmacıların Türkiye'deki temaslarında bu konunun tartışılmasının bile mümkün olamadığını belirtmekte, ayrıca, Türkiye'deki istikrarsızlıktan, Türkiye'nin üslerin kullanımında zorluklar çıkardığından, yumuşama sürecinden yararlanarak Sovyetler Birliği'nden yardım almaya başladığından söz etmektedir. Yani raporu yazanlara göre, verili koşullarda, Türkiye'deki

52 *Greece and Turkey: Some Military Implicatinons Related to NATO and the Middle East*, Special Subcommittee on Investigations, Committee on Foreign Affairs, 94th Congress 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington D. C., 25 Şubat 1975, s. 16-17.

Amerikan üslerinin Körfez'e ilişkin müdahale planlarında garantili bir işleve sahip olmadıkları görülmektedir.[53]

Bu tartışmalar sırasında, Amerika'da sivil-asker, resmî-gayriresmî çevrelerde, Türkiye'deki üslerin kullanılmasının kaçınılmaz olduğuna ilişkin bir görüş belirginlik kazanmıştır. Bu çevreler, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin 1950'li yılların ilişki kalıbına ve modeline yeniden oturtulması gerektiğini, Eisenhower Doktrini'nin uygulanması sırasında Türk hükümetinin gösterdiği kolaylıkların ve verdiği aktif desteğin yeniden elde edilmesi için Türkiye'ye yardım yapılmasını savunmuşlardır. Bu çevrelere göre, bir zamanlar artık bir yük olan ve itici gelen "*baksheesh*-bahşişler"in üsler için Türkiye'ye yeniden verilmesi Amerika için iyi bir yatırım olacaktır.[54]

Türkiye'nin "Çevik Güç"e ve genel olarak ABD'nin Körfez planlarına ilişkin rolü üzerinde en çok duran kişi, Amerikan hükümetinin danışmanlarından Albert Wholstetter olmuştur. "Wholstetter Doktrini" diye de anılan bu görüşlerde, Körfez'e yapılacak müdahalede Türkiye'ye, özellikle de Doğu Anadolu'ya merkezî bir yer verilmektedir. Buradaki üslerden hem Sovyetler'in geçiş hatlarına ve iletişim ağlarına karşı operasyonlar düzenlenebilecek, hem Amerikan güçleri için her türlü destek sağlanacak ve intikale ilişkin mesafe ve süre sorunu hâlledilecek, hem de Türkiye'nin üyeliği nedeniyle NATO ile Körfez bölgesi arasında bir bağ kurulmuş, bir anlamda NATO'nun sorumluluk alanı da bir olupbittiyle genişletilmiş olacaktı.[55] Tabii bu arada, Reagan ve General Haig'in çeşitli ve-

53 *Turkey, Greece, and NATO: The Strairfed Alliance*, A Staff Report to the Committee on Foreign Relations, United States Senate, 96th Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1980, s.6 ve 22-30.

54 Örneğin bkz. Marcy Agmon, "Defending the Upper Gulf: Turkey's Forgotten Partnership," *Journal of Contemporary History*, v. 21, Londra, Baverly Hills ve New Delhi, SAGE, 1986, s. 81-97.

55 Bkz. "Meeting the Threat in the Persian Gulf," *Survey*, c.25, No.2, 1981,s. 174-188; *Interest and Power in the Persian Gulf*, v. I, RAND, Marina Del Rey, California, 1981. Wohlstetter'in görüşleri ve bu konudaki ayrıntılı çözümlemeler ve bilgiler için bkz. Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye, 1980-1984*, Ankara, Tekin Yayınevi, 1986.

silelerle belirttikleri gibi, Amerika; Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi ülkelerdeki iç dinamiklerden kaynaklanabilecek rejim değişikliklerini de kabul etmeyecek, böylesi durumlarda da bölgeye müdahalede bulunacaklardı. Eisenhower Doktrini'nin "dolaylı saldırı" kavramı böylece Körfez'de de ortaya çıkıyordu.

Carter'ın açtığı ve asıl olarak Reagan'ın kızıştırdığı yeni militarizm pazarında Türkiye'ye yine "paralı askerlik" önerilmekteydi.

ABD'deki bir başka temel görüş ise, "Türkiye'ye yeni rollerin ve yardımların verildiği bir dönemde, sivil politikacılara güven duyulamaz," biçiminde ortaya çıkıyordu. Etkili çevrelere göre, Türkiye'ye biçilen yeni görevleri ancak askerî bir yönetimin demir yumruğu ile hayata geçirmek mümkündü. Kuşkusuz, ABD'nin ve özelolarakda CIA'nın, Şili'den Yunanistan'a, askerî darbelerdeki rolü ve katkıları biliniyor. 12 Eylül öncesindeki havayı gazeteci M. Ali Birand şöyle anlatıyor:

> Çevik Güç'ün oluşturulması ve Türkiye'ye bu çerçevede verilen görevler, NATO'nun güçlendirilmesi kararı ve IMF'nin istikrar paketinin yürürlüğe konulması gibi gelişmeler, Batı için istikrarlı ve kendinden yana, daha açıkçası kayıtsız şartsız Batı'nın yanında yer alacak bir Türkiye gerektiriyordu. Oysa etkin Batılı başkentlerde Demirel'in bu işin altından kalkamayacağı kanısı artık kesinleşmişti. Türk Başbakanı Batı'dan yana bir insandı, ancak olayların boyutu onu da aşmıştı. 8 Ocak 1980 günü, ABD ile Savunma ve İşbirliği Anlaşması'nın son ayrıntısını tamamlamak üzere Ankara'ya gelen Dışişleri Bakan Yardımcılarından M. Nimmetz'e, "Türkiye'deki üsleri bizim iznimiz olmadan başka amaçlar için (Çevik Kuvvet) kullanamazsınız," diyerek Carter Doktrini'ne ilk zorluğu çıkarması, Yunanistan'ın NATO'ya geri dönüşünü, "Hakkımızı verip geri gelsin!" deyip reddetmesi Türk Başbakanı'nın hiç de lehinde puan değildi. Üstelik Demirel'in MSP'den destek alma zorunluluğu, Türkiye'de İslamiyet'in canlanmasına yol açabilecek bir olgu olarak görülüyordu. Batı için Erbakan Batı aleyhtarlığını kışkırtan ve Humeyni ihtilalini Türkiye'ye, NATO'nun tek İslam ülkesine sıçratabilecek bir liderdi. Demirel de ona mahkûmdu. ...

ABD'ye göre Türkiye'de Sol gemi azıya almış gidiyordu, İslamcılık hisleri kabarıyordu. Bu iki hastalığın önüne geçilmesi, temelinden ve sert şekilde durdurulması kaçınılmazdı. Türkiye'nin stratejik konumu, ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel, etnik yapısı, sol akımları kaldıramazdı. Türkiye'de Sol'a yer yoktu. Göstermelik olsa dahi tehlikeliydi; İslamcılık, yani laikliğin zedelenmesi de Batı çıkarlarına en ters gelen gelişmelerdi. Sovyet tehdidine karşı, Ortadoğu'daki oluşumları etkilemenin koşulu buydu. [B]atı, 1980 Ocak'ından itibaren, uluslararası konjonktürdeki değişiklikler ve Carter Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye büyük bir yardım kampanyası açmış. ... OECD çerçevesinde bir fon oluşturmuştu. ... IMF programının aksaması, hele yarı yolda Ecevit dönemindeki gibi bozulması büyük yaralar açabilirdi.

Batı'nın bütün bu kaygılarını giderebilecek tek gelişme ise, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin duruma el koymasıydı. Disiplinli şekilde sol ve sağ [İslam] tehlike ancak bu şekilde ezilebilir, grevler durdurulabilir, işçi kesimindeki çalkantılar önlenebilir ve bu istikrar sayesinde hem ekonomi düzelir, hem de Ortadoğu'daki misyonlar kolayca üstlenilebilirdi.[56]

İşte bu nedenlerle olsa gerek, Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi Türkiye Masası Sorumlusu Paul Henze, "Paul, senin çocuklar nihayet yaptı," biçiminde kendisine iletilen darbe haberini alınca, "gerçekten de memnun olmuştu. Derin bir iç çekti. Sekiz aydır bekliyordu bu anı."[57]

Birand'ın aktardığına göre, darbenin haberi NATO'da da "bayram havası" estirmişti. "Bazı Türk diplomatların 'Yahu şimdi bizim maaşlar acaba gecikir mi?' yollu kaygılarını bir yana bırakırsak, 12 Eylül günkü Konsey toplantısında Genel Sekreter Luns'un Türk Daimi Delegesi Büyükelçi Osman Olcay'ı bir tek sarılıp öpmediği kalmış[tı]. IMF ve OECD başta olmak üzere, tüm Batılı finans çevreleri en rahat nefesi alanlar arasında sayılıyorlardı."[58] Daha sonraları da, Reagan'ın

56 M. Ali Birand, *12 Eylül. Saat: 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1984, s. 192-193.

57 *A.g.e.* s. 286.

58 *A.g.e.*, s. 302 ve 304.

danışmanlarından Jed Snyder, "Washington, General Evren liderliğindeki bir MGK ile kendini Demirel ve Ecevit hükümetlerinden daha güvenli hissediyor. ... Tabii liderler arasındaki bu anlayış, Türkiye'nin Körfez Kontenjanı konusundaki ideal konumunu daha da ideal yapmaktadır" diyecekti.[59]

Türkiye NATO'nun, NATO da Türkiye'nin gözdesidir. NATO tabusu, yeni bir kutsallık kazanmıştır Türkiye'de. O kadar ki, Türkiye, Kuzey Kıbrıs'ta da NATO karşıtlarına karşı cihat ilan etmiştir.[60]

Bu durumda Amerikalılar için de artık sıra, 12 Eylül'ün meşrulaştırılmasındadır. O dönemde Türkiye'yi ziyaret eden Arthur Miller ile Harold Pinter'e, Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde verilen yemekte, "Sovyetler'le bu kadar uzun bir sınır olan ülkeye bu kadar demokrasi yeter de artar bile," denilecek,[61] yine Türkiye'yi ziyaret eden Amerikan *Helsinki Watch* Örgütü temsilcisi Jeri Laber'a Büyükelçi Hupe, "Türkler temelde şedit [şiddet yanlısı] bir toplum olduğu için işkenceye alışıktırlar," diyecekti.[62]

İçeride burjuvazinin hamiliğini üstlenen Cunta'nın kendisi de dıştan bir vasiye muhtaçtır ve bu vasi, Körfez'e ilişkin önerileriyle gelen Amerika Birleşik Devletleri olacaktır elbette. Evren'in siyaset yasaklarını açıkladığı gün, *New York Times* gazetesinin yazdığı gibi, nihayet, "Batılı ortakları için-

59 Aktaran Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye*, s.207.

60 Kuzey Kıbrıs'taki Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin eski Genel Başkanı Özker Özgür, Kıbrıs'taki bir gazetedeki yazısında, bir anısını anlatıyor. "1981 seçimlerinden yeni çıkmıştık. ... TKP, CTP ve DHP koalisyon görüşmelerini sürdürürken Dışişleri Bakanı İlter Türkmen Kıbrıs'a geldi. Koalisyonu kurmaya çalışan partilerin başkanları ile görüşmek istedi. ... [Toplantıda bir ara Türkmen] bana döndü ve, 'Sizin partiniz Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı mıdır?' diye damdan düşer gibi bir soru sordu. ... Türkiye'nin yerinin Bağlantısızlık Hareketi olması gerektiğine inandığımızı söyledim. Bunun üzerine Türkmen kısa ve kesin konuştu: 'Öyleyse Ankara partinizin bu koalisyonda yer almasına izin veremez' dedi." *Yeni Düzen*, 14 Eylül 1989.

61 Miller ve Pinter'le yazarın özel görüşmesi.

62 Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvet*... s. 147-148.

de Türkiye'yi şevkle destekleyen ye yardımı arttıran tek ülke Amerika" idi.[63]

Sonuçta Türkiye, Amerika'nın Körfez stratejisinin, kendisi için ölümcül riskler taşıyan ve onu Ortadoğu'da bir kez daha Batı çıkarlarının saldırgan jandarması yapacak bütün gereklerini yerine getirdi. 7 Ekim 1982 tarihinde Amerikan "Çevik Güç"ünün de katıldığı NATO manevraları Türkiye'de yapıldı. 31 Ekim'de Türkiye ile ABD arasında, Türkiye'deki üslerin modernizasyonunu gerçekleştirmek üzere bir anlaşma imzalandı. 1982 yılının 29 Kasım'ında Brüksel'de iki ülke arasında imzalanan bir anlaşmayla da (*Co-Location Operation Bases*) Muş ve Batman'da iki yeni havaalanı inşa edilmesi kararlaştırıldı. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Perle, güya NATO çerçevesinde yapılan anlaşmanın, ayrıca, "Sovyetler'i Körfez politikaları açısından da caydırıcı bir rol oynarsa çok önemli bir işlevi yerine getirmiş sayılır," diyerek asıl işlevini de açıkladı. Nitekim daha sonra da, bir kriz anında üsleri kullanmak için zaten kimseden izin almak durumunda olmadıklarını da söyleyecekti. ABD Kongresi Araştırma Merkez Savunma Bölümü Başkanı Richard Grimmet de, 1984'te, "Muş ve Batman'da yeni kurduğumuz üsler Basra Körfezi'nin istikrarını garanti ediyor," diyerek, bunların NATO çerçevesinde düşünüldüğünü söyleyen Türk yetkilileri de yalanlıyordu.[64] ABD Donanma Akademisi Strateji Bölümü öğretim üyelerinden Cohen'in değerlendirmesi ise şöyleydi: "Özellikle Doğu Türkiye'nin önemi arttı. Çünkü ittifak içinde insan fazlası olan tek ülke Türkiye; cepheye birbiri ardına dizi dizi insan sürebilir. Doğu Türkiye'de yapılmasına başlanan yeni üsler de bu bağlamda çok önem taşıyacak. Bu üsler her ne kadar kâğıt üzerinde Basra Körfezi ile irtibatlandırılmıyorsa da müstakbel bir kriz anında büyük hizmetleri

63 *A.g.e.*, s. 145.

64 *A.g.e.*, s. 165

geçecek."[65] 1984 yılında ise, Türkiye ile ABD bu kez de "Ev Sahibi Ülke Destek Anlaşması"nı (Host Nation Support Agreement) imzaladılar. Böylece, Çevik Güç için geçiş kolaylıkları, transit, lojistik ve depolamaya ilişkin tüm ihtiyaçların karşılanması da anlaşmaya bağlanıyordu. Bu arada, olası bir Körfez harekâtının gereklerine uygun olarak öteki üslerin modernizasyon çalışmaları da tamamlanıyordu. İncirlik'in ise, 1950'lerdeki gibi, "Amerika'nın Ortadoğu operasyonları için temel hava harekât üssü" olduğu tüm dünyada tescil ediliyordu.[66] Türk subayları Suudi Arabistan'a gönderiliyor ve bazı Türk askerleri de kimyasal savaş konusunda ABD'de eğitiliyorlardı.[67] Bu arada, Karanlıklar Prensi Perle, Türkiye'yi, silahlanma harcamalarını % 100'ün üzerinde arttırdığı için övüyor ve Türkiye semalarında, barış zamanında pek rastlanmadık biçimde, uçaklar nükleer bombalarla savaşa hazır biçimde uçuş düzenine geçiriliyordu. Karşılığında da Türkiye, İsrail ve Mısır'ın ardından, en fazla Amerikan askerî yardımı alan ülke olma şerefine nail oluyordu.[68]

Sonuçta da, General Evren, ABD'den ekonomik yardım ve politik desteğin yanı sıra ayrıca kişisel bir "aferin" de alacaktır. Carter Türkiye'yi ziyaret ettiğinde, "12 Eylül'le nasıl rahatladıklarını" anlatıyor, "Bu zamanda bu bölgede kısıtlı da olsa demokrasi iyi olmazdı," demeye gelen laflar söylüyordu. Yine ülkeye gelen Nixon ise, Evren'i, "sadece kendi ülkesinin çıkarlarını düşünmeyen, başka stratejik menfaatleri de göz önüne alan büyük bir devlet adamı" olarak nitelendiriyordu. "Türk-Amerikan ilişkileri iç politikadan etkilenmemeli," diyerek de, özünde, "Türkiye'de dış politikada halk iradesi söz konusu olmasın, demokrasi olmasın, toplumsal ihtiyaç ve taleplerden

65 *A.g.e.*, s. 38.

66 Bkz. *Foreign Bases*, SIPRI Documents, Stockholm, 1984, s. 279.

67 Bkz. Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvet...*, s. 109-110.

68 Bkz. William M. Arkin, "Playing Chicken in Turkey," *Bulletin of the Atomic Scientists*, Ekim, 1985, s. 4.

etkilenen yönetimler olmasın!" anlamına gelen bir öneriyle 12 Eylül modelini kutsuyordu.

"Avuç açma hariciyeciliği" General Evren'den General Ziya Ül Hak'a yeni bir kan köprüsü kurmuştu.

Türkiye, yeni bir piyasa, yeni bir geçim kapısı bulmuştu; bu kez, Körfez çöllerinde elindeki dolarları sallayan Karanlıklar Prensi Perle ile pazarlığa oturmuş ve jeopolitiğini pazarlıyordu. Türkiye artık ABD'nin "yatay tırmandırma" stratejisinin bir piyonu durumundadır. Buna göre, Sovyetler'le başka bir alanda bir çatışma da çıksa, ABD de onu başka bir yerde gerekirse nükleer silahlarla vurabilecekti. Türkiye işte böyle bir kumarın sıçrama tahtasına dönüştürülmüştü. Perle sorunu şöyle açıklıyordu: "Lübnan'daki süregelen istikrarsızlık, İran-Irak Savaşı, radikal İslami hareketler, dış destekli ayaklanmalar ve terörizm ve [bölgedeki] büyüyen Sovyet varlığı, Amerika ve NATO'nun karşılaşabileceği en önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır."[69] Bu durumda, fedai elbette Türkiye olacaktır ve ona gereken yardım da verilecektir.

Eskiden, İngiliz sömürgeciliğinin genişlemesi şöyle izah edilirdi: İngiltere, kendisi için çok önemli olan Hindistan'daki varlığının güvencesi için Mısır'ı kontrol etmek durumundaydı. Buranın güvenliği içinse Sudan elde tutulmalıydı. Burası için de Uganda gerekliydi. Tabii sonra da Kızıldeniz, Somali, vb. yerler önem kazanmaktaydı. Türk ve Amerikan resmî görüşlerine yakın bir akademisyen, Türkiye'nin çatışmanın ve paranın kokusunu aldığında dur durak bilmeyen tutumunun güzel bir örneğini buna benzer bir mantıkla veriyor ve ülkesine yeni kazançlı işleri şöyle pazarlıyordu:

> Petrol İran Körfezi'nden ve Hürmüz Boğazı'ndan geçmek durumundadır. Ama bölge sularının önemi sadece Körfez ve Hürmüz Boğazı'ndan kaynaklanmamaktadır. Arap Denizi ve Hint Okyanusu gibi bölgeye komşu öteki suların kontrolü de petrol akışının dene-

69 *a.g.e.*, s. 5.

timiyle sonuçlanır. Aynı bakışla, Afrika Boynuzu, Ümit Burnu ve Güneydoğu Asya'nın dar geçitleri de özel olarak önemlidir.[70]

Gerçekten de müflis ve batakçı tüccarın saldırgan ihtirasları dur durak bilmemektedir ve emperyalizme önerdikleri de sınırsız bir hâkimiyettir...

Türkiye'yi, Körfez'i, Ortadoğu'yu ve belki de bütün dünyayı saldırgan ittifakın yıkımından, 1980'lerin sonlarına doğru Garbaçov'la başlayan yeni gelişmeler kurtaracak, başka yeni tuzaklara doğru yönlendirecektir. Sıra Özal'a gelince, Körfez'e ilişkin kan bedeli, Reagan'ın saldırganlığında daha da ileri boyutlar kazanacaktır.

70 Ali Karaosmanoğlu, "The Global Balance of Power and the Persian Gulf", *Türk Atlantik Derneği Sempozyumuna Sunulan Bildiri*, İstanbul, Temmuz, 1980, s. 4.

III. Bölüm

ÇÜRÜME (1990-2000)

1980'li yılların ilk döneminde, içindeki şiddetin yıkıcılığıyla kendini kemiren, kıvranan ve kavrulmakta olan Türkiye'yi, 1980'lerin sonlarından başlayarak iki dışsal etmen yakaladı. Bu iki gelişme, yapısal bunalımının şiddetinde çırpınan Türkiye'yi, kendisiyle, tarihiyle, etrafı ve giderek hayatın kendisiyle kavgalı olan patolojik bir kişiliğe büründürdü. Bu iki dışsal etki, sistemin yapısal parametrelerini değiştirdi, dönüştürdü, ortadan kaldırmadan kendi tarzlarında yeni ögelerle yeniden üretti, içselleşti, şiddete olan bağımlılığı arttırdı, çürümeyi doruğa çıkardı. Bunlar, *Kürt Sorunu ve Yeni Dünya Düzeni* (YDD) idi.

Bu iki gelişme de, sistemin şiddetini, dolayısıyla da kendi insani ve toplumsal temelini çürütücü eylemliliğini arttırdı. Kürt sorunu, çaresizliğin şoven kıyıcılığını getirdi. Yeni Dünya Düzeni ise, beynelmilel sermayeye sığınarak sermayenin kendine güveninden kaynaklanan ve emeği hedef alan saldırısını yarattı. Kirli Savaş, halk düşmanı tedhişçi şovenizmin şiddeti; Yeni Dünya Düzeni ise emek düşmanı kozmopolit liberalizmin işbirlikçiliği ile zıt yönlerden aynı etkiyi yaptılar; çürüttüler. Aşırı milliyetçilik, devlet fetişizmi, Türk-İslam Sentezi'nin faşizan gericiliği, küreselleşmenin insanı alçaltan ve ahmaklaştıran yükselen değerleri ve YDD liberalizmi, 12 Eylül tahribatının üzerinde yükselerek Türkiye toplumunu lime lime çürüttüler.

Evren-Özal ikilisi, şiddet-çürüme diyalektiğinin ete kemiğe bürünmüş simgesi oldular 1980'lerde. 1990'lı yıllarda ise, çatışmalarda öldürülen gerillaların cansız bedenleri üzerinde ağızlarında salya-tükürük tepinenler; öldürülen militanların yörelerinde gömülmesine engel olanlar[1]; yargısız infazları balkonlarından bayraklarla çığlık çığlığa alkışlayan ev kadınları; adli vakalarda korkunç linçleri gerçekleştiren yığınlar; insanlar diri diri yanarken "cehennem ateşi"ni dinsel bir huşu ve faşist bir coşkuyla izleyen binler; işkence yaptıkları saptanan görevlilere ilişkin soruşturmayı karakolu basarak önlemeye çalışan, "Onlar beldemize dadanan hırsızları yakalayıp itiraf ettirdiler," diye işkencecileri savunan, ülkenin en gelişmiş turistik yöresinin uygar sakinleri, şiddet-çürüme sarmalının tipik örnekleri oldular.

Yeni Dünya Düzeni ve Kürt sorunu, Türkiye'nin iç ve dış düşmanlarını da değiştirdi. Yeni Dünya Düzeni'nin ideolojik saldırılarından biri de, Üçüncü Dünya'nın politik hareket ve önderliklerini suçlu şeytanlar olarak göstermek ve "terörist" damgasıyla karalamaktı. Bunu tabii emperyalist/sömürgeci değerlerin rehabilitasyonu ve meşrulaştırılması izledi.[2] Yeni Düzen'in "tarihin sonu" mantığı da, radikal halk hareketlerini ve tarihi yaşayan, yani alternatif düzenleri arayan ya da boyun eğmeyen kimi devletleri düşman ilan etmeye yetti. Özellikle Ortadoğu'da, İran'dan

---

1 "Antalya'nın Manavgat ilçesi Habibağalar köyü dağlık kesiminde öldürülen PKK'lılardan 3'ünün Manavgat'a gömülmesi büyük tepki çekti. Vatandaşların önceki gün başlattığı protesto gösterileri dün de sürdü. Kaymakamlık binası önünde toplanan yaklaşık 500 kişi Belediye Başkanı Akay Şenel hakkında sloganlar atarak istifaya çağırdı. Daha sonra Manavgat Çayı üzerindeki köprüye gelen kalabalık, ellerindeki Türk bayrağı ile köprüyü işgal edip ... kara yolunu bir saat trafiğe kapadılar. ... Manavgatlılar ... Hisar Mezarlığı'na doğru yürüyüşe geçti. Belediye kepçesi PKK'lıların bulunduğu mezarları açarak cesetler çıkarıldı. Bir kamyonete yüklenen cesetler bilinmeyen bir yere götürüldü. ... Öldürülen 10 PKK'lı [da] önce Serik ilçesine getirilerek burada gömülmek istenmiş, ancak Serik halkının karşı çıkması üzerine cesetler jandarma tarafından bilinmeyen bir yere gömülmüştü." *Sabah*, 16 Nisan 1998.

2 Bkz. Frank Furedi, *The New Ideology of Imperialism: Renewing the Moral Imperative*, Pluto Press, Londra, 1994, s. 98-119 ve *passim*.

Suriye'ye, Libya'dan Hamas'a, siyasal İslamdan Kürt hareketine, yeni düşmanlar, yeni "teröristler" ilan edildi. Türkiye'de bu dış düşmanlarla rabıtalandırılabilecek, onlara tekabül eden iç düşmanlar da zaten hazırdı: irtica ve bölücülük. Şiddet bağımlısı rejim, artık yeni düşmanlarına kavuşmuş, yeni şantaj noktalarını yakalamış, "avuç açma hariciyeciliği"ne yeni bahşiş olanakları bulmuştu.

Türk dış politikasının yeni bir hırçınlık-saldırganlık-yalnızlık girdabına sürüklenişine geçmeden önce, bu iki gelişmeyi ve sonuçlarını daha ayrıntılı incelemek gerekmektedir.

Kürt Sorunu ve Kirli Savaş

Türkiye 1990'lara, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) gerillalarıyla giderek kurumsallaşacak yaygın silahlı çatışmalarla girdi. Eski Genelkurmay Başkanlarından Doğan Güreş'in "düşük yoğunluklu çatışma" diye nitelendirdiği bu olgu, giderek Türkiye'nin Kara Kuvvetleri'ni, Hava Kuvvetleri'ni, yüz binlere ulaşan askerini, korucuyu, Özel Tim polisini, jandarmayı, itirafçıyı ve tank, top, uçak, helikopter gibi ağır silah sistemlerini seferber ettiği sürekli bir savaşa dönüştü. Savaş olgusunu reddeden Türkiye, aynı zamanda, 16 generalinin dağlarda dövüştüğüyle[3] ya da yeryüzünde ABD dışında hiçbir ülkenin yapamayacağı mikyasta askerî birlik indirme operasyonunu bölgede yapmakla övünüyor; PKK'nin "belini kırdıkça", Kuzey Irak/Kürdistan Federe Devleti topraklarına daha fazla sayıda, daha sık ve daha çok ateş gücüyle harekâtlar düzenliyor ve savaşmadan "savaş tecrübesi" kazandığını açıklıyor. Nihayet, bu kitap baskıya hazırlanırken, Türkiye'nin, 39.500 askerin ve 24 generalin katılımıyla bir iç operasyon düzenlediği haberi televizyonlardan birinci haber olarak veriliyor.

3 Bkz. *Hürriyet*, 30 Mart 1998.

1974 Kıbrıs çıkartmasından daha büyük bir kuvvetle, savaş uçakları ve helikopterler eşliğinde gerçekleştirilen operasyonun, sayıları 400-450 olarak tahmin edilen PKK gerillalarına karşı büyük bir başarıyla sürdürüldüğünü "müjdeliyor" tüm kanallar. Ayrıca bu harekâtın "çökmekte olan PKK'ye karşı son 14 yılın en büyük operasyonu" olduğu da bildiriliyor. Ve Türkiye, Kürt sorununun varlığını yadsımayı, savaştığı gerçeğini reddetmeyi sürdürüyor...

PKK'nin 1984 yılındaki silahlı kalkışmasıyla başlayan ve sonunda kronikleşen savaş, zamanla rejimin temel sorunu hâline dönüştü. Sistemin neredeyse bütün dengelerini altüst eden, bütün sorunlarını ağırlaştıran, derinleşen bunalımını içinden çıkılmaz hâle getiren bu savaş, rahatlıkla denebilir ki, tüm sosyal yapıyı kendi ateşi içinde sarıp sarmaladı, yaşamın derinden etkilemediği tek bir boyutunu bile bırakmadı. Giderek de sistemi tanımlayan, koşullandıran ve biçimlendiren bu şiddet, bu "sorunların anası", kaçınılmaz olarak dış politikanın da temel meselesi hâline geldi, onu belirleyen etmenlerin başlıcalarından oldu.

Türkiye resmî çevrelerinin hâlâ Kürt sorununun varlığını bile yadsıyan hastalıklı bir inkâr inadını sürdürmelerine karşın, Kürt sorunu ve savaş, sistemin bütün aktörlerinin davranışlarını saptayan parametreleri oluşturuyor, siyasi söylemi belirliyor, toplumu şekillendiriyor, ülkenin reflekslerini ve davranışlarını koşullandırıyor. Bir yazarın, Batı sosyal bilimini, farkında olunsun olunmasın, "Karl Marx ile karşıtlarının tartışması" olarak tanımlamasına benzer bir biçimde, bugünün Türkiye'sinde de hiçbir toplumsal, politik, ekonomik, stratejik, ahlaki sorun yok ki, şöyle ya da böyle, dolaylı ya da dolaysız, savaştan derinden etkilenmesin. Yalnız bugün de değil, Türkiye toplumunun geçmişi de artık bu sorun çerçevesinde yeniden tartışılıyor ve yazılıyor; hiç kuşku yok ki, savaşın şiddeti ve çözümsüzlüğü, ülkenin ve toplumun geleceğini de ipoteği altında tutuyor.

Bu savaşın Türkiye üzerinde, çoğu yıkıcı, çok boyutlu etkileri oldu.[4] Bunların kısa bir dökümü yapılmadan, sorunun dış politika üzerindeki etkisini tam olarak kavramak mümkün olamaz.

İnsan yaşamının, tek başına, bizim kültürümüzde en önemli değeri oluşturduğunu söylemek güç. Ama yine de insan hayatına ilişkin gerçeklerle başlamak gerekir savaşın bilançosuna. Onların istatistiklerinden, Türk medyasının yıllardır bir spor müsabakasının kazançlı skoru gibi vermekten sadistçe zevk duyduğu rakamlardan hareket edebiliriz. Olağanüstü Hal Bölge Valisi Aydın Arslan'ın 9 Nisan 1998 tarihli gazetelerdeki açıklamasına göre, son on bir yılda 25.000 PKK'lı, 4.000 güvenlik görevlisi ve 4.000 sivil, yaşamını yitirmiş savaşta.[5]

Sakat kalanlar, işkence görenler, hapishanelerde, yargısız infazlarda, faili meçhul cinayetlerde öldürülen, gözaltında kaybedilen binler yok bu listede. Yakılan üç binden fazla köy, sürgünlerde her gün kaç kez ölen milyonlar, yakılan ormanlar, tarlalar, dağlar, taşlar da yok. Onurlarıyla oynanan, aşağılanan, dışkı yedirilen, ırzlarına geçilen, evlerinden, yurtlarından hoyratça koparılan Kürt köylüler de yok bu listede. Kesilen kafalarla verilen pozlar, kulak-burun koleksiyonları, çıplak kadın gerillaların vücutlarının ekranlardan teşhiri, yerlerde sürüklenen cansız bedenler de yok. Ama bir insanlık faciasının yaşandığı, bir yangının ortasında can pazarı kurulduğu kesin. Balığın ölmesi için suyun kurutulmaya çalışıldığı da...

---

4 Bu kitap, savaşın Kürt halkı üzerindeki yıkıcı etkilerini konu edinmiyor. İnsanlık vicdanını kuşaklar boyu kanatacak bu korkunç şiddetin kurbanı olan Kürtlerin acılı ve fakat o ölçüde onurlu serüveni her gün yeniden yazılıyor ve elbette yazılmaya devam edilecek.

5 *Hürriyet*, 9 Nisan 1998. Ertesi gün, yine *Hürriyet* gazetesinde Tufan Türenç bu rakamları şöyle ayrıntılandırıyor. "19 Temmuz 1987 tarihinden 31 Aralık 1997 tarihine kadar 19 bin 927'si ölü, toplam 25 bin 95 terörist etkisiz duruma getirildi. 4 bin 287 vatandaş yaşamını yitirdi. 4 bin 459 asker, 173 polis şehit oldu." Tufan Türenç'in gözlüğünden de, başka bir yerden de, nereden bakarsanız bakın, sonuçta 30.000'den fazla insanın yaşamını yitirdiği bir ölüm süreci, bir ölüm makinesi ortaya çıkıyor.

Bu savaş, uluslararası hukuk kurallarını, savaşın meslek kodlarını ve moral normları gözeten bir çerçeve içinde yürütülmedi. Rejim açısından, her şeyden önce bu şiddet Cenevre Savaş Sözleşmesi çerçevesine uymadığından, savaş hukuku kuralları geçersiz sayıldı bu cehennemde. Bölgedeki Olağanüstü Hal Yasası ise, 12 Eylül Anayasası açısından bile hukukun temel normlarına uymuyor. Bunca şiddetin kökenlerini, resmî ideolojinin yalanları dışında anlamaya çalışmak, araştırmak, araştırma sonuçlarını yayınlamak ise suç. Bunca şiddeti eleştirmek, ona hele örgütlü karşı çıkmak ise yasalarla yasaklanmış büyük cürüm. Adil ve onurlu bir barış talebi ise vatana ihanetle eş değer. Savaş meydanlarından Kürt kentlerine, oradan Türkiye'nin metropollerine, hukuk ve adalet başlıca kurbanlarından savaşın. Tabii Türkiye'de bulunduğu kadarıyla demokrasi de, katılım da, hak arama olanakları ve temel insan hak ve özgürlükleri de. Şiddetin koyu karanlığının, insan bedeniyle birlikte ruhunu da can evinden vurduğu, geleceği kararttığı bir cadı kazanı içine sokuldu ülke ve halklar. Şiddet araçlarına sahip olanlarla, üretim araçları sahipleri ve onlar adına zihinsel üretim araçlarını kullananların ortaklığı, ölüm sessizliğini ve mezarlık huzurunu dayatmaya koyuldu, deli gömleği içindeki milyonlara. Legal siyaset, gerçeği arayan bilim ve gazetecilik en tehlikeli meslekler oldu. Yalan, yanılsama ve imaj yaratma profesyonelleri, üniversitelerde ve medyada, militarizmi, şovenizmi ve kültürel yozlaşmayı yığınlara taşıyarak, kanla ve kara parayla kirlenmiş ekonominin rantçı köleleri yapıldılar.

Bu moral kıyım, maddi yoksullaşma ile beraber geldi. Her yıl, önemli bölümü kıt döviz kaynaklarından kullanılan 8 ila 12 milyar dolar arasındaki savaş harcamaları, sadece ekmekten, sağlık ya da eğitimden değil, geleceğinden de kesildi insanların. Çöken hayvancılık, tarım ve ticaret, Kürt ekonomisini bütünüyle çökertti. Politik hesaplar uğruna, Kürt'ü Kürt'e kırdırma veya şu ya da bu aşireti satın almak, insanları pasifize ya da nötralize etmek için dipsiz kuyuya "'yatırım" diye

atılan milyarlar, başka tür bir kaynak israfı ve ekonomik sarsıntı nedeniydi. Politik destek uğruna Batı firmalarına verilen ihalelerde uçup giden dövizler ise, dönüp dolaşıp bağımlılık zincirlerinin sıkılması olarak geri döndü halka. Kara paranın aklanmasında ve uyuşturucu ticaretinde Türkiye yeryüzünün cenneti oldu. Savaşın bir rantı da bu alanlarda ortaya çıktı. Kahramanların rant savaşı, macera romanları gibi günlerce tefrika edildi medyada. Devletin bütçesi, borç faizleri ve savaş giderleri dışında memurlarının maaşlarını dahi ödeyemez duruma geldi. Borç faizlerinin taksitleri için taze borç paraya ihtiyaç duyan ama kendi halkının bile artık asla güvenmediği batakçı devlet, ondan da ancak fahiş faizlerle borç alabilmekte. Özelleştirmeyle borçların ödenmesi ve savaşın finansmanı gerçekleştirilmek isteniyor. Kapitalist anlamda da ekonomik mantığını yitirmesiyle, özelleştirme, aslında Türkiye'nin tasfiyesi anlamına geliyor.

Bu koşullarda siyasi istikrarsızlık da olağanüstü boyutlara ulaştı. Yoksulluk ve çaresizlik girdabında kaçışı dinde bulanların protestosuyla en çok seçmen desteğine sahip parti bile oyların en fazla beşte birini alabiliyor. Üstelik bunu yapabilen partinin kendisi de bir istikrarsızlık kaynağı. Türk kapitalizminin geleneksel partileri, parlamentoda birleşseler bile hükümet kuracak çoğunluğu bulamıyorlar. Cumhuriyet'i kuran parti, barajı aşma telaşı içinde. Türk kapitalizminin ve Kemalizmin Batı bağlantısının "sol" partileri, saldırgan Türkçülüğün dopingiyle ancak yüzde onlarda dolaşıyorlar. İdeolojilerinin bütün partilere yaygınlaşmasıyla orijinal özelliğini yitiren faşist partiler parlamentoya giremiyorlar. Devasa sorunlar karşısında zayıf ve parçalı hükümetler birbiri ardına gidip geliyorlar. MGK sultası altındaki Başbakanlarla, Cumhurbaşkanı, "arslanın ağzına atılan kuzular" diye dalgasını geçiyor. Felç olmuş sistemde, sivil politikacılar tüm özerkliklerini yitirerek, çıkar odaklarının, Silahlı Kuvvetler'in ve MGK'nın halkla ilişkilerini düzenleyen, günlük işleri yürüten personele dönüşüyorlar.

Varlıklarını iktidar nimetlerini Anadolu'nun siyaset tefecilerine dağıtma işleviyle sürdürebiliyorlar. Savaş, tüm kurumları öğütüyor, çürütüyor.

Korku, kariyer ya da para belasına kurumlar ve bireyler şiddete boyun eğdikçe, tedhişçi bir Türkçülük bütün ideolojileri bozdukça, militarist değerler yaygınlaşıp meşruiyetlerini güçlendirdikçe, kültürel kirlenme ve insani çürüme dayanılmaz boyutlara varıyor. Kurumlar, ne kadarı kalmışsa ya da var olabilmişse, bütün özerkliklerini, bireyler bağımsız kişiliklerini, hatta insanlıklarını, dolayısıyla da toplumsal rollerini yitiriyor. Topluma karşı girişilen psikolojik savaş, her şeyden önce kendi evlatlarını, kendi ajanlaşmış kurum ve kişilerini yiyip bitiriyor. Sivil toplum kurumları devlet kurumlarına dönüşüp, her biri kendi alanında militarist ve şovenist değerlerin yeniden üretilmesinde rol alıyor.

Savaş, yarattığı iç disiplinle ve dikkatleri başka yönlere çekmekle, toplumun milliyetçi duygularının körüklenmesine katkısıyla, egemenlerin pek çok yetersizliğinin üstünü örtmekte, yığınların manipülasyonunu kolaylaştırmakta. Dayanışma, paylaşma, yardımlaşma, hoşgörü ve sevgi gibi duyguların köreltildiği, şiddetin insan ruhunu tutsak aldığı, orman yasalarının hüküm sürdüğü bir sosyal ortam içinde vahşi ve bencil bireyin öne çıktığı yapı, düzenin militarizminin yeniden üretilmesine uygun koşulları yaratıyor. Polis dayağından organize suçlara kadar pek çok şey savaş çabasının bir parçası olarak hoş karşılanabiliyor. Bunca şiddete karşı ortaya çıkan duyarsızlık, tepkisizlik ve hatta onay, insan ruhu üzerindeki yıkıcı etkileriyle Türkiye toplumunun insani derinliklerinde kuşaklar boyu süreceği anlaşılan bir uğursuz iz, bir leke bırakıyor.

Ağır sorunları savaş sürdüğü sürece çözemeyeceklerinin bilincinde olan egemenler, toplumdaki yaygın hoşnutsuzluktan dehşetli korkuyorlar. Yönettiklerinden korkan ve artık yönetemeyen her umarsız yönetici sınıf gibi onlar da militarizmin ipine sarılıyor, şiddete başvuruyor ve şovenizmi kışkırtıyor.

Türk-İslam Sentezi'nin sokaktaki insanın doğal refleksine dönüştürüldüğü bir toplumla ancak günü kurtarabileceklerini kestiren yöneticiler, büyük bir ideolojik/kültürel saldırıyı da başlattılar. Dış yardımsız toplumsal çarkları çevirmekten aciz egemenler, en basit ihtiyaçlarını bile kendi başlarına karşılayamadıkları, dolayısıyla da midesinden yakalayamadıkları toplumla hukuk temelinde barışçıl bir demokratik uzlaşmaya varamayacaklarının bilincindeler. Toplumu bu kez zihnî bir tutsaklıkla, resmî ideolojiye ve "kutsal devlet" kurumlarına olan bağımlılıklarıyla beyinlerinden yakalamaya girişen yöneticiler; işte bu nedenle, hayatın her alan ve boyutunda, günlük yaşamda, sokakta, ailede, okulda, camide, medyada ve kışlada militarizmi, şovenizmi ve kutsal devlet anlayışını, peygamber ocağı ordu fetişini, millî birlik ve beraberlik yanılsamasını yeniden üretmenin mekanizmalarını oluşturdular. Yeni Dünya Düzeni'nin ideolojik saldırısıyla ortaya çıkan değerler aşınmasını böylece tam bir çürümeye dönüştürdüler. Şiddete tapınan, konserler ve spor müsabakalarında[6] bile "ölmeye giden", hayata yabancılaşmış ve kendilerine düşman bir hayat tarzını benimsemiş milyonlar yaratma başarısını gösterdiler. Toplu çılgınlığın yığınsal tedhişçi hezeyanlarında, Türkiye insanı ruhunu yitirdi.[7]

6 Bir milli maç sonrası bildiri yayınlayan Cumhurbaşkanı, sonucu, Amerikalı bir generalden savaşa ilişkin alıntılarla değerlendiriyor; kazanılanın bir meydan muharebesi değil de, spor müsabakası olduğunu unutarak.

7 Bugün, "Ermeni" sözcüğü kendi başına artık bir küfüre dönüşmüştür. "Rum dölü" ya da "Yahudi kırması", siyasal literatürün parçası olmuştur. Elbette *utanç verici* ve asıl *Türklüğü küçülten bu tür örnekleri çoğaltmak mümkün*. Bunun, yaşamı paylaştığımız onurlu halklarda yarattığı insanî zedelenme, hiç kuşkusuz, Türk insanının bireysel ve kolektif ruhunda ortaya çıkardığı kalıcı çürüme yanında bir hiç kalır. Genç bir araştırmacı, içerik analizi yaparak, Türkiye'de kullandığı dil yüzünden çokça eleştirilen sağcı/milliyetçi Rus politikacı Jirinovski'nin söylemini herhangi bir Türk politikacısı ile karşılaştırırsa, ilginç sonuçlara ulaşabilir sanıyorum. Hatta onun siyasi söylemini, bizim spor literatürümüzle karşılaştırsın, sonucun Jirinovski açısından temiz çıkacağına *eminim*. *Türkiye'nin temel sorunlarından biri de kendini bilmezlik, özeleştiri* kavramına bütünüyle yabancı oluşu

Kürt Aydınlanması, rejimin yapısal korkusunu tam bir paranoya mertebesine yükseltti, iflah olmaz sosyal şizofreniyle kör bir terör tepkisi geliştirmesi sonucunu doğurdu. Bu şiddetin bir ahlak bunalımı yaratmaması, onun insani/toplumsal ve kurumsal temellerini çürütmemesi mümkün değildi. Yıllardır süren savaş ve ona bağlı her yerde gelişen şiddet, askerlerde, Özel Tim mensuplarında, işkencecilerde, Vietnam Sendromu olarak da adlandırılan Travma Sonrası Stres Bozuklukları'nı yaygınlaştırır, toplumsal bir afete ve geleceği karartan bir başka salgına dönüştürürken,[8] bütün bir yapıyı da tutsak aldı; ortaya şiddete tapınan ve şiddetin pençesinde çırpınan, değerleri çürümüş bir toplum çıktı.

Yukarıda anlattığımız toplu çarpıklığın dengesini bozduğu bir yıkıcı istikrarsızlık içinde kalan rejimin dış ilişkileri de ambale oldu. Kürt sorununda dış desteğin sürekliliğinin sağlanması, en önemli öge olarak ortaya çıkarken, yarattığı çelişkiler dış politika modelinin kolaycı basitliğini parçaladı. Türkiye, bir yandan bu savaşta Batı'nın askerî, ekonomik, politik ve moral desteğinin yaşamsal öneminin ayırdında. Öte yandansa, savaşın pek çok sonucu ya da sonuçsuzluğu, Batı ile çok yönlü çelişki ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden oluyor. Bu ikilem, Türkiye'yi müthiş zorluyor. Ayrıca, daha önce de değindiğimiz gibi, klasik modelin düşmanlarındaki değişikliklerde de savaşın ve Kürt sorununun önemli bir yeri oldu. Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla o çok ihtiyaç duyulan dış düşman yok olduğu gibi, onunla irtibatlandırılabildiği ölçüde anlamlı olan iç düşman, yerel komünistler de şantaj ve tehdit abartma ihtiyacını karşılayamaz oldu. İşte Yeni Dünya Düzeni'nin her niyete yenen muzu "terörist düşman", imdada tam bu sırada yetişti. İçerideki düşman "Kürt terörist", dışarıdaki yeni dış düşmanla, Suriye ile iki biçimde rabıtalandırılabildi: Birincisi, bu dış düşman emperyalizmin de düşmanıydı; ikinci olarak da, iç

8 Bu konuda bkz. Dr. Ali Dursun, Caner Paçalı, "Kirli Savaş, Toplum", *Ülkede Gündem*, 20-22 Nisan 1998.

düşmanla organik işbirliği ilişkisi içindeydi. İkinci iç düşman olan "irtica" da, emperyalizmin bir başka korkusu olan dış düşmanla, İran ile irtibalandırılabildi ve model yeni koşullara bu açıdan uyarlanabilmiş oldu.

Ne var ki, Kirli Savaş, Türkiye'nin dış ilişkiler yapısını, dünyadaki konumunu ve dünyaya bakışını, hiç olmadığı ölçüde derinden etkiledi. Rejimin ve propagandasının efsununda zehirlenmiş toplumun, milletler ailesi ile ilişkileri hırçın bir saldırganlıkla paramparça oldu.

Türkiye, insanlık camiasındaki tecrit edilmişliğini ve müthiş itibar kaybını anlayamıyor, yıkıcı bir öfkeye tutsak, dünyaya düşman oluyor. Oysa günümüzde genel, sıradan ve yaygın bir değer ölçütü dizgesi olarak insanlık, savaşları şu dört ölçüte göre değerlendiriyor:

a) Savaşın moral açıdan kabul edilebilir hedefler için yapılıyor olması gerekir.

b) Savaşta kullanılan şiddet, hedeflerle, çatışma boyutlarıyla, karşı tarafın kullandığı araçlarla, vicdanların terazisinde, orantılı olması gerekir.

c) Savaşın, barbarlığa, öldürmek için öldürmeye kurgulanmış bir vandal intikamcılık olmaması için, bir politik amacı, barış perspektifi, çözüm projesi olması gerekir ve bunların da ahlaken kabul edilebilir ve makul bir gerçekleşme şansının olması gerekir.

d) Savaşın, askerlik mesleğinin davranış normlarına ve uluslararası hukuk kurallarına göre yürütülmesi gerekir.

Evet, insanlık, "Kirli Savaş"ı, bu ölçütlere göre değerlendiriyor. Türkiye ise hâlâ "Kürt sorunu yok!" diyor, "Savaş yok!" diyor... Yalnızlaşıyor, saldırganlaşıyor... Kopuyor, düşmanlaşıyor...

KÜRESELLEŞME

Küreselleşme (globalleşme), kapitalizmde ve emperyalizmde bir yeni aşamaya tekabül ediyor. Finans kapitalin, önemli ölçüde üretimden koparak, Sweezy'nin deyişiyle, içkin bir yıkıcılıkla malul ve "yalnızca kendi genişlemesine uyarlanmış spekülatif sermayeye dönüş[mesi]",[9] küreselleşmenin iç dinamiğini, itici gücünü oluşturuyor.

Spekülasyonun, uluslararası tefeci bankerlerin, kupon kesicilerin, tüm dünyada at koşturan kara paranın hayata hükümran olduğu günümüzde "günlük dış işlemler şimdi, Uluslararası Para Fonu'na üye tüm ülkelerin tüm altın ve döviz rezervlerine eşit olan bir trilyon dolar gibi astronomik bir düzeye ulaş[mış]"[10] bulunmaktadır. Bugün, uluslararası mali işlemlerin toplam hacmi tüm dünyadaki fiziksel meta ticaretini geride bırakmış, ve gelişmiş kapitalist ülkelerde "gayrimaddi kalemler" gerçek zenginliğin kaynağı olmuş durumdadırlar.[11] Artık, "Küresel Mali Ağ, döviz işlemlerinden, küresel tahvillerden, Mastercard'lardan, euroyenden, swap işlemlerinden, rufflardan ve parayı yeniden paketleyip, yeniden satmak için oluşturulmuş çok daha gösterişli yeni spekülatif araçlardan oluşan ve sürekli değişen bir labirenttir. Bu ağ geçmiş yılların sıkıcı gri bankalarından çok, bir kumarhane zincirine benzemektedir. Günde yirmi dört saat boyunca trilyonlarca dolar dünyanın döviz piyasalarına çıkmaktadır ... [ve] bu baş döndürücü tutar içinde mal ve hizmet ticaretine ilişkin olan kısım yüzde 10'dan daha fazla bir paya sahip değil [dir]."[12]

---

9 Paul Sweezy, "The Triumph of Finance Capital," *Monthly Review*, c. 46, No. 2, Haziran 1994, s. 2.

10 Daniel Singer, "Europe's Crises", *Monthly Review*, v. 46, No. 3, Temmuz-Ağustos 1994, s. 92.

11 Bkz. Charles Goldfinger, *The Wall Street Journal*, 24-25 Şubat, 1995.

12 Richard Barnet ve John Cavanagh, *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*, Simon and Schuster, New York, 1994, s. 17.

Kabaca bu çerçeve içinde konumuz açısından önemli olan, küreselleşme sürecinin üç özelliğidir. Bunlardan birincisi, sermayenin yeryüzünün her yanına nüfuzu ve global deviniminin devasa boyutudur. İkinci olaraksa, bu gelişmelerin, piyasa fetişizminden özelleştirme furyasına verilen değere, demokrasi ile özel girişim arasında kurulan doğrudan bağdan özel mülkiyetin mutlak üstünlüğünün kabulüne ve emperyalizmin rehabilitasyonuna, bencil bireyden paraya tapınmaya ve medyanın ahmaklaştırma operasyonlarına uzanan sosyal/kültürel sonuçlarıdır. Üçüncüsü de, gelişmelerin, politik/hukuksal üstyapıya Yeni Dünya Düzeni'nin kurulma süreci olarak yansımasıdır.

Yeni Dünya Düzeni'ni tartışmaya geçmeden önce, küreselleşmeye eklemlenme çabasının Türkiye üzerindeki sonuçlarını özetlemek gerekmektedir. Bu sürecin yarattığı insan tipinin ve sosyo-kültürel normların çürütücü etkilerinin en çok hissedildiği ülkelerin başında Türkiye'nin geldiği ortadadır. Hayalî ihracat ya da uyuşturucu kaçakçılığının bile, "Memlekete döviz kazandırıyoruz, daha ne olsun!" diye açıktan savunulabildiği, "köşeyi dönme" ve "iş bitiricilik" becerisinin saygınlık kaynağı olduğu, magazinleşmenin ve ticarileşmenin her yanı işgal ettiği, paranın mutlak üstünlüğü karşısında tüm değerlerin yerle bir edildiği bir ülkenin küreselleşme ideolojisinin vitrininde örnek ülke olduğu kesindir.

1980'li yıllardan başlayarak, askerin ve Özal'ın başlattığı, sonra da günümüze kadar sağlı-sollu ötekilerin sürdürdüğü politikaların, kapitalist ekonominin kendi mantığı içindeki ana amaçlarını ise şöyle özetlemek mümkün:

Dış ticaretin liberalleştirilmesi, ihracatın arttırılması;

- Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve döviz piyasasında denetimin kaldırılması, Türk lirasının konvertibilitesinin sağlanması;

Fiyatların serbest pazar koşullarına göre denetimsiz bir biçimde piyasada belirlenmeye bırakılması;

- Sıkı para politikasının uygulamasının gerçekleştirilmesi; Faizlerin serbest bırakılması;
- Özelleştirme ve devlet kesiminin küçültülmesi;
- Ücret ve maaşların düşürülmesi, tarım ürünlerinin fiyatlarının baskı altında tutulması...

Bütün bunlar biraz da el yordamıyla yapılırken, banker skandalından durgunlukla enflasyonun birlikte seyretmesine, müthiş bir yoksullaşmaya, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi sosyal harcamaların skandal derecesinde düşürülmesine, Türkiye'nin çocuk ölümlerinde dünya çapında en üst sıralara tırmanmasına, yoksullaşmanın utanç verici boyutlara varmasına dek uzanan sosyal ve ahlaki tahribatı, kültürel yozlaşması kuşaklar boyunca süreceği anlaşılan bir çalkantılı dönemde, Türkiye'nin hal-i pür melalini, söz konusu politikaları aktardıktan sonra bir iktisatçı, geleneksel siyaset/iktisat gözlüğüyle şöyle özetliyor:

> Türkiye kor ateşi üzerinde dans yapan kanadı kırık bir kuşa benziyordu, iki ayağını birden ateşe basamadığı için önce biriyle basıyor, o yanınca diğerine geçiyordu. İkisi birden yandığında uçmaya çalışıyor, kanadı kırık olduğu için uçamıyordu. Arada bir gücünü toplayıp havalandığında, uçuyorum sevincine kapılıyor, ama sevinci boşa gidiyor, bu kez iki ayağıyla kor ateşin üstüne düşüyor ve iki ayağı birden yanıyordu. ... Arada bir kendisini seyredenlere gülücükler dağıtıyor, tavizler yağdırarak onların ateşe biraz su serpmelerini sağlayabiliyordu. Gelgelelim ateş tam sönmüyor, çünkü alttan sürekli pompalanıyordu. ... Yukarıdaki benzetmeyi Türkiye ekonomisinin sembolik bir tasviri diye düşünmek mümkün: Kanadı kırık kuş Türkiye ekonomisi. Kanadı kırık çünkü dünya üçüncü sanayi devriminde başını almış gitmiş, ona yetişmek zorunda. Ne var ki, kaynak yetersizliği bir yandan, var olan kaynakların çarçur edilmesi ve umursamazlık diğer yandan, yetişmesine olanak bırakmıyor. Üstelik yakalayabildiği az sayıda noktada "özelleştirme" diye, bir dünya tekeli tarafından yutulup yok ediliyor (Teletaş örneği). Almaşık ayaklı kor üstü dansı, döviz-faiz çekişmesinin yarattığı gel-gitler; tabandaki kor ateş ise harcamalar:

Patlayan ya da patlatılan (tüketim kredileri yoluyla) özel tüketim bir yandan, PKK'ya karşı silahlanma için ya da devlet erkânının görkemi için giderek arttırılan kamu harcamaları öte yandan, bu ateş dansının üzerinde yapıldığı zemini oluşturuyor. Arada bir gücünü toplayıp havalanma 1990'da ve 1993'de beklenmedik düzeylere ulaşan GSMH büyüme hızı; havalanmayı izleyerek iki ayak üstüne kor ateşe düşüş, hızlı büyümeyi izleyen yıl, büsbütün bozulan dengeleri düzeltmek için getirilen kısıtlamaların GSMH büyüme hızını düşürmesi, atıl kapasitelerle işsizliği tırmandırması. Arada bir altta yanan kor ateşe serpilen su, dış kaynaklar; bunlar için seyircilere kuşun verdiği tavizler, özelleştirilen KİT'lerin dış sermayeye peşkeş çekilmesinden Çekiç Güç'ün kalış süresinin uzatılmasına yayılan bir dizi boynu bükük. Biriken taahhütler ise, olağanüstü bir hızla büyüyen dış borçlar. Ateşin alttan pompalanması (ihracatı arttırmak yerine) ekonomiye biraz canlılık getirmek için tüketimin pompalanması ve kamu harcamalarının iç-dış borç anapara ve faiz ödemeleri artı silahlanma harcamalarıyla kısılmayıp sıçraması. 1995 sonunda kendisini yeme gücündeki kuşların akını ise çok açık: AT ile Gümrük Birliği için süre tamamlandığında, durgunluktan bunalan Avrupa firmalarının Türkiye pazarını ele geçirmek için Türkiye'ye ihracata saldırması, finansman darboğazındaki yerli firmaları borsa oyunlarıyla ele geçirmesi. 1994 ilkbaharında 5 Nisan kararlarına götüren finansal istikrarsızlık ise, kuşun iki ayağıyla birlikte yanıp tutuşması, üstelik kırık kanadının da ateş alması.[13]

Yeni Dünya Düzeni

Yeni Dünya Düzeni, küreselleşmenin siyasal yansıması; sermayenin uluslararası ilişkiler sistemini, siyasal, hukuksal, sosyal yönleriyle kendi cemalinden yeniden yaratma süreci.

"Yeni Dünya Düzeni" sözünü ilk kez Gorbaçov, 1990 yılında, "Yeni bir dünya düzeninin daha başlangıcındayız," diyerek

13 Gülten Kazgan, *Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 204-205.

kullandı. Ama bu kavramı bugün kullandığımız anlamıyla ABD Başkanı George Bush, Amerikan Kongresi'ndeki bir konuşmasında zikretti.[14] Bush'un kavramı, Körfez Savaşı saldırganlığı bağlamında kullanması elbette bir tesadüf değildi; yeni düzenin yapısal militarizminin bir tecellisiydi bu.

Konumuz açısından totaliter/militarist ideolojisi, iki ana yönelişi ve kullandığı temel araç önemli bizim için.

Yeni Dünya Düzeni'nin ideolojik özünü, "tarihin sonu" düşüncesinde bulabiliriz.[15] Buna göre, tarih, insanların birlikte yaşamalarının birbirlerine rakip sosyo-politik örgütleniş modelleri arasındaki mücadeleden ibarettir. Liberal kapitalizm, sonuçta Sovyetler Birliği'nin de yıkılmasıyla öteki bütün rakiplerini, alternatif örgütlenme ve birlikte yaşama modellerini nihai yenilgiye uğratmıştır. Modeller arası mücadele, birinin nihai zaferiyle bittiğine göre, tarih de bitmiştir; insanlık artık ideal ve sonsuz yaşam biçimine kavuşmuştur. Bunun dışındaki her arayış artık tarih dışıdır, bir anomalidir, donmuş düzenin temellerine karşı oluşan bir yıkıcılıktır. Tabii dolayısıyla da katli vaciptir. Bu anlayışın, daha iyi bir yaşam arayışını sonsuza dek donduran ve yasaklayan monolitik/totaliter ve militarist/saldırgan özü bellidir.

Yeni Dünya Düzeni, öz olarak, yeryüzünün, büyümek için sürekli devinim hâlindeki sermayenin sınır tanımaz sömürü yağması için kayıtsız şartsız güvenilir yapılması projesidir. İdeolojik özünün öteki yanını, piyasanın, paranın, özel mülkiyetin mutlak kutsanması; bireyci bozulmanın, yabancılaşmanın ve insani özün sanal ortamlarda yitirilişinin doruğa çıkarılması oluşturmaktadır.

Yeni Düzen'in, harekete geçirebildiği bütün propaganda makineleriyle gerçekleştirdiği ideolojik saldırıya ek olarak, te-

14 Bkz. Adam Roberts, "A New Age in International Relations," *International Affairs*, v. 67, No. 3, Temmuz 1991, s. 509-526.

15 Kavramın mucidi Amerikalı diplomat Francis Fukuyama'nın görüşleri için bkz. The End of History?", *The National Interest*, No. 16, 1989, s. 3-18; *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, Londra, 1992.

mel yönelişi, iki tarihsel eğilimi önce durdurmak, sonra da geriye çevirmek olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan birincisi, emeğin bütün kazanımlarının geri alınması ve sermayenin mutlak üstünlüğünün geri döndürülemez bir tarihsel eğilim olarak yeniden kurulmasıdır.

İkinci olaraksa, amaç, beynelmilel sermayeye bütün kapıların ardına kadar açılması için gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Böylece sermayeler ve mülk sahibi sınıflar arasında ekonomik ve sosyal alanlarda doğrudan bağlar kurulabilecek, pek çok ülkenin egemenlik hakları kısıtlanacak, halkların ekonomik/politik bağımsızlığa ilişkin edinimleri yaşamdan silinecektir.

Yeni Dünya Düzeni'nin bu emellerine erişebilmek için uluslararası düzlemdeki temel aracı ise, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve müttefiklerine, dünyanın her yerine, gerekirse askerî operasyonlar düzenlemek de dâhil olmak üzere müdahalede bulunmasına olanak veren bir yapının yerleştirilmesidir. Bir "müdahale hukuku"nun kurallarıyla, bunu içselleştiren ve meşru kılan bir sosyal bilinç çarpıtmasının dayatılmasıyla, işlerlik kazandıracak kurumların oluşturulmasıyla ve saldırgan bir uluslararası savaş makinesinin her an hazır hâlde tutulmasıyla olgun hâline ulaştırılacak Yeni Düzen. Plan bu.

Bunun, Türkiye'yi çok heyecanlandırdığı kuşkusuzdur. Denilebilir ki, 1998 Şubat'ındaki ve Kuzey Irak'ta bir "Kürt Devleti Kâbusu"nu yaşatan kriz dışında, Türkiye, 1990'lı yıllar boyunca; Kafkaslar'da, Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Afrika'da, Karabağ'da, Somali'de, Irak'ta, Nahçıvan'da, Bosna'da, Kosova'da, nerede bir bunalım ortaya çıktıysa, hemen, başka diplomatik yollar beklemeden ve önermeden, hatta o yöndeki olası girişimleri baltalarcasına, Yeni Düzen'in müdahale kuralının işletilmesini talep etti, askerî müdahale istedi. Barış Operasyonu adını verdiği bu müdahaleler için ABD'yi, AB'yi, BM'yi, AGİT'i, NATO'yu kışkırtmaya çabaladı durdu. Hepsine kendi "askerî katkısı"nı sunmaktan geri kalmadı tabii ve YDD

müdahale hukukuna işlerlik kazandırmak, meşruiyet kazandırmak için ABD'den bile hevesli oldu, YDD'nin gönüllü kırbacı olmak için elinden geleni ardına koymadı. Bu kargaşada kendine de küçük müdahale alanları açabileceğini, bunun özellikle Kirli Savaş'ta yararlı olabileceğini düşündü Türkiye.

Yeni Dünya Düzeni kurma sürecinde, Amerika Birleşik Devletleri, aynen Soğuk Savaş'ın başlangıcında olduğu gibi, tek başına, katıksız hegemonyasını kurma yolunda büyük bir saldırı başlattı. Ortak düşmanın ortadan kalkmasıyla ve kendi gelişmelerini büyük oranda ve Amerika'ya yetişecek ölçüde gerçekleştirmiş bulunmakla, özel hesaplarının ayrıksı yolunu seçmemeleri için, önce gelişmiş kapitalist müttefiklerini, Avrupa'yı ve Japonya'yı kendine mahkûm tutmanın stratejisini oluşturdu. Onları bağımsız nükleer askerî güçlerini kurmama yönünde "ikna etme"yi, kendi nükleer şemsiyesi altında nefessiz tutabilmeyi ve beynelmilel sermayenin ortak operasyonlarında Amerikan silâh gücünün ana araç olarak kabulünü temel hedefi yaptı.[16] Bir başka ifadeyle, ABD, öncelikle Batı dünyasındaki hegemonyasını pekiştirmeyi öne çıkardı. Sıra sonra dünyanın lanetlilerine gelecekti. Amerika, yeni serbest piyasada taşeron ve fedai aray'an bir alıcı olarak yeniden boy gösteriyordu.

Türkiye ise, o sıralarda, "altın yumurtlayan tavuk"un kesilmesinin paniğini yaşamaktaydı. Müflis tüccar, elindeki malın satılabileceği yeni militarizm pazarını aramaktaydı. 1980'lerin sonlarında ve 1990'ın hemen başında, Türkiye'de "ulusal çıkarlar için elverişli olmayan bir uluslararası ortam" söz konusuydu. YDD'nin yeni bir barış, işbirliği ve refah çağı aldatmacasının etkili olduğu bu dönemde, egemenleri korku sarmıştı. Hemen yeni kışkırtıcılık başlatıldı. "Su sorunu", "Suriye sorunu", "Ortadoğu'da füzeler sorunu", "Irak'ın cehennem topu", Soğuk Savaş'ın başlangıç dönemini anımsatan bir biçimde gün-

16 Pentagon'un hazırladığı ve Batı dünyasında büyük gürültüler koparan ve sonradan geri çekilerek sözcüklerinde değişiklik yapılan raporla ilgili haber için bkz. *International Herald Tribune*, 9 Mart 1992.

deme getirildi, tehdit abartması ve şantaj makinesi işe koyuldu. Bezirgân, Ortadoğu'nun çöllerinde paranın, kan bedelinin kokusunu almıştı. Zamanla, YDD'nin aslında yeni bir saldırganlık, gerginlik, çatışma ve boğazlaşma dönemini oluşturduğu anlaşıldıkça, rahat nefes almaya başladı şiddet bağımlıları.

O dönemin gazeteleri, daha Sovyetler ortadan kalkmadan bile, iki bloklu dünyanın sonunun geldiğini anladıkları anda, haberleri ve yorumlarıyla bu ilk paniği yansıtmaya başlamışlar, yeni yönelişlerin altyapısını kurmaya, kamuoyunu hazırlamaya girişmişlerdi.[17] Örneğin 18 Mart 1990 tarihli *Hürriyet*'in ilk sayfasındaki haberin başlığı şöyledir: "Tek Temiz Komşumuz Sovyetler Çıktı: 18 Ülke, Türkiye'deki Terörü Destekliyor." Tahmin edilebileceği gibi bu ülkeler Ortadoğulu ve Avrupalı ülkeler; Lübnan, Suriye, İran, Irak, Yunanistan, Bulgaristan, Kıbrıs (Rum kesimi diye geçiyor haberde), Fransa, İtalya, İspanya, Avusturya, İsviçre, Norveç, Danimarka, İsveç, İngiltere, Batı Almanya ve Doğu Almanya. Bunca düşman fazla gelince bu kez 6 Nisan'da aynı gazete manşetten "komşu tehdidi"ni öne çıkarıyordu: "Suriye, Irak ve İran'daki Füzeleri Karşılayacak Savunma Silahlarımız Yok: Komşularımız Silah Deposu Gibi." Hemen alttaki haberde ise, "ABD Yönetimi Kabul Etti: Türkiye'ye Yapılan Yardım Yetersiz". Köşe yazıları ise, neredeyse aynı başlıklarla "Ortadoğu'ya dikkat" çekmektedir sürekli. Alıştırma başlamıştır.

6 Mart 1990 tarihinde televizyondaki "32. Gün" programında, gazeteci M. Ali Birand'ın, "Türkiye'nin stratejik yeri, tüm bu oluşumlardan sonra ne yöne doğru değişecek?" sorusuna

17 Aslında bu her yerde böyleydi. Hemen hemen aynı tarihlerde, iki ayrı uçta, İngiltere'de yayımlanan *The Economist* dergisi 26 Mayıs 1990 tarihli nüshasında ve tümüyle Ortadoğu kaynaklı haber ve yorumlarla yayın yapan *Midleeast Mirror* dergisi 4 Temmuz 1990 tarihli sayısında (v. 4, No. 127), neredeyse aynı tümcelerle, "Türkiye'nin iki bloklu dünyaya uyarlanmış rahatlığının artık bitmesi, dolayısıyla yeni dönemden en fazla rahatsız olan ülkenin Türkiye olduğu, NATO için öneminin azalmasıyla Türkiye'nin yönünü yitirdiği, ülkede geleceğe ilişkin karamsarlığın arttığı ve yöneticilerin ne yapacaklarını şaşırmış olduğu" tezlerini işliyorlardı yorum-haberlerinde.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay şu yanıtı veriyordu:

> Coğrafya, stratejinin tayininde önemli bir faktördür. Türkiye'nin coğrafyası değişmediğine göre, stratejisinde de önemli bir değişme bahis konusu değil; iki büyük süper gücün gerek Akdeniz ve Karadeniz'de, gerek Ortadoğu ile ilgileri devam edeceğine göre, Türkiye'nin stratejik değerinin de önemini koruyacağını kesinlikle söylemek mümkün. Ancak şunu da hatırlatmak lazım ki, Türkiye hâlâ için için kaynayan Ortadoğu'nun sıcaklığını da hissetmektedir. Bu bakımdan Ortadoğu'da bilhassa komşularımızda meydana gelecek değişiklikleri yakından takip ederek yeni stratejiler oluşturmak gerekebilir. Türkiye, kuvvetlerini her yöne göre tertiplemek zorundadır. Avrupa'da barış sağlandığı takdirde, dikkatlerin Ortadoğu ve diğer bölgelere kayması normaldir.[18]

Zamanla ABD'nin Ortadoğu'ya yönelmesiyle artık anlaşılmıştı; alıcı ile satıcı, Ortadoğu'nun gerginlik, çatışma ve istikrarsızlık çarşısında buluşacaklardı...

Körfez Savaşı: Irak'a Karşı Koalisyon ve Türkiye

Amerika dostuna ve düşmanına yeni mesajını verme fırsatını Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle yakaladı. Düşmanlarına gözdağı, dostlarına da, dünyanın hâlâ tehlikelerle dolu olduğu ve bunlara karşı istenilen yerde, istenilen zamanda ve istenilen ölçüde askerî varlığı ancak kendisinin oluşturabileceği mesajını vermenin altın fırsatıydı Körfez Bunalımı. Saddam, Türk yöneticilerinin de imdadına Hızır gibi yetişmişti. Stratejik önemi arttıran ve kan bedelini, jeopolitiğin fiyatını yükselten militarizm müzayedesini açmıştı Irak. Türkiye, yeniden kendisi için "elverişli uluslararası ortam"a kavuşuyordu.

18 Nilüfer Yalçın'ın derlemesi; *Milliyet*, 7 Mart 1990.

Türkiye'nin o günkü savaşa dâhil olma iştiyakı, Özal'ın atak kişiliğinden, Amerikancılığından, bir koyup üç alma kişisel kurnazlığından kaynaklanmıyordu; ülkenin yapısal özelliklerinin doğal ürünü, kaçınılmaz yansımalarıydı o zamanki politikalar. Nitekim sonraları gelip geçen bütün hükümetler, bir Kürdistan Devleti'nin oluşması sorunu ortaya çıkıncaya kadar benzer stratejiyi izlediler; olsa olsa her birinin yoğurdu yiyişindeki biçim ve üslup farkı söz konusu olabilmekteydi.

Türkiye'nin daha baştan savaştaki kışkırtıcı tutumunu Özal, bir televizyon programında, büyüklere yaranmanın verdiği gururla şöyle anlatıyor: "Bir kere ambargo konulmasında bizim çok rolümüz oldu. Ambargo hatta öyle bir şekilde olmuştur ki, bizim bunu koymamızla birlikte koalisyon meydana gelmiştir. Eğer Türkiye bu ambargoya uymasaydı ne koalisyon meydana gelebilirdi ne de ittifak bugünkü hâliyle, yani BM kararları bugünkü hâliyle meydana gelemezdi. Türkiye bu fonksiyonu da yapmıştır."[19]

Bilindiği gibi Özal savaşa asker de göndermek istemiş ama yaygın muhalefetle karşılaşınca bunu başaramamıştır.[20] Ne var ki, Türkiye aslında savaşa katılmıştır ve topraklarındaki üslerin Irak'ın bombardımanında kullanılmasına izin vermiştir. İncirlik'ten uçaklar kalkmış, bu arada NATO Çevik Gücü de Erhaç Hava Üssü'ne yerleştirilmiştir.

Elbette Türkiye için, her zaman olduğu gibi, ana sorun para olmuştur. Özellikle ambargonun Türk ekonomisine verdiği zararlarla, bu işlerden kâr etmeye alışmış Türkiye'de yaygın bir yaygara koparılmıştır. Özal'ın "bir koyup üç alma" planının tutmaması, büyük eleştiri konusu olmuştur. Türkiye bu arada, "su projesi", "imar fonu" gibi ne koparsak kârdır mantığıyla projeler üretmiş ama esas olarak da Özal'ın politikası, ileriye

19 Aktaran M. Hulki Cevizoğlu, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi: Belgesel*, Form Yayınları, İstanbul, 1991, s. 86.

20 Bir gazete haberine göre, Özal, dönemin başbakanı Akbulut'a şöyle serzenişte bulunuyor: "Ne olurdu daha önceden Körfez'e üç beş uçak gönderseydik. Bak, şimdi biz de bu koalisyon içinde olurduk." Aktaran, *a.g.e.*, s. 77.

dönük olarak; "Türkiye'nin adını duyurması, güçlünün yanında saf alması, ilerideki barış masasında ganimet paylaşımında yer tutmak gibi" gerekçelerle bir tür geleceğe yatırım olarak savunulmuştur. Özal, gerçekten de savaş sonrasına göz dikmiştir ve aklı o zaman kazanılacak talan vurgunu ile meşguldür. Bu nedenle de savaşa karşı çıkanları, ufuktaki rantı anlayamamakla suçlamakta, onları, "Barışı kaçırıyorsunuz," diye suçlamaktadır. İlk gelen kırıntılar da kısa günün kârı olarak şimdilik pek fena sayılmaz onun gözünde: "Türkiye şu ana kadar 2 milyar dolara yakın bir miktarda hibe yardımı almıştır. Bu ufak para değildir. Bazıları rakamları ufak görüyor. Herhalde (para, sayı saymasını bilmiyorlar) diyorum. Bu kadar daha alma ihtimali var, bu sene içinde. Bu kriz uzun sürmeyecektir."[21] Bu arada para tutkusunun farkındaki Amerikan *Wall Street Journal* da piyasayı kızıştırmada ustadır: "Türkiye, Körfez Savaşı'ndan büyük ödüller elde edebilir. Türkiye, savaştan en kazançlı çıkabilecek ülkelerden biri olabilir. Bunun oranı, Bush yönetiminin Türkiye'yi ne ölçüde destekleyeceğine bağlı kalacaktır."[22]

Bu dönem, Türkiye'nin zamanının önemli bölümü, ulusça, "Bu işten kârımız ne oldu?" sorusuna yanıt aramakla geçti. Eski diplomat ve eski Savunma Bakanlarından Ercan Vuralhan, kârın bilançosunu şöyle çıkartıyor:

> Türkiye Sayın Özal'la başarmaya çalıştığı, "dünya sahnesine çıkma" ve dünyada kendisini kabul ettirme girişimlerini bir türlü istediği boyuta getirememişti. Mesela, NATO'da her yaptığım konuşmada, Türkiye'nin bölgedeki önemini, Türkiye olmadan o bölgedeki stratejik dengelerdeki Batı'ya yönelik herhangi bir tehlikenin durdurulmayacağını, önlenemeyeceğini vurgulamıştım. Bu bakımdan Türkiye'ye mutlaka yardım yapılması gerektiğinin de altını çizmiştim. Ama hep "sağır kulaklara" konuşulmuştur. "Kozmetik yardım" yapılmıştır, yani makyaj malzemesi gibi çok yüzeysel bazı malzeme destekleri olmuştur. ... Bu krizin yararla-

21 Bkz. *a.g.e.*, s. 90.

22 aktaran *a.g.e.*, s. 104.

rını sayarken diplomatik ve askerî olmak üzere iki açıdan bakalım. ... Türkiye ... büyük kredi toplamıştır. Çok takdir edilmiştir. ... Askerî yararları da, modernizasyon meselesinin kâğıt üzerine dökülmesi ve birtakım malzemelerin Türkiye'ye gelerek, bizim envanterimize girmesi konusunda ön bağlantılar yapılması ve doğrudan taahhütlerin alınması olmuştur. ... Burada Türkiye'nin zararlarının belki daha iyi anlatılması gerekirdi. Sık vurgulanması ve bazı konularda Türkiye'nin bir miktar da az işbirliğine yatkın gözükmesi gerekiyordu.23

Yeni Saldırganlık ve Ortadoğu

Türkiye, savaştan sonra da, Yeni Dünya Düzeni'nin patronu ABD'nin asıl hedefi olan Ortadoğu'ya ilişkin yeni görevlere talip olmuştur. Aslında bu açıdan, bir bakıma kısır döngü kapanmış ve 1950'li yılların militarizm pazarındaki alışverişe geri dönülmüştür. Amerika, Ortadoğu'yu dize getirmek, oraya kendi istikrarının ölü toprağını sermek, petrol çıkarlarının yanı sıra Körfez ülkeleri ve İsrail gibi müttefiklerini korumak, Avrupa ve Japonya gibi rakipleri karşısında enerji musluğu üzerindeki eli ve bölgedeki varlığıyla üstünlüğünü pekiştirmek gibi nedenlerle Ortadoğu'da askerî varlığına da dayanan bir kuşatmayı gerekli görmüştür. Böylece de, bölge, *Amerikan emperyalizmi-İsrail siyonizmi-Arap işbirlikçiliği-Türk militarizmi* ile kuşatma altına alınmıştır. Türkiye önce ABD ile bir stratejik işbirliği anlaşması imzalamış, ardından da İsrail'le çok boyutlu ilişkiler geliştirerek bağlantıyı kurmuştur. Amerikalı bir yazar, Türkiye'nin yeni rolünü, iç politikaya yansıyan uzantısıyla şöyle açıklamaktadır:

> Kudüs gününü kutladığı için fiilen işgal edilen bir kasaba... İsrail aleyhinde konuştuğu için tutuklanıp görevden alınan bir belediye başkanı... Bir elçinin anti-siyonist beyanları yüzünden patlak veren

23 aktaran, *a.g.e.*, s. 242, 245.

> diplomatik kriz... 1997 yılında bütün bunlar ancak Türkiye'de, çok güçlü bir kurumun İsrail'in kötülenmesine tamamen karşı çıktığı ve kuvvetle İsrail'den yana tavır aldığı tek İslam ülkesinde yer alabilirdi. Sincan olayları, çok önemli bir stratejik gelişmenin işaretini de veriyordu: Ortadoğu'nun stratejik haritasını değiştirmeye, ABD'nin ittifaklarını yeniden biçimlendirmeye ve İsrail'in bölgedeki yalnızlığını azaltmaya aday, Türkiye-İsrail ittifakı...[24]

Tabii bunun yine 1950'li yıllara benzer bir biçimde bölgede Türkiye'ye karşı büyük tepkileri ve bir yalnızlaşmayı getirmesi kaçınılmaz olmuştur. 1997 yılının sonlarında yapılan İslam Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in toplantıyı, sonunu beklemeden, eleştirilerden bunalarak apar topar terk etmesi, bu durumun son örneğini oluşturmaktadır. Yeni Dünya Düzeni Rambo'sunun kılıcı olmak, Türkiye'ye Ortadoğu'da onur ve dost elbette kazandırmamaktadır...

Yeni koşullarda Amerikan saldırganlığının şemsiyesi altında Kafkaslar'da da oluşabilecek bir ganimet sofrasında mümkünse yer ya da en azından, masadan düşecek kırıntılardan pay almak açıkgözlülüğü, açgözlü bir dış politika saldırganlığını da gündeme getirdi Türkiye'de.

Bu kurnazlığa göre, Türkiye, emperyalizmin taşeronluğunu yaparken, 1950'li yıllardan farklı olarak bu kez, hiç olmazsa kendisine de pay ayırma ataklığı geliştirecekti. Bu arada, bezgin yığınların militarist/şovenist duyguları da kaşınacak, bir moral dopingi yapılmış olacaktı.

Böylece, kendi mahallesinde, semt kabadayısının kanatları altında bir müdahale alanı oluşturma hayalleri egemenlerde oluşmaya başladı.

Bu arada, özellikle Ortadoğu'ya ilişkin Türkiye'ye "Yeni Düzen"in kırbacı rolünü biçen ve Balkanlar ile Kafkasya'da ise, Batı'nın özelleştirmeci-serbest piyasacı-laik modelinin taşeron-

24 Daniel Pipes, "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente", *The National Interest*, No. 50, Kış 1997-98'den aktaran Şahin Alpay, *Milliyet*, 30 Nisan 1998.

luğu misyonunu dayatan emperyalizm de nispeten daha aktif bir dış politikayı öngörmekteydi.

12 Eylül'de süngü zoruyla emekçilerden transfer ettikleri milyarlara, sonraki on-on beş yılda yoğun sömürü ile trilyonlar ekleyen ve böylece palazlanan hâkim sınıfların hayal gücü de artmıştı. Burjuvazinin sonradan görmeliğinin obur iştahıyla dış politika alanında gözü kara bir ataklık, haddini bilmez bir inisiyatif ortaya çıktı.

Türkiye, Batı'nın kendisine biçtiği taşeronluk rolünü, çapını aşan bir hevesle ciddiye aldı ve "Türki Cumhuriyetler"e gözü dönmüş burjuvasının yağma hırsıyla saldırdı. Ülkücüsü, hayali ihracatçısı, mafyası, MİT ajanı, kontrgerilla uzmanı, diplomatı ve politikacısıyla gerçekleşen bu görgüsüz, kaba talan saldırısı, karşısında, "Türki Cumhuriyetler'in bürokrat-burjuvalaşma yolundaki "ben bunlardan ne koparabilirim" üçkâğıtçılığını buldu. Birbirini "ütme" hesabındaki iki müflis tüccarın bu karşılaşması, kaçınılmaz olarak demagojik-ideolojik unsurların ağırlık kazandığı bir şarlatanlığa dönüştü.

Türkiye, özellikle Azerbaycan ile hastalıklı bir ilişki kurar, bölgeyi Balkanlaştırma yönünde iç işlere müdahaleci bir tavır geliştirirken ve yabancı bir militarizmi serbest piyasa ile allayıp pullayıp bölgeye dayatmaya kalkışırken, kuşkusuz bu sürece karşı, hem bu cumhuriyetlerin halklarında, hem bölge ülkelerinde, hem de kimi emperyalist odaklarda tepkiler de oluştu.

Bu çerçeve içinde, aslında bölgede kurulan çıkar sofrasında en zayıf konumda bulunan Türkiye idi. İran, her şeyden önce, başka çıkar çevrelerinin bir taşeronu, beynelmilel sermayenin bir aracısı ve Rambo'nun kılıcı olarak değil, kendi öz değerlerinin taşıyıcısı olarak kendi "devrim"ini ihraç etmek üzere bölgedeydi. Dış politikasını da, görgüsüz oburluğun yağmacılığı ve dönek cazgırlığın Amerikano-faşistliği ile değil, binlerce yıllık deneyimin ağırbaşlı diplomasi birikimiyle yürütmekteydi. Ayrıca, Azerilerle birlikte yaşıyor olmanın getirdiği olanaklara sahipti. Rusya da, askeri gücünden ekonomik bağlara, yüzyıl-

ların birlikteliğinden bölgedeki ağırlıklı Rus nüfusa kadar bir dizi kozla kumar masasındaydı. Batılı ülkelerse, sermaye, teknoloji, *know-how* gibi üstünlükleri ve en çok da sömürü deneyimleri ile kulağı kesik soyguncular olarak devredeydiler.

Sonuç biliniyor: Türkiye egemenlerinin, bu boylarından büyük maceraları da fiyasko ile bitti! Hâkim sınıflar, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne maceralarında, yerel işbirlikçileriyle birlikte bozguna uğradılar.

Azerbaycan'da açığa çıkan darbe fiyaskosu da, emperyalist bir müdahaleden ziyade, çapulcu bir girişimciliğin dışavurumuydu ve düzeysizliğine uygun bir skandalla sonuçlandı.

İşte Türkiye, emperyalistliğe soyunurken, aslında olsa olsa, vurguncu burjuvazisi ve emperyalist efendi için vurucu bir güç olmayı denedi bölgede!

Unutmamak gerekir ki, Türkiye gibi ülkeler, emperyalistlerin aksine, ekonomik, ideolojik, kültürel, teknolojik, politik temel ve olanakların yerine, bunlardan yoksun olarak,[25] salt

25 Yabancı bir ülkede yatırım yapan her şirket, halkla ilişkilerinin doğal bir parçası olarak, o ülkenin sportif ve kültürel etkinliklerine katkıda bulunur, örneğin spor takımlarını destekler. Bunun örnekleri Türkiye'de de çoktur. Maçlarda, "Takımımıza başarılar diliyoruz" biçimindeki pankartlar stadyumları Türkiye'de de süslemektedir. Batılı şirketler, kendi ülkelerinin takımlarına karşı da, yatırım yapmış oldukları ülke takımlarını destekleyen bu tür jestleri elbette yaparlar. Burada önemli olan, sporda milliyetçilik değil şirketin reklamıdır doğallıkla. Türk spor seyircisi buna çok alışıktır. Güneş Dil Teorisi'nin kalıntıları uyarınca herkesin ve her şeyin "en büyük Türk"ten neşet ettiğine inanılsa da, örneğin, Coca Cola'nın, Kodak'ın, Unilever'in, Reebock'ın, Adidas'ın Türk olmadığı herhalde bilinir. Bir yabancı ülkede, Romanya'da yatırım yapan bir Türk firmasının başına gelenler, Türkiye'nin kapitalist kültürünün, başka pek çok şeyin yanında, ne denli ilkel bir düzeyde olduğunun ilginç bir göstergesidir. Bu konuda *Sabah* gazetesinde çıkan haberaynen şöyledir: "Romanya'da önceki akşam oynanan Fenerbahçe ile Steaua-Bükreş maçında tribüne asılan, Ülker imzalı ve Romence, 'Bükreş'e başarılar' yazan pankart, büyükyankı uyandırdı. Steaua'ya başarılar dileyen 'Ülker' imzalı pankart Türkiye'de geniş tepki çekerken, Ülker şirketini de karıştırdı. Ülker'in Romanya'daki acentesi apar topar İstanbul'a çağrılırken, Ülker Grubu'nun sahibi Sabri Ülker olayla ilgili soruşturma başlattı. Sabri Ülker, 'Pankartı görünce tansiyonum yükseldi. Gereken cezayı vereceğim. Herkesten özür dilerim' dedi. Ülker konuyla ilgili bugün bir basın toplantısı düzenleyeceğini belirterek şöyle dedi: 'Sinirlerim altüst oldu. Olayla bizzat ben ilgileniyorum. Pankartın ana şirketle ilgisi yok. Romanya'daki acentemizden kaynaklandı. Ancak gereken ceza olay ortaya çıktıktan sonra derhal verilecek' dedi.

kaba güce dayanır ve bunu bile aslında emperyalist güce dayanmakta bulur. Bu tür ülkelerin ilkel burjuvalarında, ince sömürü yeteneği yerine kaba haraç mantığı egemendir. Bunlardaki asıl dürtü, geç kalmışlığın sermaye yetersizliği ile emperyalist ağababalarına haraç verme zorunluluğunun yarattığı yoğun sömürü, vur-kaç yöntemidir.

Kuşkusuz, Türkiye'nin "Mekke'de dilenip, Medine'de sadaka verme" kabilinden bu "Türki Cumhuriyetler"e arada biraz kredi açması, sermaye ihracı; ya da oradaki müteahhitlik işleri teknoloji transferi olarak kabul edilemez. Türkiye'nin, emperyalist olabilmenin öteki koşullarından sayılabilecek pazarların kontrolünü, askerî denetimi vb. sağlayabilecek güçten tümüyle yoksun olduğu da ortadadır. Hele gerçek bir hegemonyanın gerektirdiği, değerler dayatma gücüne sahip bulunduğunu öne sürmek de mümkün değildir. Türk burjuvazisinin, çevre ülkelerin sosyal sınıflarıyla metropol ülke sıfatıyla kültürel, kurumsal ilişkiler ağı kurabilmesinin ve oralarda bir tür "pasif devrim" yaratacak etkide bulunabilmesinin söz konusu bile olamayacağı açıktır. Türkiye, bu tür bir hegemonyanın ekonomik, politik, sosyal yapılarını inşa edebilme gücünden elbette yoksundur.[26]

"Çin Seddi'nden Adriyatik'e" yeni Osmanlı özentisi de, sonunda, emek harcamadan rant kazanmanın yolunu aramaya

"Romanya'daki acentelerinin müdürünü İstanbul'a çağırdıklarını belirten Ülker, 'Sorumlu kısa sürede ortaya çıkacak. Tüm Türkiye gibi ben de üzüldüm. Olay telafi edilecektir. Kimsenin şüphesi olmasın' diye konuştu. Ülker'den yapılan yazılı açıklamada da, pankartın Ülker'in Romanya'daki müşterisinin inisiyatifi ile asıldığı belirtilerek, 'Ülker'in hadise ile doğrudan ilgisi yok' denildi. Romanya Büyükelçisi Volkan Bozkır da, 'Maç için iki pankart hazırlanmış. Ancak Fenerbahçe için yazılan pankart, tribünün arka kısmında kalmış' dedi."

26 Bir iktisatçı, emperyalist ülke olabilmenin koşullarını, dünya bankerliği rolünün oynanabilmesine, üretim ve kapital potansiyelinin sermaye ve yatırım mallarını ihraç edebilmeyi mümkün kılmasına, pazarların ekonomik, askerî, siyasi kontrolünün yerine getirilebilmesine bağlıyor. Bkz. Tülay Arın, "Dünya Düzeni: Emperyalizm Nereye", *II. Tez*, Sayı 12, Ocak 1992, s. 18-20. Bunlara eklenmesi gereken hegemonya gücü içinse, bkz. Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, *passim.*, ve özellikle içinde Robert W. Cox, "Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method", s. 49-66.

dönüştü. Petrol boru hatları için devreye giren Türkiye, hâlâ kolay para ve politik nüfuz elde etmenin düşlerini kuruyor, ama görünen o ki, bu kumarbaz hamlede de fazla bir şansı yok. Her şeyden önce, Kirli Savaş'ın istikrarsızlığı ve Kürt etmeninin belirleyiciliği, rantçı ekonominin bu tür ham hayallerinin bugünkü koşullarda gerçekleşmesine izin vermeyecek gibi görünüyor. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) projesinin ise, önemli bir çıkış olabileceğini gösteren hiçbir kanıt yok ortada.

Türk büyük burjuvasının önemli bölümünün, hâlâ Avrupa Topluluğu ile entegrasyona yönelik stratejide ısrarlı olduğu anlaşılıyor. Küreselleşme ile eklemlenme sorunlarında ortaya çıkan başta Kürt sorunu, pek çok engelden zaten rahatsız olan bu kesimin bu bağı yitirmek istemediği kesin. Öteki kesimlerin ise daha çok, Avrupa fonlarından üye Türkiye'ye akacağı varsayılan yardımların hayaliyle ağzının suları akıyor. Ucuz arabalar ve Avrupa'ya bir kamyon çekirdek ya da nohut götürüp satmak, iş bulma olanaklarına kavuşmak ise halkın düşlerini süslüyor. Ne var ki, ekonomik, sosyal/kültürel/ hukuki ve politik sorunların devasa boyutları ve Türkiye kapitalizminin üstesinden gelinmesi olanaksız yapısal engellerinin varlığı da sürüyor.

Aslında Türkiye'nin gidecek yeri yok. Amerika ve İsrail taşeronluğuna soyunup, özellikle Kürt sorununda çıkış ve destek aramayı dış politikasının odağı yapmış Türkiye'nin 21. yüzyılda fazla bir şansı da yok. Türkiye'nin ABD ile özel yakınlığı, bir yandan sığınacak başka limanının olmaması, ama öte yandan da bilinçli bir tercih. İsmet İnönü'ye atfedilen, "Türkiye, NATO içinde Atlantik'in iki yakası arasındaki ihtilaflarda daima Amerika'nın yanında yer almalıdır," sözü, bugün Ecevit'in ağzında, "Amerika bizi daha iyi anlıyor"a dönüşmüş durumda. Aslında bu doğru da; ABD, demokrasi, insan hakları gibi "Batılı şeyleri", Ortadoğu'daki kılıcının paslanması olarak görüyor. Şovenizmin hastalığında şiddet müptelası olanlarsa bunu çok iyi kavrıyor. Bununla birlikte, ABD'nin Türkiye'nin ağır yüklerini eskisi gibi tek başına ne kadar çekebileceği meçhul. Bunlar,

kendisi himmete muhtaç İsrail'e havale edilemeyecek kadar ağır. Türkiye'de yükselen militarizm, yine uluslararası piyasada yükselen ABD ile, İkinci Savaş sonrasında olduğu gibi buluşuyor ama nimet-külfet dengesinde Amerika başka güçlere de ihtiyaç duyuyor artık. Üstelik artık piyasada tek alıcı olarak fiyat belirlemede daha rahat davranabiliyor. Üstelik şimdilerde satıcı da daha çok; onlar da fiyat kırıyorlar. Bu nedenlerle de Avrupa önemli.

Görünür gelecekte, Avrupa'ya, kendini en güçlü sandığı alandan, bölgesinde yaratabileceği kaba kuvvet etkinlik ve statü alanından dayatmayı denemeyi sürdürecek Türkiye. Kuzey Kıbrıs'ın ilhakına doğru atılan saldırgan ve maceracı adımlar ise; işleri elbette kolaylaştırmayacak. Kürtlere ve onları izole etmeye, terörist olarak göstermeye ve sorunu militarize ederek sosyal/politik/insani özünden koparmaya çalışmak, bununla birlikte yürütülecek imaj düzeltme çabaları yine diplomasinin ana uğraşlarından olacak. Şantaj ve saldırganlık birlikte yürütülecek.

Tabii Türkiye, bir süre dünyaya küsme opsiyonunu kullanmazsa Umarsızlığın zaten pek sağlıklı olduğu söylenemeyecek olan ve pamuk ipliğine bağlı sosyo-psikolojik dengeleri bozduğu bir an, içerideki sorunları, "ot bitmez bir coğrafya" içinde "çözmek" aymazlığı da egemen olabilir hâkim sınıflarda. Bu süre içinde, Amerika'dan silah ve İsrail'den askerî teknolojik yardım ve istihbari bilgi alma garantisi yetip de artacaktır bile, çıldırmışların macerası için. Sonra, sorunlarını "halletmiş" bir ülke olarak Avrupa Konseyi'ne geri dönüş yapılır nasıl olsa. Tabii bunun yeni bir hayat öpücüğünün başlangıcı mı, yoksa sadece sonun başlangıcı mı olacağını, Rus ruleti kumarbazları kestiremez. Sömürü, Savaş ve Yalanlar Rejimi, iç bunalımlarının cenderesinde ve destek ihtiyaçlarının anormalleşmesi sonucunda, dışsal dayanaklarını bir çırpıda tek sepete emanet edebilecek lüksü çoktan yitirdi. Amerika'ya sığıntılığın, Yeni Dünya Düzeni koşullarında neler yaratabileceğini zaman gösterecek. Şimdilik 1950'li yılları iyi incelemekte yarar var.

Gidişin yönü yine Ortadoğu'yu gösteriyor.

Türkiye, 1952 yılında NATO'ya, paktın sorumluluk alanı dışında olan Ortadoğu'daki militer görevleri üstlenmek üzere alındı.

1980 darbesinden sonra Türkiye, NATO'nun sorumluluk alanının *de facto* biçimde, bir olupbitti yoluyla Ortadoğu ve Körfez bölgesini de kapsayacak biçimde genişletilmesi çabalarının aracı oldu. O zamanki Amerikan hesabı şuydu: Bölgeye yapılacak bir Amerikan müdahalesine Türkiye üs ve askerî destek verecek; Sovyetler'i de kapsayacak bir çatışmada NATO üyesi Türkiye toprakları savaş alanına dönüşünce de, Avrupalı üyelerin tüm itirazlarına karşın, NATO mecburen çatışmaların içine çekilmiş olacaktı.

1990'lı yıllarda ise, Amerika'nın, NATO sorumluluk alanının Ortadoğu'yu da içine alacak biçimde genişletilmesi arzularının ana aracı yine Türkiye oldu. Bunu T.C. adına, 3 Mayıs 1998 tarihinde İstanbul'da yapılan "Bir Yeni Atlantik Girişimi" toplantısındaki konuşmasıyla, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir bir kez daha açıkladı. 4 Mayıs 1998 tarihli *Milliyet* gazetesinin manşet haberine göre, toplantıda "NATO'nun dikkatini Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'ya yönlendirmesi gerektiğini söyleyen" Çevik Bir, "Türkiye'nin bölgesinde istikrarı sağlamak için üzerine düşeni yaptığını belirterek, 'Tek istediğimiz, tüm müttefiklerimizin bize destek vermesi' dedi." Orgenerale göre, "Türkiye artık bir kanat ülkesi olmaktan çıkarak ön cephe ülkesi hâline geldi." Toplantıyı izleyen *Milliyet* muhabiri Edip Emil Öymen, izlenimlerini şöyle aktarıyor: "Türkiye, NATO'da son 50 yıldır koruduğu müstesna konumunu sürdürecek, hatta yeni roller üstlenecek. ... Çevik Bir de konuşmasında ... 'yeni' NATO'nun 'alan dışı' operasyonlarına katılma olasılığının ilk işaretlerini verdi."[27]

---

27 *Milliyet*, 4 Mayıs 1998. Aynı gün gazeteler iki haber daha veriyordu. Bunlardan birine göre, *New York Times* gazetesindeki tam sayfa reklamında, Prudent Investment adlı ünlü bir Amerikan borsa-yatırım şirketi, Türkiye'yi "yatırıma en fazla kâr getiren ülke" olarak ilan etmiş. Türkiye, listede % 118 getiri ile birinci durumda. Bu oran, Mısır'da % 31, Meksika'da % 54, Brezilya'da % 27,

Dış Politika Modeli

Şimdi bu noktada, Türkiye'nin iki bloklu dünya içinde oluşmuş, gelenekselleşmiş ve kurumsallaşmış dış politika modelinin ana unsurlarını, kendimizi yineleme pahasına yeniden anımsatmak ve özetlemek gerekmektedir.

Türkiye hâkim sınıfları, toplumsal çarkları çevirebilmek ve düzenlerinin işleyişiyle bekasını sağlayabilmek için sürekli olarak dış yardıma ihtiyaç duyagelmiştir. Türkiye kapitalizminin temel darboğazının ve bunalımının kaynağının burada bulunduğu konusunda iktisatçılar arasında bir görüş birliğinden söz etmek mümkündür. Bir iktisat tarihçisi sorunu şöyle ortaya koyuyor: " [İ]leri süreceğim sav, Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşme tarihinde klasik kapitalist kriz unsurlarının doğrudan önem kazanmamış olduğudur; bu yüzden de sanayileşmenin hızını sınırlayan faktör, *her zaman dövizin bulunabilirliği, yani ithalat kapasitesi* olmuştur."[28] Aynı yazar, bir başka yerde, teşhisi başka bir biçimde ifade ediyor: "Türkiye'deki sermaye birikiminin kaynaklarını araştırırken, önemi hemen fark edilen bir unsur, *yabancı finansmanın boyutlarıdır*."[29] Asaf Savaş Akat ise, aynı madalyonun öteki yüzünü anlatıyor: Türkiye, "özgül tarihi-coğrafi-ekonomik koşulları içinde ithalatın önemli bir bölümünü mal ve hizmet ihracatına *başvurmaksızın* finanse etme olanağına sahip [olagelmiştir]."[30] Biz burada elbette,

---

ABD'de % 34, İsviçre'de % 45 ve Rusya'da da % 112. İkinci haberde ise, Millî Prodüktivite Merkezi'nden Dr. Deniz Büyükkılıç'ın bir araştırmasının sonuçları veriliyor. Buna göre, 1995 yılı verilerinde Türkiye, OECD ülkeleri arasında, milli gelirde sonuncu sırada yer alıyor. *Hürriyet*, 4 Mayıs 1998.

28 Çağlar Keyder, "İthal İkameci Sanayileşme ve Çelişkileri", Korkut Boratav, Çağlar Keyder, Şevket Pamuk, *Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1988, s. 15

29 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, çev. Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 144.

30 Asaf Savaş Akat, *Alternatif Büyüme Stratejisi: İktisat Politikası Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 69. Tabii burada Akat'ın sözünü ettiği "hizmet" ekonomik bir kategoridir. Türkiye bunun yerine, karşılık olarak, bir başka "hizmet"i dış politika ve stratejik alanlarda sunmuştur elbette.

Türkiye ekonomisinin, kapitalizmin öteki geleneksel kriz kaynaklarından azade olduğunu ileri sürmüyoruz. Konumuz açısından, döviz açığının ve dış finansmanın üzerinde yoğunlaşma zorunluluğunu vurguluyoruz.[31]

Türkiye, ihtiyacı olduğu dövizin büyük bölümünü ancak dışarıdan ekonomik ve askerî yardım (hibe, borç, kredi vs.) biçiminde elde edebilmektedir. Kronik dış açıklar ve rejimin militer harcamalarıyla öteki yaşamsal ekonomik/mali ihtiyaçları, büyük ölçüde bu yolla karşılanabilmektedir. Hâkim sınıflar, temel toplumsal gereksinimlere ancak dışarıdan yardım alarak yanıt verebilmekte, talepleri kısmen de olsa karşılayabilmekte ve yönetimlerini sürdürme olanağını bulabilmektedirler.

Bu yardımların karşılığı olarak Türkiye, yabancılara askerî konumunun ve gücünün avantajlarını sunmaktadır. Türkiye'ye verilen yardımların miktarı, jeopolitiğinin yardımı veren ülkeler nezdindeki değeri oranında saptanmaktadır. Bu değer ise, stratejik öneme bağlıdır. Türkiye'nin stratejik önemi arttıkça, jeopolitiği de değer kazanmakta ve yardımlar fazlalaşmaktadır. Stratejik önem de, gerginlik ve çatışma ortamlarında artmaktadır. Uyum, işbirliği ve barış dönemlerinde stratejik konumun önemi azalmakta, bu durumda da jeopolitik değer yitirmektedir. Yardımlar ve hatta ülkenin uluslararası plandaki ciddiye alınma gücü azalmakta, ciddi bunalımlar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, her şeyden önce, stratejik öneminin devamı için, yani jeopolitiğinin değeri ve yardımların sürmesi için çatışma ve gerginliğe ihtiyaç duymaktadır. Bu, Türk diplomasisinde militarizm üretmeyi yapısal bir unsura dönüştürmektedir. İkinci olarak, Türkiye, yardım karşılığı olarak askerî hizmetler sunduğu için militarist bir kısır döngüye mahkûm olmaktadır. Türkiye'nin üstlendiği militer nitelikli yükler de döviz ihtiyacını arttırmakta, ek yardım için ek yükler alınmaktadır.

31 Bu konuda özlü bir uyarı için bkz. Murat Usman, "Türkiye İmalat Sanayisinde Kâr Haddi," *II. Tez*, II, s. 150-157.

Militarizm bu yolla da yeniden üretilmektedir. Üçüncü olarak belirtmek gerekir ki, Türkiye egemenleri açısından iç ve dış tehditlerin artması çok kârlı olmaktadır. Tehdit kaynağı durumundaki düşmanlar, yardımı verenleri, yani jeopolitiği satın alanları ne ölçüde korkutabilirse, kuşkusuz Türkiye'nin payına düşen karşılık, para ve malzeme de o denli çok olmaktadır. Bu nedenle Türkiye düşmana da ihtiyaç duymakta, içeride ve dışarıda düşman üretme zorunluluğunu duymaktadır. Esas olarak da, hâkim sınıflar, yardımı verecek olanların düşmanlarını üstlenmektedir. Düşman, sonra tehdide, şantaja ve nihayet borç ve krediye dönüştürülmektedir. Önce elbette dış düşman gereklidir. Bu, duruma göre, uluslararası konjonktüre ve yardımı verenlerin ilişkilerine bağlı olarak değişmektedir. İki bloklu dünyada, Sovyetler Birliği ve müttefikleri bu rolü büyük ölçüde doldurmakta, Türkiye'nin konumu itibarıyla da irili ufaklı Ortadoğu ülkeleri, genel düzene ve Batı isteklerine uyumsuzlukları ölçüsünde ek unsurlar yapılmaktaydılar. Bu dış düşmanın içeride bir uzantısı olması da, hâkim sınıflar için ek avantajlar yaratmıştır hep. Dış düşmanla ilişki içindeki iç düşman, her şeyden önce dış düşmanı somutlaştırmakta ve tehlikeli hâle getirmekte önemli bir araç olmaktadır. İç düşman, ayrıca hem içerideki sosyal disiplini sağlamak, hem toplumu korkutarak militer görevlere hazırlamak, hem de tehdit abartması yoluyla yardım verenleri yardımı şişirmeye ikna etmek bakımından yararlı görülmektedir. İç düşmanın mevcudiyeti ve tehdidi, ideolojik söylemin seçiminde de kolaylıklar sağlamaktadır.

Mekanizma şöyle işlemekte ve militarizm üretmektedir: Türkiye, önce stratejik önemini arttırma ve dolayısıyla da jeopoliğinin karşılığında daha fazla para koparmak için gerginlik ve çatışmadan yana tavır almakta, uyum, işbirliği ve barışa karşı konumlanmaktadır. İkinci olarak, Türkiye, aldığı yardımlar karşılığında militer nitelikli yükümlülükler almaktadır. Bu doğaları gereği şiddet yüklü görevlerin ayrıca getirdiği ek yükler, daha fazla yardım ihtiyacını ortaya çıkarmakta, böylece başa

dönüş olmakta, şiddet ve militarizm sarmalı böyle oluşmaktadır. Bu mekanizma çalışırken, militer hizmetlerle görevli bürokratik aygıtların ağırlığı, etkinliği ve hacmi büyümekte, militarist değerler yaygınlaşmaktadır. İç ve dış düşmanlarla kuşatılmışlık çerçevesi, ayrıca yıkıcı sosyo-psikolojik etkilerde de bulunmaktadır. Bu arada, içine düşülen gayrimillî sürüklenişin çıkmazında içeride de baskı yöntemleri işletilmekte, döviz ve kıt kaynakları yutan militarist aygıt her bakımdan daha da büyümektedir. Bir başka ifadeyle, dış roller, iç baskıyı da gerektirmekte, bunun kurumları da etkinlik ve yaygınlık kazanmaktadır. Militarist şiddet bu yolla da üretilmektedir. Ayrıca zor aygıtlarının ağırlığı, militarizmi yeniden üreten ideolojik/kültürel söylem ve değerleri de topluma dayatmaktadır. Sonuçta da, dış bağımlılıklar ve iç baskılar birlikte militarizm üreten makineye bolca malzeme taşımaktadırlar.

Zaman içinde, bir alışkanlık kazanmanın, günü kurtarmanın ve kolaylık sağlamanın ötesinde, jeopolitiğin en önemli ihraç malı olarak pazarlanması, burjuva düzenin hayat damarı niteliğini almıştır. Düşman ve şiddet üretmek, yardım toplamanın ana yöntemi olmuştur. Dış politikanın ana meselesi de yardım bulmak olarak tanımlanınca, Türk dış politikası, diplomasinin özünden koparılmış, kazandığı militer içerikle, onun yadsınması süreci ve pratiğine dönüşmüştür. Bu, basit bir biçim değiştirme değil, bir içsel bozulmaya uğrama, bir özsel çürüme olmaktadır. Giderek de, Türkiye kapitalizmi düşmansız yaşayamaz, dış açıklarını kapayamaz, yeterli döviz kazanamaz duruma düşmüştür. İç düzenin yapısı ile çakışan ve ideolojik değerleriyle örtüşen bu militarizm üreten kapitalizm, dış kaynaklarla da beslenerek, şiddete müptela hâle gelmiş ve militarizm bağımlısı olmuştur.

Böylece de, ortaya bir ulusal güvenlik kültü ve devlet cihazı çıkmıştır. Nedir bu kült ve aygıt? İçeride ve dışarıda düşman arayan, giderek düşmanlarının varlığından beslenir hâle gelen; herkesi potansiyel düşman görürken yurttaşlarının ve siyasal

süreçlerle devletin temel görevini, iç ve dış düşmanlarla mücadele etmek olarak saptayan; şiddeti, yaşamın her alan ve boyutunda kaçınılmaz gören, hak kabul eden ve meşru sayan; militarizmi yeniden üreten mekanizmalara özel ayrıcalık, önem ve yaygınlık kazandıran bir kültürel ve siyasal yapı...

Ulusal Güvenlik Devleti militarizm üretirken, elbette bir söyleme ve ideolojik çerçeveye de ihtiyaç duymaktadır. "Yardım almak", "borç ve kredi bulmak" ya da "patronların daha fazla para kazanması" türünden ifadeler, değer çarpıtılmasına uğratılmış Türkiye toplumunda "yüce ve millî hedefler" olarak önemli ölçüde ulusal heyecanlar yaratsa bile, yine de, amaca tam uygun değildir. Benzer her yerde olduğu gibi Türkiye'de de, "devletin korunması", "ulusal güvenlik", vatan ve millet edebiyatı daha akıllıca jargonlar olarak yeğlenmektedir. Bunlar ayrıca, şiddete tapınan şoven bir toplum yaratmada da işe yaramaktadır.

İşte bu noktada, modelin ana unsuru olan jeopolitiğin, militarizmi ideolojik alanda da nasıl kışkırttığı üzerinde durulmalıdır.

Her şeyden önce, coğrafi konumun üzerine inşa edilen bir dış politika, doğası gereği, değişmezlik kazanmaktadır. Bürokrasinin gerektiğinde silah zoruyla sağladığı bu tabu, "ezelden ebede" donmuşluk, bu kez tanrısal bir mühür de taşır olmaktadır. Buradan Napolyon'a kadar uzanabilen bir meşrulaştırma ve gerekçelendirmeye başvurmak artık kolaydır: Devletlerin dış politika davranışlarını, bir kanun hükmü olarak belirleyen coğrafyalarıdır. Hatta bu konuda özel olarak çalıştığı anlaşılan bir generale göre:

> Coğrafyaları ulusların yalnız politikalarını değil, sosyal yapılarını, ekonomik yapılarını, askerî yapılarını ve belli ölçülerde kültürlerini de şekillendirir ve yönlendirir. Ülkelerin tehdide açık yönleri, ülkelerin duyarlı yönleri, daha uygun deyiş ile, yara aldığı takdirde en fazla etkileneceği yönleri de coğrafya unsurlarıdır.[32]

32 Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 54.

Jeopolitik, tehdit abartmasına da en sağlam gerekçeyi sunmaktadır:

> Sahip olduğumuz büyük coğrafi güç, koynunda her türlü tehdidi saklamakta ve duyarlılığımızı arttırmaktadır. Hunlardan, hatta Hunlardan önceki tarihlerden itibaren Türk tarihi coğrafi kaderin çizdiği bir akış gösterir. Milletlerin kaderini altı ile, üstü ile tayin eden coğrafi emrivaki, Türk milletinin de dününde, bugününde en önemli etken olmuştur... Türk tarihinin coğrafya ile ilgisi çok ilginçtir ve sadece Türklere özgüdür.[33]

Bu durumda, "eşsiz coğrafyamız" sayesinde eksiklikler kolayca tamamlanabilir. Önce iç düşman:

> Ülkeler her zaman ve yalnız dış kaynaklı bir savaşla yıkılmaya çalışılmıyor. Savaşın barışta kazanılacağı görüşüne uygun olarak yapılan hazırlıklarla birlikte, karşı tarafın barıştan itibaren zayıf düşürülmesine, savaş için yumuşatılmasına, hatta mümkün olursa savaşa gerek kalmadan çökertilmesine çalışılmaktadır. ... Anarşi ve daha sonraki terör aşamalarına gelmeden de ekonomik çöküntü, sosyal ve kültürel çözülme, siyasi kargaşa amaçlanır. Görüldüğü gibi, bütün mücadeleler jeopolitik unsurlar etrafında örülmektedir.[34]

Barışın, Türk dış politikasının amaçları ve gerekleri açısından dehşetengiz bir tehlike oluşturduğu tezimizi de böylece doğruluyor General İlhan.

Dış düşman ise, jeopolitiğimizin sayesinde zaten her yerde ve her zaman hazır ve nazırdır:

> Dünya sorunlarında veya bölge sorunlarında çıkarı olan bütün güçler, bu sorunların çözümü ile yakından ilgili olan ülkemiz üzerinde etkili olmaya çalışacaklardır. Türkiye coğrafyasında, kendi amaçlarına uygun düşmeyen güçlü bir ülke yerine, Anadolu ve Boğazlar üzerinde etkisiz küçük devletler oluşmasını yeğleyeceklerdir. Denizlerimiz artık eskisi gibi engel özelliği taşımıyorlar. Bu durum kenar kuşak devleti özelliğinden iç devlet olma özelliğine geçişe sebep oluyor. Kuvvetlenince komşuları güvenlik

33 *A.g.e.*, s. 60 ve 110.

34 *A.g.e.*, s. 46.

için aleyhinde birleşen, zayıflayınca komşularının tamalını çeken bir ülkenin özellikleri yaşanıyor. Bu durum ülkemizin duyarlılığını artıran konumundaki özelliklerinden ayrı olarak, dikkate alınması gereken bir tehdit unsuru oluşturuyor.[35]

Dış politikanın ve "ulusal çıkarlar"ın militarizasyonu işte böyle gerçekleşiyor.

Bir ülkenin yazgısı jeopolitik terimlerle tanımlandığında, kaçınılmaz olarak değişmez bir karamsarlık da ilahî bir lanet olarak ortaya çıkıyor. Bunun getirdiği çaresizlik, aynı zamanda ilahî bir koruyucu güç arayışını da beraberinde getiriyor; sürekli tehdit, donmuş bağımlılığı yaratıyor. Yol, yine Silahlı Kuvvetler'e ve Amerika Birleşik Devletleri'ne çıkıyor. Coğrafi lanet, sonuçta iyi bir bahane ve özür de sağlıyor. Bu anlayış, dış politikaya bakışta bağımlılık psikozunu, donmuş bir çaresizliği ve yetersizlik duygusunu da geliştiriyor.[36] Bütün bunların egemenlerin çok işine geldiği elbette yadsınamaz.

Toplumun her kesiminde farklı biçimlerde ve farklı kavramlarla ifade edilse de, jeopolitiğin çıkmaz sokağının ucunda militarizm karşımıza çıkmaktadır. Türk-Amerikan İş Adamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Erdal Karatepe, 1991 yılında, işte bu psikozla, Batılılar ve ABD için, "Bizi barış zamanında unutuyorlar," demektedir.[37] Soğuk Savaş nostaljisi, unutulmanın yarattığı melankolinin dışavurumu oluyor. Kişiliğinden uzaklaştıkça, burjuvazinin görüşlerini doğrudan, tam ve eksiksiz aktarma görevinde *güvenilir bir araç olan bir "yazar"* da General İlhan'ı şöyle doğruluyor: "Böyle bir coğrafya içinde Türkiye ve Türk halkı, her an savaşacakmış gibi bir psikolojiyle

35 *A.g.e.*, s. 61 ve 75.

36 Tabii coğrafya unsuru, Türkiye'de olduğu gibi kötüye kullanılmasa da, Yugoslavya, Japonya, Kanada gibi pek çok ülkenin sosyal psikolojisinde ve dış politikasında etkiler yapıyor. Bunların güzel bir ifadesini Meksika Başkanlarından Porfirio Diaz'a atfedilen şu sözlerde bulmak mümkün: "Ah zavallı Meksika; Tanrı'dan bu kadar uzak ve Amerika'ya bu kadar yakın!" Coğrafi konumun etkileri konusunda ilginç bir inceleme de Avustralya ile ilgilidir ve "Mesafenin Zulmü" başlığını taşıyor; Geoffrey Blainey, *The Tyranny of Distance*, Sun Books, Melbourne, 1966.

37 *Milli Gazete*, 20 Mart 1991.

donanmalı."[38] Tabii ölümcül tehditler karşısında sadece "psikolojik donanım" yetmez. Hatta aynı yazıda sözü edilen "maddi ve manevi bir güce sahip olmamız" da. Kendileri Atina'da keyif sürerken halka ebedi bir Sparta militarizmi içinde egemenlere hizmet sunmayı öğütleyenlerin, zorun, iktidar blokundaki iş bölümünde özel yere oturtulmasına da ihtiyaçları vardır. İktidar blokunun sesindeki görevli aktarıcı, bunu hatırlatıyor yeri geldiğinde: "Ama şurasını da kabul etmemiz gerekiyor. Türkiye gibi bir coğrafyaya sahip ülkelerde, askerlerin özel bir konumunun bulunmasını da yadırgamamak lazım."[39]

Bu modelin, egemen sınıflar açısından oldukça kârlı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Basit bir hesap şöyle bir sonuç vermektedir.[40] 12 Eylül'e kadar, yani 1950-1979 yılları arasında Türkiye her yıl, cari ve sabit fiyatlarla dış ticaretinde açık vermiştir. Türkiye'nin bu otuz yıl boyunca ortaya çıkan dış ticaret açığı, *1950 yılı doları bazında*, 7968 milyon dolar tutmaktadır. Bu tutardan sabit fiyatlarla söz konusu yıllar içinde toplam 4561 milyon dolar olan işçi dövizlerini[41] çıkardığımız zaman, ortaya, "Türk ekonomisine yapılan *reel kaynak aktarımı*" 3.407 milyon dolar çıkmaktadır.[42] Sonuç olarak şunu söylemek asla bir abartma sayılmamalıdır: "Türkiye, ithalatının % 35'ini, yani 1/3'ten çoğunu içeride üretilen mal ve hizmetlerin satışına başvurmadan finanse etmiştir. Soruna nasıl bakarsak bakalım, bir ülkenin 30 yıllık bir süre boyunca mal ve hizmet

38 Ertuğrul Özkök, *Hürriyet*, 4 Şubat 1991.

39 Ertuğrul Özkök, *Hürriyet*, 22 Mart 1998.

40 Burada bütünüyle Asaf Savaş Akat'ın rakam ve hesaplamalarından yararlanılmıştır. Bkz. *Alternatif Büyüme...*, s.62-65.

41 Aslında bu dövizler de nihayet başka ülkelerin ekonomik aktivitelerine ve gönençlerine bağlıdır ve bir tür dışa bağımlılık anlamındadır.

42 Bu rakama çok büyük miktarlar tutan askeri yardımlar dâhil değildir. Prof. Akat, analizini haklı olarak dış borçları soyutlayarak sürdürmektedir, çünkü o "reel transfer"le ilgilidir. Bizim için bu gerekli değildir; dış borç, hibe türü karşılıksız yardımlarla birlikte, sözünü ettiğimiz dış politika modelinin temel uğraşlarından başlıcasıdır ve onun başarısının da, yine daha küçük olan karşılıksız yardımlarla birlikte, en önemli göstergesidir.

ithal edebilmek için ülkede üretilen mal ve hizmetlerin satışı yanında bu kadar büyük bir oranda diğer kaynaklara dayanmış olması ender rastlanılan bir olaydır."[43]

İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Açığı (milyon dolar)

Yıllar	Fiili İhraca	Sabitfiy. İhracat	Fiili İthalat	Sabitfiy. İthalat	Fiili d. t. a.	Sabit fiy. d.t.a.
1950	263	263	286	286	23	23
1951	314	245	402	283	88	138
1952	363	305	556	510	183	205
1953	396	357	533	508	137	151
1954	335	305	478	464	143	160
1955	313	285	498	479	185	194
1956	305	283	407	377	102	94
1957	345	322	397	358	52	35
1958	247	249	315	286	68	37
1959	354	350	470	431	116	81
1960	321	318	468	422	147	104
1961	347	351	510	455	163	105
1962	381	389	622	555	241	167
1963	368	361	688	609	320	248
1964	411	388	537	471	126	83
1965	464	438	572	493	108	55
1966	490	458	718	603	228	145
1967	523	498	685	571	162	73
1968	496	459	764	631	268	172
1969	537	493	801	651	264	159
1970	588	550	948	765	360	215
1971	677	589	1171	887	494	298
1972	885	702	1563	1149	678	447
1973	1317	839	2086	1234	769	425
1974	1532	726	3777	1378	2245	652
1975	1384	669	4758	1555	3374	886
1976	1960	916	5129	1681	3448	765
1977	1753	766	5796	1746	4043	980
1978	2228	917	4599	1337	2371	420
1979	2261	791	5069	1242	2808	451
Toplam		14581		22550		7968

43 *A.g.e.*, s. 63

Görüldüğü gibi, 30 yıl boyunca Türkiye ürettiğinden çok daha fazlasını harcamış, askeri yardımlar ve öteki hibelerle birlikte başkalarının tasarruflarından yararlanarak belirli bir tüketim ve yatırım düzeyini yakalamış, ülkede bu sayede çarklar dönmüş, rejim iyi kötü işlemiş, yönetim kendini idame ettirebilmiştir. Bunun karşılığı, işte bu kitapta özetlemeye çalıştığımız "emperyalizme kul köle oluş"un militarizm üreten serencamıdır, Türk dış politikasının öyküsündeki kilometre taşlarıdır.[44]

Bu durum, 1980-90 arasında da değişmemiştir. Daha önce ayrıntılı bir biçimde incelediğimiz gibi, bu dönemde Türkiye, Carter'ın yeni Soğuk Savaşı'nda yer aldı, Amerika'nın Körfez stratejisine militer hizmetlerini sundu. Bu militer hizmetlerinin karşılığında da, bolca yardım alma olanağına kavuştu. Düzenin çarkları da iyi-kötü döndü, iç ve dış şiddet mekanizmaları, vahşi bir kapitalizmin ülke ve emekçiler üzerine çöreklenmesini mümkün kıldı.

Gorbaçov'la birlikte iki bloklu uluslararası yapının gevşemesi ve Doğu-Batı, ABD-Sovyetler ilişkilerinin eski çatışmacı kalıplardan bir uyum ve işbirliğine doğru evrilme görünümünün ortaya çıkmasıyla, çıkarlarını militarist hizmetlerini sunmaya dayandıran, jeopolitiğini ancak militarizm piyasasında pazarlayabilen Türkiye'de ciddi sarsıntılar ortaya çıkmıştır. Egemenler bu dönemde, stratejik önemin azalması olasılığından dehşetli bir paniğe kapılmışlardır.

15 Kasım 1989 tarihli Amerikan *Wall Street Journal* gazetesi, şöyle yazmaktadır: "ABD ve müttefikleri yeni ve çok değişik bir tehditle başa çıkmak durumunda kalmışlardır. Bunun adı, barıştır."

Batı koşullarındaki barış olasılığının baskısını en fazla duyumsayan ülke Türkiye'dir Bu dönemde egemen ideolojik anlayışla söylenen ve yazılanların kısa bir dökümü, Türkiye'nin

44 Hatta Prof. Akat, "Türkiye'den, yeni-sömürgecilik teorilerinde rastlanan türden dış dünyaya artık-değer transferi söz konusu değildir; olsa olsa dış dünyadan Türkiye'ye yönelik bir *reel kaynak aktarmasına* rastlanmaktadır." bile diyebilmektedir, *a.g.e.*, s.69. (vurgular Akat'ın).

militarizm üretmeye olan bağımlılığının boyutlarını çok iyi örneklemektedir.

Sahibinin sesi, Türkiye egemenlerinin, çatışmacı niteliklerini yitirmeye yüz tutmuş bir uluslararası ortamı nasıl algıladıklarını, Bulgaristan ile aradaki sorunlar bağlamında şöyle anlatıyor: "Uluslararası iklim, Türkiye'nin lehine değil. İki blok arasındaki yumuşamanın belirginlik kazandığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin, bizzat Başkan Bush'un ağzından silahsızlanma ile ilgili önemli bazı öneriler getirdiği günlerde, Bulgaristan Türklerinin sorunu gündemin alt sıralarına düşüyor. Nitekim, Paris'te zirve öncesi yapılan nabız yoklamalarından da parlak işaretler gelmiyor."[45] Türkiye, ancak şiddet ortamlarında rahat edebilmektedir.

Türkiye'nin, büyük düşmanının teslimiyetine dayanan bir "yumuşama"dan dahi korkmasını, Washington'daki bir toplantıda bir holding sahibi, Sedat Aloğlu, şöyle açıklıyordu:

> Son 40 senedir bütün müttefik ve dostlarınızı iç ve dış komünizme karşı mobilize ettiniz ve bu atmosfer içinde komünizm korkusu nedeniyle Türkiye'de insan hakları ihlalleri ortaya çıktı. Zaman içinde olacaktır ama devletin bu korkuyu bir günde atması kolay değildir.[46]

Aloğlu, düşmana müptela olunduğunu, şiddet bağımlılığın iflah olmaz boyutlar kazandığını söyleyemiyor.

O günlerde bütün Türkiye "stratejik önem"in azalma olasılığının paniği içindedir ve buna karşı yeni yol ve yöntemler, bir başka ifadeyle, yeni militarizm pazarları arayışı içindedir. Sorun sadece askerî ve politik alanda da değildir. Meriç Köyatası, bir haber-yorumuna, daha başlıkta şöyle başlıyor: "Doğu Bloku'ndaki gelişmeler, coğrafi avantajımızı zayıflattı: Türkiye'nin Şansı Azalıyor." Haber-yorumun spotları ise, paranoyayı ve şiddete bel bağlamayı açıklıyor: "Türkiye'nin askerî önemini kaybetmeye başlamasıyla birlikte, ekonomik önceliği

45 Ertuğrul Özkök, "Özal'ın Balkan Siyaseti", *Hürriyet*, 31 Mayıs 1989.

46 *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1989.

de azalıyor... Bundan sonra ülkelerin gücü, nüfusları ve askerî güçlerinden çok, ekonomik güçleriyle ölçülecek. Ancak, bu konuda da, Türkiye'nin yeri pek iyi değil." Gazeteci, sonra şöyle devam ediyor:

> Türkiye'nin dünyadaki yeri, eğitim sistemimizde, özetle şöyle anlatılırdı: Türkiye, Avrupa ile Asya'nın köprüsü durumunda. Hem batıdan hem de doğudan demir perde ülkeleriyle sınır oluşturması, siyasi karışıklıkların bir türlü dinmediği Ortadoğu'da yer alması, dünya coğrafyasında, Türkiye'nin askerî ve siyasi açılardan stratejik önemini artırıyor. Bunun dışında, petrol zengini Ortadoğu ülkelerine yakınlığı, ekonomik açıdan da, coğrafi konumunun önemini artırıyor. NATO üyesi olan Türkiye, Amerika ve Batı dünyasının vazgeçilmez bir müttefikidir.' Batı dünyasıyla Doğu Bloku arasındaki gerginlik nedeniyle, Türkiye, NATO'nun 54 milyonluk insan gücüyle, ileri karakoluydu. Karakol olmanın karşılığında, batının askerî ve ekonomik yardımlarından faydalanıyordu.

Oysa artık insan haklarının, demokrasinin, yumuşama ve işbirliğinin ortaya çıkmaya başlamasıyla da, bu saadet zincirinin kırıldığını anlatıyor Köyatası ve devam ediyor:

> Kısacası Doğu ve Batı arasındaki bu yakınlaşma sonucunda, askerî harcamalar ve ülkelerin güvenlik sistemlerinin önemi giderek azalıyor. NATO ve Varşova Paktı ülkeleri, karşılıklı olarak, silah indirimine gidiyorlar. ... Hâl böyle olunca da, Batı Dünyası'nın, Doğu Dünyası'na komşusu olduğu için, 55 milyonluk insan gücüyle, yakın bir 'müttefiki' ve 'ileri karakolu' olan Türkiye'nin dünya coğrafyasında, 'askerî ve politik' önemi de azalıyor... Peki şimdi ne olacak?.. Peki, Türkiye'nin hiç mi şansı yok?..[47]

Türkiye'nin ileri gelen diplomatlarından Şükrü Elekdağ ise, sorunu net bir biçimde ortaya koyuyor:

> Stratejik önemi ve NATO savunma sistemi çerçevesinde yüklendiği askerî sorumluluklar nedeniyle, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemlerinde Batılı ülkeler gözünde önem ve itibarının arttığı, buna karşılık yumuşama dönemlerinde Batı'nın ülkemize atfetti-

47 *Hürriyet*, 14 Kasım 1989.

> ği önceliğin nispeten geri plana düştüğü ... belirtilmiştir. Bu değerlendirmenin, özellikle şu içinde yaşadığımız ve askerî bloklar arasında bir savaş tehlikesinin kaybolmaya yüz tuttuğu, NATO ile Varşova Paktı'na askerî görevlerinin yerini alabilecek yeni roller aranmasının gündeme geldiği bir dönemde geçerli olduğuna kuşku yoktur. Bugünkü dünya koşullarında, Türkiye'nin [ekonomik yardım alma konusunda] stratejik öneminden aynı şekilde yararlanabileceği söylenebilir mi?[48]

Peki bu durumda Türkiye ne yapabilecektir? Türkiye'nin stratejik öneminin değerini sürdürebileceği ve dolayısıyla da jeopolitiğini pazarlayabileceği başka bir militarizm pazarı aramaktan başka bir çaresi yoktur. Dolayısıyla da müflis tüccarın gözü hemen istikrarsızlık, çelişki, gerginlik ve çatışma dolu Ortadoğu'ya dikilecektir elbette. Uyuşturucu bağımlılarının bir zamanlar Katmandu'ya akın etmesi gibi, şiddet müptelası da Ortadoğu'ya koşacaktır.

12 Kasım 1989 tarihli bir söyleşisinde eski Dışişleri Bakanlarından Vahit Halefoğlu, gazeteci Ergun Balcı'nın, çarpık dış ilişkiler mantığını ve umarsızlığın korkusunu yansıtan şu sorusuna muhatap olur: "Efendim, yumuşama döneminde Türkiye'nin stratejik önemi azalacak. Benim merak ettiğim, böyle bir ortamda sözgelişi Kıbrıs ya da Ermeni tasarısı gibi konularda Batı, Türkiye'ye daha rahat bir baskı yapabilir mi?"

Halefoğlu'nun yanıtı ise, Ortadoğu'yu işaret etmektedir:

> Ben bu görüşe tamamen karşıyım. Türkiye'nin stratejik önemi azalacak diye bir sorunu yoktur. Türkiye bu coğrafyada bu jeopolitik konumda yaşadığı sürece, stratejik önemi her zaman var olacaktır. Yani, Türkiye Ortadoğu'nun anahtar ülkesi olmaya devam edecektir. Ortadoğu'daki ülkelerden hiçbiri Türkiye'nin ağırlığına sahip olamaz. Belki diğer ülkelerin tek başına millî geliri daha fazla olabilir. Petrol gelirleri daha fazla olabilir. Ama Türkiye'nin ağırlığına, jeopolitik ve stratejik önemine sahip olamazlar.[49]

48 *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1989.

49 *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1989.

O hâlde bu stratejik önemi kullanmak, jeopolitiği Batı'nın hizmetine sunmak gerekmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tugay Özçeri, Türk-Amerikan İş Konseyi'nin bir yemeğinde yaptığı konuşmada ürün tanıtımını ve promosyonunu şöyle yapıyor:

> Ortadoğu anlaşmazlığının hâlâ sürdüğü, aşırı İslami akımların giderek ivme kazanmaya çalıştığı, Kafkasya'da milliyetçilik temeline dayalı çatışmaların olduğu bir bölgede bulunan Türkiye'nin istikrarlı bir kalkan konumunda olması, Avrupa için önemlidir.[50]

Gerginlik ve çatışma arayan Türkiye, elbette, sertlik yanlısı olacaktır. 10 Aralık 1989 tarihli *Nokta* dergisi şöyle bir haber veriyor: "Hükümet, Genelkurmay görüşü doğrultusunda eğilim belirtiyor: Türkiye NATO'nun şahini olmalı." Nitekim, 26 Mayıs 1989 tarihinde toplanan Millî Güvenlik Kurulu, Avrupa'daki kısa menzilli nükleer füzelerin kaldırılmasını "Türkiye'nin kabul edemeyeceği"ni belirten bir bildiri yayınlıyordu.[51] NATO'daki tartışmalarda da, "Ortadoğu faktörünün gözden uzak tutulmamasını, bu bölgede güç dengelerinin değişmediğini ve tüm Avrupa için stratejik bir önem taşımaya devam ettiğini ileri süren Türkiye, bölgedeki kendi konumu üzerine dikkati çek[mekteydi]."[52]

Zaten Batı'nın da istediği budur. Gazeteci Sedat Ergin, Washington'dan gönderdiği bir haberinde, bir Pentagon yetkilisinin, "Türkiye NATO'ya girdiğinde de Ortadoğu perspektifi ön plandaydı," dediğine dikkati çekiyor ve Türkiye'nin "stratejik önemi"nin Amerika nezdinde Ortadoğu'da anlamlandığını yazıyor.[53]

Türkiye'nin dış politikasındaki şiddet arayışlarına, alıcı konumundaki dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner,

50 *Hürriyet*, 23 Ocak 1990.

51 Bkz. *Son Reçete*, Haziran 1989, s. 13.

52 *Hürriyet*, 17 Şubat 1990.

53 *Hürriyet*, 14 Kasım 1989.

Türk gazeteci Nilgün Cerrahoğlu ile yaptığı söyleşide, pazarlıktaki son noktayı koyarak militarist ilişkilerin geleceğini tayin ediyor, Türkleri de teselli ediyordu:

> Türkiye jeopolitik açıdan en az eskisi denli önemlidir. Hatta size Türkiye'nin jeopolitik öneminin daha da artacağını söyleyebilirim.
>
> Diğer kriz bölgeleri ön plana çıkacaktır... Yakın doğuya baktığınız zaman Türkiye, coğrafi, tarihî ve kültürel açıdan çok önemli bir köprüdür. Türkiye'nin önemini yalnız Doğu-Batı karşıtlaşması çerçevesinde çizmemelisiniz. Yarın Doğu-Batı karşıtlaşmasını çözdüğümüz zaman ... başka sorunlar çıkacaktır. Diğer kriz bölgeleri belirecektir. Tabii bu çerçeve içinde de Türkiye'nin oynayacağı bir rol olacaktır. Yarının bu tip sorunlarına baktığımız zaman değerinizin azalmadığını, arttığını göreceksiniz.[54]

1980'lerin sonundan itibaren kuşkusuz köklü değişiklikler ortaya çıktı. Her şeyden önce, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ortadan kalktı. Yeni bir dünya düzeni ve uluslararası kapitalist yapı oluşmaya başladı. Bu dönemde elbette Türkiye'de de hayat durmadı, değişti. Ne var ki, Türkiye'nin yapısal sorunları çözülemedi, hatta bu sorunlar ağırlaştı. Örneğin Türkiye, tarihinde ilk kez kendi kaynaklarından bu kadar yüksek silahlanma, propaganda, istihbarat ve dış operasyon harcaması yapmak zorunda kaldı. Türkiye'nin dış ticaret bilançosu, silahlanma harcamaları ve dış borçları bunu açıkça gösteriyor.

Tablo 4: Türkiye Dış Ticareti, 1990-97 (milyon dolar)

	ihracat	ithalat	DTA
1990	13026	- 22581	-9555
1991	13667	-21007	-7340
1992	14891	- 23082	-8191
1993	15611	- 29771	14160
1994	18390	- 22606	-4216
1995	21975	- 35187	13212
1996	32303	-41935	-9632
1997	32631	- 48097	15466

(Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

54 *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1990.

Tablo 5: Türkiye ve Bazı Ortadoğu Ülkelerinin Silahlanma Harcamaları, 1989-1993

Ülke adı	Silah faturası
Türkiye	7.7 milyar dolar
İsrail	3.1 milyar dolar
İran	2.6 milyar dolar
Kuveyt	2.3 milyardolar
Irak	19 milyar dolar
Suriye	1.1 milyar dolar

(Kaynak: Anadolu Ajansı)

Tablo 6: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı* (milyon dolar)

	İHRACAT FOB/EXP. FOB	İTHALAT CİF/İMP. CİF	İHRACAT/ İTHALAT
1978	2288	4599	0.50
1979	2261	5069	0.45
1980	2910	7909	0.37
1981	4703	8933	0.53
1982	5746	8843	0.65
1983	5728	9235	0.62
1984	7134	10757	0.66
1985	7959	11344	0.70
1986	7457	11105	0.67
1987	10190	14158	0.72
1988	11662	14335	0.81
1989	11625	15792	0.74
1990	12959	22302	0.58
1991	13593	21047	0.65
1992	14715	22872	0.64

(*) Transit ticaret dâhil değildir. (Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası)

Bu arada, tabii her şeyin önünü alan Kürt sorunu yeni bir öge olarak tüm dengeleri sarstı. Rejimin hem iç hem dış ilişkilerini derinden etkiledi, dönüştürdü. Dış politikanın işleyişiyle erekleri, artık Kürt sorununa ve Kirli Savaş'a endekslendi.

Tabii genel yöneliş, anlayış ve yapı, içinde kıstırılmış olduğu kısır döngüyü parçalayamadı. Aksine, Kürt sorununda barışçıl

ve demokratik bir çözüm bulmadaki niyetsizlik ve yetersizlik, Kirli Savaş'ta ve tedhişçi Türkçülük inadında ısrar, bütün sorunları misliyle ağırlaştırdı, tıkanma, iflas ve çürümeyi olağanüstü boyutlara ulaştırdı.

1990'ların dünyasında Türkiye, önce jeopolitiğini çok kutuplu müzayede de pazarlamaya ve kendine emperyalizmin desteğinde baskı alanları oluşturmaya çalıştı. Sonunda ise, yeniden Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Ortadoğu'ya geri döndü. Tek süper güç olarak yeni "yükseliş"ini yaşayan ABD ile Türkiye'nin halkı boğarak yükselen militarizmi, Ortadoğu'nun istikrarsız piyasasında buluştular ve karanlık bir zaman tünelinin uçsuz bucaksız çıkışsızlığında 1950'leri yaşamaya uyarlandılar. Süleyman Demirel'in "Başkan Baba" ve Bülent Ecevit'in Peronist popülizm arayışları doğrultusunda, '20'li '30'lu yılların "şef" dönemine bir dönüşe sürüklenilirken, dış politikada da '50'lilerin saldırgan bağımlılığı gündeme geliyor.[55] Tarihin bu kez de trajik bir soytarılık olarak tekerrür edeceği kesin görünüyor.

Devlet ve Sınıflar

Bütün bu anlatmaya çalıştığımız militarizm üretme mekanizmasını işleten iki devlet kurumu özel önem kazanmaktadır. Bunlar, dışişleri bürokrasisi ve Silahlı Kuvvetler'dir. Dolayısıyla da, rejimin yapısı içinde ve egemen sınıf blokuyla ilişkilerinde devlet, bu iki bürokratik kurumu aracılığıyla özel bir ağırlık kazanmaktadır. Devlet ve bürokrasinin, burjuvazinin zaafları ve geleneklerin ağırlığıyla zaten kazanmış oldukları güç böylece daha da pekişmektedir. Onların dış ilişkilerdeki bu ayrıcalıklı konumları, arkalarına dış dünya desteğini almalarını da

55 O yıllarda, ordu talimnamelerinde "papaz" sözcüğü "imam" ile değiştirilmişti; şimdiyse, ABD'nin "yeşil bereliler", "bordo bereliler" olarak örgütleniyorlar Türkiye'de.

getirmekte, güç dengelerinde lehlerine ek bir değişiklik unsuru daha ortaya çıkmaktadır.[56]

Bu dış girdi, Türkiye'nin öteki iç kültürel, ekonomik, siyasal, tarihsel gelenekleriyle de birleştiğinde militarizmin gücü ve yıkıcı etkileri, doğal olarak büsbütün devasa boyutlar kazanmaktadır.[57] 1950'li yıllardan başlayarak Pentagon'dan, CIA'dan, Brüksel'deki NATO Karargâhı'ndan gelen militarist tohumlar, şimdilerde, YDD koşullarında, militarizmin dış kaynağı olarak, ABD'den kaynaklanan desteklerle Türkiye'nin bu açıdan verimli topraklarına ekilmeye devam etmektedir.

Şimdi dış politika modelinin, Türkiye'nin dış ilişkiler kalıbının, sınıf-devlet ilişkilerinin biçimlenmesine özgül katkılarına ve militarizm üretme mekanizmalarına daha ayrıntılı olarak bakalım.

Osmanlı kaynaklı ceberut devlet geleneği sonucu ve Cumhuriyet'in kuruluşundaki rolüyle, bürokrasinin özellikle silahlı kanadının toplum içinde kazanmış olduğu ağırlık biliniyor. Burjuvazinin zayıflığı ve devletçe yetiştirilmiş bir tür bü-

56 Örneğin, ABD'deki izlenimlerini bir dizi yazıyla aktaran gazeteci M. Ali Birand, Amerikalıların, Türkiye'de sivil politikacılara değil de askerlere güvendiklerini ve onlarla iş yapmayı tercih ettiklerini, aralarında sorun çıkmadığını kendisine açıkça anlattıklarını yazıyor. Bkz. *Sabah*, 13-18 Nisan 1998. Amerikalıların kararlılıkları, diplomatik inceliklere bile boş vermelerinden de ortaya çıkıyor. Bugün Amerikalı yetkililerin M. Ali Birand'a söylediklerinin aynısını on yıl önce de Amerika'nın Ankara Büyükelçilerinden Hume, gazeteci Ufuk Güldemir'e söylemişti: "Bizim askerler sizinkilerle, sizinkiler de bizimkilerle çok iyi geçiniyor. Hiçbir zaman soğuk duş yok." *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1989.

57 Rejimin özündeki ideolojik "Batılılaşma" ve pratikteki "Batıcılık", coğrafi yakınlık, Batı örgütlenmelerinde yer alma ve bağımlılık ile birleşerek, sistemin militarist şiddetini, Batı'nın çok boyutlu destekleriyle güçlendirmesine karşın, aynı zamanda, hiç olmazsa arada, doğal (mantıki) sonuçlarına ulaşması önünde engel de oluşturmaktadır. General Evren ile General Pinochet arasında, şayet varsa, kimi farklılıkların nedenlerini burada aramak gerekir. Batı'nın kozmopolit/insancıl kültürel gelişimi, kamuoyunun oynak duyarlılıkları ve global mücadelesinde üstlendiği ideolojik misyonun gerekleri, kendi kampında yer alanlara, hiç olmazsa belli zamanlarda ve ölçülerde bir "demokratik makyaj"ını, "hukuk düzeni" görüntüsünü ve "insan haklarına minimum saygı" imajını zorunlu kılmaktadır. Yani Batı, militarizmi bir yandan desteklemekte, güçlendirmekte, bir yandan da belirli zamanlarda sivri uçlarını törpülemeye çalışmaktadır.

rokratik besleme olduğu da. Sürekli dış düşmanla çevrili ve her an çökme durumunda olan son dönem Cihad İmparatorluğu, "devleti kurtarma"ya uyarlanmış "güvenlik kültü" ile yoğrulmuş ve (Saray'a muhalefet hakkı dâhil) ayrıcalıklarla donatılmış bir merkezî bürokrasi geleneği yaratmış, T.C.'ye devretmiştir. Bu miras, 1930'ların devletçiliği ve şovenizmiyle, Atatürk karizmasıyla ve Millî Şef kültü ile sürdürülmüştür. Tam anlamıyla hiç sömürgeleşmeyen Osmanlı Devleti, merkezî bürokratik güç ve geleneklerini koruyup, bir miras olarak Cumhuriyet'e aktarabilmiştir. Devletçiliğin getirdiği, iktisadi süreçlere belirleyici müdahale hakkı ile de bürokrasi, iktidar bloku içinde araççı özerkliğin ötesinde bir tahakküm/hâkimiyet gücü kazanmıştır. Bir yazarın belirttiği gibi bu durumun halk katlarında bir başka tür maddi temeli de mevcuttur:

> Osmanlı-Türk halkı, çok uluslu bir imparatorluğun hâkim etnik grubu olmanın getirdiği tehditleri sezgisel olarak kavramış ve kendisinin *devlet sayesinde* var olabildiği fikrini benimsemiştir. Bu koşullarda, devletin belkemiğini oluşturan *askerî* bürokrasinin de kendilerine özerk bir iktidar odağı oluşturacak şekilde devletin gücünü sınırlayacak yerde, kendi içlerinde ya da dışarıda herhangi bir özerk odağın oluşmasını engelleyecek şekilde sürekli *devleti güçlendirme* ve toplumu devlet hiyerarşisi içinde *eritme* çabasını göstermeleri kaçınılmazdır. [Bu unsurun] doğuracağı millî devletin ideolojik temeli *yapısal* olarak belirlenmiştir diyebiliriz.[58]

Bu tarihsel süreklilik bugün de ağırlığını dayatmaktadır.

> Türk burjuvasının kökeninde "devletleşmiş millî müteşebbisler" bulunmaktadır.[59] Devletçiliği de Şevket Süreyya Aydemir *Kadro* dergisinde şöyle tanımlıyor: "Bizim için devletçilik eski ordulaşmış millet rejiminin modern şartlar ve zaruretler altında tecelli etmiş bir şeklidir. Devletçilik nizamı, ordulaşmış millet niza-

58 *A.g.e.*, s. 16. (Vurgular Akat'ın.)

59 Terim Ahmet İnsel'e ait. Bkz. *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1990, s. 157.

> mıdır ve bu nizam ... bizim milletimizin, öz ve kendine has millî nizamıdır."[60]

Burjuvaziyle devlet arasındaki bu patolojik bağ, hiç kuşkusuz kalıcı özellikler göstermektedir. 1990'larda kısmen törpülenme yönünde eğilimler ağırlık kazanmaya başlamışsa da, Türkiye'de esas olarak devletin ekonomideki rolü son derecede kapsamlıdır:

> Tüm temel fiyatlar (döviz kuru ve faiz haddi dâhil), bir sürü tali fiyat, tüm yatırım kararları (devlet kesimi için doğrudan, özel kesim için teşvikler ve ithal permileri aracılığı ile), tüm ithalat ve ihracat kararları (kotalar, izinler, asgari fiyatlar, permiler, ücret düzeyleri) ve daha pek çok (ekonomi için önemli ya da önemsiz) kararın Ankara'da *devlet* tarafından alındığı herkesin bildiği ve *normal* karşıladığı bir gerçek[tir].[61]

Ekonomik kişiliği açısından burjuvazinin niteliği de, buna koşuttur:

> Sıradan bir iş adamının piyasa anlayışı şu şekilde özetlenebilir: *Devlet,* onun ürettiği malın ithalatını yasaklamalıdır; *devlet,* ona reel maliyetinin altında (negatif faiz ve kur garantisi ile) kredi bulmalıdır; *devlet,* ona reel maliyetinin altında döviz bulmalıdır; *devlet,* onun ithal ettiği girdi ve teçhizatın ithalatını serbest bırakmalıdır; *devlet,* KİT'lerden satın aldığı girdileri reel maliyetinin altında satmalıdır; *devlet,* kendi alanına başkalarının yatırım yapmasına izin vermemelidir; *devlet,* sendikaları kapatmalıdır, ama kendi ürettiği malın fiyatına *devlet,* karışmamalıdır. Bütün bunlara rağmen yanlış bir yatırım yapmış ve zarar etmişse, o takdirde *devlet,* onu kurtarmalıdır.[62]

Sonuç olarak, bir siyaset bilimcisinin ağzından bir kez daha yineleyebiliriz ki, Türkiye kapitalizmin belirleyici özelliklerinden başlıcası "özel girişimin iç sıkıntılar, sermaye yetersizliği, mali sorunlar, az-gelişmişlik vb. nedenlerle devlete dayanmak

60 Sayı 34, 1934'den aktaran *a.g.e.*, s.49 ve 151.

61 Asaf Savaş Akat, *İktisat Yazıları...*, s. 17. (Vurgular Akat'ın.)

62 *A.g.e.*, s.35.

ve sorunlarını geniş ölçüde devlet eliyle çözmek zorunda oluşudur.[63]

İşte bu çerçeve içinde, dış politikanın, devlet ile burjuvazi arasındaki ilişkilerde yarattığı özel ortaklıkla, bürokrasiyi güçlendirici etkileri söz konusudur. Önce bir "devletçi sol söylence" açıklığa kavuşturulmalıdır. Bürokrasi, ne sınıflar üstüdür ne de dış ilişkilerde komprador burjuvaziye göre daha milliyetçi ve bağımsızlıkçıdır. Elbette Türkiye'de bürokrasinin silahlı kanadı, gelişmiş kapitalist ülkelerde görülen ölçüde, "sivil" güçlere normal emir-komuta zincirleri çerçevesinde bağlı ve bağımlı değildir. Ama bu onu sınıflar üstü bir konuma da yerleştirmemektedir. Bu durumun sonucu, burjuvazinin çeşitli kesimlerinin "ortak işlerini yürütmek" gibi bir işlevine ek olarak, (silahlı) bürokrasinin aynı zamanda bir "ortak" konumu kazanması da olmaktadır. Bu ortaklığı C. Wright Mills şöyle çözüyor:

> ... Soruna, sadece askerlerin toplum ve devlet hayatında daha nüfuzlu bir duruma gelmiş olmaları şeklinde bakmayıp daha derinlere inebilmek gerekmektedir. Toplumun siyasal, askeri ve ekonomik seçkinleri arasında militarist bir kliğin kurulmuş olması demek, ekonomi hayatında, devlet hayatında ve askerlik alanında yer alan seçkinler arasında bir çıkar birliğinin kurulmuş olması, bu seçkinlerin aynı amaçlar için kendi aralarında bir birlik meydana getirip bütünleşmesi demektir.[64]

Bu "çıkar birliği"nin çerçevesini çizen ve "amaçlar"ı belirleyen, ilişkiyi tanımlayan, hiç kuşkusuz kapitalizmdir, mülk ve sermaye sahiplerinin özel menfaatleridir. Dış ilişki ve bağlantılarda ise, bürokrasinin, burjuvazinin emperyalizmle ilişkilerinde ve iş bağlama süreçlerinde, özel bir aktarma kayışı rolü vardır. Bunu göreceğiz. Şimdilik söylenmesi gereken, bu ilişkilerde tam bir ideoloji ve çıkar birliğinin mevcut olduğu

63 Gencay Şaylan, *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Verso Yayınları, Ankara, 1986, s. 88.

64 C. Wright Mills, *İktidar Seçkinleri*, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 308.

ve bürokrasinin bu bağlantıların kurulması ve işlemesinde tümüyle düzenin emrinde olmasıdır. Türkiye'de bürokrasinin en radikal ve düzenden en müşteki olduğu bir dönemde yapılan araştırmada, bürokratlar ile özel girişimciler arasında dış politika alanında dişe dokunur bir farklılık olmadığının görülmesi elbette anlamlı bir gerçeği yansıtmaktadır.[65]

Türkiye'de sistem sürekli anti-demokratizm ve bağımlılık üretmektedir. Bir yazarın dediği gibi, burjuvazinin "toplumsal barışı finanse edecek olanakları yaratmaktaki aczi" bunun nedeni olmaktadır.[66] Bu ikisi arasında organik bir bütünlük olduğu açıktır; hangi nedenlerle anti-demokratizm üretiliyorsa, o nedenlerle bağımlılık da üretilmektedir; ya da tersinden söylemek gerekirse, bağımlılık üreten nedenler, aynı zamanda anti-demokratizmi de ortaya çıkarmaktadırlar. Tabii bu "organik bütünlük", söz konusu anti-demokratizmin ve bağımlılık mekanizmalarının taşıyıcıları açısından da büyük ölçüde mevcuttur. "Ortaklık" burada da ortaya çıkmaktadır.

Burjuva rejimi, hiç kuşkusuz çaresizliğinin ayırdındadır ve bunun korkusu içindedir. 22 Aralık 1991 tarihinde "Kırmızı Koltuk" adlı bir tartışma programında, iş âlemi ve medya ile de bağlantılı bir iktisat profesörü, programcı Ahmet Altan'ın 4-5 yıl içinde sermaye birikiminin nasıl sağlanabileceği konusundaki sorusuna sadece, "Eğitim; halka acı reçeteyi anlatmak gerekir" diye yanıt verebilmektedir. "Acı reçete"ye ek başkaca bir çare konusunda sıkıştırılınca da Profesör Erdoğan Alkin şunu söylemekten başka bir çare bulamamıştır: " başka yolumuz yoktur; başkalarının tasarruflarını kullanmaktan, yani borçlanmaktan başka..." Bu da dış bağlantılar yoluyla mümkündür. Bunu gerçekleştirecek olan bürokratik aygıtların yaşamsal önemi ve rolü böylece ortaya çıkmaktadır.

---

65 Bkz. Gencay Şaylan, *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Verso Yayınları, Ankara, 1986, s. 216.

66 Doğu Ergil, *Türkiye'de Toplumsal Gelişme ve Siyasal Bunalım*, TİB Yayınları, Ankara, 1978, s. 97.

Borçlanmak, yardım ve kredi bulmak, geleneksel ulusal savunma ve güvenlik gibi dış politika konularının dışında, rejimin doğrudan bekası ve işleyebilmesi, iktidar ilişkilerinin sürdürülebilmesi açılarından da böylesine yaşamsal bir özellik kazanınca, diplomasi de özel tanımını ve biçimini bulmuş oluyor. Türk burjuvazisi, emperyalizmle ekonomik ilişkilerini, basit komisyonculuk ve aracılıktan ortak yatırımlara kadar zaman içinde çeşitlenen biçimlerde sürdürürken, onunla hamilik, vasilik, dayanışma ve asıl bağımlılık ilişkilerini bürokrasi dolayımı ve dış politika yoluyla kurmaktadır. Dış politikaya ve onun bürokratik araçlarına asıl önemini kazandıran da budur. Devletin verdiği iç destek yetmemekte, düzenin yeniden üretilmesinin ve mevcut iktidar ilişkilerinin sürdürülebilmesinin öteki yolu olan emperyalizmle özel rabıtaların kurulması ve devamı işi de bürokrasiye devredilmektedir. Bu yaşamsal kan dolaşımında ordu ile hariciye ana atardamarlar görevini yapmaktadır. Bu anlamda, devlet cihazının özellikle kilit unsurları, gerçekten de egemen oligarşinin stratejik önemdeki "ortak işleri"ni yürütmektedir. Niteliklerini gördüğümüz ve Türkiye'nin jeopolitiğini satışa çıkardığı bu pazarda ordu, jeopoliğin mamul hâli, hariciye ise pazarlamacısıdır. Siyasetçi ise, pazarda müşteri kızıştıran çığırtkan konumundadır. Mal sahibi, hiç kuşkusuz burjuvazidir.

Devlet, zora ilişkin işlevleri dışında, kimi toplumsal formasyonlarda tek bir sınıf fraksiyonunun uzantısı olarak iş görmez; çeşitli mülk sahibi sınıflar ve onların içindeki katmanlar arasında araççı özerk bir rol oynar, arabuluculuk yapar ve meşruiyete ilişkin ideolojik görevler yerine getirir; özel mülkiyeti, kapitalist üretim tarzını böylelikle korur.[67] En azından Türkiye'de bu işlevlere bir de emperyalizmle ilişkileri kotarmak ve yürütmek rolünü eklemek gerekmektedir. Tabii bütün bunlar, aynı

67 Devletin konum ve rollerine ilişkin yaklaşımların açıklayıcı bir çözümlemesi için bkz. Sadun Emrealp, *Azgelişmişlik ve Siyasal Yapılar: Türkiye, Mısır, Peru*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.

zamanda devleti görece güçlendiren, sınıf-devlet ilişkilerini biçimlendiren sonuçlar da doğurmaktadır.

Dış desteklerin sağlanması sürecinde, Türk girişimcisi uluslararası düzlemde T.C. devletinin aygıtıyla kendi yerini alıyor, burada topladığı parsayı, gerek siyasi gerek ekonomik rantı, bürokrasiyle paylaşıyor. Bu, ordunun kamu işlerindeki gücünden yeni oyuncaklarla, silah sistemleriyle donatılmasına kadar uzanıyor. Tabii bu süreç içinde, devlet de, özel mülkiyetin ve sermaye sınıfının çıkar ve ihtiyaçlarını dış politikanın en yüksek gerçekliği yapıyor. Ortaklık böyle kuruluyor. Burada bir tür artığın yeniden paylaşılması, ikincil bölüşüm mekanizmalarının kurulması da gündeme geliyor. Askerler, toplumsal artıktan, maaşlar ve öteki kişisel maddi avantajlardan oluşan bir bölümü alırken, ordu, esas olarak bölüşüm ilişkilerinde kurumsal bir taraf olarak yer almaktadır ve burjuvaziden ona ciddi bir aktarım söz konusu olmaktadır. Ayrıca, yine bir kurum olarak askeriye, toplumsal önceliklerin belirlenmesinde, birikim çerçevelerinin çizilmesinde ve ideolojik yönelmelerde özel bir odak olarak ortaya çıkmaktadır. OYAK, ekonomik bir çıkar tekeli olarak ilişkilerde yerini alırken, Millî Güvenlik Kurulu siyasal ayrıcalıklarla donatılmakta ve onun asker kanadı ile onların denetimindeki sekretarya da bu özel odağın kurumsal/siyasal mekanizmasını oluşturmaktadır. Bu, elbette militarizmin ve değerlerinin yaygınlık ve etkinlik kazanması sonucunu da doğurmaktadır.

Paşaların toplumsal süreçlerin belirlenmesindeki ağırlıklarına koşut olarak emekliliklerinde holding ve banka yönetim kurullarında ödüllendirilmeleri ise, burjuvazinin bürokrasi karşısındaki patron konumunun bir başka simgesi olarak yeniden üretilmesi anlamına geliyor.

Dış politikadaki özel konumuyla bürokrasinin bu iki kanadı, ordu ve hariciye, özerk bir iktidar odağı oluşturuyor ve bu arada devlet aygıtı geniş halk güçlerinin çıkarlarını "ulusal çıkar" kavramının dışında tutmaya ilişkin, gerektiğinde zor

işlevlerini de yerine getiriyor. Türkiye'de düzen, sürekli kriz koşullarında işlediğinden ve bunalımlarını denetimi altında tutma ihtiyacı içinde olduğundan, şiddete başvurma eğilimini zaten bağrında taşımaktadır. Bu durumda baskıcı aygıtın, devletin zor aygıtlarının ve en başta da militarizmin yoğunlaşmış ifadesi olan ordunun başatlığı da kaçınılmaz olmaktadır. Dış politika alanında da, devlet özerkleştikçe burjuvazi ile özdeşleşmekte ve aralarındaki bağı militarizm kurmaktadır. Bu arada ayrıca belirtmek gerekir ki, silahlı bürokrasi de, yardımların koşullarının en önemlisinin burjuvazinin düzeninin korunması ve geliştirilmesi olduğunu bilincinde içgüdüsel olarak duyumsamaktadır. Böyle olunca da, ulusal çıkar ile burjuvazinin çıkarları, bu yoldan da özdeşleştirilmiş olmaktadır.

"Yardım", aynı zamanda, gerektirdiği dış misyonlara uygun bir iç yapıyı da zorunlu kılar ve bu açıdan, içeride de baskıyı ve onu gerçekleştirecek aygıtların önemini arttırıcı etki yapar. Böyle olunca da, şu şiddet tablosu şaşırtıcı olmamaktadır: T.C.'nin kuruluşundan bu yana 12 kez sıkıyönetim ilan edildi. Bunların toplam süresi 25 yıl 9 ay 18 gün oldu ki, bu süre, 1923-1987 döneminin % 40'lık bölümünü kapsamaktadır. 1987'den bu yana ise, Kürt kentlerinin çoğunda Olağanüstü Hâl uygulanmaktadır.[68]

Ralph Miliband, gelişmiş kapitalist toplumlarda, hükümetlerin "ulusal" nitelikli işlerin başarılabilmesi için kapitalist düzenin gelişmesini gerekli görüp ve o nedenle de sistemi savunduğunu belirttikten sonra, bu nedenle, aynı zamanda yabancı kapitalist çıkarlara karşı tavır aldığını ekler.[69] Türkiye'de ise, tersi olmakta, aynı nedenle, üstün dış kapitalist çıkarlar karşısında boyun eğme, işbirlikçilik ve giderek bağımlılık ortaya çıkmaktadır.

---

68 Bkz. Faruk Arhan, "Yasaklar Tarihi'nin 74 Yılı", *Ek Gündem*, (*Ülkede Gündem* gazetesinin eki), 26 Ekim 1997, s.7.

69 Bkz. *The State in Capitalist Society*, Wiedenfeld and Nicolson, Londra, 1969, s. 83-84.

Dış yardımı sağlayan mekanizma ile, ordunun ya da hariciyenin dış ilişkilerde (tabii içeriye de taşan) bir özerklik kazanması burjuvaziyi rahatsız etmiyor, çünkü gerekli teknik beceri bu iki kurumun elindedir. Bu durumda, belirgin bir ideolojik söylem kaçınılmaz olmaktadır. Bu, ulusal güvenliğin tehdit altında olduğu, iç ve dış düşman tehdidi, devletin (demokrasiye, sınıflara, topluma) karşı korunması zorunluluğu gibi bürokratik-militarist değerlerin aşılanmasını öngören bir atmosfer yaratıyor. "Ordulaşmış, sınıfsız, ayrıcalıksız kaynaşmış millet", millî birlik ve beraberlik ruhu içinde özel bir yabancılaşmaya, yozlaşmaya, bozunmaya uğruyor. Bu şiddet ve militarist değerler içeren sosyo-psikolojik ruh hâli, başka değerleri, yapıları ve süreçleri çürütüyor. Burjuvazi hiç kuşkusuz bu durumdan bir değerler hegemonyası bunalımına girmiyor; olsa olsa, bunun ceremesini, arada siyaset sınıfı çekiyor.

Bu arada devletin, dış ilişkilerin parçası olarak bir başka temel işlevinden daha söz etmek gerekmektedir.

Kemalist devlet, ulusal ekonomiyi kurma ve dış ulusal ekonomilerle uluslararası ekonomiye karşı koruma işlevini üstlenmişti. Bu, o dönemin bütün devletlerinin asli görevi sayılmaktaydı zaten.

Daha sonraları bu değişti. Devlet, sadece kendi içinde farklılıklar gösteren burjuvazinin *ortak* işlerini değil, aynı zamanda yerli burjuvaziyle beynelmilel sermayenin *ortak* (ekonomik, siyasal ve askerî) işlerini de yürüttü. Bunu özellikle, emperyalizmin kendisini dayattığı saldırgan dönemlerinde yaptı.

1946'dan başlayarak 1960 yılına kadar, devlet, yerli burjuvazinin ve beynelmilel sermayenin istekleri doğrultusunda, ulusal ekonomiyi dış (Amerikan) ekonominin gereklerine uydurma politikasını izledi. Siyasal/askerî açıdan da bunun iç gereklerini yerine getirdi. Soğuk Savaş'ın '*ulusal güvenlik kültü*'nü ve '*aygıt*'ını kurdu.

1960-76 arasında, Bretton Woods sisteminin de öngördüğü gibi, devlet, ulusal ekonomi ile kapitalist dünya ekonomisi ara-

sındaki uyumu ve dengeyi gözetmeye çalıştı. Popülist politikaların izlendiği bu zaman aralığında yerel bir özerklik kazanma çabaları da söz konusuydu ve emperyalizmin kendini dayatması da en alt düzeydeydi. Aynı zamanda Bretton Woods sisteminin de çöküşüne denk gelen 1976 krizinden sonra ise devlet, kararsızlık ortamında felç durumunda kaldı bir süre.

Devlet, 1980'den itibaren, globalizm saldırısıyla, yeniden ulusal ekonomiyi global (Amerikan) ekonomiye uyarlama misyonunun aktif aracılık ve taşıyıcılığıyla görevlendirildi. Gerçi ulusal ekonomiyi global ekonomiye tabi kılma işinin esas olarak devletin devreden çıkmasıyla gerçekleşmesi öngörülmekteydi ama bu, Türkiye'nin özel koşullarında devlet eliyle yapıldı, çünkü her şeyden önce, bu gelişmeden müşteki olacak sınıf ve kesimlerin devlet zoruyla pasifikasyonu gerekmekteydi. Devlet aynı zamanda, yeni düzenin ideolojik/kültürel saldırısı ve sosyal ortamı için de ihtiyaç duyulan zemini hazırlamanın gereklerini yerine getirdi. Türk burjuvazisinin (güçlü) devletsiz yapamayacağı gerçeği ise, bunun bir başka önemli nedeni.

Tüm bu durumlarda, bu "ortak" işleri de yürütme dönemlerinin her defasında, "ulusal" nitelikli bir burjuvazinin olmayışı ve emekçilerin baskı altında tutulması, işini kolaylaştırdı.

Bu süreçlerde, geleneksel siyasetçiler (İnönü, Menderes, Demirel, Ecevit vb.), dönemlerinin emperyalizme tabi yerli burjuvazinin ihtiyaçlarına; Özal ve ekibi ise beynelmilel sermayenin eklemlenme çıkarlarına görece ağırlık verdiler ya da uygulayamasalar bile bu politikalara özen göstermeyi tercih ettiler. Anti-emperyalist olmayan milliyetçi direncin (ki bu esas olarak sol Kemalistler ve nasyonal solculardan oluşmaktadır) ikilemiyse, küreselleşmeye boyun eğişin yıkıcı etkilerine karşı duruşu, ordu ya da işbirlikçi burjuvazinin güçlendirilmesine (tekelleşmesi, birikimini arttırması ve nispeten rekabet edebilir hâle gelmesi) dayandırmasıydı. Bunun ateşe körükle gitmekten başka bir sonuç veremeyeceği açıktır.

Sonuçta bu süreçler de, Türkiye'nin dış ilişkilerinde devlete, asli ve işin doğasında olan görevlerin gereğini aşan, özel konum sağlayan bir başka unsur oldu.

Ordunun iktidar bloku ittifakları içindeki belirleyici ağırlığı somut olarak biliniyor, görülüyor. Bu güç, daha az görünür olmakla birlikte, Dışişleri bürokrasisi için de dış politikada benzer derecede sağlamdır. Bürokrasi, emperyalizmle ilişkileri kotarırken, aynı zamanda bu teknik aracılıktan kendi rantını da toplamaktadır. Bu avantajların en başında, emperyalist odaklardan alınan destek gelmektedir.

Bu noktada özel bir yayına ağırlık vermek gerekmektedir. Bu kitap,[70] Amerikan dış politikasının en önemli kurumlarından olan *Council of Foreign Relations* (Dış İlişkiler Konseyi) tarafından oluşturulan bir araştırma grubunun tartışmaları sonucu yazıldı ve İngilizce orijinal baskısı Konsey tarafından yapıldı.[71]

Türk-Amerikan ilişkilerine ve Türk dış politikasına Amerikan resmî bakışını özetleyen kitabında Dankwart A. Rustow, dış politikanın halk, partiler, hatta hükümetler üstü resmî ve değiştirilemez niteliğini ibret verici bir biçimde saptıyor ve onun bürokrasi tarafından nasıl mermer katılığında belirlendiğini anlatıyor. Tabii böylece aslında devletin, iç-dış hangi çıkar odaklarınca belirlendiği gerçeği de ortaya çıkıyor:

Rustow, "Ankara'nın dış politikası hayranlık uyandırıcı bir devamlılık göstermiştir" diye yazıyor ve şöyle devam ediyor: "Büyük partiler arasında, yurt içinde ne kadar haşin politika

70 Dankwart A. Rustow, *Unutulan Müttefik Türkiye*, çev. Hakan Türkkuşu, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1989. Alıntılar, s.121-123. (İngilizce basım tarihi: 1987.)

71 Başkanlığını ABD'nin eski Ankara Büyükelçilerinden Parker T. Hart'ın yaptığı Araştırma Grubu'nda, Bela Belesa, Cyril Black, Albay David K. Cooper, Asım Erdilek, Albay K. Scott Fisher, Emre Gönensay, Talat Halman, CIA Türkiye Masası analistlerinden Dr. George Harris, Paul Henze, General Paul H. Knowlton, William Bundy, Ergun Özbudun, Daniel Pipes, Büyükelçi Ronald I. Spiers, Bernard Lewis, Büyükelçi William B. Macomber, İlter Türkmen, Albert Wohlstetter, Amiral Elmo R. Zumwalt Jr. gibi çeşitli uğraş alanlarından önemli Amerikalı şahsiyetler ve kimi Türkler bulunmaktadır.

yapılırsa yapılsın, siyasetin su kenarında bittiği şeklinde bir düşünce hâkimdir."

Amerikalı yazara göre, "su kenarı"nın ötesi, emperyalizm ve devlet (silahlı-silahsız bürokrasi) tarafından yerli ve yabancı sermayenin çıkarları doğrultusunda belirlenmiş dış politika alanıdır ve tabudur. Rustow, sürekliliğe ilginç bir istatistiki bilgiyi de kanıt olarak gösteriyor: "Ankara hükümetinin ilk günlerinden bu yana dışişleri bakanlarının ortalama görev süresi iki buçuk yıl, başka bir deyişle başbakanın görev süresinden daha uzun, diğer bakanlarınkinin de bir buçuk katı kadar olmuştur."

Hayran olduğu sürekliliğin bürokratik boyutunu da ihmal etmiyor Rustow:

> Dış politikadaki bu süreklilik, 1960'larda giderek sertleşen parti tartışmaları sırasında da devam etti. 1970'ler gibi zayıf koalisyon hükümetleri dönemlerinde bile Dışişleri Bakanlığı'nın büyük partilerden saygın birine verileceği ve dış politikanın ayrıntılarının hariciyelerce belirleneceği herkesçe kabul edilmişti.

Tabii Rustow, diplomatik bir dil kullanıyor ve *"suya sabuna dokunamayan, işlevsiz kişilikler"* yerine *"saygın"* sözcüğünü yeğliyor ve *"temelleri zaten belirlenmiş"* demeden *"ayrıntılar"* diplomatlarca yürütülür diyor.

Dolayısıyla da, Amerikan dış politika cihazının Türkiye Masası Sorumluları adına yazdığı kitabında, Rustow kendinden emindir:

> Bu nedenlerden dolayı doğal olarak, Türk dış politikasını belirleyenler, uluslararası yükümlülüklerin parti hükümetlerinin veya anayasal rejimin değişmesi durumlarında bile devam edeceğine ve uluslararası antlaşmalara harfiyen uyulması gerektiğine inanırlar.

Görüldüğü gibi, Rustow'a göre, *"Türk dış politikasını belirleyenler"*, partilerden, hükümetlerden ve hatta anayasal rejimden bile üstündürler; oluşmuş bulunan politikayı politikacılar ve hükümetler elbette sürdüreceklerdir. Emir yüksek yerden gel-

mektedir ve onlar da bu emirlere *"harfiyen uyulması gerektiği"*ni iyi bilmektedirler ve gereğini yapmaktadırlar...

Peki, kimdir bu "hariciyeci"ler? Mesleği gereği onları çok iyi tanıyan ve onlarla içli dışlı olan, herhalde Batı ya da düzen karşıtı olması düşünülemeyecek bir gazeteci, yılların gözlemlerinin sonucunu, gerçeği son derecede törpüleyici, yumuşatıcı, dikkatli bir dille şöyle özetliyor:

> Büyük bir bölümü için, Batı ile ilişkiler dokunulmaz tabudur. Bu ilişkileri içinde bulunulan durumdan başka bir yöne kaydırmak ya da kaydırma çabasında bulunmak, birçok diplomatımız tarafından kötü ve kuşkulu gözle bakılmaya yetiverir. Statükoyu bozdurmamak için ellerinden geleni yaparlar. Hükümetleri kandırmak pahasına da olsa. Yolladıkları raporlarında ya da kendilerine verilen belirli görevlerde, kişisel yorum ve "nüansları"nı katıp diplomasinin ince sanatından yararlanarak merkezi yanıltır ve mutlaka Batı ile ilişkileri etkileyebilecek bir politikayı saptırırlar.[72]

Gerçekten de Dışişleri Bakanlığı kadroları, ulusal çıkarlarla Batı ve Amerikan çıkarlarının özdeşleştirilmesinin inançlı savunucularıdırlar. İdeolojik bir kemikleşme içinde Batıcılığın en önemli iç uzantılarından ve aktörlerinden başlıcasını oluştururlar. İç ve dış düzenin bütünlüğü, ayrılmazlığı, iç içeliği, bu örgütün tüzel kişiliğinde somutlaşmaktadır. En saldırgan Batıcılığın en keskin ve militan yandaşı bu bürokratlardır. Sadece ideolojik olarak ve dünya görüşü ile yaşam biçimleri açılarından değil, kan ve evlilik bağlarıyla da burjuvaziyle bağlanmışlardır. Özel bir filtre işlevi görürler. Dışarıdan gelen bilgileri, belirli çıkarların doğrultusunda ve Batıcılığa uygun kalıplara oturttuktan sonra, içeriye aktarırlar. İçeriden kaynaklanan çıktıların da yön ve anlamını ona göre biçimlendirirler. Özerk bir kışla disiplini içinde çalışırlar ve istihbarat ile de fonksiyonel ve organik bağlarla ilintilidirler. Kemikleşmiş ölçüde Soğuk Savaşçı, Batıcılığın öncü gücü hâlinde, Türkiye'ye bütünüyle

72 Mehmet Ali Birand, *Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Pazarlıklar, 1974-1979*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1979, s. 519.

yabancılaşmış bir temsilci konumundadırlar. Batıcılık normlarına uygun görmedikleri dış politika uygulamalarını, çok çeşitli yöntemlerle kırmada uzmanlık sahibidirler ve bu bazen, örneğin İnönü'ye bile, "Bazı şeyleri önce Batılılardan duyuyorum, ben açıklamadan da bazı şeyleri sabah bakıyorum onlar öğrenmişler," dedirtecek ölçülerdeki sabotajlara kadar uzanır.

Sözünü ettiğimiz iki bürokratik güce, araç ve gereçleriyle eğitimlerini ABD ve Federal Almanya gibi ülkelerden alan polis ve istihbarat şeflerini de eklemek gerekmektedir. Dış politika hedeflerinde ve bunun iç gereklerinin yerine getirilmesinde, burjuvaziden oldukça özerk biçimde ve bununla doğrusal bir çizgi izleyen bağımlılık düzeyinde, hepsine özel görevler düşmektedir. Rejim böyle ayakta durabilmektedir. Devletin görece özerkliğinde ve Bonapartist özelliklerinde, siyaset sınıfı, dış politikada özel bir dışlanmışlık içindedir. Özellikle kriz dönemlerinde elbette siyasetçilerin ve hatta kamuoyunun (manipülasyon çerçevesinde de olsa) etkinliği bu alanda da artar. Yine de resmî karar verici konumunda olan sivil politikacıların yetkisi son derecede sınırlı ve kıskançlıkla korunan o dar geleneksel çerçeve içinde kalır. Türk politikacılar, elbette kendi halklarına karşı esip savurmakta özgürdürler ama bu kasırgalar, belirlenmiş resmî dış politikada, çok özel hâller dışında, bir yaprak dahi oynatamaz. Devletin ordusu ve hariciyesi ile emperyalizmin, iç ve dış sermayenin çıkarlarını göz önüne alarak oluşturmuş bulundukları dış politika kemikleşmiştir ve bir fetiş, bir tabu olarak varlığını sürdürür.[73]

73 Bunlardan birinin bir yardım seferinde ABD'deki hazin öyküsünü bir gazeteci şöyle anlatıyor: "Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, 1988 Ekim ayında ABD Dışişleri Bakanı George Schultz'la yaptığı görüşmede Amerikalı muhatabını oldukça şaşırtır. Yönetimin Türkiye'ye yardımlar konusunda Kongre'de 'azami çaba sarf etme' taahhüdünü yerine getirmediğini eleştirel ifadelerle belirtir, 'Koşullu yardıma karşıyız' der. Karşısındaki genç muhatabının bu şekilde üstüne gelmesi, ABD Dışişleri Bakanı'nı kızdırır. Yılmaz'a, 'Sayfayı çevirip aynı tonda konuşmaya devam edecek misiniz?' diye sorar. Yılmaz, 'Evet...' deyip önündeki görüşme notlarından eleştiri oklarını yağdırmaya devam eder. Bunun üzerine Schultz'un Yılmaz'a verdiği yanıt, odada bulunan hem Türk hem de Amerikalı diplomatlar üzerinde soğuk duş etkisi yapar: 'Madem bu kadar şikâyetçisiniz,

Bu çerçeve içinde, "solcu" Dışişleri Bakanı İsmail Cem, İzmir'de toplanan "İkinci Dünya Türk İş Adamları Kurultayı"nda, patronlara şöyle seslenmektedir:

> Sizin ekonomik faaliyetleriniz bizim yürüttüğümüz dış politikanın altyapısını oluşturuyor. Biz [de] sizin oralarda rahat faaliyet gösterebilmeniz için, dış politika yoluyla altyapı hazırlıyoruz.[74]

Burjuvazi, son çözümlemede, düzeninin iç ve dış işleyişini götürebilmek için orduya güvenmektedir. Ordu ise, burjuvaziye. Eski Genelkurmay Başkanlarından Doğan Güreş'in şu sözleri, hiç kuşkusuz silahlı-silahsız bütün bürokrasinin görüşlerini tam olarak yansıtmaktadır: "Çok şükür iş adamları var da, dünyaya açılıyorlar da, biz böyle batmadan gidiyoruz."[75]

Bu karşılıklı bağımlılık çerçevesi içinde Türkiye'de devlet, kilit bürokratik aygıtları eliyle, dış politika kanalından, sermaye birikiminin kritik bir bağını da kuruyor. Araştırmacı Coşkun Adalı, ufuk açıcı ve çok değerli bir çalışmasında devletin rolünü isabetle kaydediyor:

> ... [D]evlet, Türkiye burjuvazisini dünya burjuvazisinden, Türkiye kapitalizmini dünya kapitalizminden türetme sürecinde başarılı [oldu]. Kapitalist sermaye birikimini başlattı ve çok büyük bir

---

o zaman bu yardımları almayın!' Odada bütün gözler Mesut Yılmaz'a çevrilir. Schultz'dan gelen bu ağır sözlere nasıl yanıt verecektir? Yılmaz böylesine bir karşılık beklemediği için hazırlıksızdır. 'Almıyoruz' da diyemez... Sineye çeker..." Sedat Ergin, "Mesut Yılmaz ve Washington'un Buruk Memnuniyeti", *Hürriyet*, 20 Haziran 1991. Bu Bakan, daha sonra istifa edecek ve Başbakanı Turgut Özal tarafından, "'Amerikalılardan hemen korktun da kaçtın, yalan mı?" diye alaya alınacaktır.

74 Aktaran Yalçın Doğan, *Milliyet*, 1 Mayıs 1998. Sonradan T.C. Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan İsmail Cem, "solculukkariyeri"ni yaptığı günlerde yayımladığı kitabında, Marx'tan olumlayarak aldığı alıntıyla, hükümetleri "Burjuva sınıfının tümünün ortak işlerini yöneten bir komisyondan başka bir şey değillerdir," diye tanımlamaklaydı. Bkz. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 4. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 347.

75 *TGRT Ana Haber Bülteni*, 24 Nisan 1998. Bu haberin ardından gelen haber ise, ordu-iş adamı ilişkisini, medya-sanat/kültür ilişkisiyle tamamlayıcı nitelikte: "Sibel Can, konserinden sonra İbrahim Tatlıses'in lahmacuncusunda lahmacun yedi."

> hızla kapitalist sınıf yaratma seferberliği açtı, kapitalistin devleti olma yönü ortaya çıktı. Kapitalist sınıf kendi kendini üretir, kapitalist sermaye "doğal" dinamikleriyle birikir hâle gelince de, en genel rolünü, sermaye birikimini yönlendiren ekonomik ve politik stratejileri hayata geçirme rolünü, kapitalin devleti olma rolünü hakkıyla üstlenir oldu.[76]

Biz, bu gözleme ek bir unsur katmak istiyoruz: Kuşkusuz, Türkiye'de sermaye birikimi, 1970'lerden başlayarak ve özellikle de 1980'lerden itibaren önemli aşamalar kaydetmiş, belli bir noktaya ulaşmış, kendi dinamiklerini yaratabilme noktasına doğru evrilmiştir.[77] Ne var ki, yine de, Türkiye kapitalizminde "birikim" eskisi kadar olmasa da, hâlâ dış finansmana bağımlıdır, genel olarak Türkiye düzeni dış yardıma muhtaçtır ve dolayısıyla da devlet, bu bağımlılık ölçüsünde, dış ilişkilerdeki rolüyle, birikimin özel bir parçası olan dış yardımların elde edilmesindeki katkılarıyla, o sürecin doğrudan bir kritik parçası, bir özel bileşeni olmayı sürdürmektedir Böylece klasik işlevlerini aşıyor, kapitalist ekonomi ile bütünleşiyor, tam da Adalı'nın belirttiği gibi, sermaye birikiminin "organik bir unsuru" oluyor.[78] Böylece de biz, devletin ekonomiye içselliğini kabul ederken, aynı zamanda, bu rolü nedeniyle devletin iki bürokratik kurumunun ve özellikle de ordunun, dış bağlantıları dolayımıyla, devlet-egemen sınıf ilişkilerinde özel bir konuma

---

76 *Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997. s. 174, 176. (Vurgu Adalı'nın.)

77 Birikimin ulaştığı nokta ve geçirdiği evrelerle ilgili yararlı bir çalışma ve veriler için bkz. Fuat Ercan, "Neo-Liberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Değişen Sermaye İçi Bileşenler; 1980 Sonrası İçin Bir Çerçeve Denemesi", *İktisat Dergisi*, Sayı 378, Nisan 1998, s. 25-51.

78 Dış yardım ve finansmanı boyutları, öncelikleri, kanalları günümüzde önemli sayılabilecek ölçülerde değişmiş olabilir. Bunların bugün inmiş oldukları düzey, Türkiye kapitalizminin askeri ve mali ihtiyaçları açısından çok düşüktür, bunları karşılayamamaktadır, istikrarlı bir denge kurulabilmesine engel olmaktadır. Bu, nesnel gereksinimi ortadan kaldırmadığına göre olsa olsa bağımlılık ve bunalımı derinleştirmekte, korku, arayış ve saldırganlığı arttırmaktadır.

sahip olduğunu ileri sürüyoruz. Türkiye'nin 21. yüzyıla doğru geleceğini belirleyen en önemli unsurun da bu olduğunu düşünüyoruz.

Bu durumda ortaya çıkan temel kurumun Silahlı Kuvvetler olduğu kuşkusuzdur.

Ordu, Cumhuriyet rejimine destek vermiş ama Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunun 9. maddesi uyarınca, bunu hükümete değil, Mustafa Kemal'e sorumlu olma koşuluyla birleştirmişti. Sonraki yirmi yıl içinde, Meclis'te Millî Savunma Bakanlığı bütçesi hakkında tek bir soru sorma cesareti bile gösterilememişti. Bu konudaki tabuyu 1949 yılındaki bütçe görüşmeleri sırasında kıran Adnan Menderes de, ilahî değil de, bir askerî darbe adaletiyle asılmıştı.[79] Türkiye'de sermayenin bekçisi siyaset sınıfının sefaleti de Millî Savunma Bakanlığı ile ilgili bütçe görüşmelerindeki "Orduya selam, bütçeye devam" sloganı ile devam ediyor. Bu gelenek 21. yüzyıla doğru, arada, ancak o da Millî Güvenlik Kurulu'nun icazeti alınarak, maaşlara ya da silah alımlarına ek ödenek konması önerileriyle kırılabiliyor...

Silahlı Kuvvetler, incelediğimiz uzun dönem boyunca bütün sermaye birikim modellerinin kalıcı unsuru ve birikim süreçlerinin "organik bileşeni" olmuştur. Bürokrasinin silahlı kanadının rolü, günümüzde ise çok daha belirleyici önem kazanmıştır.

1950'lerden başlayarak Türkiye, ABD'nin "Uluslararası Askerî Eğitim ve Talim" faslından en fazla yardım alan ülkelerden biri olageldi. Bu programın yararlarını ABD Genelkurmay Başkanı William Crowe, 1990 yılında, Amerikan Senatosu Silahlı Hizmetler Komitesi'ndeki bütçe görüşmeleri sırasında şöyle açıklıyor: "Bize göre, dost ve müttefik ülkelere yaptığımız

79 Kanun için bkz. *Düstur*, III. Tertip, 2. basım, c. 5, s. 320. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 39 ve 40 dn. 80.

yatırımlar içinde en etkili ve en çok karşılık aldığımız yatırım, bu programdır. Bu program nüfuz sağlama açısından son derecede başarılı olmuştur. Eminim ki, siz de duymuşsunuzdur; bugün dünyada ordularının başında olan, hatta bazı durumlarda ülkelerini yöneten pek çok asker, bu program sonucu ABD'de eğitim görmüş kişilerdir. Pek çok ülkede ordu [ayrıca] politikanın içinde olmasa bile, kimin siyasi lider olacağı ve ne kadar görevde kalacağı konusunda çok büyük etkiye sahip bulunmaktadır." Bu bilgilerin verildiği gazete haberinde, Türkiye 1990 yılında da bu program çerçevesinde verilen kredilerde listenin başında yer alıyor![80] Tezgâh devam ediyor. Habere göre, bu program çerçevesinde ABD'de eğitim gören Türk subaylarının sayısı 4.461. 1988'de 180, 1989'da da 174 subaya tahsisat ayrıldı.

Şimdi meyveler yeniden toplanma aşamasına gelmiş görünmektedir.

1980'de ortaya bütün çıplaklığıyla çıkan devlet tipi, daha önceleri Güney Amerika'da görülen bürokratik-otoriter devlet türüyle büyük benzerlik göstermektedir.[81] İthal ikameci birikim modeli iflas eder. Kendi sınıfının partilerinin öncülüğündeki popülist hükümetler burjuvazi için de bir lükse dönüşür. Emekçilerin bastırılmasına ve uluslararası kapitalizmin bunalımının dayattığı yeni iş bölümüne uyarlanmış bir başka birikim modeli ihtiyacı ortaya çıkar. Önce istikrarın sağlanması, sonra da yeni birikim sürecinin başlatılması gündeme gelir. Yeni iktidarın toplumsal taban ihtiyacı, aile, din, milliyetçilik, devlet gibi "değerler"in kutsanması ile tehdit altındaki ulusal güvenliğin korunması ve devletin güçlendirilmesi ihtiyacının

80 Sedat Ergin'in haberi; "ABD'nin 'Kafakol' Programı", *Hürriyet*, 21 Nisan 1989.

81 Bu konudaki farklı yaklaşımların geniş bir tanıtımı ve eleştirel analizi için bkz. Galip L. Yalman, "'Popülizm', 'Bürokratik-Otoriter Devlet' ve Türkiye", *11 Tez*, 2. basım, Sayı 1, Ağustos 1986, s. 16-69.

kitlelere benimsetilmesi biçiminde ortaya çıkar.[82] Emperyalist güdüm ise, tutunacak dalların başlıcasıdır.

Güney Amerika'da köprülerin altından çok suların geçtiği bir dönemde, Türkiye'de, özgül koşullara göre, MGK'nın güdümünde ve Amerika'nın anlayışlı himayesinde Türk tipi Yeni Dünya Düzeni devletinin oluşturulması yönünde sancılı bir birliktelik ve oydaşma yaratılmak istenmekte; bürokrasi, burjuvazi ve siyasetçiler arasında. Dış politika süreçlerindeki karşılıklı konumlanışlar, Türkiye'deki sınıf-devlet ilişkilerinin yapısında doğrudan Amerika'nın da müdahil olmasıyla, belirleyici etkilerde bulunmakta. Kilit bürokrasinin yeni dış politika açılımlarındaki patronajı, yardım sağlama operasyonlarının ötesinde kazanmakta

82 Politik İslamla ortaya çıkan derin çelişki ise, ayrı bir karmaşa ve kargaşa yaratıyor sistemde elbette. İslamî yükseliş, rejimi iki açıdan tehdit etti. Bunlardan birincisi, dış kaynaklıydı. 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde, en azından bazı çevrelerde, ılımlı İslama farklı bir yaklaşım ortaya çıkmaya başladı. Buna göre, eskiden komünizme karşı yeşil kuşak teorisinde olduğu gibi, bu kez de radikal İslama karşı ılımlı İslam desteklenebilir ve kullanılabilirdi. ABD, ılımlı İslamın iktidar olmasından korkmak bir yana, onu eski laik Batıcı yapıların artık çözümsüzlüğe uğradığı ve istikrarsızlık kaynağı olduğu yerlerde destekleyebilirdi de. Türkiye, bu duruma en uygun yerlerden biriydi. Bir zamanlar, Soğuk Savaş'ın zorlamasıyla Batı-Doğu ekseninde görevler üstlenen Türkiye'ye Batı kurumları içinde yer verilmek zorunda kalınmıştı. Oysa şimdi Türkiye'nin bu tür işlevleri kalmadı. Türkiye'nin seçkinleri ve ordusu ise, bu Batılılığı fazla ciddiye aldılar. Avrupa entegrasyonunda bile yer istediler. Oysa şimdi Türkiye artık asli yerine ve görevlerine dönmeliydi; Ortadoğu'daki yerini almalıydı. Bunu da, yabancılaşmış Batıcı seçkinlerin yöneticiliğinde değil, ancak ılımlı İslamın yönlendirmesi altında gerçekleştirebilirdi. Bunun, klasik devlette çok ciddi bir patronaj yitirme riski ve bunalımı yaratması kaçınılmazdı. Klasik devlet, ılımlı İslamla böylesi bir rekabette elbette canhıraş bir panikle tavır aldı, rakibine alabildiğince saldırdı, onu bütünüyle safdışı etmeye yöneldi. İkincilerak, klasik devlet, giderek kan kaybına uğraması ve kritik alanlarda destek yitirmesi nedeniyle de din tekelinin verdiği ranta daha sıkı sarılmak zorunda kaldı. Küreselleşmenin ekonomisi, onun pek çok açıdan ister istemez altını oyuyor. Burjuvazi, eskisi kadar biat etmeme riskini alabilecek ölçülerde güçlenme eğrisini sürdürüyor. Onu palazlandıran tek parti iktidarının sonu bu konuda unutulmayacak bir örnek oluşturuyor. Savaş, Kürtlerde müthiş bir kopuş yarattı. Tarihsel ihtişam söylencesi, zamanla, eski etkileyiciliğini kaybediyor. Bu durumda, devlet, din tekelinin yarattığı güce daha da ihtiyaç duyuyor elbette. Din rantını paylaşmak istemiyor. Siyasetçilerle bu konuda yapmış olduğu anlaşmayı bozan İslamcı siyasetçilerin din rantını paylaşma çabaları bu nedenle de sert tepki görüyor, devletin altını oyacak sinsi bir tehdit olarak algılanıyor. Üstelik bu, bürokrasiyle yapılan anlaşmaya uyan ve dini politikaya alet etmekte özenli davranan siyasi partiler açısından da haksız bir rekabet durumu ortaya çıkarıyor. Ayrıca ritüelleriyle, dili, emirleri ve kitaplarıyla Kemalist tapınma bir dine dönüştükçe de, onunla ve onun müridi laik Talibanlar ile İslam ve Müslümanlar arasında "din savaşları"nın ortaya çıkması kaçınılmaz oluyor. Sonuçta da ciddi bir kapışma, hesaplaşma başlatılıyor.

Bu hesaplaşmada, işin içine şiddetin girmesi, örtülü darbelerin yapılması, ordunun siyasal iktidarı belirleyecek siyasi ayrıcalığını açıktan kullanması, devlet-sınıf ilişkilerini, sistem içinde siyasetçilerin rolünü ve biçimde olsun demokrasinin normlarını iyice anormalleştiriyor, istikrarsızlığa neden oluyor, rejimin çürümesine katkıda bulunuyor.

olduğu stratejik rolü, iktidar bloku içinde yeni dengeler ortaya çıkarmakta. Parlayan çok yıldızlı yeni yıldızlar ve Millî Güvenlik Kurulu'nun "Asker Partisi"nin Merkez Komitesi görüntüsü, yeni bir sürüklenişe işaret ediyor kuşkusuz.

Türkiye'de burjuvazi, ekonomik olarak güçleniyor. Bu, elbette ideolojik alana, değerler hegemonyası kurma imkânlarına yansıyor. Küreselleşme saldırısının Türkiye'yi anaforuna aldığı ölçüde bu güç artıyor.

Türkiye'de devlet, ekonomik olarak güçsüzleşiyor. Bu durum, asıl, siyasetçilerin güç ve itibar yitirmesi olarak ortaya çıkıyor, onların politik gücünün eksilmesinde somutlaşıyor.

Buna karşılık, Türkiye'de Silahlı Kuvvetler politik olarak güçleniyor. YDD'nin etkileri ölçüsünde bu güç artıyor. Bu durum, Silahlı Kuvvetler'in ideolojik işlevlerini de çoğaltıyor, kuvvetlendiriyor.

Burjuvazi, YDD liberalizmini saldırısının temeline oturtuyor; Silahlı Kuvvetler, Kemalist resmî ideolojinin bekçiliğini yapıyor. Siyaset sınıfı ise, her ikisinin aracılığının, taşıyıcılığının cambazlığı görevini yerine getirmeye çabalıyor.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "Bakanlar Kurulu siyasi bir müessesedir. Ama MGK devlettir," diyor.[83] Yabancı bir gazetenin Türkiye muhabiri ise, bir generalin, gazetecilere, politikacılarla ilgili şunları söylediğini yazıyor: "Bu Parlamento üyeleri cahil adamlar. Çoğu görev bilincinden yoksun, büyük düşünemiyorlar. İş ülkenin bekasına gelince, doğru olanı yapmaları için bunlara güvenemeyiz."[84] Devlet, siyasetçiler için böyle düşünüyor.

Bu ilişkilerin ve güçler dengesinin rejimi ise, henüz tam anlamıyla, bütün kurumları ve hukukuyla ortaya çıkmış değil.

Kim bilir, oligarşik-popülist-militarist/bürokratik karışımı bir hilkat garibesinin doğum sancıları ya da bir nihai hesaplaşma öncesinin çürütücü dalgalanmaları yaşananlar belki de...

83 *Hürriyet*, 28 Aralık 1996.

84 Stephen Kinzer, *The New York Times*, 29 Mart 1998.

Türkiye Nereye?..

Millî Güvenlik Kurulu'nca saptanmış güvenlik konseptine göre, anlaşılan Türkiye, 21. yüzyıla doğru iki buçuk savaşa hazırlanıyor. Buna göre ülke, aynı anda iki ayrı cephede, iki ayrı devletle, örneğin Suriye ve Yunanistan ile savaşabilecek ve bu arada içeride de bir Kürt ayaklanmasını bastırabilecek güce sahip olabilmeli. Bu, elbette sadece askerî hazırlık ve silahlanma seferberliği ile sınırlı bir düzenleme olamaz; böylesi bir hazırlık, ülkenin bütünüyle, ekonomik yapıdan toplumsal psikolojiye kadar militarist bir şekillenmenin kalıbına dökülmesini, bir hayat tarzı olarak savaşa uyarlanmış değerleri içselleştirmesini zorunlu kılıyor.[85] Devletin resmî amacı olan böylesi bir yapılanış, kaçınılmaz olarak radikal bir toplumsal mühendislik dayatması gerektiriyor. Üstelik komşularla ilişkilere bakılınca, savaşılabilecek ülke sayısı ikiyi çok aşıyor. Batı Çalışma Grubu'na bakılınca da, iç düşmanlar öyle yarım savaşla haklarından gelinebilecek gibi görünmüyorlar. Dolayısıyla, yepyeni bir sosyal yapılanma, ekonomik/teknolojik altyapı, işgücü örgütlenmesi, devlet-sermaye ilişki kalıbı, üniversiteden medyaya kurumsal düzenlemeler, sivil toplum örgütleri modeli, ruh şekillenmesi, ideolojik eğitim ve stratejik hedefler manzumesinin yaratılması gündeme geliyor. Bugünkü kaotik durumun böylesi görevlerin üstesinden gelinmesini kolaylaştırmadığı kuşkusuz. Hedeflerle,

85 Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nce hazırlanan bir yayın bu konuda şöyle diyor: "Türkiye jeopolitik ve jeostratejik durumu yönünden, hangi sınır bölgesinde bir harbe mecbur bırakılırsa bırakılsın, tüm sınırlarında hazır duruma geçmeye ve bu nedenle her alanda 'genel seferberlik' ilan etmeye mecbur kalacaktır. Başka bir deyimle, Türkiye tek başına kiminle harbe girerse girsin, ABD'nin Vietnam harbindeki hâli gibi, ulusunun büyük çoğunluğu tam barış koşullarında yaşarken, pek az bölümünün bir 'bölgesel savaşta' çarpıştığı durum içinde asla bulunamaz. İşte bu nedenledir ki, Türkiye'nin en zayıf bir komşusu ilâ dahi girmeye mecbur kalacağı bir harp, yukarıdaki tarife uymasa da, hatta dost ve müttefiklerince bir bölgesel harp olarak kabul edilse de, Türkiye için bir 'genel harp'tir. Ve tutumunu da buna, bu gerçeğe göre düzenlemesi gerekir." Bkz. *Devletin Kavram ve Kapsamı*, MGK Yayın No. 1, Büro -Tek Matbaacılık, Ankara, 1990, s. 82.

onların dayattığı yöntemlerle ve ülkenin yazgısıyla günün anarşik realitesi çelişiyor ve çatışıyor.

Türkiye, dışta gerginlik, içeride ise sükûnet (bastırılmış gerginlik) ihtiyacı içinde. Her ikisi de militarizm gerektiriyor. Sadece Kürt sorunu bile, Kirli Savaş rejimin zaferiyle sonuçlansa dahi, inkâr inadı sürdüğü sürece, imha ihtiyacını da kaçınılmaz yapacağından, ülkeyi sonsuz bir militarizm karanlığına mahkûm edecek bir mecrada tutuluyor.

Türk Standartları Enstitüsü tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 70. yılı vesilesiyle hazırlanan, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 15 Şubat 1994 tarih ve 569 sayılı kararıyla da öğretmenlere ve orta dereceli okul öğrencilerine tavsiye edilen bir kitabın "Türkün Savaş Felsefesi" başlıklı bölümünde şöyle deniyor:

> Milliyetlerin yaşamak ve hâkim olmak yolundaki iradesinin yüksek bir ifadesi olarak tarif edilen savaş, millet ve hatta fert hâlinde yaşamak için zaruret olan bir mücadeledir. Yine Darwin'den beri biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bir gerçek olarak teslim ediliyor ki, hayat ve hayatın idamesi için mücadele şarttır. Bu böyle olunca, artık savaşın lüzumsuzluğu veya zararlı olduğu hakkındaki iddialar yersizdir ve bazı meşum maksatlar gütmektedir.[86]

Hazırlanış bu yönde. Ne var ki, kargaşa, istikrarsızlık, çelişki her alanda hâkim. Kaçınılmaz gibi görünen yöne gidişse, bu kargaşanın Roma'nın son günlerini hatırlatan cümbüşünde, sanki birbirinden kopuk fevrilikler ve acayipliklerden oluşurcasına, ayrık otları gibi bitiverircesine, düzenlilikten uzak bir başıboşlukla ortaya çıkıyor. Bütün, parçalar bir gün birleştiğinde anlaşılır netlikte görünecek herhalde.

Polisler, "Kahrolsun insan hakları!" diye yürüyüş yapıyor, iktidar ortağı partinin milletvekiline meydan dayağı atıyor; polis şefi, hükümet üyesine, "vatan haini!" diyor, sonra ödüllendirilip bakan yapılıyor ve "Vatan haini" dediği eski

86 *Türk ve Türklük*, s. 349'dan aktaran Varlık Özmenek, *Ülkede Gündem*, 5 Mayıs 1998.

bakanın ve partisinin oylarıyla güvenoyu alıyor; sağlı sollu hükümetlerin MGK'da yer alan beş üyesinin önüne askerî bürokrasinin hazırlamış olduğu Millî Güvenlik Belgesi konuyor ve "İşte icraat programınızın tunçtan çerçevesi. Parti ve seçim programınız buraya kadar," deniyor,[87] bir orgeneral, Erbakan hükümetinin post-modern darbeyle devrilmesinden sonra Amerika'da, "Demokrasiye balans ayarı yaptık," diyor; ordunun kurmuş olduğu Batı Çalışma Gurubu, Başbakan'ın, "Artık gerek yok!" demesine karşın çalışmalarına devam ediyor, bakkal ve kasaptan, kaymakam ve valilere kadar herkesi fişliyor; Kuvvet Komutanları bildiriyle Başbakanı azarlıyor, Başbakan, "Demokratik haklarını kullandılar!" diyor; çetelerin cinayetlerini inceleyen raporda, "Devlet bu tür işleri yeniden yapma ihtiyacı duyabilir, bunlar devlet ciddiyetiyle yapıl-

87 Can Dündar, Nisan 1998 tarihindeki "40 Dakika" adlı televizyon programı metninde, MGK Genel Sekreterliği bünyesinde 250 uzmanın çalıştığını ve bir orgeneral olan Genel Sekretere de "Gölge Başbakan" dendiğini belirtiyor. Sekreterliğin, a) Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı; b) Bilgi Toplama, Araştırma Başkanlığı; c) Toplumla İlişkiler Başkanlığı; ve d) Topyekün Sivil Savunma Hizmetleri Başkanlığından oluşan dörtana birimi var. Dündar'ın programında şöyle deniyor: "Hükümet değiştiği zaman, MGK Genel Sekreterliği üç ay içinde yeni iktidara ülkenin millî güvenlik politikası hakkında ayrıntılı bir brifing veriyor... Birçok parti, seçim bildirisindeki veya parti programındaki vaatlerden bu brifinglerden sonra vazgeçiyor. MGK eski Genel Sekreterlerinden emekli Orgeneral Doğan Bayazıt bunu doğruluyor: 'O brifinglerde anlatılan konuların koordinasyonu çerçevesinde devletin devamlılığına aykırı bir şey olmuşsa 'Bunu düşündünüz mü' der MGK Genel Sekreteri... Ve çoğu zaman mesela parti programlarının hazırlanması sırasında zerk edilen fikirler, hükümet olduktan sonra değişikliğe gider. Neden? Efendim, MGK Genel Sekreterliği veya Millî Güvenlik Siyaseti politikaları, millî güvenlik esaslarından muttali olurlar.'" Son zamanlarda, moda olan açık brifinglere ek olarak, müsteşarlar, valiler, emniyet müdürleri gibi yüksek bürokratlara ve öğretim üyelerine Millî Güvenlik Akademisi tarafından, MGK binasında güvenlik eğitimi de veriliyormuş. General Bayazıt, "zannedersem şimdi Meclis'te siyasi grubu bulunan partilere de böyle bir kontenjan tanıyorlar" diye ekliyor. Bu arada yeri gelmişken, 2945 sayılı MGK'nın görev ve çalışmalarına ilişkin yasanın 16. maddesinin son fırkasını da zikretmekte yarar var: "Genel Sekreterlik kadrolarında görevli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarına atanmasına ihtiyaç duyulması hâlinde atamaya ilişkin talep Başbakanlığa bildirilir. Başbakanlık bunların atanacakları kurum ve kuruluşları tespit eder. İlgili kurum ve kuruluşlar atama işlemlerini genel hükümlere göre yaparlar. Atamalar Resmî Gazete'de yayımlanmaz."

malı," denebiliyor, hükümet, "ilerde aynı yöntemler kullanılabilir" gerekçesiyle ilgili bölümleri devlet sırrı kapsamına alıyor; Lüksemburg Başbakanı, bütün Avrupa adına, "İşkenceci ülkenin temsilcilerinin bizim soframızda yeri yok!" diyor; ve Cumhurbaşkanı'ndan sokaktaki sade vatandaşa Türk halkının büyük çoğunluğu, "ileri, modern, demokratik hukuk devleti örnek Türkiye"den gurur duyuyor ve her türlü eleştiriyi iç ve dış düşmanların hain saldırıları olarak mahkûm ediyor... Çağdaş kadınlar, ilerici ordu için yürüyüşler düzenliyor; Yüksek Mahkeme Başkanı, Atatürk'ü eleştirenlerin "kanı bozuk" olduğuna hükmediyor; devletin psikolojik savaşta görevlendirdiği üniversiteli "aydınlar", resmî ideolojiye boyun eğişin ve bunca şiddetin karşısındaki suskunluklarının ayıbında, maaşlarının düşüklüğünü protesto etmek amacıyla eyleme geçiyorlar ve Anıtkabir'e sessiz yürüyüş yapıyorlar...

İnsanları artık "ölüm cezası" kesmiyor. Olaylardan yıllar sonra, yakınlarını yitirmiş olanlar, "gözleri oymaktan, ayakları kesmekten, burunları yemekten, lime lime kesip yaralara tuz basmaktan" söz ediyorlar; idamı "kolay ölüm" diye reddediyorlar, "onları" canlı istiyorlar, diri diri hesaplaşmak için. İşin en ürkütücü tarafı, bunlar toplumun dışına düşmüş marjinal tipler değil; sıradan yurttaşlar, babalar, kardeşler, nişanlılar, anneler. Özellikle de anneler. Ana yüreği taş kesiyor Türkiye'de. Ölüm de tatmin etmiyor. 18 Nisan 1998 günü *Star* televizyonunun ana haber bülteninde, Antalya'da Uncalı mahallesinde, çoluk çocuk, kadın erkek vatandaşlar, elleriyle, evet elleriyle, mezarları, toprağı kazıyorlar, "terörist cesedi" arıyorlar, beldelerinin mezarlığından onları kovmak için.[88] Tırnak tırnak, lime lime insan vücudu aranıyor, 21. yüzyıla girerken. İnsanlar yerin altında mı, üstünde mi çürüyorlar, belli değil...

88 Aynı haber biraz farklı biçimde 19 Nisan 1998 tarihli *Sabah* gazetesinde şöyle verildi: "... PKK'lı teröristlerin mezarlarına giden yaklaşık 100 kişi, çeşitli sloganlar attı. Gözyaşlarına boğulup, sinir krizleri geçiren şehit anneleri, mezarlık yetkililerinin gelmesini beklemeden toprağı kazıp teröristlerin cesetlerini çıkarmaya çalıştı."

Yirmi birinci yüzyıla doğru Türkiye'nin gidişatının ve Türk dış politikasının bilimsel analizi mümkün görülmüyor. Bilimsel olarak yapılacak tek şey, bu tespit ile hastalığın belirtilerini saptamak oluyor.

Çürümekte olan organizma, artık iç tutarlılığa sahip sistematik ve bilinçle örülmüş davranış kalıpları gösterememekte, çırpınarak amorf bir tükenişle çözülmektedir. Dolayısıyla da, kendisi rasyonel olmayan bir sürecin bilimsel, akılcı, tutarlı bir çözümlemesi de yapılamıyor; bunu yapmaya uğraşmak, akıl dışı bir karmaşada düzenlilik aramak zorunda kalıyor. Aslında bu, teorisizmden de ayrılmakta; çünkü artık birbirleriyle nedensellik ilişkisi içinde mantıksal tutarlılık gösteren davranış kalıpları da söz konusu değil; *rastgele spazmatik tepkiler, kaprisli patolojik ataklar ve bilinç dışı halüsinasyonlardır önümüzdeki tabloyu oluşturan.* Hastalıklı bir çırpınışın ritmini yakalamaya çalışmak, düzensizlikte düzen aramak ise, boş çabalar olmaya mahkûmdur.

Sözünü ettiğimiz çözülmenin sistemli özellikten yoksunluğunu, örneğin radyoaktif bozunma yoluyla ortaya çıkan çözülmeyle karşılaştırarak daha iyi anlatmak mümkün. Radyoaktif elementler, ışın salmak şeklinde beliren bir bozunma yoluyla çözülür. Elementin kalan miktarının yarısının bozunmasını gösteren zaman dilimine, yarı ömür denir. Yani, eldeki bir radyoaktif numunesinin yarısının bozunma süresi, onun yarı ömür zamanını gösterir. Ve bu hep aynıdır. Bir kiloluk numunenin beş yüz gramı yani yarısı, altmış günde radyoaktif bozunmaya uğruyorsa, geriye kalan beş yüz gramın iki yüzelli gramı yani yarısı da yine altmış gün içinde çözülecektir. Bir başka ifadeyle, bu çözülme sürecinin sistematik, tutarlı, düzenli bir iç dinamiği vardır ve dolayısıyla da söz konusu fenomen bilimsel analiz yapmaya elverişli bir konu olmaktadır; salınan ışınlar nitelikleri, bozunma süresi vs. rasyonel biçimde incelenebilmektedir. Nükleer bilim de, atom içindeki bu gizin çözümlenmesi olmaktadır.

T.C.'nin içinde bulunduğu bozunma ve çözülme süreci, devrim öncesi toplumların pek çok özelliğini kuşkusuz içeriyor. Ne var ki, bu gerçek, Türk dış politikasının bugünkü hâlinin sistematik bir çözümlenmesine izin vermiyor. Karşımızda elbette cerrahi olarak müdahale edilebilir bir organizma vardır ama çürüme sürecinin kendisinin ortaya çıkardığı tablonun içindeki "davranışlar"da anlam aramanın da âlemi yoktur. Bunlar kuşkusuz izlenebilir, dışarıda yarattığı tepkiler tahmin edilebilir, nedenlerine ilişkin akıl yürütülebilir vs. ama "davranışlar"ın kendilerinin özünde iç tutarlılık aramak beyhude bir çaba olur. Akıl dışılığın hezeyanlarındaki Türkiye kapitalizminde ve onun egemen sınıf ve kurumlarında artık can çekişmenin "rasyonalitesi"nden başkabir şey bulmak mümkün değildir.[89] Radyoaktif bozunma ile kurulabilecek tek paralellik ise, belki her iki sürecin de görünmez ve ölümcül "zehir"ler yaydığı gerçeğinde bulunabilir. Bu "zehirli ışınlar", nükleer alanda bombaların kitlesel kırımında Türkiye özgülünde ise, yaşamın kendisinin *şiddet* ile eş tutulmasının korkunç gerçekliğinde ortaya çıkıyor...

Türkiye, 21. yüzyıla girerken çocuk ölümlerinde ve silahlanmada, öldürülen gazeteci ve düşünce suçlularının sayısında, hapishanelerinin doluluğu ve fizik şartlarının kötülüğünde, parti kapatmada ve şiddet uygulamada, kitap ve gazete okuyucusunun sayısının azlığında ve zenginlerinin görgüsüzlüğünde, dünya çapında üst sıralara oynuyor. Gününü gün eden ve artık en büyüklerinin bile esas olarak döviz pozisyonları tutmakla, borsa oyunlarıyla, faizler, bonolar ve tahvillerle, arsa spekülasyonlarıyla, repoyla vurgun vurmayı yeğleyen Türkiye

89 Bilim, özellikle de Marksist toplumbilim, böyle durumlarda ölümün nedenlerini araştırır ama sürecin kendisinden metafizik anlamlar çıkarmaya kalkmaz, fiilen ölmüş olanı diriltecek çabalara hiç girişmez; ölüden yeni bir can, yeni bir hayat çıkarmaktır onun amacı. Unutmamak gerekir ki, radyoaktif elementler de bozunma süreci sonunda tümüyle başka, radyoaktif olmayan ve kararlı çekirdeğe sahip bir maddeye dönüşürler.

kapitalizminin ölümcül hastalık durumunu bir yazar bütün zaaflarıyla çok güzel özetliyor:

> Kapitalizmin tarihsel gecikmişliğinden gelen ve süreklilik arz eden, başta kaynak yetersizliği ve buna bağlı olarak yetersiz teknolojik düzey ve altyapı, teknoloji üretememe, büyüme-kalkınma ilişkisindeki deformasyon gibi yapısal zaafları bir yana bırakalım. Türkiye ekonomisi, mali dengeler uğruna son 20 yılda 60'ın üzerinde "mini"-şok, beş "maksi"-şok yemiştir. Palyatif tedbirler, birikim sürecinde "yapısal" bir özellik kazanmıştır. Enflasyonun bu düzeyde 20 yıl seyrettiği başka bir ülke bulmak zordur. Mütevazı bir tahminle resmî ekonominin üçte bir büyüklüğüne ulaşan kayıt-dışı ekonomi ciddi ve vazgeçilmez bir finansman kaynağı olmuştur. Türkiye bir kara para yaratma ve aklama cennetidir. Kayıt-dışı ekonomi, enflasyon, vergi kaçırma ve binbir çeşit yolsuzluk, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinde bir tür ilkel birikim mekanizmaları olarak nesnel bir işlev görmektedir ve Türkiye kapitalizmi bunlara muhtaçtır. Ücretlerin ulusal gelir içinde gerileyen payı, açık/gizli işsizlik, bölgesel farklılıkların ve Kirli Savaş'ın doğurduğu yığınsal iç göçler, toplumu allak bullak etmektedir. Devlet, hukuk alanı dışında kalan ama üzerinde zımni toplumsal kabulün bulunduğu illegal alanın da ötesine, burjuva hukukunun da ötesinin ötesine geçmiştir. Baskı rejiminin ve kirli savaşın finansmanı için kayıt-dışı ekonominin içinde kendine özel bir 'kriminal ekonomi' yaratmıştır. Yargının bağımsızlığı yok edilirken, yasama yürütmenin güdümüne girmiş, parlamento karar merkezi olmaktan çıkmıştır.[90]

Susurluk'ta ortaya çıkan gerçek ise, sadece "1000 operasyon"un kanlı şiddetini bir kez daha anımsatmakla kalmadı vicdanlara, aynı zamanda gayrinizami harp kurumu Türk Gladio'sunun, kendi içinden çıkardığı gayrinizami çetelerle güç ve rant kavgasında somutlaşan korkunç çürümeyi de bir kez daha gözler önüne serdi.

---

90 Coşkun Adalı, "Türkiye Kapitalizminin Arayışları", *İktisat Dergisi*, s. 375. Ocak 1998, s. 23.

İç ve dış şiddet diyalektiğinin girdabındaki Türkiye 21. yüzyıla böyle hazırlanıyor... Kişiye tapınmanın grotesk boyutlar kazandığı, kutsal devlet-kanlı bayrak-ordulaşmış millet üçgeninde çağdaş uygarlıktan, evrensel hukuk normlarından, emeğin ördüğü büyük insanlık değerlerinden tam kopuşa doğru çılgın bir gidiş söz konusu.

Aslında Türkiye hazırlanmıyor, kendini bilmez gözü dönmüş bir milliyetçiliğin kör kuyusunda çırpınıyor, kör bir sürüklenişle toplu hezeyanında intihara koşuyor.

Belki de, MGK'nın güvenlik belgesinde somutlanan ve günlük hayatta gözlemlendiği sanılan bir büyük plan söz konusu bile değil. Bunlar, rasyonalitesini yitirmiş bir sistemde, uğraşlarının doğası gereği düzenlilik, yasallık ve amaç arayan bilimcilerin, araştırıcıların, yorumcuların mesleki deformasyonlarının fantezileridir.

Kim bilir, belki de, sinsi ve hain bir planın sahipleri değil, Türk kapitalizminin görünmez elidir rejimi özyıkıcılıkla malul çöküşüne götüren ve burjuvazinin fareli köyünün, medyadaki, üniversitedeki, siyaset ve bürokrasideki maaşlı kavalcılarıdır bütün bir halkı doludizgin uçuruma sürükleyen.[91]

Ve, büyük müttefikin, Amerika Birleşik Devletleri'nin kârlılığıdır, kör gidişin ardındaki asıl güç. "İstikrar" dedikleri "ölü toprağı"nı ülke üzerine sermek isteyen YDD'nin ilahlarıdır. Bir Türk gazetecinin, Amerika'daki gözlemleri doğruluyor bunu:

91 Türk insanının en dışa açık kesimi, internete bağlanan, e-posta gönderen, faksla tanışmış, *Time*'ı bilen ve gazete okuyan bölümünün, derginin anketindeki tavrı çok öğreticidir. Dergi, insanlardan, ideolojik tercihlerini ve ulusal mensubiyetlerini bir yana bırakarak, 20. yüzyılda insanlık tarihi açısından belirleyici olmuş insanları seçmesini istiyor. Elbette, burada bir demokrat Hitler'in, bir muhafazakâr Mao'nun, bir Afrikalı beyaz Churchill'in, bir Amerikalı da Castro'nun, kendi değer yargılarından ve milliyetinden bağımsız olarak, nesnel saydığı ölçütlerine göre, bu listede yer alması gerekliğini düşünebilmelidir. Anketin gereği, doğası ve beklentisi budur, katılanların insan kimliklerini, dünyalı olma özellikleriyle tercihlerini belirlemeleridir. Ne var ki, Türk insanının önemli bir bölümü, "önce Türküm, sonra ve kim bilir belki de gerekirse, insanım" diyor, bir anketlik an için olsun "insanlığın öne çıkarılması" önerisine kitlesel ve aktif yanıtı "hayır" oluyor. Bunun, basit bir kamuoyu oyunu olarak değil, vahim bir gösterge sayılarak yorumlanması gerekir...

> "[Amerika'da] bu görüştekilere göre: 'Askerler ne yaparlarsa, iyi yaparlar.' Bu ABD'nin menfaatine olduğu gibi, Ortadoğu'daki en yakın müttefiki İsrail'in de çıkarınadır. Ortadoğu'daki stratejik dengeleri değiştiren Türkiye-İsrail yakınlaşması da, zaten askerlerin geliştirdiği bir politika değil mi?.. Zaten Türkiye'de muhatap alınacak otorite, askeri otoritedir; istikrarsız ve güçsüz hükümetler yüzünden, uzun zamandır ortada sivil otorite diye bir şey kalmamıştır. Öte yandan ABD için Türkiye'de istikrarla demokrasi arasında bir tercih gerekirse, birincisi daha önemlidir."[92]

Gelişmiş ülkelerde burjuvazinin insana, kültüre ve doğaya yaklaşımı, hayata zavallı bir sürüklenişten başka bir şans tanımıyor. Türkiye gibi ülkelerdeki yönetemeyen burjuvazi ile onu yenemeyen emekçilerin içine sıkıştıkları düğümü ise, ya burjuvazi adına devletinin silahlı güçleri kılıçla parçalıyor ve barbarlık hâkim oluyor ya da o cendere içinde sınıfların birlikte çürüyüp tükenmesiyle vandalizm arka kapıdan giriyor içeri...

Tek parti yönetiminin son başbakanlarından Refik Saydam'ın ünlü "Adan Z'ye her şey bozuk" saptaması, bugün, "Adan Z'ye her şeyin çürüdüğü" bir tükenişe ulaşmış durumda. Maddiyat alanının yoğunlaştığı ekonomide kriminal bir kayıt dişiliğin sömürü ve talan çarkında öğütülmeyen kişi ya da kurum kalmıyor. Maneviyat dünyasının ahlak alanındaysa, "insanın insanın kurdu" olduğu bir bencilliğin orman yasaları içinde insanın kirlendiği, toplumun çürüdüğü apaçık ortada.

Savaş, sömürü ve yalanlar dünyasında, toplum içinde görülen yaygın sosyal umursamazlık (vurdumduymazlık) belki de teselli kaynağı. Faşizmin ünlü "titre" öğüdü, aslında, faşizmin gerektirdiği kinetik enerjiyi ve sosyal hareketi yitirmiş geniş yığınlara oradan gelen bir eleştiridir de. Renkli televizyon kutusunun ahmaklaştırıcı zindanına hapsolmuş, din, aile ve ordulaşmış millet üçgenine sığınmış ve bezdirilmiş sessiz milyonların kendim için için tüketen kor ateşi, devrimci bir çıkışa yönlenmezse, kabaran öfkenin yaratacağı yıkıcı bir kıyıcılığın

92 Şahin Alpay, *Milliyet*, 30 Nisan 1998.

ya da hayata şizofrenik küsüşün kanseröz etkilerinden başka bir şey üretemez. Unutmamak gerekir ki, anti-emperyalist ya da sömürge karşıtı olmayan millî öfke yıkıcıdır. Ancak, sınıfsal öfke, daha iyi bir dünya inşası uğrunda yapıcı özellikler taşır.

Polislere insan hakkı dersleri verilmesi; Avrupa'ya kızınca devlet erkânının oda orkestrasının karşısında uyuklaması ya da Apo'ya öfkelendiklerinde papyonlu komutanların canhıraş marşlar söylemeleri, ne yazık ki doğal refleksleri değil rejimin; bunlar ince düşünülmüş kaba mesajlar sadece.[93] Rejimin doğal tepkisinin kıyıcı bir şiddetle malul olduğu biliniyor...

Aslında Kemalist proje, istediği (örneğin, her mahallede milyonerler) pek çok şeyi başararak, her alanda doğal sınırlarına ulaşmıştır. Onu aydınlanmacı yanlarıyla ve iç karartan sonuçlarıyla artık tarihe havale etmekten başka çare yoktur. Kemalizmin, 20. yüzyılın en uzun sürmüş kişi kültü ve resmî ideolojisi olması, onun iç dinamizmi ve hayatiyetiyle açıklanamaz; bunun nedeni, kemikleşmiş bir şiddet yapısının hayatla inatlaşmasıdır, zamanı dondurmasıdır sadece. Bir başarı varsa da, burada aranmalıdır. Bundan sonra, rejimin, kör saplantıların pençesinde hayatın gerçeklerine hınçla saldırmaktan ve içini kemirmekte olan çürüyüş tohumlarının acılarıyla çırpınmaktan başka bir umarı yoktur. Kendini yenilemekten aciz bir yapının artık bittiğini söylemek gerekmektedir. Kralın çırılçıplak hâlini yasalar ve infazlar artık örtemiyor, aksine kanıtlıyor.

Şimdi adını anımsayamadığım bir yabancı konuşmacıyı dinlemiştim, Avrupa'da bir toplantıda. Konuşmacı, "Türklerin atası var (Mustafa Kemal); babası var (Süleyman Demirel); bacısı var (Tansu Çiller) ama onun asıl ihtiyacı bir anadır ve ne yazık ki anası yok," demişti. Türkiye, ana sıcaklığını, şefkati, hoşgörüyü, diğerkâmlığı, en önemlisi de sevgiyi yitiriyor.

---

93 1887'de Verdi'nin Otello'sunun ilk kez sergilenmesinin ardından, İtalyan seyircilerin coşkularından, arabalarının atlarını çözüp kendilerini arabalara koştukları söylenir. 1997'de Türk büyüklerinin operadaki zoraki görüntüleri gerçekten insanın içini burkuyor...

Unutmayalım ki, gerek Doğu-Batı bağlamında olsun, gerek Kürt sorununda, yaklaşık yarım asırdır Türkiye'de "barış" sözcüğü, tehlikeli bir suç kanıtı, bir sosyal tecrit nedeni ve kirli bir kavram sayılabilmiştir.

Bütün bağımlılarda olduğu gibi, Türkiye'de de kafalar dumanlıdır; pek çok temel insani, sosyal, politik sorun konusunda pek çok insanın aklına, çözüm bulmak ya da günü kurtarmak amacıyla olsun, şiddetten başka bir yöntem gelmemektedir. En azından, sosyal/politik süreçler başka bir yolu seçenek olmaktan çoktan çıkarmıştır. Şiddetin de çaresiz kaldığı zamanlarda ise, yeni bir umut arayışı değil, umutsuzluk, öfke, kaçış ve sosyal felç durumu ortaya çıkmaktadır. Oysa şiddet, çöküşün tohumlarını ekmektedir her defasında. Onun yarattığı moral/ahlaki tahribat, insani/toplumsal yıkım, kuşaklar boyu sürebilecek bir zincirleme bozunmayı, için için bir çürümeyi harekete geçirmektedir.

Kürt yoksullarıyla Türkiye işçi sınıfı ve emekçilerinin, barışa, halkların eşitliğine, özgürlüğüne, kardeşliğine dayalı bir kurtuluş projesini hayata geçirmelerinden başka umarları yoktur bu coğrafyadaki insanların. "Ya sosyalizm ya barbarlık" şiarının gerçeği bu denli yansıttığı bir zaman ve mekânı bulmuş olmak da bir şanstır belki de, kim bilir.

Bolşevik Devrimi'ni anlattığı unutulmaz kitabında Amerikalı gazeteci John Reed, görkemli başkaldırı öncesinin sosyal gerçekliğini şöyle betimler: "Rus halk yığınları işte bu ulusça çözülme ve mayalanma ortamında harekete geçti..."[94]

Evet, "ulusça çözülme ve mayalanma ortamında"ki bir toplum...

94 John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün*, çev. Rasih Güran, Yordam Kitap, 3. basım, İstanbul, 2011, s.39.

IV. Bölüm

Şiddet ve Çürüme Sarmalından Krize ve Çöküşe

Büyük Kriz

Ve sonunda kaçınılmaz olan oldu.

2001 yılının Şubat ve Kasım aylarında art arda gelen iki kriz ülkeyi sarstı. 19 Şubatta birkaç saat içinde piyasada milyarlarca dolar tutarında döviz satışı gerçekleşti ve büyük bir sermaye kaçışı yaşandı. Dolar kaçışı Kasım ayında yeni bir ivme kazandı. O ay, gecelik faizler yüzde üç binlere ulaştı. İkinci krizin hemen sonrasında Türk lirası yüzde yüz elli kadar değer yitirdi. Türk ekonomisi 2001 yılında yüzde 9,4 küçüldü ki, bu 1945'ten buyana en büyük küçülmeydi. Milli gelir 200 milyar dolardan 148 milyar dolara düşerken, kişi basına gelir de 3000 dolardan 2160 dolara indi. 1,5 milyon insan işsiz kaldı, 19 Banka, 150 bine yakın işyeri kapandı. Bütün bunlar yıldırım hızıyla oldu...

Türkiye bir kez daha iflas etti ve IMF'ye sığındı... O kadar ki, ABD'den, herhalde uluslararası finans çevrelerinin telkiniyle, Dünya Bankası Başkan Yardımcılardan ekonomist Kemal Derviş alelacele bizzat Başbakan tarafından Türkiye'ye çağrıldı, Bakan yapıldı ve ekonomi ona teslim edildi. O da elbette ilk iş olarak IMF ile masaya oturdu...

Rejim, yeniden dış yardım için temel aracına başvurdu ve ABD'nin paralı askerliğine soyundu. 11 Eylül saldırıları pek de saklanamayan bir rahatlamayla karşılandı: Türkiye'nin stratejik önemi artmıştı ve bu ABD'nin yeni saldırılarında jandarmalık yapılarak dolara çevrilebilirdi.

Hürriyet gazetesi, IMF Başkanı Horst Köhler'in "terörizmle savaşan Türkiye ve Pakistan"a destek verileceği yönündeki sözlerinden hareketle, Afganistan Savaşı'na atfen 21 Eylül 2001 tarihli nüshasında şu başlığı atabildi: "Ön safta yer al, parayı al." Milliyetçi *Ortadoğu* gazetesinin liberal refikinden pek farkı yoktu. Onun da bir gün önceki manşeti şöyleydi: "Ne Kadar Destek, O kadar Para." Her zaman olduğu gibi ABD'nin işaretiyle IMF'den ek krediler alınmasının hesapları yapılmaya başlandı. Başbakan, 11 Kasım'da *Habertürk* televizyonunda yayımlanan demecinde "Afganistan'a asker gönderme karşılığında yardım yapılsın iddiasında bulunmuyoruz. Bunu, kendiliklerinden düşüneceklerini umuyoruz" diyerek "yardım ricası"nı "onurlu" bir biçimde ve "diplomatik bir dil"le hatırlattı Amerikalılara...

Şubat krizinden hemen sonra ilk IMF kredisi Türkiye'ye geldiğinde, bu kitaptaki iddialardan biri daha doğrulandı. *The Economist* dergisi, kredinin Türkiye'nin stratejik önemi nedeniyle verildiğini yazdı. Bunu 19 Mayıs'ta haber yapan *Hürriyet* gazetesi ise, durumu daha iyi bildiğinden, "Kredi Ordu Hatırına Verildi" başlığını kullandı.

Silahlı Kuvvetler'in ekonomik "yardımlar"daki stratejik ve aracı rolü ise, daha sonra, ABD'den Türkiye'nin Afganistan'a asker gönderme talebiyle bir kez daha doğrulandı. *Hürriyet* gazetesinde Sedat Ergin'in 6 Kasım 2001'de yazdığına göre, söz konusu talep hükümete ordu üzerinden iletilmişti. Ergin'in bu konudaki sorusu üzerine de Başbakan Ecevit, "böyle bir aşamada askerî karar odağı ile siyasi karar odağı birbirinden ayrılamaz. Ciddi bir devlette bunlar beraber yürür" diyerek Ergin'i doğruluyordu. Tabii Türkiye Afganistan'a asker gönderdi, hatta

ek bir para karşılığı oradaki uluslararası gücün komutanlığını da bir süre üstlendi. Daha sonra da, "sömürge valiliği"ne bir "solcu Türk", eski dışişleri bakanlarından Hikmet Çetin atanacaktı.

Rantla yaşamakta olan burjuvazi için "kan parası" en kolay kâr payıydı. Bir yıl kadar önce bir iktisatçının tespiti şöyleydi: "1999 verisi itibarıyla Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşunun toplam kârları içinde faaliyet dışı gelirlerin oranı yüzde 87 iken, 2000 senesinde bu artık yüzde yüz boyutuna ulaştı ve İstanbul Sanayi odası, o rakamı yayınlamaktan vazgeçti, bunu da açıkça telaffuz etti. Çünkü firmalar dahi artık üretmeden repoculukla, Tahvil-bono alım satımlarıyla para kazanmayı, üretime, yatırıma tercih eder pozisyona geldiler."[1] Şirketler için, savaşa asker sürmek pozisyonu en kârlı ve zahmetsiz olanıydı.

Yolsuzluğun, halk arasında "banka hortumlamaları" diye anılan talan ekonomisinin ve günü kurtarmaya çalışan egemenlik sistemi içindeki canhıraş paylaşım kavgasının kargaşası içinde, Kürt sorunu eski usullerde sürmekteydi. Bu alan da, sistemin politik krizine tekabül etmekteydi. Başbakan "büyük zafer" diye ilan edilen Öcalan'ın ABD tarafından kaçırılıp Türkiye'ye teslim edilmesini anlayamamıştı. Televizyonlarda onun sabaha karşı Öcalan'ın Türkiye'ye doğru yola çıkarıldığını heyecandan zangır zangır titreyerek açıkladığını görenler, kaçırılanın sanki kendisi olduğunu izlemine kapılabilirlerdi. Ecevit, 13 Nisan 2005 tarihli Sabah gazetesindeki bir söyleşisinde, "bize niye Apo'yu verdiler onu hâlâ ben de bilmiyorum... Ama sonunda hayırlısı oldu" demişti. Bu korkunç aymazlığın sadece bireysel bir yetersizliği değil, "Kürt sorunu"nu anlama konusunda sistemik bir zavallılığı ve işin özünde bir "Türk sorunu" yattığı gerçeğini yansıtmaktaydı kuşkusuz.

ABD, askerî işlevlerini yerine getirebilmesi için istikrarına gereksinim duyduğu Türkiye'nin "Kürt sorunu ve savaşı"nda

1 Ömer Bolat, "Yuvarlak Masa: Türkiye'de Tam Üyelik Tartışmaları", *İktisat Dergisi*, Aralık 2000, s. 59.

yenildiğini görmüş, bu tespitten hareketle Türkiye'ye acil bir stratejik yardımda bulunmayı amaçlamıştı. Ne var ki, Türkiye egemenlik sistemi bunu kavrayacak, adil bir barışçıl çözüme tahvil edecek durumda değildi; savaş, bütün acımasızlığıyla sürdürülmeye devam edildi, yani Türkiye'nin çok boyutlu yenilgisinin derinleşmesi sürdürüldü.

Seçimler ve Siyasette Değişim

Kasım 2002'de çöküş ortamında yapılan genel seçimler bir politik depremle sonuçlandı. Başbakan'ın partisi Demokratik Sol Parti, "Öcalan zaferi" ve iktidar konumuna karşın, tarihte benzerine az rastlanmış bir ağır yenilgiye uğradı; DSP'nin oy oranı sadece yüzde 1,22 oldu. Yenilginin sadece kişi ya da partilere ilişkin olmadığı, sistemik bir çözülmeyi yansıttığı açıktı. Koalisyon ortağı Milliyetçi Hareket Partisi, şovenizmin doruğa yükseldiği koşullarda girdiği bu seçimde yüzde 8,36'lık oy oranıyla baraj altında kaldı, parlamentoya üye gönderemedi. Son üç başbakanın, Necmettin Erbakan, Mesut Yılmaz, Tansu Çiller'in partilerinin oylarının toplam yüzdesi ancak yüzde 17,6'yı bulabildi (sırasıyla, % 2,49, %5,13, %9,54) ve üçü de baraj altında, meclis dışında kaldı.

20. yüzyılda bu tür çöküşlerde ya faşizm çullanıyordu ülkelerin üzerine, ya da devrim geliyordu kurtarıcı olarak. Türkiye, askeri darbelerin faşizmini tüketmişti. Üstelik, bunun planlayıcısı ve destekçisi ABD geri çekilmişti. Sivil faşizm uygulamalarının da yorgunuydu Türkiye. Çıplak faşizme ise, mecali kalmamıştı. İşçi sınıfı ve emekçilerse, devrimi taşıyacak durumda değillerdi. Onlar, 12 Eylül bastırmasının ve Özal'la başlayan neoliberal saldırısının silindiri altından henüz kalkamamışken, bu sefer, Kürtlere karşı Kirli Savaş'ın pençesine düşüp militarist değerler ve şovenizmle zehirlenmişlerdi. Zaten zaaflı "Sol"un da bir bölümü, Kürt savaşının estirdiği kasırgayla nasyonal solculuğa, "ulusalcılığa"; bir bölümü de küreselleşme

afetinin rüzgârıyla liberalizme savrulmuştu. Yani, bu barikat da çökmüştü. Korunaksız işçi ve emekçiler, kırsal kökenlerinin "köylülük" zaaflarının; nesnel hayat koşullarının dayattığı proleterleşme sancılarının; Özal'la başlayan saldırının küçük burjuva özlem ve tarzının; ve nihayet, neoliberalizmin küresel ideolojisizleştirmesinin; sınıfsal sadakat odaklarının parçalanmasının etkileri altında öğütülmekteydiler. "Köylülük" onun geçmişi ve sönümlenmesi zamana bağlıydı ama küçük burjuva hissiyat (ruhi şekillenme) günün hastalığıydı ve geleceğini karartma eğilimini de barındırmaktaydı bağrında. Lenin, emperyalist ülkelerde uluslararası sömürüden pay alan ayrıcalıklı bir tabakadan, işçi aristokrasisinden söz etmişti. Günümüzde, Türkiye gibi ülkelerde, görece iyi kazanan sendikalı kesimin bir bölümü benzer bir konumda olabiliyor ve bu da onu etkiliyor elbette. Militarizm ve şovenizm hastalığının dermanı Kürt barışı ise, sadece Kürtlerin yorgun omuzlarına yüklenmişti. İşte bu koşullarda, restorasyon ardına emperyalizmi almış, ılımlı İslam-liberalizm karması bir gericiliğe kalmıştı.

AKP iktidarı böyle başladı.

AKP İktidarı: Değişim ve Süreklilik

Kriz, devlet yapılanmasının, kurumsal dengelerinin, resmî ideolojinin, klasik siyasi partilerin olduğu kadar geleneksel burjuvazinin ve onun silahlı bürokrasiyle iş bölümünün de kriziydi. Çözümü burjuvazinin yeni yükselen tabakası ve onun politik temsilcisi Adalet ve Kalkınma Partisi üretecekti; burjuvazi içi dengelerin de yeniden kurulması demekti bu.

AKP'nin hükümeti kurmasıyla başlayan süreç, bir iktidar savaşıyla devam etti. Seçimlerde iktidardaki büyük sermayenin bütün politik örgütlenmeleri tasfiye oldu ve yerine de devletle ilişkileri sorunlu AKP geldi. Kurumsal güç dengelerinin bozul-

duğu, ilişki kalıplarının çatladığı, istikrarsızlık ve belirsizlik üreten, ittifakları vuzuhsuz bir rejim modelinin sürmesi mümkün değildi. Amerika ile ilişkiler de eskisi gibi yürütülemez olmuştu. Burjuvazi-devlet-emperyalizm bağlantı modelinin neredeyse çöktüğü, ideolojik karmaşanın hâkim olduğu bir ortamda kurumlar arası güç dengesinin reorganizasyonuna dayalı yeni düzen üretmek gerekmekteydi. Stratejik ilişkinin iki ana kutbu, sermaye ve Amerika ikilisiyle ve her biriyle tek tek ilişki yapısında stratejik bağlantı noktası devlet arasında yeni bir modelin sancıları yaşanmak zorundaydı. AKP zaten bu konularda bir yeni hamle demekti.

Kuşkusuz bütün bu süreç ve iktidar mücadelesi, bir sivil-asker mücadelesine indirgenemez. Buna salt bir "laik-dinci" çatışması olarak bakmakda yanlıştır. Sermaye içinde ve burjuvazi arasında yeni bir denge arayışının sonucuydu iktidar mücadelesi. Devlet rantından resmî ideolojiye, emperyalizmle ilişkilerden bürokrasiye hâkim olmaya uzanan bir dizi boyutu vardır bu mücadelenin.

Bu kavganın üç ana tarafı vardı: Bir yanda, AKP ve siyasi temsilcisi olduğu, "Anadolu Kaplanları", "Yeşil Sermaye" gibi adlarla tanımlanan, bir büyük burjuvazi katmanı konumlanmıştı. Karşıda, geleneksel TÜSİAD burjuvazisinin utangaç desteğiyle Kemalistleri, faşistleri, ulusalcıları, CHP'yi, yargıyı ve YÖK'ü arkasına almış silahlı bürokrasi, yani Genelkurmay pozisyon almıştı. İki tarafın da mücadelelerini, onun desteğini elde etme rekabetiyle, üzerinden yürüttüğü ABD ise, belirleyici konumdaki üçüncü aktördü.

Türkiye'de, burjuvazi içindeki dengeler uzunca bir süredir değişmekteydi. Kriz, büyük burjuvazinin TÜSİAD kanadını vururken, MÜSİAD kanadı öne çıkmaya başladı. Politik temsilcisi AKP'nin seçimleri kazanmasıyla da bu alanda yeni bir dönem başladı. 1950'de Demokrat Parti aracılığıyla politik iktidarı da ele geçiren burjuvazi, "çok yönlü birikimsizlikler içinde, içeride devlete, tabii en çok da onun zor aygıtlarına, dışarıda

da emperyalizme sığınarak, onların hamiliğinde yönetmeyi denedi. Zaten 'devlet fideliği'nde yetişen ve palazlanan bu burjuvazi, bürokratik; onun hamisi bürokrasi de 'burjuva' nitelikler almışlardı ve ikisinin ortaklığı kolayca kuruldu. Toplum üzerinde kendi 'değerler hegemonyası'nı kuramayan 'birikimsiz burjuvazi' ayrıca 'resmî ideoloji'ye sığındı. Bütün bunların elbette bedelleri olacaktı. Bedellerin ikisi stratejik nitelikteydi: Birincisi, burjuvazi devletin yoğunlaşmış hâli olan militarist kurumların, Genelkurmay'ın vesayetini (gücü paylaşmayı, iktidar ortaklığını) kabul etti. İkinci olarak da, emperyalizmin destekleri karşılığı elindeki tek koz olan 'tetikçilik'in ana aygıtının, Silahlı Kuvvetler'in, bu metayı satın alan emperyalizm ile, kendisini ve iktidarını atlayarak, doğrudan ilişki kurmasına razı oldu. Bunlar, elbette, toplumla ve emperyalizmle, iki stratejik ilişkinin bazı rantlarından vazgeçmek ya da iktidarı paylaşmak anlamına gelmekteydi."[2]

Buna karşılık, burjuvazinin yeni yükselen tabakası olan kesimlerse, klasik büyük burjuvazinin aksine dışlanmışlık psikozu içinde palazlandı. İktidar mücadelesi sürecinde, "devlet rantları", bürokrasi ve yönetim üzerinde daha fazla hak ve yetki talebi itici güdülerinden başlıcasını oluşturdu. Bu kesimler, ayrıca eski seçkinci, Batıcı, devletçi burjuvaziye göre, toplum üzerinde "Anadolu muhafazakârlığı"na ve "politik İslam"ın bir tür "Osmancılık-Türkçülük"le sentezine dayalı ideolojik tabanıyla kendilerini daha avantajlı bir konumda görüyor, toplum üzerinde kendi "değerler hegemonyası"nı kurabileceğine güveniyordu. Böylece içinden geldiği toplumsal tabanın müştekisi olduğu "resmî ideoloji"ye olan bağımlılıktan kurtulmayı, başta silahlı bürokrasi, o ideolojik yükün sahibi kurumların vesayetinin bu boyutunu kırmayı hedefliyordu. Buradan da yeni bir düzen içi ilişkiler sisteminin yeni hukukunu inşa etmek talebiydi yeni burjuvazinin ve AKP'nin talebi. Bu, iktidar mücade-

2 Haluk Gerger, "Neler Oluyor: Dipten Gelen Dalgalar", http://bianet.org/bianet/siyaset/123850-neler-oluyor-dipten-gelen-dalgalar

lesinde önemli bir programatik hedefiydi yeni iktidarın; aslında, daha doğrusu, gerçekten iktidar olmanın temel adımıydı. Burjuvazinin bürokratik vesayetten kurtulup devlet idaresini ve özellikle de zor aygıtlarını kendi denetimi altına alıp hizmete koşması, iktidar mücadelesinin temel boyutunu oluşturmaktaydı. Liberallerin "demokrasi" dedikleri de sadece bununla sınırlıydı. Düzenin bu yeni kurumlarının ilişkilenmesi hukukunda, önce, bürokrasinin zapturapt altına alınması, ona olan rant ve vesayet borcu inkâr edilmek istenmekteydi, MÜSİAD-AKP kanadında. Emir-komuta sistemindeki bu değişiklik, burjuvazi içi paylaşımları da bu yeni kesim lehine değiştirecekti kuşkusuz. Ayrıca yükselen burjuvazi, emperyalizmle ilişkilerde de, politik temsilcisi olarak gördüğü AKP hükümeti dolayımıyla müdahil ve muhatap olmak, aracı bürokrasiyi devre dışı bırakarak buradan kaynaklanan rantlara da el koymak istiyor, Türkiye'de egemen ve yönetici sınıf olmanın gerçek imkânlarına sahip olmak istiyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, iktidar mücadelesinin bir aktörü de ABD'ydi ve içerideki taraflar ABD'nin desteği için de kıyasıya bir rekabet içindeydiler. Aslında iktidar kavgası, önemli ölçüde ABD'nin desteğini kazanma mücadelesiydi. ABD bu kavganın müdahili, giderek en güçlü, belirleyici karar vericisiydi.

İlk kapışma "Türk Gladiosu" üzerinde yürütüldü. ABD tarafından Soğuk Savaş döneminde, 1950'li yılların ortalarında öteki NATO ülkeleriyle birlikte Türkiye'de de kurulan ve yönetilen bu "özel savaş" örgütlenmesi, uzun yıllar, esas olarak Sol'a karşı bir cinayet ve tedhiş şebekesi olarak iş görmüştü. Daha sonra örgüt, Kürtlere yönelecekti. Bu uzun süreç içinde yıpranan, suçları açığa çıkan, itibarsızlaşan şebeke, giderek bu tür bütün örgütlerde olduğu gibi, rayından çıkmış, kimi özel çıkarların da odağı hâline gelmişti. Kirli Savaş'ın, Demirel'in ağzıyla ifade edersek, "rutin dışı" yürütülmesiyle "devlet içinde devlet"e dönüşen yapılanma kendi efendilerine karşı da çeteleş-

meye başlamıştı. Kürt savaşında Türkiye'ye "etkin yardım" ve Güney Kürdistan konularında ABD ile ortaya çıkan çelişkilerle bir ideolojik karakter daha kazandı bu örgütlenme. Kürt mücadelesi, Türk burjuva egemenlik sisteminin kimi unsurlarını (bireyler ve kurumlardaki alt gruplar) kozmopolit işbirlikçilikten bir ölçüde yıkıcı yabancı düşmanı militarist şovenizme savurdu. Bunun sonucu olarak da, hem emperyalizmle belirli çelişkiler ortaya çıktı, hem de işbirlikçilikle şovenizm karışımı bir "sol ulusalcı" hilkat garibesi türedi. MHP'nin 1970'lerdeki bir seçim sloganı olan "Bu Buhran Bitecek, Fabrika İşçinin Olacak" sloganı ne kadar "sol" ise, ortaya çıkan ulusalcıların "sol" kokan, (Sungur Savran'ın deyişiyle "Marksizmin dilini çalan") söylemleri de o kadar "sol"du. Bu sol, "nasyonal sosyalizm"in solculuğu kadar "sol"du. Nasyonal sosyalizmin, müptezel nazizmin "solculuğu"nun "sosyalizm" sanıldığı, sayıldığı, yutturulduğu, bu denli riyakârlığın yaygın olduğu başka bir toplum var mıdır bilemeyiz ama bu gelişme iktidar mücadelesinde bir faktör oldu Türkiye'de.

Kuşkusuz ABD içinde, her iki tarafı da destekleyen damarlar vardı fakat ibre AKP-liberal ekseninden yana dönmüştü. Bu eğilimin, esas olarak, Kürt sorunundaki çelişkiler nedeniyle, yoldan çıkma/yıpranma eğilimi gösteren, başıbozuk unsurlarca karıştırılan Kemalist müttefiklerine ve onun temel kurumuna yönelik bir rayına oturtma, yeniden 1947-2000'li yılların itirazsız, gönüllü, tam güvenilir tetikçiliğine çekme operasyonu düzenlenmesi beklenmeliydi. İlk hesaplaşma ve kritik ABD tavrı, Gladio tasfiyesi sürecinde ortaya çıktı. Sonunda bu muharebeyi AKP kazandı. Gladio'nun tasfiyesinde yukarıda saydıklarımız gibi pek çok unsurun rolü söz konusuydu. En önemlilerinden biri de, ABD açısından Türkiye'de "ılımlı" yani işbirlikçi milliyetçilikten "ılımlı" yani işbirlikçi İslamcılığa geçiş ihtiyacıydı. Sovyet sonrası dünyada ve Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında emperyalist çıkarlar ve strateji bakımından işin gereği buydu. Yani ABD vites değiştiriyor, işbirlikçilerini eskileri tasfiye

ederek yeniliyordu. On yıllarca hizmet verip tepe tepe kullanıldıktan sonra bir kenara itilmenin hırçınlığı içinde, "PKK'ye karşı bize yardım etmiyor!" diye ABD'ye, "Her şeyimize, iç işlerimize, işkenceye bile karışıyor!" diye AB'ye kızmak kuşkusuz anti-emperyalizm değildi. Hitler'in de "liberal şeytan" gördüğü ABD ile savaştığını düşünürsek, nasyonalist solculuğun anti-Amerikancılık ile anti-emperyalizm arasındaki konumu daha iyi kavranabilir kuşkusuz ama sonuçta, iktidar savaşının bir kanadının yan kuvvetlerinden birinin bu tavrı ABD cenahında not edilmiş olmalıydı. Sonuçta, ABD'nin kurmuş olduğu "Türk Gladiosu" bu kavgada Amerikan bahçesinin "ayrık otları" olarak ele alındı. Mızmız ayak diremeye, başıbozukluğa, giderek eski hizmetlerin faturasını çıkartmaya, söylemde olsun efelenmeye, hele şantaja cüret etmek kabullenilemezdi ve bu konumlanış AKP hükümeti aracılığıyla ama esasta ABD tarafından cezalandırılmış oldu. Eski Türk Gladiosu artık ihtiyaç dışı malzemeydi ve hurdaya çıkarıldı. Yenisinin damarlarındaki taze kan başka cemaat kaynaklarından gelecekti bundan böyle.

Tam da bu noktada, kapitalizmin yeni durumunun ve emperyalizmin buna bağlı stratejisinin de bürokrasi aleyhine gelişmekte oldûğunu not etmek gerekir: "Eski dünya düzeninde, Türkiye gibi ülkelerde, bürokrasi, özellikle de silahlı bürokrasi, belirli ulus-devlet toprak parçalarını beynelmilel sermaye ve onun işbirlikçileri adına kapatan, denetleyen, iç ve dış baskı aygıtı olarak görev yapmaktaydı. 'Beynelmilel komünizm', daha doğrusu, dış kaynaklı özgürlük, bağımsızlık, anti-emperyalizm gibi tehlikeli girdi, etki ve rabıtalara karşı kalkan görevini yerine getirmekteydi bu güçler. Halkları birbirlerine karşı izole etmekte, gerektiğinde vuruşturmaktaydılar ve yerel burjuvazinin zayıflığı oranında da, bu konumlarının avantajlarından nemalanmaktaydılar. İçeride iktidarı paylaşmakta, dışarıdan da beslenmekteydiler. Küreselleşme dediğimiz beynelmilel sermayenin uluslararası hareketliliğinin ve yeryüzünün her noktasına nüfuzunun görülmemiş boyutlara ulaştığı süreçteyse,

emperyalizm artık sınırların kapatılmasını değil, tam aksine, alabildiğine açılmasını, ulus-devletlerin bütün denetim mekanizmalarının tasfiyesini dayatmaktadır. Dünyayı hep sahiplerinin kazanacağı dev bir kumarhaneye dönüştüren spekülatif sermaye fazlasının tanrıları, artık bu durumda eski tetikçileri bertaraf etmekteler. Böylece tabii, eski 'sınır bekçileri' de kontrol güçlerini, bundan kaynaklanan avantajlı konumlarını, 'hizmet rantı'nı yitirmektedirler. Bunlar, ayrıca Sovyet sonrası dünyadaki yeni heveslilerle karşısında, 'işbirlikçilik tekeli'ni de sürdüremiyorlar, bu ayrıcalıktan da yoksun kalıyorlar. Bir başka ifadeyle, 'eski tetikçiler' şimdi 'kullanılmış kirli bir mendil' gibi buruşturulup çöp sepetine atılmakta ve yeni koşullara uygun görevleri için yeniden yapılandırılmaktadırlar.

"Emperyalizm ile devletçi-militarist tetikçi yapılar arasındaki çelişki ve çatışmalar bununla da kalmamaktadır. Her zaman olduğu gibi küreselleşme sürecinde de, sermaye sadece finansal enstrümanlar ve metalar aracılığıyla değil, değerler, fikirler, hayat tarzları biçiminde de nüfuz etmektedir toplumsal yapılara. Liberal kozmopolitizme devletçi-militarist yapıların ideolojik karşı çıkışı yeni değildir. Bu ideolojik-kültürel kan uyuşmazlığı, Soğuk Savaş tetikçiliği görevlerinde emperyalizmin destek unsurlarının gücü olarak kışkırtılmıştı bile ama şimdi hoşgörüyle karşılanmamakta, aksine, demokrasi karşıtlığı olarak damgalanıp cezalandırılmaktadır."[3]

Konunun bazı öteki boyutlarını özet hâlinde ifade etmek için yine eski bir yazımızdan uzun bir alıntı yapmak gerekiyor:

"Egemenlik sisteminin unsurlarını ayrıştırarak bakalım: Soğuk Savaş'ın psikolojik savaş aygıtının silahlı kuvvetleri, istihbarat örgütleri, polisi, jandarması; popülist milliyetçi, Peronist, faşist bürokratik ve politik kadrolar; Friedmancı büyük burjuvazi, Batıcı liberal seçkinler/hizmetliler; her iki yana payanda olmaya hazır sarı sendikalar, medyada, üniversitelerde

3 *A.g.e.*

görevli kanaat önderleri ve peşlerindeki küçük burjuvazi; geri bıraktırılmış geniş yığınların, taşralı ve esnaf dar görüşlülüğünü, anti-komünizmini, tutuculuğunu ve önyargılarını harekete geçiren, işbirlikçi, piyasacı siyasi kadrolar, yeni palazlanan taşra sermayesinin temsilcileri... Bunların halk düşmanı ortaklığının örnekleri için Güney Amerika tarihine bakmak yeter. ...

"Arka planda, Kürt sorunu karşısındaki tarihî, siyasi, askerî, ahlaki yenilgi var. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni'ne uyarlanmanın sancıları var. Buna bağlı olan emperyalizmin yeniden yapılandırma hamleleri, baskıları, talepleri var. Bölgedeki yeni durumun karmaşası var. Yapısal çok yönlü kriz var. Çok boyutlu istikrarsızlıktan kaynaklanan dehşetli korku var.

"Şayet bütün bu gelişmelerde ve olası sonuçlarda emperyalizm belirleyici bir etkiye sahipse, o zaman, uluslararası yeni ekonomiye, kapitalizmin nihai aşaması küreselleşmeye eklemlenme ve onun üstyapısını oluşturan Yeni Dünya Düzeni'ne dâhil olma sürecine daha yakından bakmak gerekiyor.

"Pek çok etkisinin yanı sıra, küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni, Türkiye'de de, egemenlik yapılarının sınıf ve katmanları arasında ayrışmalara neden oldu. Devlete yaslanmış bürokrat ve seçkinler göreli ayrıcalık, yetki ve egemenlik paylarının sınırlandırıldığını, yer yer bütünüyle ortadan kaldırıldığını gördüler süreç içinde. Bu durum, devletçi (bürokratik)-militarist yapılarda farklı bir direnç yarattı. Sınırları ve yerel pazarı burjuvazi adına denetleyip emperyalizme peşkeş çeken bu güçler, beynelmilel sermayenin spekülatif dolaşımının gerektirdiği 'deregülasyon' sürecinde büyük oranda işlevsizleştirildiler. Sadece spekülasyon bakımından bile baktığımızda, emperyalizmin hizmetine sığınmış olsa da klasik 'egemenlik' yapılarının sorun oluşturduğunu görebiliriz. Unutmayın, her gün trilyonlarca dolar, borsada, tahvil, bono, döviz piyasalarında işlem yaparak, yani bir tür kumar oynayarak, dünyayı dolaşıyor ve mali işlemlerle vurgun vuruyor. Bu devasa paranın, her gün 24 saat boyunca bütün dünyayı dolaşması sürecinde,

mevzuata, maliye bakanlığına, hazineye, sınırlara, gümrüklere, merkez bankalarına, denetim mekanizmalarına tahammülü yok, zamanı yok, müdanası yok. Dünyanın küçülmesi, bir büyük köye dönüşmesi bu işte. Bu egemenlik yapıları, geçmişte sermayeye ve emperyalizme ne denli hizmet etmiş olurlarsa olsunlar, bugün artık onun gelişimi, yayılması ve yağması karşısına fren işlevi görüyorlar, anakronik duruma düşmüş oluyorlar. Bu nedenle de, burjuvazinin çöp sepetini boylamaları gerekiyor.

Kapitalizmin ulusal pazar yaratan, yani sınırlar diken Fransız Devrimi ile sınırları yıkan, dünyayı tek pazara dönüştüren Sanayi Devrimi arasındaki sorunlu birliktelik artık ikincisi lehinde düzenlemelerle aşılma aşamasına geldi sermaye bakımından. Küreselleşmeden kastedilen biraz da bu. Dolayısıyla da, yerel piyasaların beynelmilel sermaye ile ilişkilerinde artık devlet ayak bağı olmaya başlayınca, kapitalist ülkelerin egemenlik ve yetki alanı iyice sınırlandı. Bu, elbette devlet ve egemenlik rantını yiyenlerde tepkiler oluşturdu. Aslında bu daraltma ve devreden çıkartma ikinci sınıf emperyalist devletlere de dayatıldı ABD ve uluslararası sermaye tarafından. Emperyalistler arasında bile ciddi çelişki ve çatışmalara yol açan bu dayatma, Türkiye gibi ülkelerdeki sermayenin eski 'gardiyanları'nca aracı ve korucu olmanın avantajlarının riske girmesi, ayrıcalık yitimi, kan kaybı, giderek bir öz yıkım olarak algılandı.

Süreç, ayrıca bir ideolojik/kültürel saldırıyı ve etkiyi de beraberinde getirdi. Muhafazakâr-bürokratik milliyetçilik, sol ya da sağ söylem ve kisvelerle, kırbaçla ve ideolojik manipülasyonla ehlileştirmiş oldukları yığınlardaki 'ideolojik bozunma'ya, yeni 'yaşam tarzı'na reaksiyonun ve direnişin odağı oldu. Yığınları ahmaklaştırma ve sürüleştirmede, 'milliyetçi, anti-komünist' söyleme, ek olarak bir de 'postmodern' liberalizm ve yeni tüketim kalıpları rakip olarak ortaya çıkmıştı. Yeni söylemin sahipleri, gerektiğinde, 'dinsel' ya da 'milliyetçi' diskuru da, eskileri devre dışı bırakarak tekeline alabiliyor, modern zamanların

'yükselen değerler'iyle de halkların yeni afyonu, dünyanın dönüştürüldüğü 'fareli köy'ün 'yeni kavalcıları' oluyorlardı. Eski esrarcılar da pazarlarını yitirme riskiyle karşılaşıyorlardı. 'Yeni modernitenin eliti' eski Soğuk Savaş döneminin modern seçkinlerinin yerini alıyordu; bütün ayrıcalıklarıyla, güç kaynaklarıyla, toplumsal etkileriyle. Bir bakıma, eski modernler, 'ayak takımı' olarak gördüklerinin 'baş olması'ndan, hele emperyalist efendinin 'yeni gözde'sine dönüşmesinden dehşete kapılıyorlardı.

"Küreselleşmeye ilişkin bu tepki, taraflar arasındaki ideolojik savaşıma da yeni boyutlar katıyor. Zemin kaybeden eski seçkinler, Batıcı yaşam tarzını kendilerini yığınlardan ayıran bir özelliğe ve iç tesanütlerinin, iletişim ve sosyal etkileşimlerinin bir ögesine dönüştürüp, dışarıda kalanları 'gericilik'le damgalamışlardı. Şimdiyse, 'dışlanmışlar'ın sözcüsü AKP, işbirlikçiliğin onlardan öğrendikleri yöntemlerini onlardan daha yetkin bir biçimde uygulayarak Batı'yı yüceltmekte, küreselleşmeye uyumu ve YDD'nin içselleştirilmesini yeni 'ilericilik', 'çağdaşlık' olarak lanse ederek, 'gericilik' suçlamasını karşı tarafı vuran bir bumeranga dönüştürüyor, ideolojik saldırılarını bunun üzerine kuruyor. İşbirlikçi laik liberaller dolayımıyla emperyalizm de onlara kritik destek sunuyor. Eskiden emperyalizm, tetikçilerine desteğini, 'modernleştirici' Kemalizm projesinin propagandasıyla veriyordu, şimdi 'çağdaşlık' payesini rakiplerine bahşediyor. Değişen bir şey yok; taraflar 'gericilik'te ortaklaşıyorlar. Ama sonuçta, iki işbirlikçilik, iki 'gericilik,' milliyetçi-militarist devletçilik ile milliyetçi-militarist liberalizm arasında kalan hayat çoraklaşıyor, gelecek kararıyor.

Ayrıca, esas olarak Soğuk Savaş'ta, Sovyetler Birliği, onun müttefikleri ve işçi sınıfı hareketi ile sömürgelerdeki millî devrimlere karşı tetikçilik göreviyle oluşturulmuş ulusal güvenlik aygıtlarının, yeni dünyanın devrimci sınıf ve halk hareketlerine, politik İslam gibi direniş odaklarıyla benzeri hareketlere karşı yeni koşullar çerçevesinde yeni görevlere uyarlanmaları

için, zihni değişiklik dâhil, elden geçirilmeleri bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştı. Emperyalizmin bu yönelişi, ittifak yapılarında değişikliği de içermekteydi. Örneğin, Soğuk Savaş'ta Batı'nın petrol alanlarındaki vekilharçları ve İslam dünyasındaki bozguncuları olarak görev yapan Körfez rejimleri, şimdi sadece emperyalizme dayanak olma özelliklerini yitirmiş sayılmıyorlardı; daha da önemlisi, arkaik, çürümüş, toplumsal dayanaklarını yitirmiş tetikçiler olarak artık zararlı da görülüyor, emperyalist efendilerince 'terörist yetiştiren istikrarsızlık bataklıkları' olarak nitelendiriliyorlardı. Şayet Irak direnişi ortaya çıkmasaydı, ABD'nin askerî zoru yoluyla, yeni uşak seçkinlerce değiştirilmeleri emperyalist gündemin başına alınmıştı. Emperyalist demokratikleşme projesi buydu.

Bu, Türkiye bakımından da gündemde olan bir yeni durumu ifade etmekteydi. Üstelik bu yeni tetikçilik döneminde artık iki kutuplu dünyanın hareket serbestisi ve şantaj kokan nazlanmaları da, kimi rantlar, ayrıcalıklar, destekler kopartma imkânları da söz konusu olmayacaktı tetikçi aygıtlar bakımından. 1950'lerin de ötesinde, 'sadaka karşılığı tetikçilik' bile değil, tam 'parasız askerlik' dayatılmaktaydı. 'Kutsal devletçilik' de, milliyetçilik de ideolojik manipülasyonlar olarak yeni liberalizmin rahle-i tedrisinden geçmeliydi. Ayrıca Amerikancı olmaya mahkûm da olsa, nasyonal sosyalizmle liberal emperyalizm arasındaki kan uyuşmazlığına ve tarihî husumete de dikkat edilmeliydi. Amerikancı Kürt'ü ve İslamcıyı bile kendi yerel bakışıyla düşman sayan bir zihniyetin gerçekten anakronik olduğu, neoliberalizmin yeni kozmopolitizmini kavrayamadığı ortadaydı ve bu her yerde emperyalizm ile tasfiyeye mahkûm edilenler arasında ortaya çıkan bir çelişki ve çatışmaydı. Artık salt kapitalizmden yana ve emperyalizme hizmete amade olmak yetmiyordu. Anti-emperyalist olmadan, onun sınıfsal temellerine, programına ve ideolojisine dayanmadan, kimi 'millî' avantalar uğruna, anti-Amerikancı şantaj söylemlerine itibar edenler ise, 'meczupların trajedisi'ni yaşamaya mahkûmdular.

Aslında hep öyleydi ama yeni dünyada özellikle, 'kükreyen fare'lerin gücü ancak kendi mazlumları karşısında bir anlam ifade edebilirdi."[4]

Sonuçta, Çankaya mevziini ele geçirmekten başlayarak ve YÖK'le, yargıyla devam ederek, 12 Eylül referandumunu kazanarak, iktidar mücadelesinde yükselen yeni burjuva katmanı ve AKP zaferlerini ilan ettiler. Bir başka ifadeyle, Amerika üzerindeki yıkıcı rekabeti Kemalistler ve silahlı bürokrasi kaybetti. Yeni koşullar uyarınca ılımlı İslam ve liberalizm kazandı. Soğuk Savaş'tan ve Sovyetler sonrası dünyadan Yeni Dünya Düzeni'ne geçişin ve Ortadoğu'da İslamın yükselişine karşı mevzilenmenin bir parçasıydı bu sonuç; yeni stratejinin doğal uzantısı, taktik konumlanışı, muharebe düzenindeki pozisyon alışın kaçınılmaz uygulamasıydı.

Yeni Hamam Eski Tas

İktidar mücadelesini AKP'nin kazanmasıyla Türkiye'de elbette çok önemli değişiklikler ortaya çıktı. Resmî ideolojinin aşınmasından ve egemen konumu yitirmesinden burjuvazi içi dengelerin değişmesine, sivil hükümetle askerî bürokrasinin ilişkilerinin yeni temellere oturtulmasından büyük tasfiye, yargılama ve cezalandırmalara, kurumların "el değiştirmesi"nden azınlıklar ve Kürtler konusunda söylemin ve kimi kemikleşmiş uygulamaların tedavülden kaldırılmasına, Anadolu kökenli holding burjuvazisinin ideolojisinin hâkimiyet tesisinden radikal laisizmin geri plana itilmesine, toplumda İslami değerlere ilişkin ciddi bir yönelişin belirginleşmesinden Ortadoğu'ya ilginin artmasına, yani toplumsal duyarlılıklardaki farklılaşmalara uzanan bir dizi değişim ve dönüşüm gerçekleşti. Sadece

4 Haluk Gerger, "Birinci Perde Kapanırken", http://www.mavidefter.org/index.php?option=com_content&view=article&id=179:birinci-perde-kapanirken-&catid=51:halukgerger&Itemid=89

içeride değil, dış ortamda da değişiklikler oldu. Genel olarak emperyalizm, özel olarak da ABD, Ortadoğu'da politik ve stratejik, ekonomide de küresel krizle büyük bozgun yaşadı. Küresel ölçekte fazla sermayenin ve düşen kâr hadlerinin birikim tarzına ilişkin bunalım ile Ortadoğu direnişinin dayattığı stratejik-taktik değişiklikler zorunlu oldu. Dişleri bir ölçüde sökülen emperyalizmin pazarlık ve ödün katsayısı düştü. ABD'de, Bush ve yeni muhafazakâr ekibi yerine Obama ile liberal takımı finans-kapitalin yeni temsilcileri olarak Beyaz Saray'a taşındılar. Türkiye'de Kürt krizi, emperyalist dünyadaki bunalımla kesişti; bağımlılık ilişkisi değil ama tarafların ihtiyaç, talep ve pazarlık marjları değişti. İlişkilerin içinde yer aldığı iç içe geçmiş çerçeveler yeni biçimler aldılar.

İkili, hem Türkiye'deki hem kapitalist dünyadaki büyük bunalımla birlikte Türkiye'de geleneksel dış politikanın kurumsal yapı ve denge ile ideolojik altyapısının, hatta dış bağlantılarının ortadan kalktığı ya da kökten değişime uğradığı yönünde bir görüntü oluştu. Daha da önemlisi, bu bakımlardan reddimirasa dayandığını söyleyen yeni bir *iktidar* oluşmaya başladı. Nihayetinde dış politika iç politikanın uzantısıdır; içeriden taşar dışarıya ve aynı zamanda dışarıdan içeriye gelen girdilerle-tepkilerle, bunlara verilen yanıtların bütünlüğü içinde oluşur. Bağımlı ülkelerde dış unsurlar da içeriği etkiler. Dolayısıyla, içerideki ve dışarıdaki değişikliklerin, paradigma ve model değişiminin dış politikaya doğrudan yansıması, onu doğrudan etkileyerek farklılaştırması beklenmelidir. Böyle olmuş mudur? İkinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak oluşmuş ve on yıllar boyu, sivil-asker, sağcı-solcu her türden hükümet altında hükmünü sürdürmüş bu dış ilişkiler ağı ve modeli artık yeni iç ve dış koşullarda gerçekten değişmiş midir? Şayet önümüzdeki tablo bize bir değişiklik göstermiyorsa, o zaman bunun nedenlerinin yanıtlarının bulunması gerekir. Yanıtını arayacağımız soru şudur: Türk dış politikasında AKP ile başlayan süreçte karşılaştığımız gerçeklik bir yeni model midir, yoksa eski hamama

yeni tas mıdır? Gerçekleştiği iddia edilen iç yapısal değişiklik, bu çok boyutlu dönüşüm, kısacası AKP iktidarı, dış politikaya yansımış mıdır, yansıdıysa nasıl yansımıştır? Bir başka ifadeyle, bütün mesele, bu iç yapısal değişikliğin, bu çok boyutlu dönüşümün dış politikaya nasıl yansıdığında düğümlenmektedir.

Önemli ölçüde bilgi kirliliği ve manipülasyon olsa da yirmi birinci yüzyılda olaylar gözler önünde cereyan ediyor. Bu bakımdan genel tespitlerle asıl yanıtlanması gereken sorun, Ortadoğu'ya ilişkin değişen koşullara rağmen neden ve nasıl doğrulanmış olmasıdır. Bu devamlılığın ardında yatan faktörler, yapısal nedenler nelerdir? Yirmi birinci yüzyılın tümüyle farklı iç ve dış koşullarında nasıl oluyor da 1950'li yılların Ortadoğu politikası neredeyse aynı, tıpatıp bir benzerlik içinde tekrarlanıyor? Bu devamlılığı ya da geri dönüşü eski paradigma ve model çerçevesi içinde bu kitapta anlatmıştık. İç politikadaki örgütsel ve ideolojik dönüşüm ve kopuşlara karşın ortaya çıkan devamlılığın açıklanması bizi Türk dış politikasını ve sistemini harekete geçiren, biçimlendiren, denetleyen asıl unsurlara ulaştıracaktır. İşin özüne ancak böyle ulaşılabilecektir.

Kitabımızın elinizdeki baskısının bu yeni bölümünde, olguları, gelişmeleri ana hatlarıyla anımsatacak, salt başlıklar hâlinde, uzun bir dönem içinde yazdıklarımızdan bir "potpourri" de yaparak, ele alacağız. Güncelleştirmemizi bu kitabın amacına uygun biçimde, teorik/model çözümlemesi çerçevesinde yapacağız. Bu indirgemeci bir yaklaşım değil, aksine, kavrama imkânını daha üst düzeye çıkartma çabasıdır. Somut olguları, başka bir çalışmamızda, bütün ayrıntılarıyla, gizliliği kaldırılmış Amerikan devlet arşivlerindeki çoğu yayınlanmamış belgelerin ışığında yaptık.[5] Zaten yakın tarihi okurun yaşayarak öğrendiğini, bildiğini, hatırladığını varsayıyoruz. Ana sorun teorik çerçeveyi ve modeli kurmaktır. Kavramak bununla mümkündür. Asıl ihtiyaç da budur. İzlemek değil anlamak, kavramak.

5 Bkz. Haluk Gerger, *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, genişletilmiş ve güncelleştirilmiş 5. basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Bizim iddiamız odur ki, aradan geçen 10 yıllık süre içinde 1950'lere tıpatıp benzeyen bir geri dönüş dışında fazla bir şey olmamıştır. Yanıtlanması gereken soru, bu devamlılığı, 21. yüzyılda da, bu değişiklikler, dönüşümler ortamında dahi yeniden üreten sistemik faktörlerin neler olduğudur. Bir başka ifadeyle, değişim ve dönüşüm anaforundaki bu kan dondurucu "devamlılık" nerelerden kaynaklanmaktadır. "Devamlılık" kısır döngüsünü üreten faktörler nelerdir?

Öncelikle şu gerçek saptanmalıdır: Türkiye kapitalizminin ve burjuvazisinin yapısal bir dönüşüme uğradığını söylemek mümkün değildir. Emperyalizmle ilişkilerde de özde değişen bir şey yoktur. Buna karşılık, öz aynı kalırken, görüntüde radikal diyebileceğimiz pek çok değişiklik oldu elbette. Temel değişiklik, askerî ve bürokratik vesayet alanında ortaya çıktı. Devlet zorunun ve dış politikada Silahlı Kuvvetler'in, yani militarist misyonun karakterinde, işlevlerinde, kullanımında, sınıfsal konumlanışında, yani temel parametrelerinde bir değişiklik olmadı kuşkusuz ama kapitalist sistem çerçevesinde bir normalleşme ortaya çıktı. AKP'li bir bakan bunu, "Normal bir ülke olmaya çalışıyoruz" diye nitelendirmişti. Gerçekten de, burjuvazinin devlet zoruna ve kurumlarına hâkim olması, kendi değerler hegemonyasını resmî ideoloji olarak dayatabilmesi bir normalleşme sayılmalıydı. Türkiye bağlamında, burjuvazinin emperyalizmle kendi temsilcisi hükümet aracılığıyla ilişki kurması ve yürütmesi de bir başka normalleşmeye işaret etmekteydi. Bu ilişki artık münhasıran Pentagon ile Genelkurmay arasında yürütülmeyecek, hükümet denetiminde kurulacaktı. Bütün bunlar önemli değişikliklerdi kuşkusuz ama modelin esasları göz önüne alındığında kozmetik etkileri dışında bir özellik taşımamaktaydı. En azından sınıflar arası ilişki ve dengelerde, demokratikleşmede ve emperyalizmle bağlarda değişim yaşanmadan modelde esaslı bir farklılık beklemek zaten beyhudedir. Nasıl ki, İkinci Dünya Savaşı son-

rası çok partili hayat ve demokratikleşme, burjuvazi-bürokrasi-emperyalizm üçgenin içinde oynanan bir oyundu; aynı biçimde, bugün de sözünü ettiğimiz değişimler, burjuvazinin kendi içinde ve bürokrasi ile ilişkilerinde hapsolan bir içsel düzenlemeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan esasa ilişkin sayılamazlar. Bu elbette salt bir akıl yürütme ya da mantıksal veya teorik çıkarsama değildir. Sonucu hayatın kendisi göstermektedir. Zaten AKP başka bir şey yapmazdı, yapamazdı; içinde hareket ettiği düzen ve temsil ettiği sınıf, yani bizzat kendisi ancak böyle yol alabilirdi. Hayatın izinleri sınırlıdır, tarihi ancak belli kısıtlamalarla, verili koşullar altında yapabiliyor sınıflar ve toplumlar.

İkinci saptama şu olmalıdır: Türkiye, sonuçta, başkalarının (yabancıların) tasarruflarıyla çarklarını çevirebilmektedir. Önemli ölçüde ABD de öyle. Ne var ki, ABD'nin tasarruf ve kaynakların bir bölümüne el koyma, bir bölümünü de çekme gücü vardır. Türkiye'ninkiyse, kendinden ve geleceğinden vererek ancak gerçekleştirilebilmektedir. Birikimsiz burjuvazisinin günü kurtarma ve yönetme kapasitesi bununla sınırlıdır. Beynelmilel sermayeye ve onun örgütlenmiş hâli emperyalist devletlere bağlılığın-bağımlılığın zincirinin ana halkasını bu gerçek, Türkiye kapitalizminin ve dış politikasının bu tunç yasası oluşturmaktadır. Elbette bu sınıfın politik temsilcisi AKP'yi sarıp sarmalamış, gönüllü tutsak almış gerçeklik de budur. Ana sorun, Türkiye'nin çarklarını döndürmek için ihtiyaç duyduğu kaynakları bulma yönteminde yatmaktadır. Türkiye burjuvazisinin hiçbir kesimi, dün de bugün de, bu soruna emperyalizme militer hizmet sunmak dışında, yani jeopolitiğini pazarlamak ve silahlı gücünü ihraç etmek dışında bir çözüm bulabilme kapasite ve yeteneğini gösterememiştir.

Türkiye'nin yaşamsal dış kaynak sorunu, Dünya Bankası'ndan IMF'ye, ABD yardımlarından AB fonlarına uzanan bir seyir izledi on yıllar boyu, Soğuk Savaş'tan 2000'lere kadar. Bu dış kaynağın akışını sağlamak Türk dış politikası-

nın ana hedefi oldu. Şimdi mali yardım kaynağı olarak esas itibarıyla, uluslararası hareketliliği ve yeryüzünün her noktasına nüfuz edebilme kabiliyeti doruğa çıkmış beynelmilel sermayenin yatırımlarıyla spekülatif "sıcak para"sı kullanılıyor. Zaten ekonomik ve politik kriz içindeki emperyalist devletlerin doğrudan katkı payları önemli ölçülerde azalmış durumda. Bu "değişim" sadece pamuk ipliğine, spekülatif vurkaç sermayenin akışına bağlı olduğu için değil, aynı zamanda beynelmilel sermayeye bağımlılık anlamında da belirleyici bir "devamlılık" içeriyor. Pamuk ipliği koptuğunda (ki o zaman kapitalizmin krizinde serseri para da zora giriyor) başvurulacak sığınak, çalınacak kapı da yine "eski" (yani ABD-AB izninе bağlı) IMF kapısı. Sorun sadece uzun vadeli ve biriken "dış borç kapanı" değildir; milyarlarca dolarlık cari açıklarını da her yıl faturası ağır "sıcak para" ile kapatma zorunluluğunu da bu kıskaç ve kapan içinde değerlendirmek gerekir. Az gelişmişliğin "tunç yasası" bu ve Türk dış politikasındaki "devamlılığın" kaynaklarından da.

Süleyman Demirel bu kitapta vurguladığımız yapısal ve çok yönlü az gelişmişlik girdabı içindeki Türk dış politikasının dinamiğini, görevi bıraktıktan sonra şöyle ifade etmiştir:

> Türkiye'nin, Cumhuriyet'in kurulduğu tarihten bu yana en önemli meselesi, ödemeler dengesi olmuştur. Türkiye'nin döviz kazancı, hayati öneme haizdir. Bunun için Türkiye, sanayileşmeye gidecekti. Sanayileşmenin birinci şartı elektrik, ikinci şartı ulaşım, üçüncü şartı ise sermaye ve teknolojidir. 1965 Türkiye'sinin bütün döviz kazancı, 450 milyon dolar iken, 2000 yılındaki döviz kazancı 45 milyar dolardır. Tam 100 misli. Buna rağmen Türkiye'nin döviz ihtiyacı karşılanamamaktadır. Döviz ihtiyacını borçlanarak karşılayan her ülke, 1 cent'e muhtaçtır.[6]

Türkiye'nin tirajı en yüksek gayriresmî gazetesi *Hürriyet*'te yazan iktisatçı Ege Cansen, bizim bu kitaptaki temel tezlerimizin başlıcasını, daha da geriye, 150 yıl öncesine götürerek şöyle

6 "Emin Çölaşan'a Yanıt", *Hürriyet*, 18 Mart 2002.

diyor: "Yaklaşık 150 yıldır, Türk ekonomisine hâkim olan zihniyet, 'Borç alamazsak yaşamayız, borç alamazsak kalkınamayız,' şeklinde özetlenebilir. Bu aynen esrarkeşin, esrar içmezsem hayat bana cehennem oluyor demesi [gibidir]." [7] Dolayısıyla, "Türkiye 'borçkolik' olmuştur. Dışarıdan borç para almazsa perişan olmakta, krizlere girip kendini yerden yere atmaktadır.

Kendi tasarrufuyla değil, 'dışarıdan para alarak' kalkınmak bugün hâlâ Türkiye'de geçerliliğini koruyan tek ulusal iktisat politikasıdır."[8]

Bu patolojik hâlin sonuçlarını da yazıyor Cansen:

> İngilizler, Ruslara karşı savaşmamız için, bazı tavizler karşılığında bize yardım edecekler. Kaç para vereceklermiş?
> Almanlar, İngilizlere karşı durmamız için bize arka çıkacaklar. Ne kadar para verecekler?
> Bolşevikler, istilacılara karşı mücadele etmemiz için bize destek olmuşlar. Kaç para vermişler?
> Başbakan yardımcısı Suudi Arabistan'dan dönmüş. Kaç para almış?
> Körfez ülkeleri ile ilişkimizi geliştirmemiz gerekir. Kaç para gelir acaba?
> Bizi Avrupa Birliğine alacaklarmış. Kaç para verecekler?
> NATO bizi çok önemsiyor. Kaç para veriyorlar?
> Amerika Kuveyt'ten çıksın diye, Irak'a savaş açacakmış, bizden destek bekliyor. Kaç para isteyelim?
> Irak'a karşı yapacağı kara harekâtı için topraklarımızdan geçiş hakkı istiyor Amerika. Çok para verecekler mi?..
> IMF heyeti Türkiye'ye geliyor. Sanayici ve iş adamları, bankacılar, bürokratlar, iktisatçılar ve gazetecilerden kurulu büyük koro hep bir ağızdan:
> Kaç para vereceklermiş?
> Son söz: Kaç paralık adamsın?[9]

Küreselleşmenin spekülasyoncu sıcak parasını gelecek ku-

7 "Panik Geçti Tehlike Devam Ediyor", *Hürriyet*, 24 Mayıs 2006.

8 Ege Cansen, "Diklenmek ama Dik Durnamak", *Hürriyet*, 30 Mayıs 2009.

9 "Para geliyor para suları yara yara", *Hürriyet*, 2 Mayıs 2009.

şaklardan kesilen faiz ödentileri karşılığında ülkeye çekip günü gün etme ve kurtarma politikası AKP döneminin de birikim modelinin özünü oluşturmaktadır. Menderes'in maceracı sorumsuz liberalizminden kaynaklanan ve birikimsiz burjuvaziye tam uyan ideolojik bagajın Özal'la takviye edilmiş biçimi AKP'nin yol göstericisi oldu. Elbette değirmene su taşıyan çarkın sürekli dönmesi beynelmilel sermayeye ve emperyalizme ekonomik ve politikkanalların hep apaçık tutulmasına bağlıydı. AKP'nin dış politikasının temelini bu zorunluluk oluşturmuştur. Uygulama alanının Ortadoğu, ideolojik yönteminin "ılımlı İslam", retoriğinin "terörizm karşıtlığı", stratejik ve taktik uygulamalarının tetikçilik-taşeronluk olması eşyanın tabiatı gereğiydi. Bütün bu durum, bu kitabın başından beri vurguladığımız Türkiye kapitalizmi ve burjuvazisine özgü yapısal özelliklerin kendi koşulları içinde AKP eliyle hayata geçirilmesinden başka bir şey değildir. Emperyalizm bakımından Ortadoğu'da sorun, sol- ulusalcı muhalefet ve onun Sovyetler'le ittifakıydı. Buna karşı "panzehir"i "ılımlı milliyetçilik/İslam"dı. Şimdiyse, tehdit, radikal "politik İslam" tehdidi. Bunun "panzehiri"yse, "ideolojik olarak muhafazakâr-ekonomide liberal" "ılımlı" rejimler. Bu, tam da, AKP'nin "muhafazakâr demokrat" tanımına denk düşüyor. Böylece, strateji devamlılık içindeyken ve sabit kalırken, ihtiyaç gereği, Türkiye'nin taktik konumlanışı değişiklik gösteriyor.

Hem emperyalist hem resmi işbirlikçi jargonda "ılımlı" olmak "işbirlikçi" olmak demektir. Bu, kamuoyuyla ilişkide kullanılan diplomatik dildir. Liberal zincirin halkaları olarak; Menderes ılımlı milliyetçiydi; Özal askerî darbenin ılımlı yüzüydü; ve Erdoğan da ılımlı İslamı temsil etmektedir. "Eski" ideolojik zincirde ("ılımlı" yani Batıcı milliyetçi), Mustafa Kemal Batı türü modernleşmeyi; İnönü, az gelişmişlere özgü Batı patentli demokrasiye geçişi; Demirel Batı modeli kalkınmayı ve sanayileşmeyi; Evren Batıcı darbeciliği; Ecevit Batı yetiştirmesi popülist solculuğu; Yılmaz ya da Çiller familyası

da burjuvazinin Batıcı serüveninin renksiz figüranlığını temsil etmektedirler. Hepsinin birleştirici özüyse, zamanın eğilimlerine göre emperyalizmle ve Batıyla ilişkilerin bir şifreli tanımlanması manasında, milliyetçi, solcu, dinci ya da herhangi bir ideolojik maske altında "ılımlı" olmalarıydı.

Ortadoğu'da Yeni Kesişme

ABD Ne İstiyor?

Yükselen İslami radikalizm ve direnişi karşısında, ABD'nin Ortadoğu'yu sadece kendi askerî gücüyle tek başına Ortadoğu'yu "dizayn" çabası bozguna uğradı. Bunun üzerine "yumuşak güç"ün ve müttefiklerin, işbirlikçilerin devreye sokulması zorunluluğu ortaya çıktı. Soğuk Savaş'tan sonra "altın yumurtlayan tavuğu" kesilmiş Türkiye egemenlerine de gün doğmuş oldu; yeni "geçim kapısı" açıldı. Bu kapıdan içeri dalmak, "bir koyup üç almak" peşindeki Özal'la başladı ama asıl rant AKP'ye nasip oldu. ABD'nin politik, ekonomik, stratejik ihtiyaç, çıkar ve amaçlarıyla Türkiye'nin yeni iktidarının ideolojik, politik, ekonomik konumlanışı örtüşmekteydi. Devamlılık buradaydı. Yeni Dünya Düzeni Rambo'sunun bölgedeki kılıcı olmaya "dönüş" aslında bir "devamlılık" tezahürüydü.

Doğrudan işgal ya da dolayımlı olarak Büyük Ortadoğu Projesi kaynaklı "yumuşak güç" eklemeleriyle olsun, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını, ekonomik ve politik olarak ikiye ayırmak mümkün. Politik olan belli: Bölgede İsrail ve Amerikan/Batı çıkarlarının egemen olması ve Yeni Dünya Düzeni'ne entegrasyonun sağlanması. Elbette bu amaçlar için de, engel konumunda olan rejimlerin yıkılması, işbirlikçi iktidarların inşası gerekli. CIA istasyon şeflerinden Graham

Fuller bunu şöyle ifade ediyor: "Büyük Ortadoğu Projesi anons edilmeden önce dahi bunlar ABD'nin vizyonuydu. Bu hedefler yeni değil. Amerika her zaman ABD-İsrail yanlısı ve demokratik Ortadoğu istiyordu. Bence Washington rüyalarında hâlen bunu istiyordur. Bu, Amerikan ideali."[10] Fuller açık konuşmuş. "Demokrasi" sözcüğü yerine "ılımlı" ya da doğrudan "işbirlikçi" deseydi, bu sözlere biz de imzamızı atardık. Pentagon'un akıldanesi "hoca"larından Thomas Barnett ise, yazdığı kitapta, ABD'nin küreselleşmeye eklemlenene kadar Ortadoğu'nun peşini bırakmayacağını söylemiş, Saddam'ın asıl suçunu, küreselleşme karşısında engel olması olarak belirtmişti.[11] Buradaki devamlılık apaçık ortada.

ABD'nin ekonomik hedefleriyle ilgili en iyi tanık ise, Irak'ta kurulan işgal yönetiminin ilk sömürge valisi Paul Bremen. Daha asayiş bile sağlanmadan, yağmacılar Bağdat'ta yakıp yıkarken Bremer, *Washington Post* gazetesi muhabirine öncelikli hedeflerinden birisinin, "devlet işletmelerini kapitalist şirket kurallarıyla uyumlu yapmak [*corporatize*], özelleştirmek ve insanları devletin her şeye destek vermesi düşüncesinden uzaklaştırmak" olduğunu söylüyordu.[12] Beyinlerin hedef alındığı, amacın salt ekonomik değil muazzam bir ideolojik saldırının başarısını sağlamak, beyinlere kazımak olduğu açık. Dolayısıyla özet olarak, ABD'nin amacı, bölgeyi, a) iktisaden uluslararası kapitalizme, küreselleşmeye; b) stratejik olarak, Yeni Dünya Düzeni'ne; c) politik olarak, İsrail hegemonyasına boyun eğmeye; d) düşünsel olarak, liberal kapitalizme ve neoliberalizmin "ideolojisizleştirme" ideolojisine; daha iyi bir dünya projesi tahayyülü olmayan, sadece tüketen, kapitalizm dışı bir hayat düşünemeyen, sınıfsal aidiyetlerden kopmuş sürülere

10 Bkz. Şenay Yıldız'ın söyleşisi, *Akşam*, 8 Şubat 2011.

11 Thomas P.M. Barnett, *Pantagon'un Yeni Haritası: 21. Yüzyılda Savaş ve Barış*, çev. Cem Küçük, 2. basım, 1001 Kitap, İstanbul, 2004, s. 258, 341, *passim*.

12 Aktaran Paul Krugman, "Schock Doctrine, USA", *New York Times*, 24 Şubat 2011.

özgü ideolojiye bağlamaktı. Bunun için de, toplumsal-kamucu anlayışları kırmak, sosyal devlet eğilimini belleklerden silmek, kadim toplumların "asabiyya"sını, toplumsal dayanışma ve paylaşma geleneğini berhava etmek, kültürsüzleştirme ve ahmaklaştırma gerekmekteydi.

"Yeni" Türkiye, "yeni" Amerikan stratejisinin neresinde?

Bu sorunun yanıtı için önce bir başka sorunun yanıtını vermek gerek: Türkiye, Ortadoğu'da nerede ve nasıl konumlanıyor?

"Bize göre, T.C.'nin Ortadoğu'ya ilişkin bakış ve siyasetini; 'Batılılaşma' olarak kavranan ekonomik-sosyal-politik modernleşme' buna bağlı olarak modern kapitalist ilişkileri inşa ve yerli burjuvaziyi oluşturma çabaları; Batı dünyası, yani düvel-i muazzama ile ilişkilerin geliştirilmesi hedefi ve Kürt sorunu belirlemiştir. [B]u formülasyondan ayrı, bağımsız, hiç olmazsa görece özerk bir insani/toplumsal unsur olarak Ortadoğu mevcut değildir ve onunla ilişkinin bağlayıcı çıpası, uygarlıkla özdeşleştirilen Batı ile yakın tehlike olarak algılanan Kürtler olmuştur; bölgeyle ilişki, bu ikilinin dolayımıyla kurulmuştur. Bir başka biçimde ve moda deyimle ifade edecek olursak, Ortadoğu (ya da daha farklı bir perspektiften bakılınca Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası), sömürgeci Batılı ülkelerle yakınlaşma ilişkilerine ve *'Kürt varlığı'*na iliştirilmiştir (*embedded*).

"T.C.'nin, Batı'ya yönelişle hayat damarları beslenen kuruluş felsefesinde, Ortadoğu'nun, Ortadoğu ile bağlantılı tarihin ve tüm özelliklerin hayat tarzının, toplumsal belleğin, değerlerin ve dünyevi ve ruhani ilişkilerin neredeyse toplamının, geriliğin, gericiliğin, yoksunluk ve yoksulluğun, düşkünlüğün, lanetli

geçmişin ve modernleşme önündeki tehditlerin ana kaynağı olarak gösterilmiştir. Ortadoğu, eski rejimin hayaletinin yaşadığı bir riskli alandır aynı zamanda. Bu hâliyle de Türklüğün kesilip atılması gereken 'doğal olmayan' bir uzvu olarak dayatılmıştır toplumsal vicdana. 'Doğulu' 'geleneksel Türk musikisi'nin bir süre radyolarda çalınmasının yasaklanması, bu yönelişin traji komik hezeyanlarına örnek olarak gösterilebilir.

"Bölge, eski sömürgeci gözüyle değerlendirilen 'kaybedilmiş ganimet topraklar' olarak da tanımlanmadı ama garip biçimde Araplar, 'Türkleri sırtından hançerleyen kalleşler' olarak kazındı resmî belleğe. ...

"Romancı Orhan Pamuk'un, İstanbul'u 'egzotik' bulup bunu kentin 'egzotik' büyüsüne meraklı Batı'ya anlatması gibi, T.C. de, Ortadoğu'yu, kendi mahallesini 'egzotik' bulan bir 'yabancılaşma'ya gömülmüştü. Bu ruh hâlinin dış politikası, kendine özgü bir 'Türk oryantalizmi'nin varlığını yansıttı hep.

"Ortadoğu'dan hayatın bütün alan ve boyutlarında kopmak, bunu ona dair her şeyi aşağılayarak yapmak, onu sırtta taşınmış ağır bir yük olarak resmetmekle Batıcılık ve bölgedeki hâkim sömürgeci Batılılarla yakınlaşma güdüsü arasındaki bağ öylesine güçlüdür ki, yeni devletin dış politikasında bölgeyle kurulan ilişki, özünde Batı'yla, yani sömürgecilerle ve Kürt sorunu'yladır. Ortadoğu ile temas, bu iki unsurla ilişkinin gayrimeşru çocuğudur, ya da en iyimser ifadeyle, bu ikiliye bağlı bir zorunluluktur.

"Türkiye Batılılaşma serüvenindeki altın vuruşunu, yani Batı'nın has örgütü NATO üyeliğini kazanmasını, 'Ortadoğu bağlantısı' sayesinde gerçekleştirmişti. Oysa Cumhuriyet'in genel gidişi tersine kurgulanmıştı; 'Batı bağlantısı' Türkiye'yi Ortadoğu'dan kopartacak, oradan koptukça ülke Batılılaşacaktı... Buna karşılık, yeniden, 'Batı bağlantısı' Türkiye'yi Ortadoğu'ya ilişkin dış politika oluşturmaya ve uygulamaya itecekti. Yine Türkiye, Ortadoğu'yla Batı ile bağları çerçevesinde ilişki kuracaktı. Türkiye-Ortadoğu-Batıcılık üçgeninin diyalektiği böyle işliyordu. ...

"[Musul, Hatay meselelerinin Batı'yla ilişkilerle çözülmesinden ve Kürt sorununu 'halleden' Sadabad Paktı'ndan sonra] Ortadoğu, Türk dış politikasında yoktur. Türkiye'nin yeniden Ortadoğu'ya 'sürülmesi' için İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve ABD önderliğinde Batı'nın Soğuk Savaş saldırısının başlaması beklenecektir."[13] Batı, Türkiye'yi bir Ortadoğu NATO'su kurmakla görevlendirmiş ve ülke 1950'lerde yeniden bölgeye dönmüştür.

Bu "bağlantı"nın ardından en somut-yakıcı hâliyle 1980'lerde yeniden ikinci bağlama-sabitleme-raptetme noktası Kürt sorunu, daha doğrusu 'Kürt millî varlığı'nın yeniden kendini dayatması ve bunun reddisiyaseti gelecektir. Kürdistan'ın bütünlüğü, Kürtlerin öteki Ortadoğu ülkelerindeki inatçı varlığını Türkiye'nin "iç sorunu" yapmakta, böylece onu Ortadoğu'ya raptetmektedir.

Türkiye başlangıçta kaçmış, ama onu Ortadoğu'ya, Kürt sorunu çekmiş, Batı itmiştir. Sanki kan ve kan parası çekmiştir Türkiye'yi bölgeye; kan Kürt'ten, kan parası Batı'dan. AKP iktidarı döneminde de durum değişmemiştir. Belki, "kaçış"ın kimi ideolojik güdüleri geri plana atılmış, ilgi artmış, ideolojik duyarlılık "açılım"a zemin hazırlamıştır ama yine esas olarak "Batı itmesi" ve bunun rant cazibesi ile "Kürt çekmesi", yani Kürt'e karşı behemehâl karşıtlık, itici-belirleyici unsurlar olmuştur, Türkiye'yi Ortadoğu'ya bağlayan ve dolayısıyla da onun dış politikasını biçimlendiren ana etmenler.

Bu gerçeklik "en somut hâliyle ve tüm çelişkileriyle Irak işgalinde ortaya çıkmıştır: 'ABD'nin 'değneksiz köy'e dönüşmüş dünyada Ortadoğu saldırganlığına Irak üzerinden başlayacağı belli olmuştu, 1991 Körfez Savaşı'yla. 'Batı bağlantısı' bu kez, 'Kürt sorunu' ile bağdaşmayan bir yöne doğru ilerleme potan-

13 Haluk Gerger, "Türkiye Cumhuriyeti ve Ortadoğu", *Doğudan*, sayı 1, 2007, s. 16-26.

siyeli taşımaktaydı. Batı peşinde Ortadoğu saldırganlığında yer almak, bir başka yanıyla da, Irak'taki statükoyu bozmak anlamına geliyordu ve bu da Kürt hassasiyetiyle Batı bağlantısı arasında yapısal bir çelişkiye işaret ediyordu. Türkiye buna hazır değildi; Batı'ya 'evet' demek 'üç almak' için şarttı, bağımlılığın gereğiydi ama bu, aynı zamanda şişeden 'Kürt cini'nin çıkmasını da beraberinde getirebilirdi. Egemenlerin korkusu, bu süreçte 'evdeki bulgurdan olmak'tı. Üstüne üstlük, 'eve gelen kuma' misali, ABD ile ittifaka Kürt'ün de ortak olması olasılığı, cinnet geçirten bir kâbus gibiydi. ABD'nin Irak işgaliyle başlayan süreçte tam da bu korkulan başa geldi."[14]

Denklem değişmişti ama "Batı bağlantısı" ile "Kürt sorunu" arasında sıkışıp kalmış Türkiye'nin dış politikasında "devamlılık" dinamiklerinin hükmü sürmekteydi.

Türkiye, son yıllarda, AKP iktidarının ikinci yarısından bu yana, Ortadoğu çatışmalarına Batı adına, onunla aynı safta ve Kürt sorunu dolayımıyla müdahil oluyor. Bunun dışında, arada, Kıbrıs ya da Avrupa Birliği'ne üyelik dekor olarak sahneye çıkartılıyor, o kadar.

Kıbrıs, işbirlikçi komprador burjuvazinin bir "millî mesele" ihtiyacının karşılanmasıydı. Bir başka ifadeyle, Kıbrıs sorunu, kozmopolitizmin ve işbirlikçiliğin kendisini bir "millî mesele" içinde gizleyebilmesine yarayan dahiyane bir araç idi. Kamuoyu için 6-7 Eylül'de, "Ya Taksim Ya Ölüm" mitinglerinde, 1964 olaylarında ya da "Kıbrıs fatihi Ecevit" dalgalanmalarında olduğu gibi, Kıbrıs sorunu kamuoyunu arada teskin etmenin en kolay ve etkin yolu da oldu burjuvazi için. Topluma "millî mesele" olarak sunulduğu ilk yıllarda, hâlâ "Kıbrıs'ı kurtaran adam" diye hatırlanan Başbakan Menderes, Ekim 1954'te Türkiye'yi ziyaret eden Irak Başbakanı Nuri Said'e, "şayet Kıbrıs'ın İngilizlerin elinde kalmasıyla Türkiye'ye verilmesi

14 *A.g.e.*

arasında bir seçim yapacak olsa, Ortadoğu'nun savunmasına katkıda bulunması için Kıbrıs'ın İngilizlerin elinde kalmasını yeğleyeceği"ni söyleyebilmiştir.[15]

Avrupa Birliği rüyası ise, önce "Yunanistan'ın olduğu her yerde bulunmak" ilkesiyle başlatıldı; Kemalist Batıcılığın meşruiyet zemini olarak ve AB fonları hedefiyle yeni bir gelir kapısı olarak sürülüp yürütüldü. Orada da gelinen nokta "devamlılık" gereğiydi ve Ortadoğu bağlantılıydı. Türkiye'yi Batı burada da Ortadoğu'ya sürmektedir; mesele, hep olduğu gibi, güvenlik ve Türkiye'nin tampon olma özelliğinde düğümlenmektedir. 2 Ekim 2005'te AB Dışişleri Bakanları, Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesi'ni görüşmek üzere toplandığında, bütün ülke nefesini tutmuş sonucu beklemekteydi. Sonunda, gece yarısından sonraya sarkan tartışmalardan sonra müzakere sürecinin başlatılmasına karar verildiği açıklandı ve saat sembolik olarak geriye, 23.59'a alınıp durduruldu. Türkiye bayram yaparken, İngiliz Dışişleri Bakanı "BBC World" televizyonunda müzakerelerin başlamasını şöyle nitelendirdi: "Türkiye için önemlidir ama Avrupa'nın güvenliği ve stratejik pozisyonu bakımından daha da önemlidir." Şifre bu sözlerde gizliydi: "Avrupa'nın güvenliği ve stratejik pozisyonu." Bunlar, Türkiye'nin Avrupa sınırları ile Ortadoğu arasındaki görevinin AB nezdinde ne olduğunu göstermekteydi elbette. Oysa Avrupa Komisyonu'nun 3 Ekim mutabakatını tescil etmesinin ve "tam üyelik müzakerelerinin başlaması" kararının ardından 7 Ekim tarihli Türk gazetelerinin başlıkları farklıydı: *Milliyet*, "Bugün Daha Güzel Bir Gün" diyordu; *Sabah*, "Yeni Bir Türkiye" müjdesi veriyor; *Tercüman* "Tavsiye Sevinci"ne işaret ediyor; *Yeni Şafak*, "Final Vizesi", *Zaman*, "Türkiye'ye Tarihi Yeşil Işık" yakıştırması yapıyor; Radikal, "Hayırlı Olsun, Kolay Gelsin", *Hürriyet* de "Yolun Açık Olsun Türkiye" temennisinde bulunuyordu.

28 Temmuz 2010'da ise, Türkiye'yi ziyaret eden İngiltere

15 Aktaran Ara Sanjian, "The Formulation of the Baghdad Pact", *Middle Eastern Studies*, c. 33, No. 2, 1997, s. 243.

Başbakanı David Cameron, Türkiye'nin "kampı beklerken çadırın içine girememesi"nin yanlış olduğunu söyleyerek Türkiye'nin "çadır bekçiliği" misyonuna işaret ediyordu. Bekçi, kampı, Ortadoğu "terörizmi"ne karşı koruyordu kuşkusuz.

Türkiye'yi, dün olduğu gibi bugün de Ortadoğu'ya, daha doğrusu Ortadoğu'nun bataklık alanlarına bağlayan zincirler "militer" niteliklidir: Her ülkedeki Kürt varlığına kasteden Kürt politikasının bağı da öyledir, emperyalizmin ileri karakolu olmak da, bu işlevin ekonomik, politik, sosyal getirilerine bağımlılık da. Dolayısıyla, Türk dış politikasının özündeki "şiddet" unsuru yapısaldır, tayin edicidir. Bütünüyle Kürt sorununa endekslenmiş ve bununla emperyalizme bağımlılık-işbirlikçilik arasında sıkışıp kalmıştır Türk dış politikası. Manevra kabiliyetinin en geniş alanı, "Türk'ün Türk'e propagandası"nın mesafesiyle sınırlıdır.

Dolayısıyla, Ortadoğu içinde hapsolmak "devamlılık" gereğiydi. Bu nedenle 2012 itibarıyla Ortadoğu'yla yatıp kalkıyor ve kâbuslarımızda Kürt sorununu görüyoruz. Arada pembe düşlerde "krediler", "sıcak para", dolarlar saçılıyor etrafa yeni düzenin ganimet sofrasında yer alıyor askerlerimiz, diplomatlarımız.

ABD Başkanı Bush, para konularını görüşmek üzere Washington'da bulunan iki Türk bakanı "atpazarlığı yapmak"la suçlayıp, "Ülkenize gidip çalışın," diyerek kapıya koymuştu. Irak tezkeresinin yol kazasına uğramasının sonrasında, Amerika Birleşik Devletleri'nden şantaj ve tehdit, AKP'nin gayri resmî yayın organı *Yeni Şafak* gazetesinde Amerikan görüşlerinin en sadık ve ehil yansıtıcılarından gazeteci Cengiz Çandar aracılığıyla geldi: "Sürekli olarak Türkiye'nin 'jeopolitik önemi'nden söz ediliyor. Peki, Türkiye'nin; siyasette, diplomaside, ticarette, askerlikte, güvenlikte sürekli kapısını çaldığı ve 'jeopolitik önem çeki'ni nakde çevirttiği, en güçlü ve en yakın müttefiki Amerika, gün gelip, tam da o 'jeopolitik önemi'nden ötürü kapısını çaldığı ve işbirliği talebinde bulunduğu bir sı-

rada, Türkiye 'başka kapıya' der ise, o 'jeopolitik önemi'nin ne anlamı kalacaktır? 'Jeopolitik önem' çeki bundan böyle nasıl 'nakde' çevrilecektir?"[16] Bu, aynı zamanda liberallerin ve ılımlı İslamcıların, yani AKP'nin yönetiminin mantığını ve bakışını da yansıtmaktaydı. Nakdi işbirliği ile siyasi-militer işbirliğinin temellerini bu anlayış oluşturmaktaydı. Cengiz Çandar'ın sorusuna silahlı bürokrasi çok hevesli olmasına, zaten bu uyarlanmış olmasına karşın gerekli yanıtı verememişti. AKP iktidarı, istenilen yanıtın ta kendisiydi.

Bu noktada, bir başka, bu sefer "ılımlı İslam"a ilişkin Amerikan uyarısına de değinmek gerekir. Uyarı yine Cengiz Çandar aracılığıyla ama daha önemlisi yine *Yeni Şafak*'ta iletilmektedir. Bu, Bush'un "ya bizden yanasınız, ya da bize düşman" ültimatomunun bir benzeridir. Yusuf Kaplan, uyarıyı şöyle anlatıyor: "'Neden başaramadılar' diye örtük bir soru soruyor Çandar ve bu örtük soruyu özetle şöyle cevaplandırıyor: 'İslamcılar, Selefilikle, Müslüman Kardeşler hareketiyle, Seyyid Kutup'la, Mevdudi ile ve bunların söylemleriyle aralarına mesafe koyamadıkları için Üsame bin Ladin'le, Taliban'la ve terörle aralarına mesafe koyamıyor ve bin Ladin'i, Taliban'ı ve terörü açık ve net bir şekilde kınayamıyorlar. Ve sonunda Kemalistlerle, Üçüncü Dünyacı Solcularla aynı safta yer aldıklarını göremiyorlar.' "[17] Bir başka ifadeyle, ABD, "Kendinize gelin!" diyor. AKP dış politikası, bir yanıyla da bu mesajın alındığının, kabul gördüğünün ve gereğinin yapıldığının somut ifadesidir. Yakınlardan bir kanıt olarak, 10 Eylül 2011 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki haberin alt başlığı şöyledir: "ABD ve Türkiye, Arap Baharı sürerken, otoriter rejimlerden kurtulan ülkelerde köktendinci terörizmin tırmanmasına engel olmaya yönelik yeni bir girişim başlattı. 'Küresel Terörizmle Mücadele Forumu' adı verilen girişimin eş başkanlığını ABD ve Türkiye

16 Cengiz Çandar, *Yeni Şafak*, 26 Aralık 2002.

17 Bkz. Yusuf Kaplan, "Çandar Ne Dedi de Anlayamadık?", *Yeni Şafak*, 17 Ekim 2001.

yürütecek, 30 kadar ülke de girişime destek verecek."

Türkiye, Irak işgalinde yer alamamıştı ama Afganistan'a asker göndermişti; Lübnan'da Amerikan çıkarları için kurulan Birleşmiş Milletler "Barış Gücü"ne asker tahsis etmişti; Libya'da deniz ablukasına katıldı; Kürecik'te "Füze Kalkanı" projesinin radar üssünün kuruluşuna izin verdi; ve asıl işleviyle yüzünü Suriye'de göstermeye başladı.

Arap dünyasındaki isyanlarla birlikte her rejim, hem halklara karşı, hem iç düşmanlarına karşı, hem de savaş ve müdahaleye karşı mevzilenmeye başladı. Emperyalizm de boş durmadı elbette. "Arap Baharı"nın başlangıcında, İsrail'den sonra en büyük Amerikan mali-askerî desteğine mazhar Mısır'da isyanın, Mübarek'in safra olarak atılmasıyla denetim altına alınması ve yeni işbirlikçiliğin üretilmesi çabası, ilk şaşkınlıkla gerçekleştirilmeye çalışılan bir pasif restorasyon girişimiydi. Daha sonra, Bahreyn'de Suudi silahlı güçlerinin halkın üzerine yönlendirilmesi; Libya'da NATO bombardımanı ve nihayet Suriye'de kışkırtılan iç savaşta doğrudan taraf olmaya ve bir "saray darbesi"ne ya da işgale/tampon bölgeye zemin hazırlama uygulamaları, aktif restorasyona geçişin örnekleriydi. Türkiye, hem rejimlerin kendilerini tahkim etme boyutunda hareketlendi ve iç disiplinin gereği olarak Kürt sorununda şiddete yöneldi, hem statüsüz Ortadoğu statükosunun yıkılması olasılığından panikledi, hem de emperyalist planlar boyutunda Batı saflarında yeniden mevzilenip savaş moduna geçti.

Restorasyon sürecinde, İran'ın "güvenlik hinterlandı"nı oluşturan Suriye'nin düşürülmesi, Hizbullah'ın Lübnan'da, Hamas'ın Gazze'de, Maliki hükümetinin Bağdat'ta nötralize-pasifize edilmeleri, ardından da büyük İran harekâtının, "savaşların anası"nın gelmesi hesaplanıyor. 'Yeni düzen'in "ganimet sofrası" o zaman toplanacak, Türkiye tarih-kültür-coğrafya üçlüsünü propaganda malzemesi yapacak ama "Batı'ya hizmet-Kürt'e hezimet" düsturuyla hareket edecek, yeni Ortadoğu'da

militer statüko bekçiliği misyonuyla görevlendirilecektir. Böylece AB "çadır bekçiliği" ile Ortadoğu'daki "çadır jandarmalığı" meczedilecektir. Umut budur, yapılan, yapılmakta olan budur, vizyon bu kadardır.

Bu noktada, Kürecik'teki "Füze Kalkanı Üssü" özel anlam kazanmaktadır. Nihai hedefi Rusya ve Çin olmakla beraber söz konusu projenin güncel işlevi İran'a yöneliktir kuşkusuz. Özellikle nükleer ortamındaki savaş planlarında, bir saldırıya verilecek yanıta önceden önlem almak, yani hasmın karşılık verme kapasitesini vurmaya yönelmek, özünde, savunma değil saldırganlığın ön hazırlığı olarak nitelendirilmelidir. Düşmanın temel "caydırıcı" kapasitesinin tehdit edilmesi, savaşa davetiye çıkartmak anlamındadır ve bu manada saldırının ilk salvosu, ateşlenen ilk füzedir. Bu, bir savunma mevzii değil, saldırının ilk siperidir. Türkiye'nin Kürecik'teki "yardım ve yataklığı" böyle bir çerçeve içinde değerlendirildiğinde, fiilen saldırıda yer almakla özdeştir. Kürecik, Libya'daki "deniz ablukası" gibidir, onun "füze saldırısı" biçiminde yansıması, yinelenmesidir. Türkiye Ortadoğu'da Kürecik Üssü-deniz ablukası-tampon bölge ile "şeytan üçgeni"ni kurmuştur.

Elbette bu kadar değil. "Ilımlı İslam"ın AKP şahsında daha genel işlevinin bir özetini şu haberde bulmak mümkün: "ABD ve Türkiye, Arap Baharı sürerken, otoriter rejimlerden kurtulan ülkelerde köktendinci terörizmin tırmanmasına engel olmaya yönelikyeni bir girişim başlattı. 'Küresel Terörizmle Mücadele Forumu' adı verilen girişimin eşbaşkanlığını ABD ve Türkiye yürütecek."[18]

Model Nasıl İşliyor?

Peki model bugün ayrıntılarında nasıl işliyor? AKP ile ABD nasıl ilintileniyorlar? Yöntem ve işleyiş ne tür biçimler alıyor? İşler nasıl yürüyor?

18 *Hürriyet* 10 Eylül 2011.

Karşısındaki tek engel Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla, bugün ABD kendi askeriyle bölgede. "Tetikçilik" öncelikli ve genel bir ihtiyaç olmayabiliyor bu durumda. Türkiye, uzun zamandır, hem askerî gücünün yapısal zaafları hem Kürt savaşı nedeniyle bu rol için yeterli güce de tam sahip değil. Dolayısıyla, bütünüyle devre dışı bırakılmasa da, "tetikçilik"ten başka bir role geçiş anlamlı olabilirdi günümüz konjonktüründe. Türkiye'nin rolü belirlenirken, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bölge içinde, yabancı, yapay ve bünyece reddedilmiş İsrail'in yapamayacağı bir başka temel işlevi de düşünülmüştü. Bu, Türkiye'nin bölge ile tarihî ve kültürel bağlarından hareket edilerek içeri sızmanın, Batı çıkarlarının içeriden savunulması, değerlerinin bölgenin dilinden bir model vitrininin ağzından aktarılması, stratejik hedeflerinin "yerli" bir mevziden geliştirilmesi hesabıydı. Bu, bir "Truva atı" modeliydi.

Türkiye'nin hevesli ve tetikçiliğin daha kolay paraya çevrilebileceğine inanan yöneticileri, salt militer rolü gereğinden, istenenden fazla öne çıkartmışlardı. Bunda Türkiye öylesine ileri gitmekteydi ki, her şeyden önce, nükleer çağda, emperyalistlerin de güvenliğini tehlikeye atan gözü karalığını bizzat onlar engellemeye çalışmaktaydılar. Ayrıca eskiden beri, Batılılar Türkiye'nin hep şiddeti ve askerî çözümü öne çıkartan "kraldan fazla kralcı" tavrından başka bir nedenden dolayı da rahatsızdılar. Amerikalılar "Truva atı" rolünün iyi oynanamadığını hep görmüşler ve bundan şikâyetçi olmuşlardır. Örneğin, daha 1950'li yıllarda Lübnan'daki Amerikan Büyükelçisi Harold B. Minor şöyle yazmaktaydı: "Türkiye'nin Filistin, Tunus, Süveyş vb. gibi politikalarında, eskisine oranla biraz daha esnek davranmasını teşvik [etmeliyiz.] Eğer ara sıra Birleşmiş Milletler oylamalarında bizden farklı ve Araplardan yana oy kullanırlarsa, buralardaki saygınlıkları çok artacağı gibi, Amerika'nın çömezi gibi görünmeleri de engellenir. Örneğin, Süveyş konusunu çok iyi hatırlıyorum. Türkler BM kararının Ortadoğu'da kendi çıkarlarına da, bizim çıkarlarımıza da son derece ters düştüğüne inanmaktaydılar ama kararı geçirmek için onların oyuna ih-

tiyaç olduğundan, bizim isteklerimizi de yerine getirmeyi arzu ettikleri için, oylarını Araplar aleyhine kullandılar. O bir tek oy, Türklerin Arap çevrelerindeki saygınlığına önemli bir darbe indirmiş oldu." Söz konusu oylamalarla ilgili olarak ABD Bağdat Büyükelçisi Burton Berry de şöyle yazıyordu: "Şimdi geriye baktığımda, keşke Türkiye, oyuyla kararları belirleyemeyeceğine göre, çekimser kalsaydı diyorum..."[19]

İşte şimdilerde Türkiye tam da bu rolü, "Truva atı" rolünü oynuyor. Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya bağlamında "jeopolitik önem", dar, esas olarak askerî bir düzlemde işlemekteydi. Oysa AKP şimdi Ortadoğu'da bu konumu, tarih, kültür, din, vb. unsurlarla genişletiyor, daha kapsamlı bir hâle getiriyor, "katma değer"ini arttırıp öyle pazarlıyor. Halkların talep ve direnişlerini "terör" kavramı içinde değerlendiriyor, "stratejik önem"i bu anlayışın terazisinde tartıp Ortadoğu'nun istikrarsızlık ve çatışma pazarında satışa çıkartıyor.

"Truva atı" rolünün iki boyutu var: Biri, "at"ın içinde gizlenmiş ve varlık nedenini oluşturan militer rol, tetikçiliktir. İkincisiyse, bir tür pazarlamacılıkla, acentecilikle gelişen "taşeronluk." Hangisinin ne zaman ve nasıl üstlenileceğinin kararını ise Washington vermektedir. Güzel bir örnek, İran'la ilişkilerde görülmüştür.' Türkiye, "uluslararası toplum" diye pazarladığı emperyalizmin mesajlarını iletir, tehditlerini dillendirerek korkutmaya çalışırken, değerlerini ve hedeflerini dayatırken, taleplerini kabule ikna etmeye uğraşırken İran'da taşeronluk yapmaktaydı. Sonra, ilahlar öyle buyurunca, saldırgan bir projenin, "Füze Kalkanı"nın yardım ve yataklığına yani tetikçiliğe geçiş yaptı, "Truva atı"nın içindeki militer aygıtı dışarı çıkarttı. Benzer bir rol Suriye'de sahneye kondu. Türkiye, 2005'ten başlayarak Suriye'de aktif taşeronluk üstlendi. Taşeronlukla başlayan süreç 2011-2012'de yine tetikçiliğe dönüştü. Truva atı olmak demek, önce içeri sızmak, sonra da görev ne gerektiriyorsa onu yapmaya hazırolda beklemek, ya taşeronluk ya da tetikçilik için pusuya yatmak demek. Tabii gerektiğinde durumdan vazife çıkarmak,

19 Bunlar ve benzer yakınmalar için bkz. George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 332-353.

işaret almadan kokudan işlev yaratmak da var işin doğasında. Truva atı rolünün taşeronluk kısmı, emperyalizmin yumuşak gücünün bir parçasıdır; tetikçilik ise, onun vurucu gücünün.

Özel şirketler düzleminde, iş âleminin işleyişinde, ana şirket yapmayı üstlendiği işin bir bölümünü bir başkasına belirli bir ücret karşılığı devreder. Bir başka ifadeyle, asıl yüklenici, işin bu kısmını başkasına yaptırır. Yönetim ve denetim erki elbette ana yüklenici şirketin elindedir. Devletlerarası ilişkiler bağlamında bu, görev üstlenen taşeron ülkenin, işi ihale eden sermayenin (burjuvazinin) yürütme komitesine, yani emperyalist devletin hükümetine karşı sorumlu olması demektir. Parasını ondan alır, hesabını ona verir, onun direktif ve taleplerine göre hareket eder. Taşeronluk, tetikçilik öncesi kamuflaj ve hasım cepheyi ön bombardımanla yıpratma, yumuşatma görevidir. Ayrıca ideolojik bir yanı vardır: Batı değer ve amaçlarının "şekere bulanarak" sunulması işidir. Gerektiğinde de tehditleri, yaptırım şantajlarını, riskleri, korkutmacaları doğrudan iletme misyonudur; yerine göre, aracı, çöpçatan, sözcü olmak demektir. Türkiye'nin bu rolünü Amerikalı gazeteci Stephen Kinzer, 5 Mart 2010 tarihli *The Guardian* gazetesindeki "Genocide Vote harms US-Turkey Ties" başlıklı yazısında şöyle özetliyor: "Türkiye, Amerika'nın gidemediği yerlere gidebilir, konuşamadığı hiziplerle konuşabilir, ve yapamadığı anlaşmaları kotarabilir. Ve üstelik Batı'nın temel değerleri ve stratejik hedeflerine de bağlıdır. Başka hiçbir ülke, ABD'nin bölgenin amansız çöllerinde, ovalarında ve dağlarında yön bulabilmesine yardımcı olacak araçlara Türkiye kadar sahip değildir." İşte taşeronluk, işte AKP.

Truva atının içeriye sızması bugün bir başka yöntemle daha gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Bu, İsrail dolayımıyla yapılıyor. Diyalog kanallarının açılması ve içeriye bu kanallardan sızılması için İsrail'le çatışma mizanseni sahneye konuyor. Formül açık: Taşeronluğun koşulu diyalog kanallarının açık olması, onun koşulu da İsrail'e karşı tavır almak, onu eleştirmek. Bu arada bir taşla ikinci kuş da vurulmaya çalışılıyor. Bu, İsrail'in bölgede dışlanan bir yük olarak ABD nezdinde itibarsızlaştı-

rılması ve böylece Türkiye'nin ABD'nin asıl gözdesi konumuna yükseltilmesi amacıyla yapılıyor. Soğuk Savaş döneminde İsrail ile Türkiye, Amerikan koordinasyonunda, "Hayalet Pakt" denilen gizli bir anlaşma yapıp bölge halklarına karşı kirli işler çevirmişlerdi. Bu devamlılık bugünse, bir kavgacı rekabet içinde yürütülüyor. Bu, taşeronluk ihalesini kapma yarışının bir parçasıdır.

Artık İsrail'in büyük kozu doğrudan vurucu tetikçiliğine acil gereksinim yok, çünkü zaten Amerikan ordusu bölgede ve 6. Filo'dan İncirlik jetlerine, silahlı güçlerinin alana intikal etmesine Sovyetler gibi bir engel de mevcut değil. Bu durumda, bölgede tecrit olmuş İsrail yerine diyalogları güçlü Türkiye'nin "yeni gözde" seçilme arzusu anlaşılabilir. Tabii bu rekabetin sert olması da. Türkiye'nin hamleleri sert ve canhıraş, hevesli. Bir ipte iki cambaz oynayamıyor. Şimdi en ölümcül numaralarla kendini ispat edecek olan, bir adım öne çıkacak. Anlaşılan o ki, Türkiye her türden ölümcül maceraya açık; bir yandan göze girmek için tetikçiliğe, öte yandan da İsrail'i yıpratmak, en önemli dezavantajı olan yalnızlığını derinleştirip onu kendi yalnızlığında bertaraf etmek için. Sıkışmış, yıpranmış, krize saplanmış, bataktaki üç ülke arasındaki kıyıcı bir oyun bu. Bir yanda ikiz kardeşler, öte yanda da büyük birader. Nasıl ki, ABD bölge halklarıyla savaşırken bu iki ülkenin işbirliğine ihtiyaç duyuyor, bunlar da Filistinlilere ve Kürtlere karşı kendi savaşlarında büyük patronun himaye ve desteğine muhtaçlar. Bu rant için kıyasıya bir öne çıkma, baş gözde, teknik deyimle "en fazla kayırılan ülke" seçilme peşindeler.

İsrail'le "kayıkçı kavgası"nı "dostlar alışverişte görmüşler"dir. *Hürriyet* gazetesinin 9 Aralık 2011 tarihli haberi bu bakımdan öğreticidir: "Başbakan Erdoğan'ın 'one minute' çıkışını yaptığı panelin moderatörü ABD'li gazeteci David Ignatius, Başkan Obama ile Erdoğan'ın Toronto'daki zirveden sonra iyi anlaşmaya başladığını ileri sürdü. Ignatius, 'Arap dünyasında karışıklıklara arka planda kalarak nüfuz etmek isteyen (ABD) yönetim için Erdoğan mükemmel kısa bir yol. Arap mahallesinde itibarı çok yüksek' diye yazdı." "Stratejik derinlik"

Türkiye için ne kadar "derin" ayrı ama ABD için anlaşılan sadece "kısa bir yol", kestirmeden bir sızma bölgeye.

Türkiye Amerika'ya Ortadoğu halklarının karşısına kendisinin ılımlı İslam modernitesinin maskesiyle çıkmasını öneriyor, emperyalist teorisyenlerin "hümanist emperyalizm" projesine kendi "yerel maskeli emperyalizm" modelini ekliyor. Elbette rantını da "Kürt'e karşı destek" olarak istiyor, rakibine de bu arada vurup onu iyice yalnızlaştırarak ana sorununu, bölgede bünyenin reddettiği transplantasyon olduğu gerçeğini kaşıtıp kanatıyor. Gözdeler arasında öne çıkan olmaya oynuyor.

AKP Türkiye'sinin taşeronluk için çok uygun olduğunu görmek kolay. Birincisi, 1950'li yıllarda Ortadoğu'yu kasıp kavuran ve emperyalizmle çelişki ve çatışma içinde olanlar radikal bağımsızlıkçı sol ulusalcılardı. O zaman gerekli olan, "ılımlı" yani işbirlikçi milliyetçilikti. Bugün direniş bayrağına radikal İslamcılar sahip çıkıyorlar. Dolayısıyla emperyalizmin ihtiyacı, işbirlikçiliği İslami hareket içinde kurtarmaktır. Bunun siyasal etiketi "ılımlı İslam"dır. Bu bir zamanlar burjuvazinin devrimci Marksizme karşı ılımlı Marksizmle, yani sosyal demokrasiyle işbirliği yapmasına ve işçileri onun aracılığıyla ezmesine benzemektedir. Bayat ama tutan bir siyasettir.

İkinci olarak, ABD'nin "yumuşak güç"e ve müttefiklere olan ihtiyacının etkin biçimde karşılanmasının karşılığıdır AKP. Bu, Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir uygulamasıdır.

Bir yazımızda bu projeyi şöyle anlatmıştık: "Irak'ta karşılaştığı askerî-politik-moral yenilgi ve iç ve dünya kamuoyundaki yükselen itirazlar üzerine çok güç durumda kalan Amerikan yönetimi, 'yumuşak gücü'nü, yani kültürel-ideolojik etkileme imkânlarını devreye sokma, büyük propaganda makinesini harekete geçirme ihtiyacı duydu ve Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) gündeme getirildi. BOP, bir insani-ekonomik projeler bütünü olarak öğrencilere, akademisyenlere, gazetecilere ABD'de burs verilmesini; kadınların eğitimini; çocuklar için kreşler açılmasını; mikro finans imkânlarının yaratılmasını; sivil toplum örgütlerinin oluşturulması ve desteklenmesini;

okuma yazma seferberliği açılmasını; küçük ve orta işletmelerin desteklenmesini vb. 'demokratik gönül alma' girişimlerini içeren bir 'yumuşak güç' saldırısı, bir ideolojik/kültürel hamle idi. Büyük bir demokratikleşme ve refah yayma yaygarasıyla gündeme getirilmesi, içerdiği projelerin bu 'sivil' görünümüne dayandırıldı. Gaddar şiddetin üzerini örtmeyi hedeflediği kadar kültürel yıkımı, değerler üzerinde hegemonya kurmayı ve ideolojik atmosferi 'çağdaş Batı uygarlığı'nın çıkar ve ihtiyaçları doğrultusunda oluşturmayı hesaplamaktaydı.

"Bu arada bir başka kuş daha vurulacaktı: Şayet, benim inandığım gibi, 'medeniyetler çatışması' düşüncesi, 'ilkel kutsallığın vahşi gücü' ABD kapitalist-emperyalist sisteminin değerlerine, yaşam tarzına, işleyişine uyum gösteremeyenlerle aradaki çelişkiyi ve onları önce zapturapt altına almayı, iradelerini kırmayı, ruhlarını öldürerek, değerlerine yabancılaştırarak, insanlıktan çıkartarak köleleştirmeye yönelik çatışmaya/saldırıya işaret etmekteyse, böylece o da çözüme kavuşturulmuş olacaktı. Üstelik, 'kültürel direnç'in en fazla olduğu bir bölgede. ...

"İşte tam da bu noktada özgül bir siyaset olarak BOP'u Amerikan emperyalizminin kendine özgü karakteri üzerinden kavramak gerekmektedir.

"Karşı devrimin kalesi ABD'ye kimileri 'devrimci' der ve bu, bir açıdan doğrudur da. ABD, 'devrimcidir', çünkü eski sömürgeci güçlere ve klasik emperyalizme göre, kendi tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak, hâkimiyeti altına aldığı tek tek toplumları ve giderek bütün dünyayı sadece 'baskı altında tutup sömürmek' amacını aşan hedeflere, dinamiklere sahip olagelmiştir.

"Bu eğilimin nesnel dinamiklerinin ideolojik yansımasını ABD'nin üzerindeki "takdiriilahi" düşüncesinde, Onun 'ilahî misyonu' (*manifest destiny*) algılamasında bulabiliriz. Buna göre, bu ülkenin sistemi ve halkı, yeryüzüne, Tanrı tarafından özel bir misyonla donatılarak indirilmiştir; bu manada 'seçilmiş'tir ve dolayısıyla 'yeni İsrail'dir. Tanrı'nın insanı kendi gül cemalinden yaratması gibi, ABD'nin de, kendisine verilmiş 'ilahî misyon'la, dünyayı, insanlığı kendi suretinden yeniden yaratması zorunluluğu vardır.

"Amerikan sermayesinin genişleme, tahakküm ve sömürü iştahının nesnel gereklerine pek de güzel uyan bu ideoloji/kültür, Amerikan emperyalizminin sözünü ettiğim 'devrimci' yanını, ayırt edici özelliğini anlatır. ABD, pençesine aldıklarını değiştirip dönüştürerek egemenliğini tesis eder ve dolayısıyla da hâkimiyetini bu dinamiğe dayandırır. Marx ile Engels, *Komünist Manifesto*'da, 'Burjuvazi kendi suretinde bir dünya yaratır,' demişlerdi. İşte, ABD emperyalizmi bu dinamiğin en saf hâlini oluşturmaktadır.

"Bu düşünce, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'sının, nükleer silahlarıyla 'yok etme' ve büyük zenginliğiyle 'var etme' gücüyle; ardından da 'Amerikan hayat tarzı'nın tüm dünyayı sarıp sarmalamasıyla birleşmiş, ABD seçkinlerine, yeryüzündeki 'tanrısal güç'ü temsil ettiklerine inandırmıştır.

"Böylece de, 'kâra iman eden, paraya tapınan' kapitalizmin Amerika'ya özgü emperyalist dinamiği dizginlerinden boşalmış, dünyaya savaş açmıştır.

"İdeoloji-değerler-kültür, stratejik öneme ve role sahiptir Amerikan türü hâkimiyet modelinde ve sadece seçkinleri etkilemekle kalmaz, bütün toplum katmanlarına nüfuz eder, anlamını ve işlevini burada yaratır/bulur. Buna göre, kalıcı ve istikrarlı bir hâkimiyet, sadece şiddete (askerî güce) dayandırılarak oluşturulamaz. Kaba kuvvetin yanında, bir tür ideolojik/kültürel baskı/etki de oluşturulmalı, yani değerler üzerinde de hegemonya kurulabilmelidir; Amerikan türü hâkimiyetin amentüsü de hep bu olagelmiştir. Amerikan emperyalizminin ideologları, hâkimiyet tesisini iki araca, '*hard power*' (sert güç, kaba kuvvet, zor) ile '*soft power*' (yumuşak güç, değerler hegemonyası-ideolojik, kültürel etki gücü) bileşenine bağlamışlardır. Bunun içindir ki, Mac Donalds köfteleri, Coca Cola, Hollywood filmleri, pop müzik, vb.; F-16'lar kadar, toplar, tanklar, füzeler ve deniz piyadeleri kadar, ayrılmaz parçasını, alametifarikasını oluştururlar Amerikan emperyalizminin. Hubert Védrine'nin belirttiği gibi, ABD'nin 'film ve televizyon aracılığıyla dünyadaki imgelere egemen olması dolayısıyla diğer insanların hayal ve arzularını harekete geçirebilme' imkânı ve 'aynı nedenlerle başka ülkelerden

eğitimlerini tamamlamak için ABD'ye çok sayıda öğrenci gitmesi', bu yolla da seçkinler eliyle bu etkinin yerel düzlemde yeniden üretilmesi, yerel burjuvazinin, ekonominin, devlet iktidarının bütün kurumlarının beynelmilel sermayeye bağlanmasıyla birlikte, ABD'nin 'organik hâkimiyeti' hükmünü icra etmeye başlar.

Kısacası, Amerikan emperyalizminin bir dini vardır, buna bağlı olarak bir misyoner yanı vardır. 'ilahî misyon', 'tanrısal güç' ve 'sermayenin kutsallaştırılmış değerleri', Amerikan emperyalizminin 'şeytan üçgeni'ni oluştururlar birlikte.

Bu 'üçgen'in cenderesi içine sıkıştırılan yerlerde hedef bellidir: Zor yoluyla karşıtlar imha operasyonlarına tabi tutulacak, iradeler kırılacak; yerel çıkarlar yeniden tanımlanacak ve emperyalizmin genel çıkarlarına eklemlenecek; giderek tarihten, yerel kültür ve uygarlık sürecinden, toplumdan kopartılmış o yabancı 'özgül çıkarlar'ın ayırdına bile varılmaksızın, Amerikan çıkarları içinde eritilmesi aşamasına geçilecek ve nihayet, köleleştirme tamamlanacak. Artık kölelerin bizzat kendileri, köleliği, yani emperyalist hâkimiyeti, kendi yaşam tarzlarında, kurumlarında, gündelik yaşamlarında, edindikleri yeni 'değerler'de, kısacası, yaşamın her alan ve boyutunda yeniden üreteceklerdir. Artık ABD (emperyalist sermaye), hâkimiyetini tesis için zora başvurmak zorunda olan dışsal/yabancı bir güç olmaktan çıkacak, içsel bir 'toplumsal ilişki'ye dönüşecektir. Böylece, 'yeni düzen'in yetiştirmesi olarak, yeni din, yeni kültür ile Beyaz Adam'ın karikatürü olan 'yeni insan' yaratılmış olacaktır...

Böylece, barbarlar uygarlaştırılmış olacaklardır. Ruhlarını, çağdaş dünyanın tanrısı emperyalist şeytana teslim etmiş ilkeller, modern dünyaya ilk adımlarını böyle atacaklardır."[20]

Bu, tam bir "organik hâkimiyet" tesisi projesidir. Dolayısıyla Ortadoğu'ya "uluslararası kapitalist birikim modeline uygun,

20 Haluk Gerger, "Büyük Ortadoğu Projesi: Emperyalizmin Yumuşak Gücü", *Doğudan*, sayı 4, Mart-Nisan 2008, 54-58.

Amerikan çıkar ve ihtiyaçlarıyla uyumlu kurum ve değerlerle tahkim edilmiş bir reform programı sunuluyor. Burada temel amaç, hiç kuşkusuz, seçkinleri, değerleri, giderek popüler kültürüyle yığınları büyük ölçüde Amerikan değerleriyle şekillenmiş küresel kapitalist tarza entegre ederek vahşi liberal kapitalizmin ahlakına karşı var olan kültürel/tarihsel direnişi yıkmaktır. Böylece, ehlileştirilmiş bir uygarlık, köleleştirilmiş bir halk, yok edilmiş bir kültürle beraber uygarlıklar çatışması da mutlu sona ermiş olacaktır. Ardından da Ortadoğu ABD'nin suretinden yeniden yaratılacaktır; halkın dünyası Amerikan yaşam biçimiyle yeniden üretilmiş olacaktır.

"BOP, zor ve şiddetle örülmüş bir askerî işgal çerçevesi içinde 'modernleştirme' programıdır ve kurmak istediği 'değerler hegemonyası,' özünde, bir 'değersizleştirme', kültürden koparma, yozlaştırma denemesidir.

"ABD, böylece doğrudan kurulacak yeni düzende kendini var edecek, dışsal bir ögeden, yabancı bir devletten, düzenin içkin bir unsuruna, onun kurum ve değerlerinde yeniden üretilen bir asli parçaya dönüşecektir. Böylece de değerler hegemonyasına dayalı bir 'organik hâkimiyet' kurulacaktır ele geçirilen coğrafyada. Böylece de, çok yönlü bağımlılık doğrudan uysal sömürge halkları tarafından yürütülecek, gündelik yaşamda ve kurumlarda yeniden üretilecektir.

"Böylesi karmaşık bir coğrafyayı, oranın kadim halklarını ve farklılıklarını, uygarlık birikimini, ABD'de belirlenmiş, standartlaştırılmış bir kültürel cendereye sokup köleleştirmenin nasıl bir toplumsal mühendislikle mümkün olacağı ayrı bir konudur"[21] Ama konumuzla doğrudan bağlantılıdır. Sözünü ettiğimiz "toplumsal mühendislik"te Türkiye'nin ve özellikle de MÜSİAD burjuvasıyla AKP'nin rolüyle olan yakın bağlantısı özel önem taşımaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi bir "organik

21 Haluk Gerger, "Büyük Ortadoğu Projesi: ABD'nin Hegemonya Arayışı", Demir Küçükaydın (der.), *Büyük Ortadoğu Projesi ve Sosyalist Strateji* içinde, Aray Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 57-58.

hâkimiyet" olduğu ölçüde Türkiye'nin Truva atı rolüne ihtiyaç vardı. Bir bakıma Türkiye, emperyalizmin militer aracındaki "yumuşak gücü"nün bir parçası, uzantısı olmaya geçiş yapıyordu. MÜSİAD-AKP bunun için biçilmiş kaftandı ve Türkiye bunu giyecekti. "Toplumsal mühendislik "hizmetlerinin bir bölümünün taşeron olarak Türkiye'ye ihale edilmesidir mesele. BOP'un temel ihtiyaçlarından biri bölgenin tarihinden ve sosyo-kültürel kökenlerinden gelen, bu manada "otantik" yutturmacasına inandırıcılık kazandıracak bir örnek model taşıyıcıydı. AKP Türkiye'si böyle bir "rol model"i oynamaya hevesliydi, ABD'ye göre de eldeki en uygun malzemeydi.

Truva Atı Taşeronluğunun Teorisi: Stratejik Derinlik mi, Stratejik Bataklık mı?

İşte bugün Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun analizlerinde "Kürt ve Batı faktörleri"nin yerine "tarih-coğrafya-kültür" konulmaya çalışılıyor ve bunlar köhne Osmanlıcılık kokan bir hayali ve beyhude hegemonya tasavvuruna bağlanmak isteniyor.[22] Bu "ideolojik vitrin" ardında gizlenen gerçeklerdense, bambaşka kokular geliyor. Üstelik bunlar yeni argümanlar da değil; Türkiye'nin bölgesel müdahalelerinde hep kullanılan hamasetin klasik bir parçası.

Davutoğlu'nun kitabında, bir yandan, taşeronluğa bir altyapı kazandırılıyor. Onun "stratejik derinliği"nin unsurları, Türkiye'yi söylemindeki "hegemon-lider ülke" konumuna getirmez ama bunların her biri, bihakkın, Türkiye'nin Ortadoğu'da emperyalizmin "Truva atı" rolü için biçilmiş kaftan olduğu görüşüne içeriden argümanlar kazandırma işlevi görür. Bunların burjuvazinin emperyalizmden hizmet talep ederken elini güç-

22 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

lendiren, ihraç malının fiyatını arttıran pazarlama taktiğinin unsurları olduğu açıktır. Türk kamuoyuna ise, "şanlı geçmişten, ortak kültürden, İslamdan ve bugünkü güçten kaynaklanan parlak bir gelecek" vadinin propaganda unsurlarıdır. "Derin analiz" böylece "Ortadoğu bataklığının derinlikleri"ne yönelişte "bir taşla iki kuş vurma"ya yaramaktadır. Dışişleri Bakanlığı, bu bakımdan Davutoğlu'na "cuk oturmakta"dır.

Davutoğlu yaklaşımının ikinci bir işlevi daha söz konusudur. Bu işlev "Anadolu" burjuvazisine ilişkindir. Esnaf-tüccar kırması yeniyetme bu holding burjuvasının içeride iktidar olma dışında hırsları yok mudur? Osmanlıcı Türk-İslam sentezi önyargılarıyla beynelmilel sermaye ve silah gücü karşısındaki görgüsüz ezikliği, onu Ortadoğu'nun mazlumlarının üzerine sonradan görmelerin hıncıyla gönderiyor olamaz mı? AKP dış politikasında bu faktörü yok saymak mümkün değildir.

Belki de eskinin pısırık bürokratlaşmış burjuvazisinin ve Osmanlı ezikliğinin artığı burjuvalaşmış bürokratın dış politikasına göre yine de "devamlılık" üreten bir yenilik bu. Bugün, küreselleşme, kriz, Kürt sorunu gibi çeşitli etmenler sonucu egemen blokta ortaya çıkan çatlak ve iktidar kavgası ortamında, yığınlar nezdinde ideolojik etkiye ve "değerler hegemonyası"na sahip "İslam" etiketli yeni yükselen tekelci sermaye grupları, kendi egemen ideolojisini inşa ediyor. Bu, olgun olmayan, bağımlı, çarşıdan kalkıp yağmacı küreselleşme piyasasına eklemlenmiş esnaf-tüccar kökenli bir kesim, palazlanıp holdingleştiği ölçüde kendi "sınıfsal hırsları"nı devreye sokuyor. "Komünizm tehlikesi"nin geri plana düşmesi ve sınıf hareketinin dibe vurması, Yeni Dünya Düzeni baskısının gücüyle ortaya çıkan özgüven, "resmî ideoloji"nin mağduru durumundaki yığınları seferber etme yeteneği, güçlenme duygusunu ve dolayısıyla hırsları besliyor. Bölgede ABD şemsiyesi altında kendisine bir ekonomik alan da açmak... Argümanlarını ve iç propaganda malzemesini Davutoğlu sağlıyor. Türkiye bu hırsıyla "emper-

yal" bir role oynar gibi yapıyor. Türkiye'yi Ortadoğu'ya iten Batı basıncından gaz alan yeni burjuvazi, bu hengâmede kendi özel hırslarını da gerçekleştirebileceği bir ortamın yaratılabileceğini sanmakta, AKP'ye destek olmaktadır.

Elbette burada devlet zoru da devreye giriyor ve döngü tamamlanıp kapanıyor. "Stratejik derinlik" ve bunun getireceği iddia edilen hegemonik konum elbette ordusuz olmaz. Silahlı güç ya gücü yetiyorsa tek başına, ya emperyalizmle birlikte savaşacak ve iradesini dayatabilecek ki, güç olabilsin. Her iki koşulda da AKP'ye de, bu "vizyon"un sahibi burjuvaziye de ordu lazım. Dolayısıyla bu süreçte bir "ortaklık" kaçınılmaz gereklilik. Tabii ayrık otlarının temizlenmesini de bu çerçeve içinde, yeni rolünde ordunun da "güçlendirilmesi" olarak değerlendirmek gerekir. İktidar mücadelesi sonunda, AKP ile Genelkurmay böyle barışıyor, AKP devletleşiyor, ABD çöpçatanlığıyla birlikte yeni Ortadoğu tasavvuru sahneleniyor. "Stratejik derinlik" bir "stratejik bataklığa" doğru giderken, sıfırla çarpılan her şey gibi "sıfır sorun" siyaseti de sıfırlanıyor. Amerikan saldırganlığının ve Batı blokunun bir parçası ve uzantısı olmakla bölge ülkeleri ve halklarıyla sorunsuz yaşamak arasındaki uzlaşmaz çelişki, "sıfır sorun" politikasının çökmesiyle bir kez daha ortaya çıktı. Bu hâliyle Türkiye'nin, aynen İsrail gibi, bölgeye yabancı bir unsur olduğu gerçeği bir kez daha açığa çıktı.

Davutoğlu'nun "Osmanlılığı"nın gerisinde ve derinlerinde, "Kalleş Araplar bizi arkadan vurdu" kıyıcılığı ve üstünlük duygusu da yatıyor. Bütün bir Arap direnişinin tarihini, tarihsel başlangıcını ve özlemlerini hiçe sayan bu anlayış sadece Türkiye'nin Arap belleğine kazınmış eski sabıkalarının yeniden tazelenmesinden başka bir işe yaramayacaktır elbette. Türkiye'nin bölgedeki durumu trajik bir varoluş hâlidir; yabancı, ruhen kopuk, lanetli bir tecrit, dışsal bir uzantı, bir ajan konumlanması, bir düşman koçbaşı.

Davutoğlu'nun ham Osmanlı-İslam-Türk hegemonik hayalleri, ancak bölge düşürülür, kendine yabancılaştırılıp bo-

yun eğdirilir, tutsak alınıp işbirlikçileştirilebilirse, yani kısaca Türkiyelileştirilebilirse bir anlam kazanır gibi görülebilir ama o zaman da sormak gerekir; önder/model neden Türkiye olsun ya da artık ondan sonra böyle bir meselenin anlamı kalır mı? Bunun, kendi sonucunu ortadan kaldıran bir önermeden başka bir şey olmadığı bölgeyi bilenler bakımından apaçık ortada.

"Irak'ta Yoktuk, Suriye'de Variz"

Bu sözler Dışişleri Bakanı Davutoğlu'na ait. 26 Şubat 2012'de Tunus'ta yapılan "Suriye'nin Dostları Grubu"nun toplantısının ardından yaptığı açıklamada söyledi bunu Davutoğlu.

Türkiye'nin bütün devlet kurumları, karar organları, muhalefetiyle iktidarıyla düzen partileri, medyası bir bütün olarak Irak işgalinde yer alınmasından yanaydılar. Aralarında bir tartışma varsa, o da talep edilecek para ve katılacak asker sayısındaydı. Kamuoyu bakımından da durum çok farklı değildi. Irak'a ilişkin olarak başlarda, "ABD bize PKK'ye karşı yardım etmiyor, biz de ona etmeyelim," yollu bir itiraz kamuoyunun bir bölümünde vardı. Yani geniş kesimler bakımından ilkesel bir karşı çıkış söz konusu değildi. Sadece İngiltere, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkelerinde değil, Bangladeş'ten Güney Kore'ye yüz binlerin hatta milyonların sokağa döküldüğü bir dönemde Türkiye'deki en büyük miting 50.000'leri geçmiyordu. Söylence piyasasına sürülen IMF'nin milyar dolarları havada uçuştukça bu tepkiler de doların sıcaklığında büyük oranda eridi.

TSK'nın AKP'yi boşlukta bırakmak ve kamuoyunun tepkilerinden vazife çıkartıp hükümeti yıpratma profili çizmesi egemen saflarda bir karmaşa yaratmıştı. Sonuçtan emin olunduğu için siyasi yatırım yapmak isteyen iktidar partisi vekillerinden parlamentodaki tezkere oylamasına katılmayanlar olmuştu. "Muhalefet olmanın gereği" olarak muhalefet partileri

de olumsuz oy kullanmışlardı ama sonunda bir hesap hatasıydı tezkerenin geçmemesi. O da, üç ya da dört oyun yer değiştirmesi gibi bir pamuk ipliğinden dönmüştü. Oylamadan sonra bazı vekillerin oylarının rengini değiştirecekleri açıklandı. AKP yetkililerinden biri, "Böyle olacağı bilinseydi, CHP'den iki-üç üye oylamaya katılmaz, karar sayısı düşürülürdü," dedi. Meclis Başkanı, "hemen yeni bir tezkere hazırlayalım," dedi. Hükümet, Amerikan yönetimine başvurdu: Daha fazlasını da içeren yeni tezkere gelecek ve geçecekti. Ama olmadı.

Irak'ta Türkiye neden yoktu? Birincisi, açgözlü pazarlıkta parayı ve "Kürt tehlikesi"ni görünce yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Türkiye'nin iki talebi vardı. Öncelikli olan elbette para idi. Pazarlık, 100 milyar dolardan açılmıştı! Türkiye, işgale, ABD ile İngiltere'nin yanında üçüncü ana partner olarak, mümkünse, 60-80 bin arası askerle katılmak istiyordu. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri, Irak'ın kuzeyinde yani Güney Kürdistan'da kalmak niyetindeydi. Bir generalin deyişiyle, amaç, orasını "ot bitmez" yapmaktı. Bunlar tepkiyle karşılandı. Amerikan kırmızı çizgileri daha baştan baskın çıkmıştı. Nihayet, Amerikalılar kendilerinden o kadar eminlerdi ki, Türkiye'yle uğraşacak zaman ve sabırları yoktu. Bu nedenle de hükümetin yeni koşulsuz tezkere önerisini reddettiler, sadece hava sahasının açılmasını istediler.

Bugün hâlâ hayıflanmalar ve itiraflar birbirini kovalıyor.

Ama başka pek çok biçimde Türkiye Irak'ta vardı. O zamanki Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Şubat 2007'de New York'taki Council On Foreign Relations isimli kuruluşta yaptığı konuşmada, "Irak'ta Amerikan başarısı bizim de başarımız olacaktır," demişti. Bu manada Türkiye işgalin tam içindeydi. O kadar da değil; ciddi bir yardım-yataklık ve suç ortaklığı daha somut olarak da mevcuttu. NTV televizyonunun 20 Mart 2007 günkü 13.00 haberlerinde AKP İstanbul Milletvekili Egemen Bağış, Irak'taki Amerikan askerlerinin lojistik desteğinin yüzde 80'inin Türkiye'den gittiğini açıkladı.

"Irak'ta yoktuk," demek, askerî bir destekle beslenen bir "varlık" eksikliğini anlatmaktı. Böylece Türkiye, Irak'taki gelişmeleri etkileme imkânından yoksun kalmış ve orada bir "Kürt oluşumu" ortaya çıkmıştı. "Ağızdaki bakla" buydu. Kürt sorununun Türk dış politikasını tutsak aldığı ve Ortadoğu politikasını emperyalizmle birlikte belirleyen, biçimlendiren temel unsuru olduğu gerçeği saptanmadan gelişmeleri kavramak mümkün değildir. Dolayısıyla Davutoğlu'num "varlık-yokluk" saptamasını da bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir.

Türkiye, Suriye'de Ne Arıyor?

Türkiye, Suriye'de, Irak'ta elinden kaçırdığını düşündüğü Kürtleri arıyor. "Suriye'de varız," esasta bunun içindir. Suriye'deki gelişmeler, tam da Batı-Kürt dinamiklerinin iç içe geçmiş hâlinin dış politikaya yansıması örneğidir.

Türkiye Suriye'de nasıl var? Savaş kışkırtıcısı olarak var, sabotajcı CIA ajanlarıyla var, iç savaşın tarafı olarak var, Amerika'nın taşeronu olarak var, tetikçisi olarak var, Kürt halkının tepesinde sallanan "Demokles'in kılıcı" olarak var.

Ve, Türkiye'nin Suriye'deki varlığı, Türk dış politikasındaki "devamlılık" unsurlarını göstermesi açısından da ibret verici. Dönemin kudretli paşalarından Orgeneral Tuncer Kılınç, 30 Haziran gecesi CNNTürk'te Rıdvan Akar'a, "Tezkerenin çıkması için Türk Silahlı Kuvvetleri elinden geleni yapmıştır," dedi. İlker Başbuğ'un "*Terör Örgütlerinin Sonu*" başlıklı kitabında tezkerenin geçmemesinin "hata olduğu"nu yazdığı bütün gazetelerde ayyuka çıktı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, 6 Mayıs 21010'da *Milliyet* gazetesinde Fikret Bila'ya şöyle diyordu: "İlker Paşa'nın belirttiği gibi o günkü koşullar altında biz 1 Mart tezkeresinin geçmesini istiyorduk. Bunun Türkiye'nin çıkarları açısından yararlı olduğunu düşü-

nüyorduk. ... 1 Mart tezkeresi keşke geçseydi... O durumda ise PKK ile mücadele edilecekti. ... Eğer geçseydi Kuzey Irak'ta ve hatta Irak'ta hem güvenlik hem de siyasi oluşumlar bakımından Türkiye de söz sahibi olacaktı. PKK, Kuzey Irak'ta bu kadar rahat yerleşemezdi. Siyasi oluşumlar da başka bir seyir alabilirdi." 31 Ağustos 2012 gecesi de, Habertürk televizyonunda gazetecilerle yaptığı söyleşide Başbakan Erdoğan, "Biliyorsunuz, ben 1 Mart tezkeresinin geçmesini istiyordum," dedi. Yan unsurları saymaya gerek yok...

Batı'nın işini üstlenmek ve Kürt'ü engellemek, statüsüz bırakmak; işte devamlılığın iki unsuru. Ve işte uygulama alanı; Suriye.

Bugün Suriye'yle ilgili olarak yaşananlar, 1950'lerdekine neredeyse tıpatıp benzemektedir.

1955'te başlayan "Suriye Krizi"nde ABD ve İngiltere önderliğindeki koalisyon Suriye'de bir rejim değişikliği için düğmeye basmışlardı. Bu konuda en hevesli ülke olarak da Türkiye ön safta yerini almıştı. Başbakan Menderes şöyle demekteydi: " [B]iz bütün devletlerin istiklallerine ve komşumuz Suriye'nin istiklaline tamamıyla riayet olunması hususunda en hayırhalı hislerle mecburuz. Cümlece malumdur ki Suriye'yle çok uzun müşterek bir hudutla birbirimize komşu ve bağlı bulunmaktayız. Binaenaleyh, bizim memleketimizde cereyan eden hadiselere karşı Suriye'nin yakından alaka hissetmesi tabii ise, Suriye'nin içinde bulunduğu hadiseler muvacehesinde bizim de öyle yakın bir alaka duymamız pek tabiidir."[23] Suriye ise alttan almakta, itidalli davranmaktadır: "Suriye hükümeti, Türkiye'yle normal münasebetler idame etmek hususundaki arzusunu müteaddit defalar ve hiçbir şüpheye mahal vermeyecek bir şekilde beyan etmiştir. Suriye hükümeti, Arap memleketleriyle olan münasebetlerinin Türkiye'ye karşı asla hasmane olmadığını, fakat sadece Arap milletlerinin menfaatlerinden ve

23 *Ayın Tarihi*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü. Şubat 1955.

meşru müdafaa ihtiyaçlarından mülhem olduğunu tekrar teyit eder." Buna karşılık, Mısır'da yayımlanan *El Ahram* gazetesi daha dobra yazmaktadır: "Anlaşıldığına göre Türkiye, vaktiyle Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası bulunduğu ve İstanbul'dan direktif ve emir aldığı devre ait eski Osmanlı zihniyetine uymaya hâlâ devam etmektedir. Türkiye Suriye'ye, sanki ayrı bir şahsiyete ve takip edeceği politikayı kendi millî menfaat ve emelleri çerçevesinde bizzat tespit hürriyetine sahip, bir bağımsız memleket değilmiş gibi hitap etmektedir."[24]

Polemik bu minvalde devam ederken, kriz tırmanmayı sürdürmüş ve 1957 yılına gelindiğinde Amerikan mahreçli bir habere göre, Türkiye, Suriye sınırına, "2 Türk piyade tümeni ve zırhlı tümene eşdeğer, yaklaşık 33 bin kişiden oluşan bir motorize birlik yerleştirmiştir. 4 Ekim itibarıyla ek bir zırhlı tugayın trenle sevkiyatı başlamıştır ve tamamlanması Türk Kara Kuvvetleri'nin gücünü yaklaşık 37 bine çıkartacaktır. 10 Ekim'de bu zırhlı tugayın sevkiyatının tamamlandığı bildirilmiştir."[25] Bu sayı daha sonra 50.000'e çıkacaktır. Bu arada sınırda askerî manevralar gerçekleştirilirken Suriye hava sahası sürekli ihlal ediliyor, bombalar "yanlışlıkla" sınırdaki Suriye köylerine düşürülüyor, sınır bölgelerinden insanlar kaçırılıyor, siviller öldürülüyordu. Her türden kışkırtıcılık tezgâhlanmaktaydı. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, İngiliz Dışişleri Bakanı'na şöyle yazıyordu: "Bize öyle geliyor ki, artık içeriden bir düzeltme için çok az umut vardır ve dolayısıyla [komşu ülkelerden oluşan] dış imkânları düşünmek zorundayız."[26] Kastedilen "kaynak" (*asset*) ülkelerin başında Türkiye gelmekteydi.

24 Ayın Tarihi, Mart 1955.

25 Aktaran Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu; 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.191.

26 Declassified Documents Reference System, Farmington Hills, Michigan, Gale Group, 2005, Belge No. CK3100237681 (John Foster Dulles Papers, 1952-59, Box 15); Foreign Relations of the United States, 1955-57, c. XIII, Government Printing Office, Washington DC, 1992, 1993, s. 648.

Ne var ki, ortaya çıkan tepkiler, Suriye'de iç karışıklık ya da askerî darbe gerçekleştirilememesi, Sovyetler Birliği'nin devreye girmesi gibi nedenlerle Batılılar geri adım atmaya başlamışlardır. Bu arada Türkiye o denli öne çıkmış, o denli saldırganlaşmış ve askerî bir müdahaleye kilitlenmiştir ki, bunun NATO bağlantısıyla Sovyetler Birliği ile bir savaşa neden olabileceği korkusuyla, İngiltere ve Amerika biraz para yardımıyla mali kriz içindeki Menderes hükümetini engellemeye çalışmıştır. Onlar, Türkiye müdahalesinin Araplarda da tepki doğurabileceği endişesiyle, işgalin Ürdün, Irak gibi Arap ülkelerinin silahlı kuvvetlerince gerçekleştirilmesini, Türkiye'nin sınıra asker yığarak Suriye ordusunu meşgul etmekle yetinmesini istemişlerdir. Menderes'in dostu işbirlikçi Irak Başbakanı Nuri Said dahi işgal gücüne Türkiye'nin katılmamasını istemiştir. Menderes'in, "Türkiye'yi lütfen engellemeyin," ricalarına karşın Batılılar ona yüz vermemiş ve operasyonların durdurulmasına karar vermişlerdir. Bunun üzerine Türk hükümeti ABD'den hiç olmazsa Suriye hükümetinin "halkı temsil etmediği"ni açıklamasını rica etmiştir. Bu arada bir Sovyet filosu da Suriye'nin Lazkiye limanına demir atmıştı.[27] Bu gelişmeler sonucunda Türkiye yalnız kalmış ve geri çekilmiştir.

28 Haziran 2012 nüshasında *Vatan* gazetesi şu haberi geçti: "Son günlerde Suriye sınır bölgesindeki sevkiyat ve hareketliliğin sır perdesi aralandı. Sınır bölgesine taşınan zırhlı ve füze bataryalarının daha önce uzun süre tartışması yapılan 'uçuşa yasak bölge' (tampon bölge) hazırlığı olduğu anlaşıldı. Suriyeli sivilleri Esad rejiminin zulmünden korumak amacıyla gündeme gelen tampon bölge için F-4 krizinin ardından Ankara ile ABD arasında görüşmeler yapıldığı ortaya çıktı. Konuyla ilgili *Vatan*'a konuşan bir ABD Savunma Bakanlığı yetkilisi, son NATO zirvesinde Türkiye'nin üye ülkelerden ve Kuzey Atlantik İttifakı'ndan talepleri arasında uçuşa yasak

27 Bkz. Haluk Gerger, *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, *A.g.e.*, s. 163-200; Ayşegül Sever, age., s. 181-204.

bölgenin de bulunduğunu doğruladı. Geçen cuma bir Türk F-4'ünü düşüren Suriye'nin Erdoğan'ın deyimiyle 'Türkiye'ye millî güvenlik tehdidi oluşturduğu' ve bunun önlenmesi için Ankara'dan tampon bölge talebinin tartışılması isteğinin geldiğini açıkladı." 31 Ağustos 2012 günlü bütün gazetelerse, büyük düş kırıklığı içinde, ABD Genelkurmay Başkanı General Martin Dempsey'in Suriye'ye müdahaleye ve tampon bölge kurulmasına karşı bir konuşma yaptığını yazmaktaydı. *Taraf* gazetesi, "Suriye'de Tek Başına" başlığı atmıştı. Türkiye ise, olanca kararlılığıyla ve kışkırtmalarıyla bastırıyor. Herhalde Erdoğan da Menderes gibi, "Türkiye'yi engellemeyin!" diye dayatmaktadır.

Bugün yaşananlara baktığımızda söylenebilecek tek şey var: İşte Menderes'ten Erdoğan'a bir arpa boyu yol gelen Türkiye.

1957'nin 15 Ekim'inde Suriye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir mektup yazarak, Türkiye'nin kendisine yönelik kışkırtıcı ve saldırgan tavrını şikayet etmiş, ertesi gün de Genel Kurul'un konuyu ele almasını istemişti. 55 yıl sonra, 17 ve 18 Eylül 2012 tarihli gazeteler, Suriye'nin Türkiye'yi, ülkesinde sabotaj ve terör faaliyetlerini desteklediği, saldırgan ve kışkırtıcı bir politika izlediği gerekçesiyle BM'ye şikayet ettiğini yazmaktaydılar. Marx'ın "tarihin tekerrürü"ne ilişkin yazdıklarını anımsarsak, Türk dış politikasına ilişkin olarak ortada "devamlılık" ötesi bir "trajikomik" durumun olduğunu söyleyebiliriz...

Batı için Suriye, İran'ın bir ön savunma mevzisi. Ayrıca, yeni "dizayn" projesinde son engel. Türkiye'yi Suriye'ye bu noktada Batı itiyor. Suriye, aynı zamanda bir Kürt statüsü ya da oluşumu bakımından kritik dönemeci temsil ediyor. Kürt sorunu da bu bağlamda çekiyor Türkiye'yi ona. İki unsur birlikte böylesine saldırgan, böylesine kışkırtıcı, böylesine canhıraş bir etki ve eğilim yaratıyor Türk dış politikasında.

KÜRTLER, KÜRTLER, KÜRTLER...

Elbette Türkiye sadece parasız bir asker değildir. Türkiye'nin Ortadoğu siyasetini ve özellikle de bugünkü Suriye stratejisini anlamak için artık neredeyse tek başına Türk dış politikasının ana ekseni durumuna gelmiş bulunan Kürt sorunu üzerinde durmak gerekmektedir. İlk saptanması gereken, burada da mevcut olan devamlılık olgusudur. Batı bağının yanında Kürt sorunundaki devamlılık, Türk dış politikasının Ortadoğu'da gösterdiği hazin devamlılığın öteki ana kaynağını oluşturmaktadır.

Kürt sorunu, Türkiye'nin tamamına damgasını vurdu ve bu arada dış siyasetinde ülkenin müttefikleriyle ilişkilerini, insan haklarından talep edilen askeri-politik desteklere uzanan bir dizi mesele üzerinden, bozan bir kriz etkisi yaptı ve burjuvazinin uluslararası kapitalizmin yeni boyutlarına eklemlenmesinde de ciddi bir engele dönüştü. TBMM Başkanı Cemil Çicek, 12 Eylül 2012 tarihinde NTV'deki "özel röportaj"da, Kürt sorununun dış boyutunun, dış politikayla olan ilişkisinin, iç faktörlerden "daha önemli" olduğunu söylerken onun Türk dış politikasındaki kritik ve belirleyici rolünü vurgulamaktaydı. Elbette bölge politikası da bu bağlam içinde ele alınmalıdır.

Türkiye, Irak'ta devre dışı kalmanın "dersini" almış ve bu kez Suriye'de "aynı hata"yı tekrarlamamak için Suriye'de ya doğrudan işgal yoluyla ya da bir tampon bölge ile "askerî güçle beslenen" bir alan kapma stratejisini belirlemiştir. Böylece, hesaba göre, Irak'ta olanın aksine, gelişmelere müdahale imkânı elde edilecek ve burada da bir "Kürt oluşumu"na izin verilmeyecekti. Türkiye, Sykes-Picot Anlaşması'yla belirlenen ve "statüsüz Kürt-bölünmüş Kürdistan" unsurunu içeren Ortadoğu statükosunun yıkılmakta olduğunu görmekte, can havliyle bunu önlemeye çalışmaktadır. Kürtlerin millî varlığını ve bundan kaynaklanan doğal-meşru-demokratik haklarını inkâra,

buna karşı çıkışları da imhaya yönelmiş bir "devamlılık", dış politikadaki "devamlılığın" da kaynağı olmaktadır.

Burada da bir "değişim", en azından "değişim görüntüsü" hamlesi yaşanmamış değildir. AKP iktidarının "açılım" politikası böyle bir öz taşımaktaydı ve kökenleri Özal'a kadar uzanmaktadır. Türkiye'nin Kürt sorunu ve savaşındaki başarısızlıkları, kaçınılmaz olarak egemen blok içinde çatlamalara, çatlak seslere, yeni arayışlara neden olmuştu. Turgut Özal ve çevresindeki liberaller bu arayışın öncüleri oldular. Onlar, şiddetin yanına kimi aldatıcı "iyileştirmeler" (reformlar) koymayı ilk önerenlerdi. Buna ek olarak, Türkiye'nin esasta Kürt krizi ve Kirli Savaş nedeniyle "istikrar" ve "insan hakları" bağlamında Batı'yla ortaya çıkan gerginliklerinin izalesi, ilişkilerin rayına oturtulması ve mutlaka emperyalizmin desteğinin yeniden bütün etkinliğiyle arkaya alınması hayati bir gereklilik olarak saptanmıştı. İşte, "açılım" bu kaldığı noktadan sorunun yeniden ele alınması demekti.

İlk değişiklik "malumun ilanı" oldu, yani muğlak da olsa, bireysel bazda vurgulansa da, bir "Kürt varlığı" resmî söyleme de yerleşti. İkinci olarak, "iyileştirmeler" (reformlar) temelinde kimi girişimler oldu. Üçüncü ve asıl önemlisi, asıl amaç olan "tasfiye" yöntemine ilişkin değişiklik hamlesiydi. Klasik-geleneksel anlayışta, hedef topyekûn tasfiye, araç da şiddetti. Oysa şimdi, ulusalcı "salt şiddetle topyekûn tasfiye"den, liberal "aşamalı tasfiye"ye geçiş denenmekteydi. Buna göre, önce PKK'nin askerî kanadının tasfiyesi hedeflenecek ve bunu gerçekleştirmek için şiddetin yanında reform vaatleri de devreye sokulacaktı. Gerisi sonra getirilecekti.

Ne var ki, "çözüm"den ziyade "tasfiye" amaçlı olduğundan söz konusu "açılım" Kürtlerce bir dolandırıcılık olarak algılandı ve reddedildi. Gerçekten de görüntüdeki değişim, fiiliyattaki, özdeki devamlılığı gizleyememişti. Böyle olunca da, her şey yeniden aslına döndü, "devamlılık" egemen oldu ve şiddet hükmünü icra etmeye başladı. Bu "devamlılık" da yine dış po-

litikaya yansıdı, onun "devamlılık" dinamiklerinden birisi olmayı sürdürdü. Kaynağını, çözümü tasfiyede aramakta, tasfiye ile çözümü özdeş görmekte, bu "tasfiye-çözüm" kapanı içinde kıstırılmışlıkta, savaşta kazanamadığını masada kazanma kurnazlığında, göz boyamaya dönük içi boş reform aldatmacasında bulan yöntem elbette başarılı olmazdı. Özal'ın zorunluluktan denemeye çalıştığı ve sonuç vermeyen "şiddet-reform birlikteliği yoluyla tasfiye" yönteminin kozmetik makyajlarla ve aynı tasfiye mantığıyla sürdürülmesi aynı zamanda başarısızlığın da devamlılığıydı.

Bugün benimsenen yeni "aşama" ya da "konsept", ABD ile daha yakından bir eşgüdümü ve eklemlenmeyi de içermektedir. Bu, saldırı bakımından da, onun "kırmızı çizgileri"nin kabulü anlamında da böyleydi. İkincisi, Kürtlerin içine sıkıştırılmak istendiği yeni "şeytan üçgeni"nde ABD'nin yanı sıra "liberal tasfiyecilik" ile "ulusalcı şiddet"in füzyonu, birlikteliği söz konusudur. Üçüncüsü, Güney'e belli roller biçiyor yeni yöneliş. Dolayısıyla, ABD'nin "kırmızı çizgileri"nin kabulünü, Güney'le "yapıcı" ilişkileri ve "liberal tasfiye" yöntemlerini "ihanet" sananların, ABD'ye karşı çatışmacı bir söyleme, hatta konumlanışa oturanların tasfiyesi de kaçınılmaz oluyor. Yeni "aşama", iç ve dış meşruiyete görece özen gösteren bir taktiği de içeriyor ve bu, yıprananların, meşruiyet kırılması yaşayanların tasfiyesini zorunlu kılıyor. Elbette "Ergenekon Operasyonu", icra kadar, yargıyla birlikte Genelkurmay'ı da içeriyor; bu hâliyle de, "Kürt sorunu"nu birbirlerine karşı koza dönüştürmüş ve tarafları, ulusalcı-orducu güçler/AKP-liberaller/ABD olan iktidar mücadelesinde, yeni bir uzlaşmayı, Kürt savaşına ilişkin yeni bir ortaklığı anlatıyor. Dış politika, iç politikanın uzantısı olarak bu zeminden işlemeye başlıyor.

Bu durumun sonucunu, sıradan, sıradan olduğu ölçüde de yaygın biçimde paylaşılan, Türkiye'nin bir bütün olarak çıkmazlarının ipuçlarını içeren şu "analiz"de bulmak mümkün: "Gerek Suriye ve gerekse Irak'ın istikrarsızlığı, Türkiye için bir

güvenlik riski içeriyor. Bu ülkelerde istikrar, o ülkeler için olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarı. İstikrarı kimin nasıl sağladığı önemli kuşkusuz ama ikincil önemde, önce istikrar."[28] Evet, büyük gazetenin "derin" analizinde "Kürt" sözcüğü geçmiyor bile, ama her satıra sızmış durumda. "İstikrar", "güvenlik", "çıkar" hepsi Kürt'e endekslenmiş durumda. Kürtlerin millî statüko elde etmesi olasılığı ve bunun Türkiye'ye yansıması, bütün bu kavramların tanımındaki-açılımındaki kilit şifreler. Bunun behemehal önlenmesi, kim tarafından nasıl yapılırsa yapılsın, Türkiye'nin önceliği. Bu "analiz"e önem atfetmemizin nedeni, devamlılığın sıradanlığını bütün Türkiye bakımından temsil etmesi. Bu anlayışın, aynı zamanda Türkiye'nin ve onun dış politikasının trajedisini de yansıtıyor olması, "stratejik derinliğin" "stratejik sığlığı"nı gözler önüne sermesi...

AKP ve liberal yandaşları hep bir "kopuş"tan söz ediyorlar. Dışarıdan gelip içeridekini kovmaktan beter yapan Türkiye'nin ideolojisi ve örgütlenmesidir Kemalizm. Ermenilere reva görülenlerle, bugün sadece 2000 kadar kalmış Rum gerçekliğiyle, Asuri, Laz ve ötekilerle "halkların mezarlığı"na dönüştürülmek istenen Anadolu projesiyle, Kürtlere karşı uygulanan "inkâr ve imha" politikalarıyla yüzleşmeden, kopmadan ve tümüyle barışmadan, Kemalizmle özde kopuş, kendilerini sistem dışı sayan İslamcılar bakımından da, komünistler bakımından da mümkün değildir. "Kopuş" ancak bu "ateşle imtihan"dan geçince mümkün olabilecektir. Türkiye'nin emekçi yığınları, her şeyden önemlisi, işçileri, Freud'un sözünü ettiği bir "kültürel idealle sağlanan narsist tatmin" kapanındadırlar. Eski Roma'nın yoksul plebllerini anlatırken şöyle der Freud: "Kuşkusuz o, borçların ve askerlik görevinin yükü altında ezilen bir lanetli pleb idi, ama bunu dengelemek üzere, o ayrıca bir Roma yurttaşıydı, başka halkları yönetme ve onların yasalarını dayatma görevini pay-

28 İsmet Berkan, "Suriye: Strateji, Taktik ve Politikalar", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2012.

laşan bir Romalı."[29] Hem sınıfsal hem de ulusal temelde iki defa ezilen sınıf kardeşi Kürt işçisinden kendini sadece sınıfsal yazgıyı paylaşarak ama "ulusal üstünlük"le ayıran ve ona duyarsız kalan Türk işçisi, bu boş "tatmin" duygusunu aşmadan gerçek manada proleterleşemez ve her şeyden önce kötü yazgısını değiştiremez.

İnancımız odur ki, öncelikle bu "sonradan gelip ötekileri inkâr ederek el koyma" gerçekliğinin, özellik ve psikolojinin; resmî ideolojide; devlet aklında ve yapılanmasında; şoven ve militarist değerler bütününde; toplumun ruhi şekillenmesinde; dışa kapalılığında ve milliyetçi güvensizliğinde; bayrak fetişizminde ve işgal günleri kutlamalarında; her şeyi, herkesi Türkleştirme çılgınlığında; ve daha pek çok şeyde ortaya çıkan sonuçlarını dikkate almaksızın, Türkiye'yi bırakın değiştirmek, anlamak dahi mümkün değildir. O zamana kadar hep aynı hikâye tekrarlanıp duracaktır ve bir kısır döngü cenderesi içinde boğulacaktır hayat.

Bugün olduğu gibi...

Elinizdeki kitapta 1990'lı yıllarda yaşanmış, korkunç insani çürüyüşe ve moral tahribata işaret eden kimi hazin olaylara, örneğin, "teröristlerin gömülmesi"ni protesto edip mezarlıklarda kemik toplayanlara değinmiştik. Aradan 14 yıllık bir zaman, binlerce genç insanın ölümü, "Açılım," toplumda ve devlette "Kürt realitesi"nin kabulü, TRT Şeş, vb. geldi, geçti ve fakat linçler, ırkçı saldırılar, nefret söylemi hiç eksilmedi, aksine artarak sürdü. BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın eşi Ankara Gölbaşı'nda defnedilirken insanlar olay çıkarttılar. *Milliyet* gazetesinin "Yine Terörist Cenazesi gerginliği" başlıklı haberine göre, 16 Eylül 2012'de "Ekşioğlu mahallesinde Kuran Kursu caddesi üzerinde toplanan yaklaşık 500 kişilik grup mahalledeki mezarlığa terörist cenazesi gömüldüğü gerekçesiyle yürüyüş

29 Sigmund Freud, *The Future of an Illusion*, çev. ve der. James Strachey, W. W. Norton and Co., New York, 1961, s. 13'ten aktaran Gilbert Achar, "The Clash of Barbarisms", *Monthly Review*, Eylül 2002, s. 26.

yaptı... Aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 500 kişilik grup 'Kahrolsun PKK, Şehitler Ölmez Vatan Bölünmez' sloganları atarak ... yürüdü. Mezarlığa yaklaşık 500 metre kala grup durduruldu. Polisin mezarlık yakınındaki tedbirleri sürüyor."[30] Bugün, belki de tek teselli, yine Sırrı Sakık'ın 15 Eylül 2012'de 25 yaşında hayatını kaybeden oğluyla ilgili nefret dolu sosyal medya mesajlarının yayınlanmasının kimi ana akım medya sayfa ve ekranlarında bile engellenmiş olması...

Türkiye hep oynayageldiği "Rus ruleti"ne devam ediyor; 21. yüzyılda bir kumarhaneye dönüştürülmüş küresel piyasada gangsterlerin ölümcül oyununda hileli Amerikan zarı atıyor ve Ortadoğu'ya da, Türklere de büyük kötülük ediyor. Bu gidişin sonu, tek tek ülkelerin Lübnanlaşması, bölgenin de Balkanlaşması. "Stratejik derinlik", böylece bütün Ortadoğu için bir "stratejik ölüm çukuru"na dönüşme eğilimini barındırıyor bağrında.

Elinizdeki kitabı 1998 yılında bitirmiş ama tamamlamamıştık; onu zamana havale etmiştik. Şimdi yine tamamlamıyoruz. Geleceği Türkiye'nin emekçi mazlumları kendi ellerine almadığı sürece bu hikâye burada bitmez. Biz, bundan sonra yazılacakları, öykümüzün yeni kitaplarını, bu kitapta anlatılan "Türkiye gerçekliği" ile yüzleşip onu değiştirecek genç kuşaklara bırakıyoruz. Hikâye ancak o zaman tamamlanmış olacak.

Sonrası, başka ufuklar, başka serüvenlerdir...

Güzel masallardır çocuklara bırakılacak...

30 http://gundem.milliyet.com.tr/yine-terorist-cenazesi-gerginligi/gundem/gundemdetay/16.09.2012/1597304/default.htm

Dizin

A

Abasıyanık, Sait Faik 60

Acheson, Dean 37

Acil Müdahale Birliği 160

Adalet Partisi (AP) 115, 116, 124

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 253-258, 262, 264-268, 271, 272, 276, 279, 280, 282, 284-286, 291, 292, 294-296, 303, 304

Adalı, Coşkun 232, 233, 244

Adler-Karlsson, Gunnar 38

Afrika 86, 88, 118, 158, 170, 187

AGİT 187

Agmon, Marcy 163

Agt, Van 139

Akat, Asaf Savaş 201, 208, 210, 219, 220

Akbulut, Yıldırım 191

Aksoy, Rafet 73

Alkin, Erdoğan 222

Allison, Graham T. 110

Almanya (Federal/Batı Almanya) 25, 26, 31, 39-41, 80, 117, 118, 137, 139, 159, 189, 231

Aloğlu, Sedat 211

Alpar, Cem 20, 128, 129, 138

Alpay, Şahin 194, 246

Alpkaya, Mehmet Celalettin 82

Altan, Ahmet 222

Altan, Mehmet 135, 137, 139

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 33, 35-39, 41, 44, 47-49, 54, 56, 57, 59, 60-63, 66-70, 72-74, 78, 79, 83-87, 89-93, 95-100, 103, 107-109, 111-115, 117, 122-124, 134, 141, 145, 150, 154, 157-160, 163-169, 173, 186-190, 193, 194 198, 199, 201, 207, 210, 211, 217, 218, 228, 231, 234-236, 238, 245, 246, 249-252, 254, 256-258, 261, 263, 265, 266, 268, 269, 272, 273, 276, 277, 279, 280, 282-284, 286-296, 300, 301, 304

Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi 165

Anadolu 24, 45, 58, 72, 81, 163, 178, 206, 216, 254, 255, 264, 293, 305

"Anadolu Kaplanları" 254

angarya 19, 20, 42

anti-demokratizm 222

anti-emperyalizm 258

anti-komünizm 83

Arcayürek, Cüneyt 57

Aren, Sadun 25

Arhan, Faruk 225

Arın, Tülay 197

Arkin, William M. 168

Asya, Arif Nihat 61

Arnavutluk 32

Arslan, Aydın 175

asimilasyon 23

"Asker Partisi" 237
Asya 61, 86, 88, 118, 145, 170, 212
Ataöv, Türkkaya 78, 79
Atatürk, Mustafa Kemal 18, 21, 23, 97, 234, 247, 271
Atay, Falih Rıfkı 26
Avcıoğlu, Doğan 47, 51, 52, 60, 68, 74, 80, 82
Avrupa 11, 26, 27, 31, 32, 34, 35, 38-40, 58, 63-66, 74, 75, 77, 84, 89, 98, 106, 115, 118, 123, 138, 139, 144, 153, 185, 188, 190, 193, 198, 199, 212, 214, 236, 241, 247, 270, 277, 278, 295
Avrupa Birliği (AB) 11, 268, 269, 277, 278, 282
Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), (AT) 123, 138, 185
Avrupa Konseyi 64, 65, 74, 153, 199
Avustralya 207
Avusturya 189
Aydemir, Şevket Süreyya 26, 219
aydınlanmacı 23, 247
Azerbaycan 195, 196
az gelişmişlik 66, 119, 120, 137, 144, 264, 269
azınlıklar 18, 37, 264

B

Bağdat Paktı/CENTO 85, 88, 89, 93, 95, 101
bağımlılık 31, 39
Bağlantısızlar Hareketi 86
Balcı, Ergun 213
Balkanlar 18, 144, 187, 194, 200
Ball, George 110, 113
Bandung Konferansı 86
barış içinde bir arada yaşama 117
Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) 306
Barker, James M. 68
Barlas, Mehmet 133
Barnet, Richard 182
Başbuğ, İlker 297
Batı Avrupa 75, 89
Batı Çalışma Grubu 238
Batıcılık/ Batılılaşma 54, 64, 76, 218, 231, 274, 275
Bayar, Celal 46, 69, 75, 83, 84, 101
Bayazıt, Doğan 240
Belçika 32, 64, 138
Belesa, Bela 228
Belge, Burhan Asaf 26
Bello, Weiden 148
Berkes, Niyazi 58
Beşikçi, İsmail 47
Bilbaşar, Kemal 60
Bilge, A. Suat 56, 107
Bir, Çevik 200
Birand, M. Ali 138, 139, 164, 165, 189, 218, 230
Birleşmiş Milletler (BM) 41, 57, 74, 85-87, 94, 96, 107, 108, 140, 158, 191, 281, 283, 301
Black, Cyril 228
Blainey, Geoffrey 207
Bonapart Napolyon 205
Bonapartizm 18, 25, 231
Boran, Behice 58
Boratav, Korkut 19, 49, 51, 67, 126, 127, 136, 155, 201
Boratav, Pertev Naili 58, 82
Bosna 187

Boyle, Dan 155
Bozkır, Volkan 197
Bozkurt, Mahmut Esat 22
bozunma 242, 243, 261
bölücülük 24, 173
Bretton Woods sistemi 226, 227
Brezilya 200
Bulganin, Nikolay 94
Bulgaristan 32, 59, 189, 211
bunalım 17, 69, 103, 127, 129, 131, 222
Bundy, William 228
burjuvazi 27, 43, 46, 66, 70, 71, 81, 105, 121, 137, 149, 153, 221, 225, 226, 232, 235-237, 246, 251, 253-256, 259, 260, 264, 277, 289, 294
Bush, George 186, 192, 211, 265, 279, 280
bürokrasi 23, 70, 100, 118, 219, 221-225, 228, 229, 236, 254, 255, 258, 264, 268, 280
bürokratik-otoriter devlet 235
Büyükelçi Hare 112
Büyükelçi Hupe 166, 218
Büyük Ortadoğu Projesi (BOB) 272, 273, 287, 290, 291
büyük toprak sahipleri 44, 45, 50

C

Callaghan, James 132
Camdessus, Michel 154
Carter, Jimmy 141, 159, 160, 162, 164, 165, 168, 210
Carter Doktrini 160, 162, 164, 165
Castro, Fidel 245
Cavanagh, John 182
ceberut devlet 18, 152, 218
Cem, İsmail 232
Cemgil, Adnan 58
Cenevre Savaş Sözleşmesi 176
Cerrahoğlu, Nilgün 215
Cevizoğlu, Hulki 191
Cezayir 85
Chamoun, Camitle 95, 96
Churchill, Winston 35, 245
CIA (ABD Merkezî Haber Alma Teşkilâtı) 54, 85, 126, 130, 142, 164, 218, 228, 272, 297
Civaoğlu, Güneri 142
Cohen, Jay M. 167
Cooper, David K. 228
Coşkun, Süleyman 61, 74
Cox, Robert W. 197
Crowe, William 234
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 46, 48, 50, 51, 52, 60, 61, 64, 69, 70, 74, 75, 89, 90, 100, 117, 131, 133, 142, 147, 254, 296
cunta 150-153, 166

Ç

Çağlayangil, İhsan Sabri 123, 130
Çakmak, Fevzi 234
Çaru Mazumdar 120
Çekiç Güç 141, 160, 161, 163, 164, 167, 168, 185
Çekoslovakya 32
Çelikbaş, Fethi 83
Çiçek, Cemil 302
Çiller, Tansu 247, 252, 271
Çin 34, 196, 197, 282
çok uluslu şirketler 125, 128
çok taraflı güç 123
çürüme 29, 43, 171, 172, 178, 179, 204, 217, 243, 244, 248, 249

D

Danimarka 64, 75, 189

Darwin, Charles 239

Davutoğlu, Ahmet 292-295, 297

Demirel, Süleyman 115, 116, 121, 124, 137, 138, 142, 147, 149, 164, 166, 194, 217, 227, 237, 247, 256, 269, 271

Demokrat Parti (DP) 45, 46, 52, 53, 61, 69-73, 82, 83, 89, 90, 92, 97, 100, 101, 103, 106, 115-117, 159, 254

devlet zoru 15, 18, 227, 267, 294

Devlet Planlama Teşkilâtı 116

devletçi(lik) 19, 20, 48, 51, 67, 132, 133, 219, 221, 255, 259, 260, 262, 263

Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) 117

Diaz, Porfirio 207

dış yardım 49, 64, 72, 76, 103, 104, 106, 109, 116, 118, 124, 126, 128, 179, 201, 226, 233, 250

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 139, 153

Dobrinin, Anatoli 111

Doğan, Yalçın 135, 232

Doğu Almanya 189

Doğu Avrupa 32, 34, 38, 39, 144

dolaylı saldırı 92, 96, 164

Dorr, Russell 66

Dulles, John Foster 37, 79, 97, 299

Dündar, Can 240

durgunluk 34, 159

Dursun, Ali 180

Dünya Bankası 68, 81, 100, 123, 127, 140, 148, 149, 154, 157, 249, 268

düşük yoğunluklu çatışma 173

E

Ecevit, Bülent 10, 108, 121, 131-133, 135, 137, 142, 146, 147, 165, 166, 198, 217, 227, 250, 251, 271, 277

Eisenhower, Dwight 91

Eisenhower Doktrini 91-93, 96, 160, 163, 164

Elekdağ, Şükrü 212

emperyalizm 13, 46, 85, 104, 195, 197, 229, 255, 258-260, 262, 263, 265, 271, 281, 287

Emrealp, Sadun 223

enflasyon 50, 134, 139, 244

Epstein, Joshua M. 160

Erbakan, Necmettin 164, 240, 252

Ercan, Fuat 233

Erdilek, Asım 228

Erdoğan, Tayyip 286, 298

Ergil, Doğu 222

Ergin, Sedat 154, 214, 232, 235, 250

Erim, Nihat 113

Erkanlı, Orhan 80

Erkin, Feridun Cemal 4, 108, 109

Ermeni Cumhuriyeti 79

Eroğlu, Hamza 96

Eroğul, Cem 73, 83, 106

Ertegün, Münir 56

Esirci, Şükrü 73

esnek mukabele 114

Evren, Kenan 61, 150, 166, 168, 169, 172, 218, 271

Ev Sahibi Ülke Destek Anlaşması 168

F

faşizm 26, 32, 41, 135, 246, 252

Filipinler 157

Filistin 121, 123, 144, 283
finans kapital 182
Fisher, K. Scott 228
Fransa 31, 32, 40, 41, 64, 86, 87, 91, 189
Friedman, Milton 158
Friedmancılık 85, 154, 259
Fukuyama, Francis 186
Furedi, Frank 172
füzeler 99, 111, 115, 188, 289

G
Gedik, Namık 96
gelişme ekonomisi 119
General Pinochet 218
gericilik 19, 262
Gevgilili, Ali 44
Gill, Stephen 197
Gladio 80, 244, 256, 257
Goldfinger, Charles 182
Gorbaçov, Mihail 185, 210
Göldaş, İsmail 22, 23
Gönensay, Emre 228
görece özerk 42, 231, 274
Gözübüyük, Şeref 22
Gramsci, Antonio 197
grev yasağı 81
Grimmet, Richard 167
Gromiko, Andrei 122
Grosser, Alfred 118
Guevara, Ernesto Che 120
Gül, Abdullah 296
Güldemir, Ufuk 163, 166, 168, 218
Gün, Nevzat O. 50
Günaltay, Şemsettin 51, 52
Güney Afrika 158
Güney Amerika 235, 236, 260
Gürcü Cumhuriyeti 79
Güreş, Doğan 173, 232
Gürsel, Cemal 100, 106, 108, 110
Gürsel, Seyfettin 50, 137
Güvenlik Konseyi 107, 110, 165

H
Haig, Alexander 163
Halefoğlu, Vahit 213
Halliday, Fred 160
Halman, Talat 228
hariciye 83, 105, 127, 169, 173, 223, 224, 226, 229-231
Harris, George 228
Hart, Parker T. 228
Helsinki Watch örgütü 166
Henze, Paul 165, 228
Hindistan 86, 120, 169
Hitler, Adolf 26, 40, 41, 76, 245
Hollanda 64, 139
Horowitz, David 34
Humeyni (Ayetullah) 148, 159, 164
Hüseyin, Şahid 157

I
Ihcaklar 142
IMF 11, 49, 50, 82, 89, 100, 127, 132, 135, 137, 138, 140, 146-148, 154, 155, 164, 165, 249, 250, 268-270, 295
Irak 84, 85, 95, 96, 138, 148, 169, 173, 187-191, 216, 263, 270, 273, 276, 277, 279, 281, 287, 295-298, 300, 302, 304
ırkçılık 27

İ

iç düşman 173, 180, 181, 203, 206, 238, 281

iç göç 224

iç savaş 58, 148

iktidar bloku (egemen blok) 54, 59, 69, 129, 148, 150, 219, 228, 237, 293, 303

İlhan, Suat 205

ilkel birikim 19, 150, 244

İngiltere (Birleşik Krallık) 31, 35, 40, 41, 56, 57, 64, 75, 77, 78, 85-87, 91, 95, 97, 99, 132, 137, 148, 169, 189, 278, 295, 296, 298, 300

İnönü, İsmet 19, 43, 45, 61, 68, 69, 74, 75, 90, 105, 108, 110, 111-113, 121, 227, 231, 298

İnsel, Ahmet 219

İran 85, 87, 141, 144, 148, 159, 161, 162, 169, 172, 181, 189, 195, 216, 281, 282, 284, 301

İrlanda 64

İspanya 58, 189;295

İsrail 10, 69, 87, 93, 141, 162, 168, 193, 194, 198, 199, 216, 246, 272, 273, 281, 283, 285, 286, 288, 294

İslam Konferansı 194

İstiklal Mahkemesi 25

İsveç 64, 189

İsviçre 142, 189, 201

işçi sınıfı 32, 81, 117, 248, 252, 262

İtalya 26, 31, 32, 64, 65, 70, 79, 87, 99, 123, 189, 295

ithal ikameci 115, 116, 125, 127, 201

istikrar paketi 129

İttihatçılık 152

J

Japonya 38, 87, 159, 188, 193, 207

jeopolitik 205, 206, 280

Jirinovski, Vladimir 179

Johnson, Lyndon 65, 66, 78, 83, 90, 103, 104, 106, 118, 124, 127, 169, 190, 202-207, 210, 213-215, 217, 223, 238

K

Kafkasya 194, 200, 214

Kamboçya 62

Kanada 207

Karabağ 187

kâr oranlarının azalması 34

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi 198

Karakuş, Emin 61

Karaosmanoğlu, Ali 170

Karaosmanoğlu, Atilla 123

kara para 176, 177, 182, 244

Karasapan, Ömer 155

Karatepe, Erdal 207

Karpat, Kemal 60

kayıt-dışı ekonomi 244

Kazgan, Gülten 185

Keiser, Karl 118

Kemalizm 26, 27, 107, 262, 305

Kennan, George 38

Kennedy, Robert F. 109-111, 113

Kenya 10, 157

Keyder, Çağlar 21, 43, 135, 201

Kıbrıs 85, 97, 111-113, 118, 121, 122, 131, 133-135, 138, 140, 166, 174, 189, 199, 213, 230, 277, 278

Kıvılcımlı, Hikmet 27, 28

kıyım 176
Kinzer, Stephen 237, 285
Kirli Savaş 17, 29, 171, 173, 180, 181, 188, 198, 216, 217, 239, 244, 252, 256, 303
KİT 125, 185, 220
Knowlton, Paul H. 228
Koç, Vehbi 150
komprador burjuvazi 66, 224, 277
Kongar, Emre 126
Kore 34, 74-76, 81, 145, 295
Korutürk, Fahri 138
Kosova 187
kozmopolitizm 259
Köyatası, Meriç 211, 212
Köprülü, Fuat 60, 74, 75, 84
Kral Faysal 85
Kral Hüseyin, 96, 162
Krause, Walter 38
Kruşçev, Nikita 94, 109-111, 117
Kuruç, Bilsay 53
kuşatma (*containment*) 37-39, 76, 84, 193
Kutlay, Naci 22
Kuvayi Milliye 26
Kuveyt 164, 190, 216, 270
Kuzey Irak/Kürdistan Federe Devleti 173
Kuzey Kıbrıs 166, 199
küçük burjuvazi 42, 45, 48, 73, 83, 121, 132, 253, 260
Küçük, Yalçın 20, 59
Kürdistan 173, 191, 257, 276, 296, 302
küreselleşme (globalleşme) 182, 183, 198, 233, 237, 252, 258-260, 273, 293
Kürt Aydınlanması 17, 151, 180
Kürt sorunu 171, 172, 174, 180, 181, 198, 216, 239, 248, 251, 257, 260, 274, 276, 277, 279, 281, 293, 297, 301-304
Küba 100, 109-111, 117, 118, 122
Küçükömer, İdris 35
Kürkçüoğlu, Ömer 77, 84, 87, 96

L

Laber, Jeri 166
La Faber, Walter 38
Lewis, Bernard 228
Libya 138, 143, 145, 173, 281, 282
Luns, Joseph 165
Lübnan 84, 95, 96, 161, 169, 189, 281, 283
Lüksemburg 32, 64, 139, 241
lümpen burjuvazi 130

M

Macaristan 32
Macomber, B. 228
Mao Tse Tung 245
Marshall Planı 37, 64, 66
Marx, Karl 12, 174, 232, 289, 301
Mathis, F. John 38
medya 222, 232
Meksika 200, 207
Menderes, Adnan 18, 46, 71, 73, 74, 84, 85, 88, 89, 94, 100, 101, 103, 227, 234, 271, 277, 298, 300, 301
Menderes, Etem 88
Menemenli Rifat 22
Mısır 75, 84-88, 93-95, 168, 169, 200, 223, 281, 299
Millî Güvenlik Belgesi 240

Millî Güvenlik Konseyi (MGK) 166, 177, 236, 240
Millî Güvenlik Kurulu (MGK) 237, 245
Millî Selamet Partisi (MSP) 131, 164
Millî Şef 219; ayrıca *bkz.* İnönü, İsmet
Milliyet 80, 190, 194, 200, 232, 246, 278, 297, 306
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 142, 257
Miliband, Ralph 225
militarizm 27, 54, 77, 83, 89, 91, 104, 127, 129, 133, 147, 152, 164, 188, 190, 193, 199, 202-205, 207, 210, 211, 213, 217, 218, 225, 239, 253
Miller, Arthur 166
Miller, Moris 148
Mills, C. Wright 221
millî burjuvazi 66
milliyetçi cephe 135, 137
modernizasyon 168, 193
Molotov, Vyaçeslav M. 57
monetarist 148
Musaddık, Muhammed 85
Mussolini, Benito 26
MÜSİAD 254, 256, 291, 292

N

Nadi, Nadir 74
Nahçıvan 187
Namık Kemal 22
Nasır 86, 93
NATO (Kuzey Atlantik Paktı) 37-39, 54, 58, 70, 74-76, 78, 79, 81, 84, 86, 88, 92, 97, 98, 100, 101, 106-110, 112-115, 118, 121, 123, 126, 131, 132, 138, 145, 150, 161-167, 169, 187, 189, 191, 192, 198, 200, 212-214, 218, 256, 270, 275, 276, 281, 284, 300
Nehru, Jawaharlal 86
Nimmetz, M. 164
Nixon Doktrini 158
Norveç 64, 75, 189
nötron bombası 160
Nuri Said 84, 85, 277, 300
nükleer silahlar 39, 86, 97, 99, 110, 113-115, 117, 145, 160, 168, 169

O

OECD 127, 146, 165, 201
Olağanüstü Hâl 225
Olcay, Osman 165
oligarşi 223, 237
Onat, Burhanettin 82
Orhan Kemal 60
Ortadoğu 56, 62, 74-78, 84, 85, 87, 88-93, 122, 141, 149, 161, 165, 167, 168, 170, 172, 187-190, 193, 194, 198, 200, 203, 212-214, 217, 236, 246, 250, 257, 264-266, 271-279, 281-284, 287, 290-294, 297, 299, 300, 302, 307
Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması 123
Ortanın Solu 131
Osmanlı İmparatorluğu 18, 25
OYAK 224

Ö

Önder, Mehmet 23
Öymen, Edip Emil 200

Özal, Turgut 10, 170, 172, 183, 191, 192, 211, 227, 232, 252, 253, 271, 272, 303, 304
Özbudun, Ergun 228
Özçeri, Tugay 214
Özel Harp Dairesi 80
özel mülkiyet 152, 183, 186, 223, 224
özelleştirme 177, 183, 184
Özgür, Özker 166
Özkök, Ertuğrul 208, 211
Özkök, Hilmi 297
Özmenek, Varlık 239

P
Paçalı, Caner 180
Pamuk, Orhan 275
Pamuk, Şevket 201
Parla, Taha 24
Peker, Recep 49, 51
Perle, Richard ("Karanlıklar Prensi") 167-169
Petrol Kanunu 83
Pinter, Harold 166
Pipes, Daniel 194, 228
PKK 172-175, 185, 241, 258, 295, 298, 303
planlı kalkınma 116
Podgomi (Sovyet diplomat) 122
Polatkan, Hasan 101
politik İslam 255, 262, 271
Polonya 32, 145
Ponomaryov, B. 33
popülizm 217, 235
Portekiz 58
Potsdam Konferansı 56
Prens Abdülilah (kral naibi) 85

R
rant 11, 54, 142, 177, 197, 244, 256, 276, 286
Reagan, Donald 148, 163-165, 170
Reed, John 248
resmi ideoloji 255, 267, 293, 306
Reston, James 94
restorasyon 45, 253, 281
Richards, James 92
Roberts, Adam 186
Romanya 32, 131, 145, 196, 197
Roosevelt, Theodore 35
Rusk, Dean 110
Rustow, Dankwart A. 228, 229
Rusya 17, 38, 195, 201, 282

S
Sabahattin Ali 59
Saddam Hüseyin 190, 273
Saka, Hasan 51
SALT II (Nükleer Silahların Sınırlandırılması Anlaşması) 145
Salvy, Robert 155
Sander, Oral 66, 76, 79, 84, 92, 107, 234
Saraçoğlu, Şükrü 69
Sarper, Selim 57, 101, 108, 110
Savran, Sungur 46, 70, 257
Savunma ve İşbirliği Anlaşması 164
Saydam, Refik 246
Suriye 281, 284, 295, 297-305
Suudi Arabistan 270
Schick, Irvin Cemil 43, 70, 82
Schmidt, Helmut 137, 139
Schultz, George 231, 232
Semizoğlu, Necdet 89

sermaye birikimi 19, 43, 105, 233
sermaye ihracı 197
Sertel, Yıldız 158
Sezgin, Zekai 22
sıkı yönetim 24, 25
silahlanma 38, 94, 103, 155, 159, 168, 185, 215, 238
silahsızlanma 104, 211
Singer, Daniel 182
sınırlı nükleer savaş 115
silah ambargosu 134
siyonizm 76, 193
Snyder, Jed 166
Soğuk Savaş 33, 36, 37, 40, 46, 54, 56, 58, 62, 65, 69, 71-74, 77, 83, 89, 97, 101, 103, 104, 108, 117, 118, 141, 145, 149, 154, 158-160, 188, 207, 212, 226, 236, 256, 259, 262-264, 268, 272, 276, 284, 286, 299
Somali 169, 187
sosyal şizofreni 180
sömürgecilik 210
Sovyetler Birliği 17, 26, 32, 36, 37, 39-41, 55-59, 76, 78, 84, 87, 97, 98, 104, 109, 112-115, 117, 122, 141, 143-145, 158, 159, 162, 180, 186, 203, 215, 262, 283, 300
Sönmez, Mustafa 69, 127
Spiers, Ronald 228
Stalin, J.V. 58
stratejik denklik 158
"stratejik derinlik" 292, 305
stratejik duyarlılık (*vulnerebility*) 159
Sudan 169
Suriye 84, 85, 88, 93-95, 145, 173, 180, 188, 189, 216, 238
"Suriye'nin Dostları Grubu" 295
Suudi Arabistan 164, 168
Sweezy, Paul M. 182

Ş

Şahin, Haluk 112
Şaylan, Gencay 25, 221, 222
şehir gerillası 121, 122
Şenel, Akay 172
Şeyh Sait 24
şiddet 17, 21, 23, 25, 29, 39, 54, 65, 103, 142, 149, 166
Şili 137, 164
şovenizm 152, 253, 257

T

Takrir-i Sükûn 22-24
(taktik) nükleer silahları 114
Talim ve Terbiye 239
Tansel, Fevziye Abdullah 22, 23
Taylor, Robert 73
tek parti iktidarı 19, 44, 47, 48, 68, 236, 246
terörizm 169, 250, 274, 279, 280, 284
Tevfik Fikret 60
Thatcher, Margaret 148
Thornburg 67, 68
ticaret burjuvazisi 43, 44
Timur, Taner 44, 46, 69
Toker, Metin 90
Tonak, Ertuğrul Ahmet 43, 70, 82
toprak reformu 45
topyekûn misilleme 98, 99
Torumtay, Necip 190
totaliteryanizm 24
Töre, Nahit 141

Truman, Harry S. 37, 56, 80
Truman Doktrini 36, 37, 62, 160
Tuncay, Mete 22
Tuncer, Kadir 20, 297
Türenç, Tufan 175
Türk Devrimi 23
Türkeş, Alpaslan 101
Türk Gladiosu 244, 256
Türk-İslam sentezi 293
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 117
Türkkan, Oğuz 107
Türkmen, İlter 166, 228
Türk milliyetçiliği 18
Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması 56
TÜSİAD 140, 254

U
Uganda 169
Ulagay, Osman 155
Ulus-devlet 18, 21, 24, 258, 259
Ulusal Güvenlik Devleti 149, 205
Ulusal Güvenlik Konseyi Memorandumu 110
Usman, Murat 202
Uzak Doğu 62

Ü
Üçüncü Dünya 86, 113, 114, 116, 119, 122, 123, 154, 157, 172
Ülker, Sabri 196
Ürdün 93, 95, 96, 300
Ürgüplü, Suat Hayri 122

V
Vandenberg, Arthur 37
Varşova Paktı 39, 115, 131, 145, 212, 213
Vietnam 34, 62, 118, 121, 158, 180, 238
Vietnam sendromu 180
Vuralhan, Ercan 192

W
Wholstetter, Albert 163
Wholstetter Doktrini 163
Wiley (senatör) 79
Wörner, Manfred 214

Y
yabancı düşmanlığı 18, 21, 27, 257
yabancı sermaye 48-50, 53, 71, 72, 137, 146
yabancı sermayeyi teşvik 69
Yalçın, Hüseyin Cahit 90
Yalçın, Nilüfer 190
Yalman, Galip L. 235
yargısız infaz 29, 172, 175
Yeni Dünya Düzeni 1, 3, 5, 17, 171, 172, 179, 180, 183, 185-188, 193, 194, 199, 236, 260, 272, 273, 293
yeni iş bölümü 235
Yeni Soğuk Savaş 158, 160
Yeni Şafak 278-280
Yerasimos, Stefanos 42, 46, 66, 68, 70, 71, 129
yerli burjuvazi 71
Yıkıcı Faaliyetle Mücadele Komisyonu 85
Yıldırım, Nuri 129
Yılmaz, Mesut 10, 231, 232, 252
yönetememe krizi 148, 149

Yugoslavya 32, 207
yumuşama 116-119, 122, 131, 145, 162, 211-213
Yunanistan 36, 62, 78, 85, 97, 132, 134, 161, 164, 189, 238, 278

Z
Zaman 278
Ziya Ül Hak 169
Zorlu, Fatin Rüştü 86, 88, 96, 101
Zumwalt Jr, Elmo R. 228

Bu kitap, Türkiye'nin dış politikasına, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bağımlı ve saldırgan politikalarına odaklanıyor. Kitapta öncelikle dış politikayı oluşturan çok boyutlu iç ve dış etmenler anlaşılır kılınıyor, böylece tek tek olayların ve gelişmelerin içinde anlam kazanabileceği ve birbirlerine tutarlılıkla bağlanabileceği bir teorik çerçeve, bir model oluşturuluyor. Bir bütünlük içinde Cumhuriyet'in kuruluşundan AKP iktidarına kadar Türk dış politikasının ortak ve belirleyici ideolojik zemini, özü, kalıcı özellikleri, sürekliliği, süreklilik ve değişim içindeki seyri, bağlantıları ve tarihsel gelişimi içinde değerlendiriliyor.

Kitabın bu yeni basımına eklenen "Şiddet ve Çürüme Sarmalından Krize ve Çöküşe" başlıklı uzun bölümde, 2001 krizinden bu yana yaşanan gelişmeler, AKP hükümetinin "sıfır sorun" söylemiyle başlayıp tüm komşu ülkelerle düşmanlaşma olarak hayata geçen politikası değerlendiriliyor. Türkiye'nin Tayyip Erdoğan iktidarıyla ABD taşeronluğuna daha uygun duruma geldiği, AKP iktidarının bu rolü hevesle üstlendiği ve "yeni" Amerikan stratejisine eklemlendiği saptanırken, Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" olarak parlatılan açılımının nasıl bir stratejik bataklıkta noktalanabileceği gösteriliyor. ABD taşeronluğu, Kürt düşmanlığı ve Osmanlıcılık hevesleriyle karakterize politikaların açmazı gözler önüne seriliyor.

16 TL. KDV DAHİL

ISBN: 978-605-5541-69-9

9 786055 541699

Yordam Kitap